कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

M-2987

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विकम सवंत)	Additional Particulars / Remark
हरिवंशस्य विष्णवाख्य- द्वितीय स्कंध	वैशं पायन	स्तोतिक	पूर्ण		6/15	102	संस्कृत	कागद	20	48		

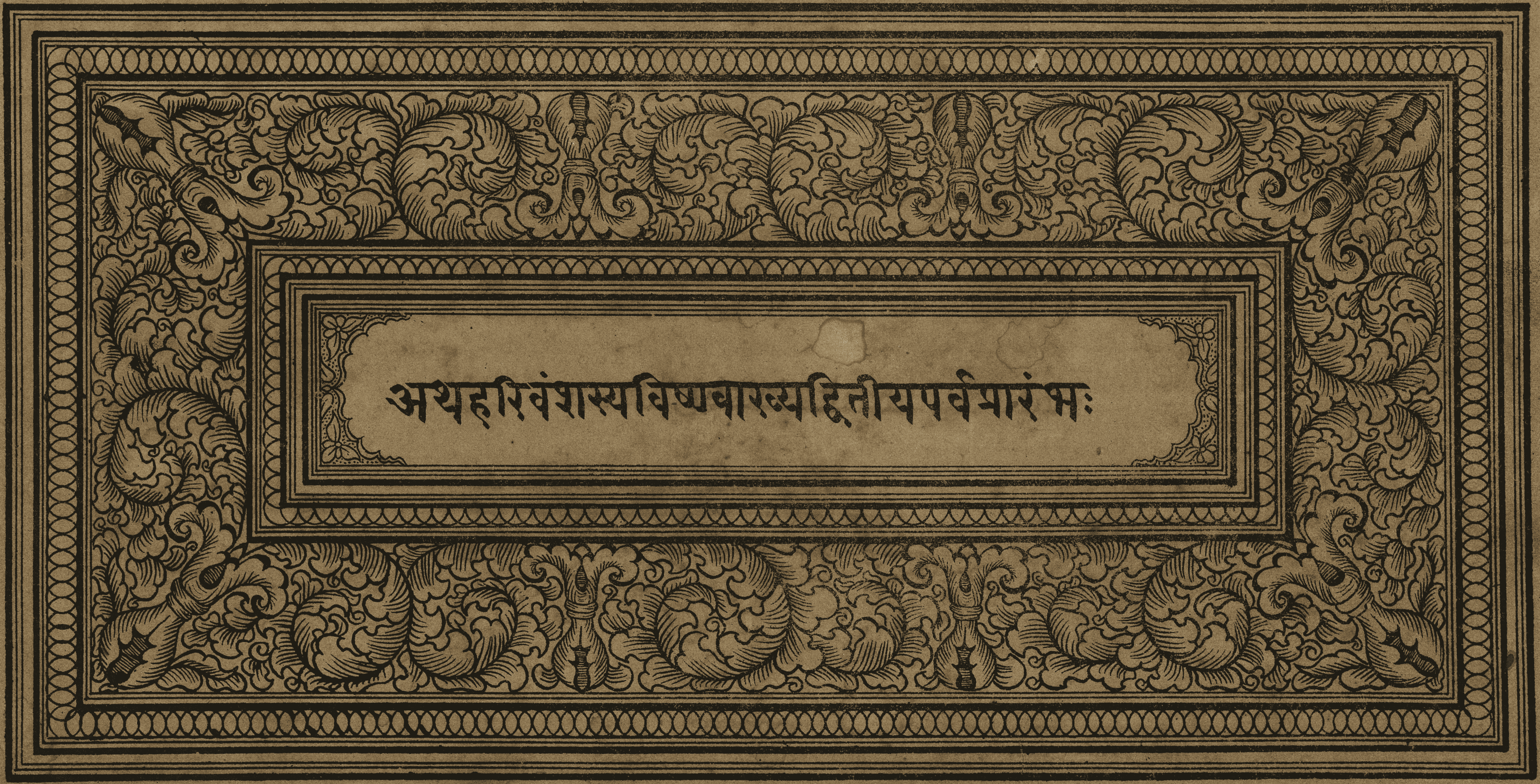

अथहरिवंशस्यविष्णवाख्यद्वितीयपर्वप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः अथविष्णुपर्वप्रारभ्यते ज्ञात्वा १ प्रेषयामास दूतमितिशेषः २ ३ ४ ५ विसृज्यप्रकल्प्य ६ ७ ८
९ १० ११ १२ १३ १४ १५ लघुस्वसाकनिष्ठभगिनी तवैवेतिशेषः अन्येतुपितृस्वसेतिपाठंप्रकल्प्यपितृव्यसंबंधिनीस्वसाव्यवहितभगि

श्रीगणेशायनमः वैशंपायनउवाच ज्ञात्वाविष्णुंक्षितिगतं भागांश्चत्रिदिवौकसाम् विनाशशंसीकंसस्यनारदो
मथुरांययौ १ त्रिविष्टपादापतितोमथुरोपवनेस्थितः प्रेषयामासकंसस्यउग्रसेनसुतस्यवै २ सदूतःकथयामासमुनेरागम-
नंवने सनारदस्यागमनंश्रुत्वात्वरितविक्रमः ३ निर्ज्जगामासुरःकंसःस्वपुर्याःपद्मलोचनः सददर्शातिथिंश्लाघ्यंदेवर्षिंवीतकल्म
षम् ४ तेजसाज्वलनाकारंवपुषासूर्यवर्चसम् सोभिवाद्यर्षयेतस्मैपूजांचक्रेयथाविधि ५ आसनंचाग्निवर्णाभंविसृज्योपजहा
रसः निषसादासनेतस्मिन्सवैशक्रसखोमुनिः ६ उवाचचोग्रसेनस्यसुतंपरमकोपनम् पूजितोहंत्वयावीरविधिदृष्टेनकर्मणा ७
गतेत्वेवंममवचःश्रूयतांगृह्यतांत्वया अनुसृत्यदिवोलोकानहंब्रह्मपुरोगमान् ८ गतःसूर्यसखंतातविपुलंमेरुपर्वतम् सनंदनव
नंचैवहृद्यंचैत्ररथंवनम् ९ आप्लुतंसर्वतीर्थेषुसरित्सुसहदेवतैः दिव्यात्रिधाराहृष्टामेगंगात्रिपथगामिनी १० स्मरणा-
देवसर्वेषामहसांयाविभेदिनी उपस्पृष्टंचतीर्थेषुदिव्येषुचयथाक्रमम् ११ दृष्टंमेब्रह्मसदनंब्रह्मर्षिगणसेवितम् देवगंधर्वनिर्घोषै
रप्सरोभिश्चनादितम् १२ सोहंकदाचिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि संगृह्यवीणांसंसक्तामगच्छंब्रह्मणःसभाम् १३ सोहंतत्रसितो-
ष्णीषान्नानारत्नविभूषितान् दिव्यासनगतान्देवानपश्यंसपितामहान् १४ तत्रमंत्रयतामेवंदेवतानांमयाश्रुतः भवतःसानुग
स्यैववधोपायःसुदारुणः १५ तत्रैषादेवकीयातेमथुरायांलघुस्वसा योस्यागर्भोष्टमःकंससतेमृत्युर्भविष्यति १६ देवानांसतुसर्वस्वं
त्रिदिवस्यगतिश्चसः परंरहस्यंवेदानांसतेमृत्युर्भविष्यति १७ परोपिह्यपरस्तेषांस्वयंभूश्चदिवौकसाम् ततस्तेतन्महद्भूतंदिव्यंच
कथयाम्यहम् १८ श्लाघ्यंश्चसहितेमृत्युर्भूतपूर्वंश्चतंस्मर यत्नश्चक्रियतांकंसदेवक्यागर्भकृन्तने १९ एषामेत्वद्गताप्रीतिर्यद
र्थंचाहमागतः भुज्यंतांसर्वकामार्थाःस्वस्तितेस्तुव्रजाम्यहम् २० इत्युक्त्वानारदेयातेतस्यवाक्यंविचिंतयन् जहासोच्चैस्ततःकंसः
प्रकाशदशनश्चिरम् २१ सस्मितंचैवप्रोवाचभृत्यानामग्रतःस्थितः हास्यःखलुससर्वेषुनारदोनविशारदः २२

नीतिव्याचख्युः १६ १७ परोमोक्षःअपरःस्वर्गःतत्प्रदइत्यर्थः १८ १९ स्वस्ति शोभनम् २० २१ २२ छ छ छ

१

२३ २४ कदनंपीडनम् २५ २६ २७ २८ २९ केलिकिलःयुद्धोत्सुकः सुश्लिष्टान्स्निग्धान् ३० कंडूयमानःसंघर्षणंजनयन् तंत्रैःउपायैः
३१ ३२ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ आज्ञापयतआज्ञापितवान्संरब्धःक्रुद्धः १ प्रथमात्प्रथमंजन्मदिनंप्राप्येत्य

नाहंभीषयितुंशक्योदेवैरपिसवासवैः आसनस्थःशयानोवाप्रमत्तोमत्तएवच २३ योहंदोर्भ्यामुदाराभ्यांक्षोभयेयंधरामि
माम् कोस्तिमामानुषेलोकेयःक्षोभयितुमुत्सहेत् २४ अद्यप्रभृतिभूतानामहंदेवानुवर्त्तिनाम् नृपक्षिपशुसंघानांकरोमि
कदनंमहत् २५ आज्ञाप्यताहयःकेशीप्रलंबोधेनुकस्तथा अरिष्टोवृषभश्चैवपूतनाकालियस्तथा २६ अटध्वंपृथ्वींकृत्स्नां
यथेष्टंकामरूपिणः प्रहरध्वंचसर्वेषुयेऽस्माकंपक्षदूषकाः २७ गर्भस्थानामपिगतिर्विज्ञेयाचैवदेहिनाम् नारदेनहिगर्भेभ्योभयं
नःसमुदाहृतम् २८ भवंतोहियथाकामंमोदंतांविगतज्वराः मांचवोनाथमाश्रित्यनास्तिदेवकृतंभयम् २९ सतुकेलिकिलोवि
प्रोभेदशीलश्चनारदः सुश्लिष्टानपिलोकेस्मिन्भेदयन्नलभतेरतिम् ३० कंडूयमानःसततंलोकान्नटतिचंचलः घटमानोनरेंद्रा
णांतंत्रैर्वैराणिचैवहि ३१ एवंसविलपन्नेववाङ्मात्रेणैवकेवलम् विवेशकंसोभवनंदह्यमानेनचेतसा ३२ इतिश्रीमहाभा
रतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनारदगमनेकंसवाक्यनामप्रथमोऽध्यायः १ वैशंपायनउवाच सोऽज्ञापयतसंरब्धःसचिवा
नात्मनोहितान् यत्ताभवतसर्वेवैदेवक्यागर्भकृंतने १ प्रथमादेवहंतव्यागर्भास्तेसर्वएवहि मूलादेवतुहंतव्यःसोनर्थोयत्रसंशयः
२ देवकीचगृहेगुप्ताप्रच्छन्नैरभिरक्षिता स्वैरंचरतुविश्रब्धागर्भकालेतुरक्ष्यताम् ३ मासान्वैपुष्पमासादीन्गणयंतुसमस्त्रि
यः परिणामेतुगर्भस्यशेषंज्ञास्यामहेवयम् ४ वसुदेवस्तुसंरक्ष्यःस्त्रीसनाथासुभूमिषु अप्रमत्तैर्ममहितैरात्रावहनिचैवहि
स्त्रीभिर्वर्षवरैश्चैववक्तव्यंनतुकारणम् ५ एषमानुष्यकोयत्नोमानुषैरेवसाध्यते श्रूयतांयेनदैवंहिमद्विधैःप्रतिहन्यते ६ मंत्र
ग्रामैःसुविहितैरोषधैश्चसुयोजितैः यत्नेनचानुकूल्येनदैवमप्यनुलोम्यते ७ वैशंपायनउवाच एवंसयत्नवान्कंसोदे-
वकीगर्भकृंतने भयेनमंत्रयामासश्रुतार्थोनारदात्सवै ८ एवंश्रुत्वाप्रयत्नंवैकंसस्यारिष्टसंज्ञितम् अंतर्द्धानंगतोविष्णुश्चिंतया
मासवीर्यवान् ९ सप्तेमान्देवकीगर्भान्भोजपुत्रोवधिष्यति अष्टमेचमयागर्भेकार्यमाधानमात्मनः १०

र्थः सोऽष्टमोमूलाद्गर्भधारणादेवौषधाद्यै
रुपायैर्हंतव्यइत्यर्थः २प्रच्छन्नैरंतःपुररक्षकैः ३ परिणामेदशममासादौ ४स्त्रीसनाथासुअंतःपुरभूमिषुवर्षवरैःनपुंसकैः वसुदेवसन्निधौप्रसवेसतिसगर्भमन्यत्र
मानयत्वित्येतदर्थंसोपिरक्ष्यइत्यर्थः ५ ६ अनुलोम्यतेअनुकूलंक्रियते ७ श्रुतार्थःज्ञातप्रयोजनः ८ अरिष्टंअक्षेममितिसंज्ञितंउत्पातरूपमित्यर्थः ९ आधानंस्थापनं १०

गर्भशयनाः जलगर्भशायिनः षड्गर्भानामतः नाम्नाहंसः सुविक्राथोदमनोरिपुमर्दनः क्रोधहंतेतिविख्याताः षड्गर्भानामदानवाइतिपुराणप्रसिद्धाः ११
अमृतप्राशनोपमाः देवतुल्याअमरकल्पाइत्यर्थः १२ तात तातंस्वपितामहम् लोकपितामहंब्रह्माणम् १३ १४ १५ वरःश्रेष्ठः वरःप्रार्थितोर्थः १६ १७
१८ १९ २० २१ वोयुष्माभिः २२ २३ संयताःहिरण्यकशिपुशापेननिरुद्धाः २४ संददर्शसःविष्णुः २५ स्वप्नेति ब्रह्मवरदानादविनष्ट स्थूलदेहानामेवते

तस्यचिंतयतस्त्वेवंपातालमगमन्मनः यत्रतेगर्भशयनाःषड्गर्भानामदानवाः ११ विक्रांतवपुषोदीप्तास्तेमृतप्राशनोपमाः अमर
प्रतिमायुद्धेपुत्रावैकालनेमिनः १२ तेतात तातंसंत्यज्यहिरण्यकशिपुंपुरा उपासांचक्रिरेदैत्याःपुरालोकपितामहम् १३ तप्यमाना
स्तपस्तीव्रंजटामंडलधारिणः तेषांप्रीतोभवद्ब्रह्माषड्गर्भाणांवरंददौ १४ ब्रह्मोवाच भोभोदानवशार्दूलास्तपसाहंसुतो-
षितः ब्रूतवोयस्ययःकामस्तस्यतंतंकरोम्यहम् १५ तेतुसर्वेसमानार्थादैत्याब्रह्माणमब्रुवन् यदिनोभगवान्प्रीतोदीयतांनोवरोवरः
१६ अवध्याःस्यामभगवन्दैवतैःसमहोरगैः शापप्रहरणैश्चैवनियतैःपरमर्षिभिः १७ यक्षगंधर्वपतिभिःसिद्धचारणमानवैःमाभू
द्वधोनोभगवन्ददासियदिनोवरम् १८ तानुवाचततोब्रह्मासुप्रीतेनांतरात्मना भवद्भिर्यदिदंप्रोक्तंसर्वमेतद्भविष्यति १९ षड्गर्भाणां
वरंदत्वास्वयंभूस्त्रिदिवंगतः ततोहिरण्यकशिपुःसरोषोवाक्यमब्रवीत् २० मासुत्सृज्यवरोयस्माद्वृतोवःपद्मसंभवात् तस्माद्वस्त्या
जितःस्नेहःशत्रुभूतांस्सृजाम्यहम् २१ षड्गर्भाइतियोयंवःशब्दःपित्राभिवर्द्धितः सएववोगर्भगतान्पितासर्वान्वधिष्यति २२ षडे-
वदेवकीगर्भाषड्गर्भावैमहासुराः भविष्यथततःकंसोगर्भस्थान्वोवधिष्यति २३ वैशंपायनउवाच जगामाथततोविष्णुःपा
तालंयत्रतेसुराः षड्गर्भाःसंयताःसंतिजलेगर्भगृहेशयाः २४ संददर्शजलेगुप्तान्षड्गर्भान्गर्भसंस्थितान् निद्रयाकालरूपिण्या
सर्वानंतर्हितान्सर्वे २५ स्वप्नरूपेणतेषांवैविष्णुर्देहानथाविशत् प्राणेश्वरांश्चनिष्कृष्यनिद्रायैप्रददौतदा २६ तांचोवाचततोनि-
द्रांविष्णुःसत्यपराक्रमः गच्छनिद्रेमयोत्सृष्टादेवकीभवनांतिकम् २७ इमान्प्राणेश्वरान्गृह्यषड्गर्भान्दानवोत्तमान् सर्वप्राणे-
श्वरांश्चैवषड्गर्भानुनामदेहिनः षड्गर्भान्देवकीगर्भेयोजयस्वयथाक्रमम् २८ जातेष्वेतेषुगर्भेषुनीतेषुचयमक्षयम् कंसस्यविफले
यत्नेदेवक्याःसफलेश्रमे २९ प्रसादंतेकरिष्यामिमत्प्रभावसमंभुवि येनसर्वस्यलोकस्यदेविदेवीभविष्यसि ३०

षांविष्णुमायाबलेन स्वप्नवज्ज
न्मांतरप्रतिभासोहिरण्यकशिपुशापनिमित्तोलवणस्यैवज्ञानइत्यर्थः प्राणेश्वरान्जीवान्नन्वेवंस्वदेहाद्बहिर्गतैःपुरुषैर्देशांतरेस्वप्नप्रपंचोजाग्रद्वत्सत्यतएवप्रतीय
तइतिदर्शितम् तेनअस्मद्दृष्ट्याषड्गर्भाणांजन्मयोगमायाकृतत्वादिंद्रजालपुरवत्प्राव्यावहारिकंषड्गर्भदृष्ट्यातुस्वप्नवत्प्रातिभासिकमितिसिद्धेर्नकश्चिद्दोषः २६ उत्सृष्टा
आज्ञप्ता २७ २८ २९ देवीपूज्या ३०

सप्तमइति सप्तमस्यगर्भस्ययद्यपिप्रसवे जीवनमविरुद्धंतथापिरोहिण्युदरेप्रवेश स्तस्यांगर्भसंक्रमश्चमायाबलादेवेतिज्ञेयम् ३१ ३२ ३३ ३४ नवम
त्वंकृष्णमनुतस्याअपिदेवक्युदरेस्वल्पकालंप्रवेशोस्तीतिसिध्यति नवम्यामितित्वष्टम्यांकृष्णजन्मतदनंतरंदेव्याइतियुक्तम् एकस्यामपिरात्रौतात्कालि-
कतिथिभेदसंभवात् ३५ अभिजितोनिशाया अष्टममुहूर्त्तस्य गर्भमोक्षंउदरान्निर्गमम् ३६ ३७ व्यत्यासमेवाह अहमिति गर्भसंयोगेअन्योन्यव्य

सप्तमोदेवकीगर्भोयोंशःसौम्योममाग्रजः ससंक्रमयितव्यस्तेसप्तमेमासिरोहिणीम् ३१ संकर्षणात्तुगर्भस्यसत्तुसंकर्षणोयुवा
भविष्यत्यग्रजोभ्राताममशीतांशुदर्शनः ३२ पतितोदेवकीगर्भःसप्तमोयंभयादिति अष्टमेमयिगर्भस्थेकंसोयत्नंकरिष्यति ३३
यातुसानंदगोपस्यदयिताभुविविश्रुता यशोदानामभद्रंतेभार्यागोपकुलोद्वहा ३४ तस्यास्त्वंनवमोगर्भःकुलेस्माकंभविष्य-
सि नवम्यामेवसंजाताकृष्णपक्षस्यवैतिथौ ३५ अहंत्वभिजितोयोगेनिशायायौवनेस्थिते अर्द्धरात्रेकरिष्यामिगर्भमोक्षंयथासु-
खम् ३६ अष्टमस्यतुमासस्यजातावावांततःसमम् प्राप्स्यावोगर्भव्यत्यासंप्राप्तेकंसस्यनाशने ३७ अहंयशोदायास्यामित्वंदेविभ-
जदेवकीम् आवयोर्गर्भव्यत्यासेकंसोगच्छतुमूढताम् ३८ ततस्त्वांगृह्यचरणेशिलायांपातयिष्यति निरस्यमानागगनेस्थानंप्रा-
प्स्यसिशाश्वतम् ३९ मच्छवीसदृशीकृष्णासंकर्षणसमानना बिभ्रतीविपुलौबाहूममबाहूपमौदिवि ४० त्रिशिखंशूलमुद्यम्य-
खड्गंचकनकत्सरुम् पात्रींचपूर्णांमधुनापंकजंचसुनिर्मलम् ४१ नीलकौशेयसंवीतापीतेनोत्तरवाससा शशिरश्मिप्रकाशेनहारेणो-
रसिराजता ४२ दिव्याकुंडलपूर्णाभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषिता चंद्रसापत्न्यभूतेनमुखेनत्वविराजिता ४३ मुकुटेनविचित्रेणकेशबं-
धेनशोभिना भुजंगाभैर्भुजैर्भीमैर्भूषयंतीदिशोदश ४४ ध्वजेनशिखिबर्हेणउच्छ्रितेनविराजता अंगजेनमयूराणामंगदेनच
भास्वता ४५ कीर्णाभूतगणैर्घोरैर्मन्नियोगानुवर्त्तिनी कौमारंव्रतमास्थायत्रिदिवंत्वंगमिष्यसि ४६ तत्रत्वांशतदृक्शक्रोमत्प्रदि-
ष्टेनकर्मणा अभिषेकेणदिव्येनदैवतैःसहयोक्ष्यसे ४७ तत्रैवत्वांभगिन्यर्थेगृहीष्यतिसवासवः कुशिकस्यतुगोत्रेणकौशिकी
त्वंभविष्यसि ४८ सतेविंध्येनगश्रेष्ठेस्थानंदास्यतिशाश्वतम् ततःस्थानसहस्रैस्त्वंपृथिवींशोभयिष्यसि ४९ त्रैलोक्यचारिणीसा
त्वंभुविसत्योपयाचना चरिष्यसिमहाभागेवरदाकामरूपिणी ५०

त्यासे ३८ निरस्यमाना आस्फाल्यमाना ३९ ४० कनकत्सरुंसुवर्णमुष्टिम् ४१ ४२
४३ ४४ अंगजेनपिच्छेन ४५ कीर्णापरिवृता कौमारंकुमारीयोग्यम् ४६ शतदृक्सहस्राक्षः ४७ ४८ ४९ सत्याअवश्यफला उपयाचनाममेदंई-
प्सितंकुरु अहंत्वांपूजयिष्यामीत्येवंरूपाप्रार्थनासत्या उपयाचनायस्यांसातथा ५०

आपन्नंदेवक्यांप्राप्तंसायोगमायारोहिणींप्रतिनीतवती अथदेवक्याःसप्तमोगर्भोगलितइतिलोकप्रवादानंतरम् २ रजस्वलारोहिणी स्वोदरेस्थितंगर्भंपातयंतीपपात ३ पतितमपिगर्भं अपश्यंतीयोगमाययातस्यांतर्धानंनीतत्वात् ४ अथैतांयोगनिद्रासमाश्वासयदित्याह तामिति रोहिणींवंशवृद्धिकरीम् ५ कर्षणेनेति पूर्वंदेवक्यास्त्वेगर्भेआहितस्यगर्भस्यसंप्रतित्वदुदरंप्रापितस्यगर्भस्यकर्षणेनआकर्षणाद्धेतोस्तवसंकर्षणोनामपुत्रोभविष्यति ६ रोहिणीसोमपत्नीयथाबुधक्रोडातद्वत् ७ मार्गेणमार्गणेनसप्तमोगर्भोदेवक्याःक्वगतःकदापतितइतिमार्गमाणेष्वेवकंसीयेषु अष्टमंनूतनंगर्भंदेवकी

षड्गर्भान्निःसृतान्कंसस्तान्जघानशिलातले आपन्नंसप्तमंगर्भंसानिनायाथरोहिणीम् २ सार्द्धरात्रेस्थितंगर्भंपातयंतीरजस्वला निद्रयासहसाविष्टापपातधरणीतले ३ सास्वप्नमिवतंदृष्ट्वास्वेगर्भंगर्भमादधत् अपश्यंतीचतंगर्भंमुहूर्त्तंव्यथिताभवत् ४ तामाहनिद्रासंविग्नांनैशेतमसिरोहिणीम् रोहिणीमिवसोमस्यवसुदेवस्यधीमतः ५ कर्षणेनास्यगर्भस्यस्वगर्भेचाहितस्यवै संकर्षणोनामसुतःशुभेतवभविष्यति ६ सातंपुत्रमवाप्यैवंहृष्टाकिंचिदवाङ्मुखी विवेशरोहिणीवेश्मसुप्रभारोहिणीयथा ७ तस्यगर्भस्यमार्गेणगर्भमाधत्तदेवकी यदर्थंसप्ततेगर्भाःकंसेनविनिपातिताः ८ तंतुगर्भंप्रयत्नेनरररक्षुस्तस्यमंत्रिणः सोप्यत्रगर्भवसतौवसत्यात्मेच्छयाहरिः ९ यशोदापिसमाधत्तगर्भंतदहरेवतु विष्णोःशरीरजांनिद्रांविष्णुनिर्देशकारिणीम् १० गर्भकालेत्वसंपूर्णेअष्टमेमासितेस्त्रियौ देवकीचयशोदाचसुषुवातेसमंततः ११ यामेवरजनींकृष्णोजज्ञेवृष्णिकुलोद्वहः तामेवरजनींकन्यांयशोदापिव्यजायत १२ नंदगोपस्यभार्यैकावसुदेवस्यचापरा तुल्यकालंचगर्भिण्यौयशोदादेवकीतथा १३ देवक्यजनयद्विष्णुंयशोदातांतुदारिकाम् मुहूर्त्तेभिजितिप्राप्तेसार्द्धरात्रेविभूषिते १४ सागराःसमकंपंतचेलुश्चधरणीधराः जज्वलुश्चाग्नयःशांताजायमानेजनार्द्दने १५ शिवाश्चप्रववुर्वाताःप्रशांतमभवद्रजः ज्योतींष्यतिव्यकाशंत जायमानेजनार्द्दने १६ अभिजिन्नामनक्षत्रंजयंतीनामशर्वरी मुहूर्त्तोविजयोनामयत्रजातोजनार्द्दनः अव्यक्तःशाश्वतःसूक्ष्मो हरिर्नारायणःप्रभुः १७ जायमानोहिभगवान्नयनैर्मोहयन्प्रभुः अनाहतादुंदुभयोदेवानांप्राणदन्दिवि १८

आधत्त ८ अत्रकाले

९ १० ११ १२ १३ देवकीविष्णुंअभिजितेमुहूर्त्तेऽजनयत् विभूषितेविभोःविष्णोःउषितेप्रोषिते व्रजंप्रतिप्रवासेजातेसति सार्धरात्रेचतुर्भागायाःरात्रेःसार्द्धभागेऽवशिष्टेसति यशोदातांकन्यकामजनयदित्यर्थः अर्धरात्रेजातस्यविष्णोर्यशोदांप्रतिआनयनेअर्धयाममात्रंजातंतदानयनंसमकालमेवयशोदादारिकामसूत अतएवतस्याःजन्मनवम्यामितिप्रागुक्तंसंगच्छते १४ समकंपंतउद्रिक्तजलाबभूवुस्तत्रहेतुश्चेलुरिति धरणीधराःशेषादयश्चेलुः भगवतोभारेणेतिभावः १५ १६ १७ १८ ॥ ४

१९ अप्सराइत्यदंतत्वमार्षम् सुरांगनाइतिवापाठः २० वसुदेवश्चतुष्टावेत्यनुषंगः २१ २२ २३ तवज्येष्ठाःसंधिरार्षः रूपंचतुर्भुजम् अहरत् तिरोहितंकृतवान् २४ २५ २६ २७ ताभ्यांतयोरित्यर्थः निवेशनात्सूतिकागृहात् २८ २९ ३० ३१ ३२ तुमजातेत्यत्रपुत्रजातेतिपाठेपुत्रवज्जा-

आकाशात्पुष्पवृष्टिंचववर्षत्रिदशेश्वरः गीर्भिर्मंगलयुक्ताभिःस्तुवंतोमधुसूदनम् १९ महर्षयःसगंधर्वाउपतस्थुःसहाप्सराः जायमानेहृषीकेशेप्रहृष्टमभवज्जगत् २० इंद्रश्चत्रिदशैःसार्द्धंतुष्टावमधुसूदनम् वसुदेवस्त्वतंरात्रौजातंपुत्रमधोक्षजम् २१ श्रीवत्सलक्षणंदृष्ट्वायुतंदिव्यैश्चलक्षणैः उवाचवसुदेवस्तुरूपंसंहरवैप्रभो २२ भीतोहंदेवकंसस्यतस्मादेवंब्रवीम्यहम् ममपुत्राहतास्तेनतवज्येष्ठाअंबुजेक्षण २३ वैशंपायनउवाच वसुदेववचःश्रुत्वारूपंचाहरदच्युतः अनुज्ञाप्यपितृत्वेननंदगोपगृहंनय २४ वसुदेवस्तुसंगृह्यदारकंक्षिप्रमेवच यशोदायागृहंरात्रौविवेशसुतवत्सलः २५ यशोदायास्त्वविज्ञातस्तत्रनिक्षिप्यदारकम् प्रगृह्यदारिकांचैवदेवकीशयनेन्यसत् २६ परिवर्त्तेकृतेताभ्यांगर्भाभ्यांभयविक्लवः वसुदेवःकृतार्थोवैनिर्जगामनिवेशनात् २८ उग्रसेनसुतायाथकंसायानकदुंदुभिः निवेदयामासतदाताकन्यांवरवर्णिनीम् २९ तच्छ्रुत्वात्वरितःकंसोरक्षिभिःसहवेगिभिः आजगामगृहद्वारंवसुदेवस्यवीर्यवान् ३० सतत्रत्वरितंद्वारिकिंजातमितिचाब्रवीत् दीयतांशीघ्रमित्येवंवाग्भिःसमभितर्जयत् ३१ ततोहाहाकृताःसर्वादेवकीभवनेस्त्रियः उवाचदेवकीदीनाबाष्पगद्गदयागिरा ३२ दारिकांतुमजातेतिकंससमभियाचती श्रीमंतोमेहताःसप्तपुत्रगर्भास्त्वयाविभो ३३ दारिकेयंहतैवैषापश्यस्वयदिमन्यसे दृष्ट्वाकंसस्तुतांकन्यामाकृष्यतुमुदायुतः ३४ हतैवैषायदाकन्याजातेत्युक्त्वावृथामतिः सागर्भशयनेक्लिष्टागर्भांबुक्लिन्नमूर्द्धजा ३५ कंसस्यपुरतोन्यस्तापृथिव्यांपृथिवीसमा सचैनांगृह्यपुरुषःसमाविध्यावधूयच ३६ उद्यच्छन्नेवसहसाशिलायांसमपोथयत् सावधूताशिलापृष्ठेऽनिष्पिष्टादिवमुत्पतत् ३७ हित्वागर्भतनुंसातुसहसामुक्तमूर्द्धजा जगामकंसमादिश्यदिव्यस्रगनुलेपना हारशोभितसर्वांगीमुकुटोज्वलभूषिता ३८ कन्यैवसाभवन्नित्यंदिव्यादेवैरभिष्टुता नीलपीतांबरधरागजकुंभोपमस्तनी ३९ रथविस्तीर्णजघनाचंद्रवक्त्राचतुर्भुजा विद्युद्विस्पष्टवर्णाभाबालार्कसदृशेक्षणा ४० पयोधरस्तनवतीसंध्येवसपयोधरा सावैनिशितमोग्रस्तेबभौभूतगणाकुले नृत्यतीहसतीचैवविपरीतेनभास्वती ४१

तापरिवर्त्तितेतिगूढोभिसंधिः पुत्रेतिसंबोधनंवा ३३ ३४ ३५ गृह्यगृहीत्वा आविध्यभ्रामयित्वा अवधूयतुच्चीकृत्य ३६ उत्पतत्उदपतत् अनिष्पिष्टेतिछेदः ३७ आदिश्यतिरस्कृत्यजगामस्वमितिशेषः ३८ ३९ ४० निशिकालेइतिशेषः विपरीतेनविशेषेणपरितःप्रसर्पणेन ४१ ७

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ एकाचासावनंशेतिएकानंशाभगवताएकासतीअविभक्ता अन्नस्कृतेनैकः सन्नपिस्वाविद्ययानतोविभक्तोभवति इयंतुन
तया यतःयोगकन्यायोगेनकन्याभूताचित्कलैवेयमित्यर्थइतितांविद्धि ४७ सुमनसः सुराः यादवाः यदुषुजाताः ४८ ४९ मृत्योःपरिहारार्थमितिशेषः
५० नैराश्येनकार्कश्येन ५१ हेतुभूतः शस्त्रवत्कालाख्यस्यईश्वरस्यप्रयोज्यः ५२ ५३ यथाभागंयथाकर्मेत्यर्थः तेनईश्वरेपिनदोषः यथोक्तम् स्वकर्म-

विहायसिगतारौद्रापपौपानमनुत्तमम् जहासचमहाहासंकंसंचरुषिताब्रवीत् ४२ कंसकंसविनाशाययदहंघातितात्वया सहसा
चसमुत्क्षिप्यशिलायामभिपोथिता ४३ तस्मात्तवांतकालेहंकृष्यमाणस्यशत्रुणा पाटयित्वाकरैर्देहमुष्णंपास्यामिशोणित ४४ एवमु
क्त्वावचोघोरंसायथेष्टेनवर्त्मना खंसादेवालयंदेवीसगणाविचचारह ४५ साकन्याववृधेतत्रवृष्णिसंघसुपूजिता पुत्रवत्पाल्यमानासावसु
देवाज्ञयातदा ४६ विद्धिचैनामथोत्पन्नामंशाद्देवीप्रजापतेः एकानंशांयोगकन्यांरक्षार्थंकेशवस्यतु ४७ तांवैसर्वेसुमनसःपूजयंतिस्मयाद
वाः देववद्दिव्यवपुषाकृष्णःसंरक्षितोयया ४८ तस्यांगतायांकंसस्तुतामेनेमृत्युमात्मनः विविक्तेदेवकींचैवव्रीडितःसमभाषत ४९
कंसउवाच मृत्योःस्वसुःकृतोयत्नस्तवगर्भामयाहता अन्यएवान्यतोदेविमममृत्युरुपस्थितः ५० नैराश्येनकृतोयत्नःस्व
जनेप्रयत्नंमया दैवंपुरुषकारेणनचातिक्रांतवानहम् ५१ त्यजगर्भकृतांचिंतांसंतापंपुत्रजंत्यज हेतुभूतस्त्वहंतेषांसतिकालवि
पर्यये ५२ कालएवनृणांशत्रुःकालश्चपरिणामकः कालोनयतिसर्वंवैहेतुभूतस्तुमद्विधः ५३ आगमिष्यंतिवैदेवियथाभागमुप
द्रवाः इदंतुकष्टंयज्जंतुःकर्त्ताहमितिमन्यते ५४ माकार्षीःपुत्रजांचिंतांविलापंशोकजंत्यज एवंप्रायान्नृणांयोनिर्नास्तिकालस्य
संस्थितिः ५५ एषतेपादयोर्मूर्ध्नापुत्रवत्तवदेवकि मद्गतस्त्यज्यतांरोषोजानाम्यपकृतंत्वयि ५६ इत्युक्तवंतंकंसंसादेवकीवाक्य
मब्रवीत् सास्रुपूर्णमुखादीनाभर्त्तारमुपवीक्षती उत्तिष्ठोत्तिष्ठवत्सेतिकंसंमातेवजल्पती ५७ देवक्युवाच ममाग्रतो
हतागर्भायेत्वयाकालरूपिणा कारणंतत्रवैपुत्रकृतांतोप्यत्रकारणम् ५८ गर्भकृंतनमेतन्मेसहनीयंत्वयाकृतम् पादयोःपत
तामूर्ध्नास्वंचकर्मजुगुप्सता ५९ गर्भेतुनियतामृत्युर्बाल्येपिननिवर्त्तते युवापिमृत्योर्वशगःस्थविरोमृतएवतु ६० कालभूतमि
दंसर्वंहेतुभूतस्त्वद्विधः अजातेदर्शननास्तियथावायुस्तथैवच ६१ जातोप्यजाततांयातिविधात्रायत्रनीयते तद्गच्छपुत्रमाते
भूत्मद्गतमृत्युकारणम् ६२

धनरंहंतिनशस्त्रंरिपुमृत्यवः नभेतव्यंनवासभ्यंचोरहत्यावलंबतइति एवंसतिमयिदोषोनासंजनीयइतिभावः ५४
संस्थितिःखंडनम् ५५ ५६ वत्सेतिसंबोधनात्कंसादियंज्येष्ठेतिगम्यते ५७ ५८ सहनीयंसोढव्यंक्षांतमित्यर्थः ५९ ६० ६१ मन्योर्दैत्यस्यकारणंमद्गतंतेनवहृदि
माभूदित्यर्थः ६२ ७

विधिनागर्भाधानादिसंस्कारेण पूर्वदृष्टेनजन्मांतरीयेणकर्मणा प्रजास्सृजतीतिप्रजासर्गः कालस्तेन तत्वतः लोकदृष्टनिमित्तेनस्तेयादिना ६३ कार्येणदुरन्नादिसेवनेनजन्मनःजातिगुणेनचउपपद्यते परद्रोहादिकं एतैः कारणैस्तेपिमृताः एतैरेवकारणैस्त्वंच कारितइतिनात्रतवदोषइतिभावः ६४ ६५ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ प्रागेव प्रसवात्पूर्वमेवव्रजेप्रेषितामितिशेषः १ नंदगोपंसपुत्रस्त्रीकंमथुरामतिकरंप्रदातुमागतमित्यर्थाद्भागवताच्चगम्यते २ गुणैर्जातकर्मादिसंस्कारैर्लिप्याद्यभ्यासैश्च ३ ४ प्रज्ञादैवाधीनमिदमितिधीःह्रियतेभयादिनेतिशेषः ५ ६ हितत्वा-

मृत्कनापहृतेपूर्वंशोषोहेतुःप्रवर्त्तते विधिनापूर्वदृष्टेनप्रजासर्गेणतत्वतः ६३ मातापित्रोस्तुकार्येणजन्मतस्तूपपद्यते निशम्य देवकीवाक्यंसकंसःस्वंनिवेशनम् ६४ प्रविवेशससंरब्धोदह्यमानेनचेतसा कृत्येप्रतिहतेदीनोजगामविमनाभृशम् ६५ इति श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिचतुर्थोऽध्यायः ४

वैशंपायनउवाच

प्रागेववसुदेवस्तुव्रजेसुश्रावरोहिणीम् प्रजातांपुत्रमेवाग्र्येचंद्रात्कांततराननम् १ सनंदगोपंत्वरितःप्रोवाचशुभयागिरा गच्छानयासहैवत्वंव्रजमेवयशोदया २ तत्रतौदारकौगत्वाजातकर्मादिभिर्गुणैः योजयित्वाव्रजेतातसंवर्द्धयययथासुखम् ३ रौहिणेयंचपुत्रंमेपरिरक्षशिशुंव्रजे अहंवाच्योभविष्यामिपितृपक्षेषुपुत्रिणाम् ४ योहमेकस्यपुत्रस्यनपश्यामिशिशोर्मुखम् क्रियतेहिबलात्प्रज्ञाप्राज्ञस्यापिसतोमम ५ अस्माद्धिमेभयंकंसान्निर्घृणाद्वैशिशोर्वधे तद्यथारौहिणेयंत्वंनंदगोपसमास्सजम् ६ गोपायसियथातातत्वान्वेषीतथाकुरु विघ्नाहिबहवोलोकेबालानुत्रासयंतिहि ७ सचपुत्रोममज्यायान्कनीयांश्चतवाप्ययम् उभावपिसमंनाम्नानिरीक्षस्वयथासुखम् ८ वर्द्धमानावुभावेतौसमानवयसौयथा शोभेतांगोव्रजेतस्मिन्नंदगोपतथाकुरु ९ बाल्येकेलिकिलःसर्वोबाल्येमुह्यतिमानवः बाल्ये चंडतमःसर्वस्तत्रयत्नपरोभव १० नचवृंदावनेकार्योगवांघोषःकथंचन भेतव्यंतत्रवसताकेशिनःपापदर्शिनः ११ सरीसृपेभ्यःकीटेभ्यःशकुनिभ्यस्तथैवच गोष्ठेषुगोभ्योवत्सेभ्योरक्ष्यौतेद्वाविमौशिशू १२ नंदगोपगतारात्रिःशीघ्रयानोव्रजाशुगः इमेत्वांव्याहरंतीवपक्षिणःसव्यदक्षिणम् १३ रहस्यंवसुदेवेनसोनुज्ञातोमहात्मना यानंयशोदयासार्द्धमारुरोहमुदान्वितः १४ कुमारस्कंधवाह्यायांशिबिकायांसमाहितः संवेशयामासशिशुशयनीयांमहामतिः १५

न्वेषीयथावदालोचयन् बालद्रोहिणांस्वरूपमितिशेषः ७ नाम्ना नामार्थेननिरीक्षस्वयथाकृष्णास्तवचित्तंकर्षतिस्नेहातिशयाद्वशीकरोति तथासंकर्षणोपित्वांरमयत्वित्यर्थः ८ ९ केलिकिलःस्वेच्छाविहारी १० घोषो गोपग्रामः ११ १२ १३ १४ शिबिकायांआंदोलिकायांशिबिकायांस्वरूपायामितिप्रांचः मृदुतूलिकायामितितस्यार्थः कशिपुशब्दसादृश्यात् १५ ६

बहूदकत्वात् शीतलोऽनिलः सर्पत्यस्मिन्नृतेन शीतलानिलसर्पिणा १६ सददर्शगोव्रजमितिपंचदशगतेनान्वयः १७ विशिष्टंरुतंयेषांतैः श्वापदैर्विरुत श्वापदैः लताक्ष्मविप्रसर्पत्यः कूष्मांड्यादयः वल्यआरोहणसापेक्षाद्राक्षादयः तत्सहितामहांतोद्रुमायस्मिन् स्यंदतीभिः प्रस्रवतीभिः १८ समानितीर्थानिजलावतरणमार्गायेषुतादृशाजलाशयायत्र १९ भासाः गृध्राः तदनुसृतैः श्येनैः आमिषादावनबिडालादयस्तदनुसृतैस्ततोधिकबलैः शृगालादिभिश्चवृतम् मृगश्चित्रव्याघ्रः २० २१ हंभारवैर्गोशब्दैः वाटोवृत्तिस्थानंकंटकपरिधिः वाटोमार्गवृत्तिस्थानेइतिमेदिनी २३ करीषंशुष्कगोमयचूर्णम् २४

जगामचविविक्तेनशीतलानिलसर्पिणा बहूदकेनमार्गेणयमुनातीरगामिना १६ सददर्शशुभेदेशेगोवर्द्धनसमीपगे यमुनातीरसंबद्धशीतमारुतसेवितम् १७ विरुतंश्वापदैरम्यंलतावल्लीमहाद्रुमम् गोभिस्तृणविलग्नाभिःस्यंदतीभिरलंकृतम् १८ समप्रचारंचगवांसमतीर्थजलाशयम् वृषाणांस्कंधघातैश्चविषाणोद्धृष्टपादपम् १९ भासामिषादानुसृतैःश्येनैश्चामिषगृध्नुभिः सृगालमृगसिंहैश्चवसामेदाशिभिर्वृतम् २० शार्दूलशब्दाभिरुतंनानापक्षिसमाकुलम् स्वादुवृक्षफलंरम्यंपर्याप्ततृणवीरुधम् २१ गोव्रजंगोरुतंरम्यंगोपनारीभिरावृतम् हंभारवैश्चवत्सानांसर्वतःकृतनिःस्वनम् २२ शकटावर्त्तविपुलंकंटकीवाटसंकुलम् पर्यंतेचावृतंवन्यैर्बृहद्भिःपतितैर्द्रुमैः २३ वत्सानांरोपितैःकीलैर्दामभिश्चविभूषितम् करीषाकीर्णवसुधंकटच्छन्नकुटीमठम् २४ क्षेम्यप्रचारबहुलंहृष्टपुष्टजनावृतम् दामनीपाशबहुलंगर्गरोद्गारनिःस्वनम् २५ तक्रनिःस्रावबहुलंदधिमंडार्द्रमृत्तिकम् मंथानवलयोद्गारैर्गोपीनांजनितस्वनम् २६ काकपक्षधरैर्बालैर्गोपालैःक्रीडनाकुलम् सार्गलद्वारगोवाटमध्येगोस्थानसंकुलम् २७ सर्पिषापच्यमानेनसुरभीकृतमारुतम् नीलपीतांबराभिश्चतरुणीभिरलंकृतम् २८ वन्यपुष्पावतंसाभिर्गोपकन्याभिरावृतम् शिरोभिर्घृतकुंभाभिर्बद्धैरग्रस्तनांबरैः २९ यमुनातीरमार्गेणजलहारीभिरावृतम् सतत्रप्रविशन्हृष्टोगोव्रजंगोपनादितम् ३० महत्तरैर्गोपवृद्धैःस्त्रीभिर्वृद्धाभिरेवच निवेशंरोचयामासपरिवृत्तेसुराश्रये ३१ सायत्ररोहिणीदेवीवसुदेवसुखावहा तत्रतंबालसूर्याभंकृष्णागूढंन्यवेशयत् ३२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि॰ प॰ गोव्रजगमनंनामपंचमोऽध्यायः ५

क्षेम्यालब्धलक्षणार्हाः प्रचारास्तत्प्रचारेणबहुलंसमृद्धिमत् दामनीस्थूणाद्वयाक्रांतमांतास्थूलरज्जुः यस्यांदामान्यासज्यंतेगर्गरोमंथनकुंभः गर्गरोमीनभेदेस्यान्मंथन्यामपिगर्गरीतिविश्वः २५ तक्रेस्यंतंगोरसाधिक्ययुक्तंविस्रावोरेचनप्रणालिकांतद्देशे शैवालेनमलिनंमंडउपर्यागतःसारः २६ गोपाःक्रीडंत्यस्मिन्निति क्रीडास्थानंआखाडाइतिभाषाप्रसिद्धम् २७ २८ अग्रस्तनांबरैः कांचोलीइतिभाषाप्रसिद्धैः कंचुकैरुपलक्षिताः २९ ३० परिवर्त्तेशकटादिप्रकारे सुखकरेआश्रयस्थाने ३१ ३२ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटी॰ पंचमोऽध्यायः ५

६

तत्र ऽअसतः अप्रकाशमानस्यबह्लुवत्वंगोपत्वम् १ २ पृथुरथोदक्षिणाया अयोजितंदेवासो अमृतासोआस्थुः कृष्णादुदस्थादर्या ३ विहायाश्चिकित्संतीमानुषाय क्षयायेतिमंत्रोक्तमर्थमुपबृंहयतिशकटस्येति मंत्रार्थस्तुपृथुर्महान्रथः शकटंदक्षिणायाः दिशः संबंधिमृत्तकरमित्यर्थः अयोजियोजितशत्रुभिरित्यर्थाल्लभ्यते तमेनंरथंदेवासोदेवाः अमृतासोऽमृताः आसमंतात्अस्थुः परिवार्यस्थितवंतः एतस्मिन्नंतरेसः रथः कृष्णात्कृष्णंप्राप्यतत्प्रेरणेनउदस्थात्उत्थितः विहायाः आकाशाश्रितः विशेषेणहयतेगच्छतीतिवायंत्रोत्क्षिप्तगोलकवदाकाशमार्गेणोत्थायपतितः सन्नष्टइत्यर्थः ततश्चअर्याईश्वरीस्वामिनीमातातत्रत्यप्रजावा चिकित्संतीसंशयवतीमानुषायमानुषस्यक्षयायनाशाय एतेनपततारथेनालंबालकः कथंननाशितइत्यत्रकारणविशेषमपश्यंती

वैशंपायनउवाच तत्रतस्यासतःकालःसुमहानत्यवर्त्तत गोव्रजेनंदगोपस्यबह्लुवत्वंप्रकुर्वतः १ दारकौकृतनामानौववृधाते
सुखंचतौ ज्येष्ठःसंकर्षणोनामकनीयान्कृष्णएवतु २ मेघकृष्णस्तुकृष्णोऽभूद्देहांतरगतोहरिः व्यवर्धतगवांमध्येसागरस्यइवाबुदः
३ शकटस्यत्वधःसुप्तंकदाचित्पुत्रगृद्धिनी यशोदातंसमुत्सृज्यजगामयमुनांनदीम् ४ शिशुलीलांततःकुर्वन्सहस्तचरणौक्षिपन्
रुरोदमधुरंकृष्णःपादावूर्ध्वंप्रसारयन् ५ सतत्रैकेनपादेनशकटंपर्यवर्त्तयत् न्युब्जंपयोधराकांक्षीचकारचरुरोदच ६ एतस्मिन्नंत
रेप्राप्तायशोदाशीघ्रगामिनी स्नातामस्रवदिग्धांगीबद्धवत्सेवसौरभी ७ साददर्शविपर्यस्तंशकटंवायुनाविना हाहेतिकृत्वात्वरिता-
दारकंजगृहेतदा ८ नसाबुबोधतत्केनशकटंपरिवर्त्तितम् स्वस्तिमेदारकायेतिभीताभीताचसाभवत् ९ किंतुवक्ष्यतितेपुत्रपितापरम
कोपनः त्वय्यधःशकटेसुप्तेअकस्माच्चविलोडिते १० किंमेस्नानेनदुःस्नानंकिंचमेगमनेननदीम् पर्यस्तेशकटेपुत्रयत्त्वांपश्याम्यपावृत
म् ११ एतस्मिन्नंतरेगोभिराजगामवनेचरः काषायवाससीबिभ्रत्नंदगोपोव्रजांतिकम् १२ सददर्शविपर्यस्तंभिन्नभांडघटीघटम्
अपास्तधूर्विभिन्नाक्षंशकटंचक्रमौलिनम् १३ भीतस्त्वरितमागम्यसहसासास्रुलोचनः अपिमेस्वस्तिपुत्रायेत्यसकृद्वचनंवदन् १४
पिबंतंस्तनमालक्ष्यपुत्रंस्वस्थोऽब्रवीत्पुनः वृषयुद्धंविनाकेनपर्यस्तंशकटंमम १५ प्रत्युवाचयशोदातंभीतागद्गदभाषिणी नविजानाम्य
हंकेनशकटंपरिवर्त्तितम् १६ अहंनदींगतासौम्यचेलप्रक्षालनार्थिनी आगताचविपर्यस्तमपश्यंशकटंभुवि १७

संदिहानैवातिष्ठन्नत्वीश्वरकृत्यमेतदित्यवेदीतिभावः एवमेवसर्वेषामर्थानांप्रत्यक्षश्रुतिमूलकत्वमुन्नेयम् वेदोपबृंहणत्वादस्यशास्त्रस्यपुत्रेत्यत्रकर्मेतिपाठेकर्मगृध्निनीस्नानैकचित्ता ४ ५ ६ ७ विपर्यस्तंविपरीतस्थितम् ८ ९ १० गमनेप्रयोजनमितिशेषः ११ १२ भिन्नानिभांडादीनियेनतम् भांडचक्रोपरितनोव्यूहः पात्राख्यः घटीधुरोग्रभागकलशः घटाघटनाच्चभिन्नानितानियस्येति चक्रमौलिनंचक्रंमौलाविवोपरियस्यतंग्रीह्यादित्वादिनिः १३ १४ १५ १६ १७

लोडितंउन्मथितम् १८ १९ सर्वेसर्वात्मनीश्वरे सर्वंसमाप्नोषिततोसिसर्वइतिनिर्वचनात्संज्ञाशब्दोयमतोनात्रसर्वनामसंज्ञा २० २१ इतिहरिवंशे
विष्णुपर्वणिटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ शकुनीपक्षिणीबकानुजत्वात्वेषधारिणीतिमनुष्यवेषधारिणी कंसस्यधात्रीतिव्रजस्थैःश्रुता १ २ ३ प्रस्नवो-
त्पीडवर्षिणी प्रस्नवेनक्षीराधिक्येनयस्तनयोरुत्पीडः पीडातेनवर्षिणी ४ ५ ६ ७ ८ तत्रपूतनावधेहेतुंकारणंनाध्यगच्छंतनाधिगतवंतः नंदादयःगो
पाबालरूपादेवास्त्यज्ञानंतस्येवेत्याह मंत्रो हेतिः पक्षिणीनदभ्नात्यस्मानाष्ट्र्यां पदंकृणुतेअग्निधाने शन्नोगोभ्यःपुरुषेभ्यश्चास्तुमानोहिंसीदिहदेवाः कपोतइति हे

तयोःकथयतोरेवमब्रुवंस्तत्रदारकाः अनेनशिशुनायानमेतत्पादेनलोडितम् १८ अस्माभिःसंपतद्भिश्चदृष्टमेतद्यदृच्छया नं
दगोपस्तुतच्छ्रुत्वाविस्मयंपरमंययौ १९ प्रहृष्टश्चैवभीतश्चकिमेतदितिचिंतयन् नचतेश्रद्दधुर्गोपाःसर्वेमानुषबुद्धयः २० आश्च
र्यमितितेसर्वेविस्मयोत्फुल्ललोचनाः स्वेस्थानेशकटंचैवचक्रबंधमकारयन् २१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणि
शिशुचर्यायांशकटभंगोनामषष्ठोऽध्यायः ६ वैशंपायनउवाच कस्यचित्त्वथकालस्यशकुनीवेषधारिणी धात्रीकंसस्य
भोजस्यपूतनेतिपरिश्रुता १ पूतनानामशकुनीघोराप्राणिभयंकरी आजगामार्धरात्रेवैपक्षौक्रोधाद्विधुन्वती २ ततोर्धरात्रसम
येपूतनाप्रत्यदृश्यत व्याघ्रगंभीरनिर्घोषंव्याहरतीपुनःपुनः ३ निलिल्येशकटाक्षेसाप्रस्नवोत्पीडवर्षिणी ददौस्तनंचकृष्णायत
स्मिन्सुप्तेजनेनिशि ४ तस्यास्तनंपपौकृष्णःप्राणैःसहविनद्यच् छिन्नस्तनीतुसहसापपातशकुनीभुवि ५ तेनशब्देनवित्रस्ता-
स्ततोबुबुधिरेभयात् सनंदगोपोगोपाश्चयशोदाचसुविक्लवा ६ तेतामपश्यन्पतितांविसंज्ञांविपयोधराम् पूतनांपतितांभूमौवज्रे
णेवविदारिताम् ७ इदंकिंत्वितिसंत्रस्ताःकस्येदंकर्मचेत्यपि नंदगोपंपुरस्कृत्यगोपास्तेपर्यवारयन् ८ नाध्यगच्छंतचतदाहेतुंत
त्रकदाचन आश्चर्यमाश्चर्यमितिब्रुवंतोनुययुर्गृहान् ९ गतेषुतेषुगोपेषुविस्मितेषुयथागृहम् यशोदांनंदगोपस्तुपप्रच्छागतसं
भ्रमः १० कोयंविधिर्नजानामिविस्मयोमेमहानयम् पुत्रस्यमेभयंतीव्रंभीरुत्वंसमुपागतम् ११ यशोदात्वब्रवीद्भीतानार्यजानामि
किंत्विदम् दारकेणसहानेनसुप्ताशब्देनबोधिता १२ यशोदायामजानंत्यांनंदगोपःसबांधवः कंसाद्भयंचकारोग्रंविस्मयंचजगाम
ह १३

तिरायुधवद्वधकारी पक्षिणीपूतनारूपा अस्मान्व्रजस्थान् नदभ्नातिनाभिभवति प्रकृतअग्निधानेजाठराग्नेर्धानेनिमित्तेशिशो
र्जाठरमग्निंस्तनदानेनतर्पयितुंआष्ट्र्यांअसगमनदीप्त्यादानेषु आषयतिपरलोकंगमयतिमृत्युनाग्राहयतिवादेहंदीपयतिवा आष्ट्री कृष्णात्तनुस्तस्यांपदं
स्थानंकृणुते कृष्णंपाययितुंस्वमृत्युरूपांतांतनुंस्पृशतिस्मेत्यर्थः ९ १० ११ १२ १३ छ छ छ छ

इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ कालेरिंगिणौजानुभ्यांरंहणशीलौ १ अन्योन्यगतौपरस्परस्मिन्नंतर्भूतौ एकमूर्त्तिधरौ एकशरीराविव २ एकरूपौ अभिन्नौसंतौ निर्माणनिर्मुक्तौजन्महीनौ ३ एकस्यकार्यस्य अंतरंरहस्यंगतौप्राप्तौ एककार्यनिष्ठावित्यर्थः ४ देवानांवृत्तांतःसिद्धांतः पापिष्ठाहंतव्याः यज्ञदानादिकंचप्रवर्त्तनीयमित्येवंरूपस्तदर्थंमानुषभूतौ देववृत्तांतमानुषौ ५ व्यतिषक्ताभिर्मिश्राभिः ग्रस्तौपूर्णमास्यांचंद्रोदयेसूर्यस्यास्तमयः तदुदयेइंदोरितितयोरन्योन्यकिरणग्रस्तत्वम् ६ सर्पभोगभुजौसर्पदेहतुल्यबाहू कलभसदृशौकलभकाविव स्वार्थेवाकः ७ पावकौअग्निपुत्रौद्वौ कार्त्तिकेयाविवेत्यभूतोपमा ८ ९ विप्रकुर्वाणौनवनीतचौर्यादिना उपकारंकुर्वाणौ १० ११ १२ १३ १४ १५ तत्तस्येति अर्जुनाभ्यांअर्जुनौउद्धर्त्तुमि-

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुप० शिशुचर्यायांपूतनावधोनामसप्तमोऽध्यायः ७ वैशंपायनउवाच कालेगच्छतितौ सौम्यौदारकौकृतनामकौ कृष्णसंकर्षणौचोभौरिंगिणौसमपद्यताम् १ तावन्योन्यगतौबालौबाल्यादेवैकतांगतौ एकमूर्त्तिधरौ कांतौबालचंद्रार्कवर्चसौ २ एकनिर्माणनिर्मुक्तावेकशय्यासनाशनौ एकवेषधरावेकंपुष्यमाणौशिशुव्रतम् ३ एककार्यांतरगतावेकदेहौद्विधाकृतौ एककार्यौमहावीर्यावेकस्याःशिशुतांगतौ ४ एकप्रमाणौलोकानांदेववृत्तांतमानुषौ कृत्स्नस्यजगतोगोपौसंवृत्तौगोपदारकौ ५ अन्योन्यव्यतिषक्ताभिःक्रीडाभिरभिशोभितौ अन्योन्यकिरणग्रस्तौचंद्रसूर्याविवांबरे ६ विसर्पंतौतुसर्वत्रसर्पभोगभुजावुभौ रेजतुःपांसुदिग्धांगौदृप्तौकलभकाविव ७ क्वचिद्भस्मप्रदीप्तांगौकरीषप्रोक्षितौक्वचित् तौतत्रपर्यधावेतांकुमाराविवपावकौ ८ क्वचिज्जानुभिरुद्घृष्टैःसर्पमाणौविरेजतुः क्रीडंतौवत्सशालासुशकृद्दिग्धांगमूर्द्धजौ ९ शुशुभातेश्रियाजुष्टौबानंदजननौपितुः जनंचविप्रकुर्वाणौविहसंतौक्वचित्क्वचित् १० तौतत्रकौतूहलिनौमूर्द्धजव्याकुलेक्षणौ रेजतुश्चंद्रवदनौदारकौसुकुमारकौ ११ अतिप्रसक्तौतौदृष्ट्वासर्वव्रजविचारिणौ नाशकत्तौवारयितुंनंदगोपःसुदुर्दमौ १२ ततोयशोदासंक्रुद्धाकृष्णंकमललोचनम् आनाय्यशकटीमूलेभर्त्सयंतीपुनःपुनः १३ दाम्नाचैवोदरेबध्वाप्रत्यबध्नदुलूखले यदिशक्तोसिगच्छेतितमुक्त्वाकर्मसाकरोत् १४ व्यग्रायांतुयशोदायांनिर्ज्जगामततोगणात् शिशुलीलांततःकुर्वन्कृष्णोविस्मापयन्व्रजम् १५ सोगणान्निःसृतःकृष्णःकर्षमाणउलूखलम् यमलाभ्यांप्ररूढाभ्यामर्जुनाभ्यांचरन्वने मध्यान्निश्चक्रामतयोःकर्षमाणउलूखलम् १६ त्यर्थः अत्रेदमाम्नायते यत्रमात्रांमांविबध्नतेरश्मीन्यमितवाइव उलूखलसुतानामवेद्विंद्रजल्गुलः ताताअद्यवनस्पतीऋष्वावृष्वेभिःसोतृभिः इंद्रायमधुमत्सुतमिति यत्रउलूखलेमंथांमथानमिवमंथानंलोकक्लेशकरंमांविबध्नतेविशेषेणबध्नंतिमातरः रश्मीनादायरश्मिभिरित्यर्थः यमितवाइव विनिगृहीतुमिव नतुवस्तुतानिगृहीतुंमातृत्वेनमयिस्निग्धत्वात् तेनउलूखलेनसुतानांपीडितानांकर्मणीषष्ठी उलूखलपीडितान्अस्मान्हेइंद्रमोचनसमर्थअवरक्ष पादादित्वादाद्युदा

त्वमाख्यातम् इदु एवमेव त्वंजल्पुलोसि एनम् मुंचामीति जल्पितुम् मांचगोपितुंत्रातुंलातुं आदातुंस्वाधीनंकर्त्तुंचसमर्थोसियत अतोऽवमाभित्यर्थः एवं-
यदासर्वान्प्रार्थयन्नपिनमोचनंलभते तदावनस्पत्योरंतरागत्वाबंधनदामत्रोटितुंयावद्बलंकरोति तावद्वनस्पती एवउन्मूलितौ दृष्ट्वावदति ताताइतितातौनो
ऽस्माकंव्रजवासिनांवनस्पतिभूतौअतिप्रसिद्धौयमलौअर्जुनजातीयौभोवनस्पती अद्यइंद्रायइंद्रंप्रतिगंतुंस्कृतं तदुन्मूलनेन आत्मानंपीडयंतंतदेवमधुमत्तअ
मृतयुक्तम् अतिसम्यगित्यर्थः यतः कृष्णौगतिमंतौयुवांस्थावरत्वान्मुक्तौस्थइत्यर्थः कृष्णेभिर्गतिमद्भिर्जंगमैःजनैःसोतृभिरस्मद्बंधनकरैरुपलक्षितौइति १६

तत्तस्यकर्षतोवृक्षं तिर्यग्गतमुलूखलम् लग्नंताभ्यांसमूलाभ्यामर्जुनाभ्यांचकर्षच १७ तावर्जुनौकृष्यमाणौतेनबालेनरंहसा स
मूलविटपौभग्नौसद्युमध्येजहासवै १८ निदर्शनार्थंगोपानांदिव्यंस्वबलमास्थितः तद्दामतस्यबालस्यप्रभावादभवद्दृढम् १९ यस्तु
नौतीरमार्गस्थागोप्यस्तंददृशुःशिशुम् क्रंदंत्योविस्मयंप्राप्ताश्चयशोदायययुरंगनाः २० ताश्चसंभ्रांतवदनायशोदामूचुरंगनाः एह्या-
गच्छयशोदेत्वंसंभ्रमात्किंविलंबसे २१ यौतावर्जुनवृक्षौतुव्रजेसत्योपयाचनौ पुत्रस्योपरितावेतौपतितौतेमहीरुहौ २२ दृढेनदा
म्नातत्रैवबद्धोवत्सइवोदरे जहासवृक्षयोर्मध्येतवपुत्रःसबालकः २३ उत्तिष्ठगच्छदुर्मेधेमूढेपंडितमानिनि पुत्रमानयजीवंतंमुक्तंमृ
त्युमुखादिव २४ साभीतासहसोत्थायहाहाकारंप्रकुर्वती तंदेशमगमद्यत्रपातितौतावुभौद्रुमौ २५ साददर्शतयोर्मध्येद्रुमयो-
रात्मजंशिशुम् दाम्नानिबद्धमुदरेकर्षमाणमुलूखलम् २६ सागोपीगोपवृद्धश्चसमुवाचव्रजेस्तदा पर्यागच्छततेदृष्ट्वागोपेषुम-
हदद्भुतम् २७ जजल्पुस्तेयथाकामंगोपावनविचारिणः केनेमौपातितौवृक्षौघोषस्यायतनोपमौ २८ विनावातंविनावर्षंविद्युत्प्र-
पतनंविना विनाहस्तिकृतंदोषंकेनेमौपातितौद्रुमौ २९ अहोबतनशोभनंयाविमूलावर्जुनाविमौ भूमौनिपतितौवृक्षौवितौ
यौजलदाविव यदीमौघोषरचितौघोषकल्याणकारिणौ ३० नंदगोपप्रसन्नौतद्रुमावेवंगतावपि यच्चतेदारकोमुक्तोविपुला-
भ्यामपिक्षितौ ३१ औत्पातिकमिदंघोषेतृतीयंवर्त्ततेत्विह पूतनायाविनाशश्चद्रुमयोःशकटस्यच ३२ अस्मिन्स्थानेचवासोयं
घोषस्यास्यनयुज्यते उत्पाताह्यत्रदृश्यंतेकथयंतोनशोभनम् ३३ नंदगोपस्तुसहसामुक्त्वाकृष्णमुलूखलात् निवेश्यचाकेत्क
चिरंमृतंपुनरिवागतम् ३४

१७ १८ १९ २० २१ सत्योपयाचनौ प्रार्थितप्रदत्वेनदेवताप्रभूतौ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० विपुलाभ्यामर्जुनाभ्याम् ३१ ३२ ३३ ३४

३५ ३६ एतदिति एवमादीत्यर्थः अत्रतृणावर्त्तवधोपिपुराणांतराद्दुपसंहर्त्तव्यः तदुपबृंहिकाश्रुतिस्तु साकंयक्ष्म प्रपतचाषेणकिकिदीविना साकं
वातस्यध्राज्या साकंनश्यनिहाकयेति स्वेचरत्वेनयक्षंपूज्यमिवात्मानंमन्नुते मिमीतेतोलयतिवायक्ष्महेयक्ष्मराक्षस तद्दत्सीडकेतिवा चाषेण तद्वर्णेनहारिणा
तवहंत्रासाकंप्रपतभूमावितिशेषः किकिदीविनाज्ञःसन्दीव्यतीतिकिकिदीविः किधातोर्बाहुलकात् किप्रत्ययेलिङ्भावेचकिकिर्विद्वान्तेनवा तस्यवायोर्ध्रा
ज्यागत्याययाधूलिवात्यारूपया एनंउपरिनिनवानसि तयासाकंनश्यनाशंप्राप्नुहि निहाकयागत्याचसाकंवा साहित्यंपतनएवनतुनाशे अनस्तेनसहपतितः
सन्स्वयमेकएवनाशंप्राप्नुहीत्यर्थः एवंदेवैरुक्तेतृणावर्त्तःपपातममारेत्यर्थः ३७ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांनवमोऽध्यायः ९ एवंतावित्यध्यायः

नातृप्यत्प्रेक्ष्यमाणोवैकृष्णंकमललोचनम् ततोयशोदांगर्हन्वैनंदगोपोविवेशह सचगोपजनःसर्वोव्रजमेवजगामह ३५ स
चतेनैवनाम्नातुकृष्णोवैदामबंधनात् गोष्ठेदामोदरइतिगोपीभिःपरिगीयते ३६ एतदाश्चर्यभूतंहिबालस्यासीद्विचेष्टितम् कृ
ष्णस्यभरतश्रेष्ठघोषेनिवसतस्तदा ३७ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांयमलार्जुनभंगेनवमो
ऽध्यायः ९ वैशंपायनउवाच एवंतौबाल्यमुत्तीर्णौकृष्णसंकर्षणावुभौ तस्मिन्नेवव्रजस्थानेसप्तवर्षौबभूवतुः १
नीलपीतांबरधरौपीतश्वेतानुलेपनौ बभूवतुर्वत्सपालौकाकपक्षधरावुभौ २ पणवाद्यंश्रुतिसुखंवादयंतौवराननौ शुशुभा
तेवनगतौत्रिशीर्षाविवपन्नगौ ३ मयूरांगदकर्णौतुपल्लवापीडधारिणौ वनमालाकुलस्कंधौद्रुमपोताविवोद्गतौ ४ अरविंद
कृतापीडौरज्जुयज्ञोपवीतिनौ सशिक्यतुंबकरकौगोपवेणुप्रवादकौ ५ क्वचिद्धसंतावन्योन्यंक्रीडमानौक्वचित्क्वचित् पर्णश
य्यासुसंसुप्तौक्वचिन्निद्रांतरेक्षणौ ६ एववत्सान्पालयंतौशोभयंतौमहावनम् चंचूर्यंतौरमंतौस्मकिशोराविवचंचलौ ७ अ
थदामोदरःश्रीमान्संकर्षणमुवाचह आर्यनास्मिन्वनेशक्यंगोपालैःसहक्रीडितुम् ८

सुदेवोअद्यप्रपतेःदनावृत्परावतंपरमांगंतवाउ अधा
शयीतनिर्ऋतेरुपस्थेधैनंवृकारभसासोअद्युरित्यस्यमंत्रस्योपबृंहणार्थः मंत्रार्थंपुरूरवसंप्रत्युर्वशीवदति सुदेवःशोभनस्वामिकोव्रज आद्यक्षरलोपेनवा
सुदेवोवाअद्यप्रपतेत् अद्यैवउपद्रवसमकालंगच्छेत् अनावृत्नास्तिआवृत्निरोधकोयस्यतादृशोपिपरावतंपरमात्दूराद्दूरतरंगंतवै गंतुंउनिश्चितंप्रपते
दित्यन्वयः अधपक्षांतरेयदिसुदेवोनप्रपतेत्तर्हिनिर्ऋतेरुपस्थेशयीतअधअथवाएनंव्रजंवासुदेवपरिजनंरभसासोरभसावेगवंतःवृकाःअद्युःभक्षये
युः तस्माद्वासुदेवोवानत्परिगृहीतोव्रजोवावृकेभ्योबिभेतिअतस्त्वादृशेनापिइंद्रियवृकेभ्यःसुतरांभेतव्यमितिभावः इतःस्पष्टार्थंमूलम् १ २ पणवोहितुं
विफलोपेतोवाद्यविशेषः आद्यपदात्तादृशंरुद्रवीणादिकंपणवाद्यमतएवत्रिशीर्षाविवेतिदृष्टांतःसंगच्छते पणवाद्यमित्यपिपाठः ३ ४ ५ ६ चंचूर्यंतौअत्यं
तंसंचरंतौ किशोराविवअश्वपोताविव ७ ८

अवगीतंवाशितम् भक्तभोगंकाननम् ९ काननानिउद्यानानिवनानिअरण्यानि आकाशनिकाशानिपत्रादिनाशून्यानि १० परितोवृत्तंचक्रा
कारः परिधिः अर्गलाश्चयेषुतेषुपरिवृत्तार्गलेषु ११ १२ १३ १४ निर्व्यंजनंशाकरूपादिहीनम् १५ १६ १७ कर्त्तव्यमाहतस्मादिति १८ ननुपित्रा

अवगीतमिदंसर्वमावाभ्यांभुक्तकाननम् प्रक्षीणतृणकाष्ठंचगोपैर्मथितपादपम् ९ घनीभूतानियान्यासन्काननानिवनानिच
तान्याकाशनिकाशानिदृश्यंतेद्ययथासुखम् १० गोवाटेष्वपियेवृक्षाःपरिवृत्तार्गलेषुच सर्वेगोष्ठाग्निषुगताःक्षयम
क्षयवर्चसः ११ संनिकृष्टानियान्यासन्काष्ठानिचतृणानिच तानिदूरावष्ट्याष्टासुमार्गितव्यानिभूमिषु १२ अरण्यमिदमल्पो
दमल्पकक्षंनिराश्रयम् अन्वेषितव्यविश्रामंदारुणंविरलद्रुमम् १३ अकर्मण्येषुवृक्षेषुस्थितविप्रस्थितद्विजम् संवासस्यास्यम
हृतोजनेनोत्सादितद्रुमम् १४ निरानंदंनिरास्वादंनिष्प्रयोजनमारुतम् निर्विहंगमिदंशून्यंनिर्व्यंजनमिवाशनम् १५ विक्रीयमा
णैःकाष्ठैश्चशाकैश्चवनसंभवैः उच्छन्नसंचयतृणोघोषोयंनगरायते १६ शैलानांभूषणंघोषोघोषाणांभूषणंवनम् वनानांभूष
णंगावःताश्चास्माकंपरागतिः १७ तस्मादन्यद्वनंयामःप्रत्यग्रयवसेंधनम् इच्छंत्यनुपभुक्तानिगावोभोक्तुंतृणानिच १८ तस्माद्वृ
नंनवंतृणंगच्छंतुधनिनोव्रजाः नद्वारबंधावरणानगृहक्षेत्रिणस्तथा प्रशस्तावैव्रजालोकेयथावैचक्रचारिणः १९ शकृन्मूत्रेषुतेषु
व्रजातक्षाररसायनम् नतृणंभुंजतेगावोनापितत्पयसेहितम् २० स्थलीप्रायासुरम्यासुनवासुवनराजिषु चरावःसहितागोभिः
क्षिप्रंसंवाह्यतांव्रजः २१ श्रूयतेहिवनंरम्यंपर्याप्ततृणसंस्तरम् नाम्नावृंदावनंनामस्वादुवृक्षफलोदकम् २२ अझिल्लिकंटकवनं
सर्वैर्वनगुणैर्युतम् कदंबपादपप्रायंयमुनातीरसंश्रितम् २३ स्निग्धशीतानिलवनंसर्वर्त्तुनिलयंशुभम् गोपीनासुखसंचारचारुचित्रवनांतरम्
२४ तत्रगोवर्द्धनोनामनातिदूरेगिरिर्महान् भ्राजतेदीर्घशिखरोनंदनस्येवमंदरः २५ मध्येचास्यमहाशाखोन्य
ग्रोधोयोजनोच्छ्रितः भांडीरोनामशुशुभेनीलमेघइवांबरे २६ मध्येनचास्यकालिंदीसीमंतमिवकुर्वती प्रयातानंदनस्येवनलिनी
सरितांवरा २७ तत्रगोवर्द्धनंचैवभांडीरंचवनस्पतिम् कालिंदींचनदींरम्यांद्रक्ष्यावश्चरतःसुखम् २८ तत्रायंकल्प्यतांघोषस्त्य
जतांनिर्गुणंवनम् संत्रासयावोभद्रंतेकिंचिदुत्पाद्यकारणम् २९

पर्यागताभूमिर्निर्धनापिसुखावहेत्युक्तेः कथंपूर्वस्थानंत्याज्यमित्याह नह्या
रेति चक्रेणसमुदायेनचरंतितेचक्रचारिणोहंससारसादयः अनिकेताइत्यर्थः १९ शकृन्मूत्रेषुतेष्वेवतृणेषुपतितेषुसत्सु २० स्थलीप्रायासुसमभूमि ९
तुल्यासुनिस्तृणास्वित्यर्थः २१ २२ २३ स्निग्धवनंशीतानिलंचेतिसंबंधः २४ २५ २६ २७ चरतोमृगादीनितिशेषः २८ २९ छ छ

३० ३१ ३२ पंचबद्धाःपंचादिसंख्ययासंहताः ३३ ३४ ३५ ३६ अगताःअसंचाराः ३७ तदेवाह एवमिति ३८ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांदशमोऽध्यायः १० एवंवृकान् १ सुखोष्यंसुखावासम् २ ३ एषांएभ्यःसकाशात् ४ ५ ६ ७ ८ ९ अवघुष्यतघोषोजातः

एवंकथयतस्तस्यवासुदेवस्यधीमतः प्रादुर्बभूवुःशतशोरक्तमांसवसाशनाः ३० घोराश्चिंतयतस्तस्यस्वतनूरुहजास्तदा विनिष्पेतुर्भयकराःसर्वशःशतशोवृकाः ३१ निष्पतंतिस्मबहवोव्रजस्योत्सादनायवै वृकान्निष्पतितान्दृष्ट्वागोषुवत्सेघथोन्नृषु ३२ गोपीषुचयथाकामंव्रजेत्रासोभवन्महान् तेवृकाःपंचबद्धाश्चदशबद्धास्तथापरे ३३ त्रिंशद्विंशतिबद्धाश्चशतबद्धास्तथापरे निश्चेरुस्तस्यगात्रेभ्यःश्रीवत्सकृतलक्षणाः ३४ कृष्णस्यकृष्णवदनागोपानांभयवर्धनाः भक्षयद्भिश्चतैर्वत्सान्त्रासयद्भिश्चगोव्रजान् ३५ निशिबालान्हरद्भिश्चवृकैरुत्सादितेव्रजः नवनेशक्यतेगंतुंनगाश्चपरिरक्षितुम् ३६ नवनात्किंचिदाहर्त्तुंनचवानरितुंनदीम् त्रस्तास्तूद्विग्नमनसोगतास्तस्मिन्वनेवसन् ३७ एवंवृकैरुदीर्णैस्तैर्व्याघ्रतुल्यपराक्रमैः व्रजोनिरपद्चेष्टऽएकस्थानचरःकृतः ३८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांवृकदर्शनोनाम दशमोऽध्यायः १० वैशंपायनउवाच एवंवृकांश्चतान्दृष्ट्वावर्द्धमानान्दुरासदान् सस्त्रीपुमान्सघोषोवैसमस्तोमंत्रयत्तदा १ स्थानेनेहननःकार्यंव्रजामोन्यन्महद्वनम् यच्छिवंचसुखोष्यंचगवांचैवसुखावहम् २ अद्यैवकिंचिरेणस्मव्रजामःसहगोधनैः यावद्वृकैर्वधंघोरंननःसर्वोव्रजोव्रजेत् ३ एषांधूम्रारुणांगानांदंष्ट्रिणांनखकर्षिणाम् वृकाणांकृष्णवक्त्राणांविभीमोनिशिगर्जताम् ४ ममपुत्रोममभ्राताममवत्सोथगौर्मम वृकैर्व्यापादिताह्येवंक्रंदतिस्मगृहेगृहे ५ तासांरुदितशब्देनगवांहंभारवेणच व्रजस्योत्थापनंचक्रुर्घोषवृद्धाःसमागताः ६ तेषांमतमथाज्ञायगंतुंवृंदावनंप्रति व्रजस्यविनिवेशायगवांचैवहितायच ७ वृंदावननिवासायतान्ज्ञात्वाकृतनिश्चयान् नंदगोपोबृहद्वाक्यंबृहस्पतिरिवाददे ८ अद्यैवनिश्चयप्राप्तिर्यदिगंतव्यमेवनः शीघ्रमाज्ञाप्यतांघोषःसज्जीभवतमाचिरम् ९ ततोवघुष्यततदाघोषेतत्प्राकृतैर्जनैः शीघ्रंगावःप्रकाल्यंतांभांडंसमभिरोप्यताम् १० वत्सयूथानिकाल्यंतांपूर्यंतांशकटानिच वृंदावनमितःस्थानात्निवेशायचगम्यताम् ११ तच्छ्रुत्वानंदगोपस्यवचनंसाधुभाषितम् उदतिष्ठद्व्रजःसर्वःशीघ्रंगमनलालसः १२ प्रयाह्युत्तिष्ठगच्छामःकिंशेषेसाधुयोजय उत्तिष्ठतिव्रजेतस्मिन्नासीत्कोलाहलोमहान् १३

भांडंशकटेष्वितिशेषः १० ११ १२ १३ ७ ७ ७ ७

१४ १५ १६ १७ पोतैः नौकाभिः १८ ईरणंउषरंशून्यमित्यर्थः १९ २० २१ २२ २३ २४ निर्योगपाशैः मंथनभांडस्थूणायामंथनदंडेनसंयोजनार्थैःपाशैः मांजरेतिमहाराष्ट्रप्रसिद्धैः शिक्यैर्वाकटकैर्घटाधारकंकणैःसहिताभिः तृणसंकटैः तृणमयीभिराच्छादनीभिः २५ शाखास्कविटंकाः

उत्तिष्ठमानःशुशुभेशकटीशाकटस्तुसः व्याघ्रघोषमहाघोषोघोषःसागरघोषवान् १४ गोपीनांगर्गरीभिश्चमूर्ध्निचोत्तंभितैर्घटैः निष्पपातव्रजात्पक्तिस्तारापंक्तिरिवांबरात् १५ नीलपीतारुणैस्तासांवस्त्रैरग्र्यस्तनोच्छ्रितैः शक्रचापायतेपंक्तिर्गोपीनांमार्गगामिनी १६ दामिनीदामभारैश्चकैश्चित्कायावलंबिभिः गोपामार्गगताभांतिसावरोहाइवद्रुमाः १७ सव्रजोव्रजताभातिशकटौघेनभास्वता पोतैःपवननिक्षिप्तैर्निष्पतद्भिरिवार्णवः १८ क्षणेनतद्व्रजस्थानमीरणंसमपद्यत द्रव्यावयवनिर्धूतंकीर्णवायसमंडलैः १९ ततःक्रमेणघोषःसप्राप्तोवृंदावनंवनम् निवेशंविपुलंचक्रेगवांचैवहितायच २० शकटावर्त्तपर्यंतंचंद्रार्द्धाकारसंस्थितम् मध्येयोजनविस्तीर्णंतावद्द्विगुणमायतम् २१ कंटकीभिःप्रवृद्धाभिस्तथाकंटकितद्रुमैः निखातोच्छ्रितशाखाग्रैरभिगुप्तंसमंततः २२ मंथैरारोप्यमाणैश्चमंथबंधानुकर्षणैः अद्भिःप्रक्षाल्यमानाभिर्गर्गरीभिःसमंततः २३ कीलैरारोप्यमाणैश्चदामनीपाशपाशितैः स्तंभनीभिर्धृताभिश्चशकटैःपरिवर्त्तितैः २४ नियोगपाशैरासक्तैर्गर्गरीस्तंभमूर्द्धसु छादनार्थंप्रकीर्णैश्चकटकैस्तृणसंकटैः २५ शाखाविटंकैर्वृक्षाणांक्रियमाणैरितस्ततः शोध्यमानैर्गवांस्थानैःस्थाप्यमानैरुलूखलैः २६ प्राङ्मुखैःसिच्यमानैश्चसंदीप्यद्भिश्चपावकैः सवत्सचर्मास्तरणैःपर्यंकैश्चावरोपितैः २७ तोयमुत्तारयंतीभिःप्रेक्षंतीभिश्चतद्वनम् शाखाश्चाकर्षमाणाभिर्गोपीभिश्चसमंततः २८ युवभिःस्थविरैश्चैवगोपैर्व्यग्रकरैर्भृशम् विशसद्भिःकुठारैश्चकाष्ठान्यपितरूनपि २९ तद्व्रजस्थानमधिकंशुशुभेकाननावृतम् रम्यवननिवेशंवैस्वादुमूलफलोदकम् ३० तास्तुकामदुघागावःसर्वपक्षिरुतंवनम् वृंदावनमनुप्राप्तानंदनोपमकाननम् ३१ पूर्वमेवतुकृष्णेनगवांवैहितकारिणा शिवेनमनसादृष्टंतद्वनंवनचारिणा ३२ पश्चिमेतुततोरूक्षेघर्ममासेनिरामये वर्षतीवामृतंदेवेतृणंतत्रव्यवर्द्धत ३३ नतत्रवत्साःसीदंतिनगावोनेतरेजनाः यत्रतिष्ठतिलोकानांभवायमधुसूदनः ३४ ताश्चगावःसघोषस्तुसचसंकर्षणोयुवा कृष्णेनविहितंवासंतमध्यासतनिर्वृताः ३५
इतिश्रीम॰भा॰खि॰ह॰वि॰ वृंदावनप्रवेशोनामैकादशोऽध्यायः ११

पक्ष्युपवेशनस्थानानितैः क्रियमाणैः २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ घर्मेग्रीष्मे तत्रापिपश्चिमेमासे आषाढे ३३ ३४ अध्यासतअध्यासितवंतः ३५ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ छ छ

तौत्रु १ २ ३ ४ ५ ६ ७ कांतानांकदंबानामितिसामानाधिकरण्यम् ८ हासितंविकाशितम् ९ उच्छ्वसंतीवबाष्पमुद्गिरंतीत्यर्थः महीपुरैस्तुल्यं
वपुरापद्यते तत्रदृष्टांतेमहावाताः पताकाः महामेघाः महाप्रासादाः १० शिलींध्राः छत्राकाः ११ क्षुभितमानसः कामातुरोभूत् १२ दृप्तसारंगनादेनम
त्तभ्रमरध्वनिना दर्दुराभेकाः अवकीर्णाव्याप्ता १३ १४ संततोयआसारोधारासंपातस्तेननिर्यत्नाः जडीकृताः नगात्राणि वृक्षशाखाग्राणि १५ तोयेन-

वैशंपायनउवाच तौतुवृंदावनंप्राप्तौवसुदेवसुतावुभौ चेरतुर्वत्सयूथानिचारयंतौस्वरूपिणौ १ पूर्णस्तुघर्मसमयस्तयोस्त
त्रवनेसुखम् क्रीडतोःसहगोपालैर्यमुनांचावगाहतोः २ ततःप्रावृडृतुप्राप्तामनसःकामदीपिनी प्रववर्षुर्महामेघाः शक्रचापां
कितोदराः ३ बभूवादर्शनःसूर्योभूमिश्चादर्शनात्तृणैः महतामेघवातेननवतोयानुवर्षिणा ४ संमार्ज्जिततलाभूमिर्यौवन
स्थेवलक्ष्यते नाशितंजलदैरुष्णातोषितावसुधाजलैः ५ नववर्षावसिक्तानिशक्रगोपकुलानिच नष्टदावाग्निधूमानिवना
निप्रचकाशिरे ६ नृत्यव्यापारकालश्चमयूराणांकलापिनाम् मदरक्ताःप्रवृत्ताश्चकेकाःपटुरवास्तथा ७ नवप्रावृषिकांता-
नांषट्पदाहारदायिनाम् यौवनस्थकदंबानांनवाभ्रैर्भ्राजतेवपुः ८ हासितंकुटजैर्वृक्षैःकदंबैर्वासितंवनम् संतप्ताभास्कर
करैरभितप्तादवाग्निभिः ९ जलैर्बलाहकोत्सृष्टैरुच्छ्वसंतीवपर्वताः महावातसमुद्भूतंमहामेघगणार्पितम् महीमहाराजपुरै
स्तुल्यमापद्यतेनभः १० क्वचित्कदंबहासाढ्यंशिलींध्राभरणंक्वचित् संप्रदीप्तमिवाभातिफुल्लनीपद्रुमंवनम् ११ ऐंद्रेणप-
यसासिक्तंमारुतेननवीकृतम् पार्थिवंगंधमाघ्रायलोकःक्षुभितमानसः १२ दृप्तसारंगनादेनदर्दुरव्याहतेनच नवैश्चशि
खिविक्रुष्टैरवकीर्णावसुंधरा १३ भ्रमत्तूर्णमहावर्त्तविषमाप्तमहारयाः हरंत्यस्तीरजान्वृक्षान् विस्तारयांतिनिम्नगाः
१४ संततासारनिर्यत्नाःक्लिन्नपत्रोत्तरच्छदाः नत्यजंतिनगात्राणिश्रांताइवपतत्रिणः १५ तोयगंभीरलंबेषुनवसुचनदत्सुच
उदरेषुनवाभ्राणांमज्जतीवदिवाकरः १६ महीरुहैरुत्पतितैःसलिलोत्पीडसंकुला अन्विष्यमार्गावसुधाभातिशाड्वलमालिनी १७
वज्रेणेवावरुग्णानांनगानांनगशालिनाम् स्रोतोभिःपरिहृतानिपतंतिशिखराण्यधः १८ पततामेघवर्षेणयथानिम्नानुसारिणा
पल्वलोत्कीर्णसक्तेनपूर्यंतेवनराजयः १९ हस्तोच्छ्रितसुखावन्यामेघनादानुसारिणः भ्रांत्यांतिदृश्यामातंगागांगताइवतोयदाः २०

गंभीराणिनिबिडानिलंबानिविस्तृतानिच तेषुउदरेषु १६ महीरुहैर्मार्गविघ्नभूतैरन्वेष्योजलच्छन्नोमार्गोयस्याःसा १७ १८ पल्वलेभ्यउत्कीर्णं
उत्सिक्तंयत्तोयंतत्सक्तेनवर्षेण १९ हस्तःशुंडातयासहउच्छ्रितंसुखंयेषांतेहस्तोच्छ्रितसुखाः २० ७ ७ ७ ७

२१ २२ चंद्रोनभोवसतिंआस्तेवार्षिकींवर्षासुभवाम् २३ दुर्दिनेमेघछन्नेन्हि कालेप्रावृट्काले दुर्दिनंमेघैराच्छन्नं २४ गोवर्द्धनोनामतः गोवर्द्धनोगवां
वर्द्धयिता २५ कृष्णसारंगाभ्रमराः २६ गूहंत्याच्छादयंति २७ सीमानांकृष्टभूमीनांत्रयाणामपिलक्ष्मीर्नव्यतिरिच्यतेनाधिकाभवत्यपितुसमानैवेत्यर्थः
२८ प्रोषितानांप्रवासिनांऔत्सुक्यंगृहगमनेतत्कारिणः २९ हर्यश्वचापेनइंद्रधनुषारचितंमिश्रितंमध्यमंपदमंतरिक्षम् ३० नभसिश्रावणे नभश्चक्षुः

प्रावृड्वृत्तिंचसंहृष्य दृष्ट्वाचांबुधरान्घनान् रौहिणेयोमिथःकालेकृष्णंवचनमब्रवीत् २१ पश्यकृष्णघनान्कृष्णान्बलाकापंक्ति
भूषणान् गगनेतवगात्रस्यवर्णचोरानुसमुत्थितान् २२ तवनिद्राकरःकालस्तवगात्रोपमंनभः त्वमिवाज्ञातवसतिंचंद्रोवसतिवा-
र्षिकीम् २३ एतन्नीलोत्पलश्यामंनीलोत्पलदलप्रभम् संप्राप्तेदुर्दिनेकालेदुर्दिनंभातिवैनभः २४ पश्यकृष्णजलोदग्रैःकृष्णो-
रुद्ग्रथितैर्घनैः गोवर्द्धनोयथारम्योभातिगोवर्द्धनोगिरिः २५ पतितेनांभसाह्येतेसमंतान्मददर्पिताः भ्राजंतेकृष्णसारंगाःकाननेषु
मुदान्विताः २६ एतान्यंबुप्रहृष्टानिहरितानिमृदूनिच तृणानिशतपत्राक्षपत्रैर्गूहंतिमेदिनीम् २७ क्षरज्जलानांशैलानांव
नानांजलदागमे ससस्यानांचसीमानांनलक्ष्मीर्व्यतिरिच्यते २८ शीघ्रवातसमुद्भूताःप्रोषितोत्सुक्यकारिणः दामोदरोद्दामरवाः
प्रागल्भ्यंयातितोयदाः २९ हरेहर्यश्वचापेनत्रिवर्णेनत्रिविक्रम विबाणज्येनरचितंतवेदंमध्यमंपदम् ३० नभस्येवनभश्चक्षु-
र्नभात्येवनभस्तले मेघैःशीतातपकरोविरश्मिरिवरश्मिवान् ३१ द्यावापृथिव्योःसंसर्गःसततंविततैःकृतः अव्यवच्छिन्नधारौ-
घैःसमुद्रौघसमैर्घनैः ३२ नीपार्जुनकदंबानांपृथिव्यांचातिवृष्टिभिः गंधैःकोलाहलावांतिवातामदनदीपनाः ३३ संप्रवृत्तमहा
वर्षंलंबमानमहांबुदम् भात्यगाधमपर्यंतंससागरमिवांबरम् ३४ धारानिर्मलनाराचंविद्युत्कवचवर्मिणम् शक्रचापायुधध
रंयुद्धसज्जमिवांबरम् ३५ शैलानांचवनानांचद्रुमाणांचवराननम् प्रतिच्छन्नानिभासंतेशिखराणिघनैर्घनैः ३६ गजानी-
कैरिवाकीर्णंसलिलोद्गारिभिर्घनैः वर्णसारूप्यतांयातिगगनसागरस्यच ३७ समुद्रोद्भूतजनिताल्लोलाःशाद्वलकंपिनः शीताः
सपृषतोद्दामाःकर्कशावांतिमारुताः ३८ निशासुसुप्तचंद्रासुमुक्ततोयासुतोयदैः मग्नसूर्यस्यनभसोनविभांतिदिशोदश ३९

सूर्यः ३१ संसर्गःसंबंधः समुद्रौघनिभैः रुंद्रैरित्यर्थः ३२ नीपाःकदंबानामवांतरजातयः पृथिव्यांसृष्टैरितिशेषः कोलाहलाःकलकलाः ३३ ३४
यैर्विद्युत्कवचैर्मेघैर्वर्मिणंवर्मवत्पुरुषमार्षम् ३५ घनैर्निबिडैर्मेघैः ३६ गजाजलगजास्तेषामनीकैः ३७ उद्भूतंउद्भूननम् कंपिनःकंपहेतवः सपृषतः
सबिंदवः उद्दामाः महांतः सपृषतोद्दामेतिसंधिरार्षः ३८ सुप्तोअदृश्यःचंद्रोयासु ३९ छ छ छ छ छ

चेतनमिति क्षुधाध्मातैर्वायुनापूरितैः कोशैश्चर्मकोशसदृशैर्मेघैरुपलक्षितंपुष्करमंबरंचेतनमिव भातीतिलुप्तोपमासवर्तश्चलद्भिर्मेघैर्नभोपिच्छल
तीवेत्यर्थः एवमपिकृष्टयः प्रजाः रम्याणांरात्रीणाम् घृणीनांदिवसानांच विवेकं अन्योन्यतः पृथक्त्वंनयांतीतिन अपितुयांत्येवेतियोजना मेघोत्थांधका
रावृतानिदिनानिरात्रिकल्पान्यभूवन्नित्यर्थः ४० ४१ ४२ तत्कालज्ञातिभिः नतुयादववज्जन्मज्ञातिभिः ४३ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्वा-
दशोऽध्यायः १२ कदाचित्तु १ श्रीवत्सेनउरसाधृतेनेशेषः तृतीयांतानांपंचमस्थेनरराजेत्यनेनान्वयः २ हस्तेनपंकजोद्भिन्नविकसत्कमलंतत्तुल्यतेज

चेतनंपुष्करंकोषैःक्षुधाध्मातैःसमंततः नघृणीनांनरम्याणांविवेकंयांतिकृष्टयः ४० धर्मदोषपरित्यक्तंमेघतोयविभूषितम् प
श्यद्वृंदावनंकृष्णोवनंचैत्ररथंयथा ४१ एवंप्रावृड्गुणान्सर्वान्श्रीमान्कृष्णस्यपूर्वजः कथयन्नेवबलवान्व्रजमेवजगामह ४२
तौरमयं तावन्योन्यंकृष्णसंकर्षणावुभौ तत्कालज्ञातिभिःसार्द्धंचेरतुस्तद्वनंमहत् ४३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि
ष्णुपर्वणिप्रावृड्वर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ वैशंपायनउवाच कदाचित्तुतदाकृष्णोविनासंकर्षणेनवै चचारतद्व-
नंसर्वंकामरूपीवराननः १ काकपक्षधरःश्रीमान्श्यामःपद्मदलेक्षणः श्रीवत्सेनोरसायुक्तःशशांकइवलक्ष्मणा २ सांगदेनाग्रह
स्तेनपंकजोद्भिन्नवर्चसा सुकुमाराभिताम्रेणक्रांतविक्रांतगामिना ३ पीतेप्रीतिकरेन्नृणांपद्मकिंजल्कसप्रभे सूक्ष्मेवसानोवस
नेससंध्यइवतोयदः ४ वत्सव्यापारयुक्ताभ्यांव्यग्राभ्यांदंडरज्जुभिः भुजाभ्यांसाधुवृत्ताभ्यांपूजिताभ्यांदिवौकसैः ५ सदृशंपुंडरी
कस्यगंधेनकमलस्यच रराजचास्यतद्बाल्येरुचिरोष्ठपुटंमुखम् ६ शिखाभिस्तस्यमुक्ताभीरराजमुखपंकजम् वृतंषट्पदपंक्ती-
भिर्यथास्यात्पद्ममंडलम् ७ तस्यार्जुनकदंबाढ्यानीपकंदलमालिनी रराजमालाशिरसिनक्षत्राणांयथादिवि ८ सतयामालया
वीरः शुशुभेकंठसक्तया मेघमालाबुदश्यामोनभस्यइवमूर्त्तिमान् ९ एकेनामलपत्रेणकंठसूत्रावलंबिना रराजबर्हपत्रेणमं-
दमारुतकंपिना १० क्वचिद्गायन्क्वचित्क्रीडन्चंचूर्यंश्चक्वचित्क्वचित् पर्णवाद्यंश्रुतिसुखंवादयंश्चक्वचिद्वने ११ गोपवेणु-
सुमधुरंकामात्तमपिवादयन् प्रह्लादनार्थंचगवांक्वचिद्वनगतोयुवा १२ गोकुलेंबुधरश्यामश्चचारद्युतिमान्प्रभुः रेमेचतत्र
रम्यासुचचारवनराजिषु १३ मयूररवघुष्टासुमदनोद्दीपनीषुच मेघनादप्रतिव्यूहैर्नादितासुसमंततः १४

साक्रांतंविक्रांतंगमनंयस्यता-
दृशेनगामिनागमनस्वभावेनपादेन ३ ४ दिवौकसैःदेवैः ५ ६ बाल्येपौगंडंदशामावधीत्युक्तेःपौगंडे ७ नीपाः कदंबपुष्पाणिकंदलानवांकुराः तैः शोभ
मानानीपकंदलमालिनी ८ नभस्योभाद्रपदः ९ अमलंदिव्यंपत्रंदलंयस्यतेनबर्हिपत्रेणमयूरपिच्छेनशुशुभेइत्यनुषंगः १० ११ १२ १३ प्रतिव्यूहैःप्रतिध्वनिभिः
१४

कंदलानिनवांकुरितानिअमलानिचपत्राणियासु कंदलंतुकपोलेस्यादुपरागेनवांकुरेइतिविश्वः १५ कामिनीष्विवेतिस्रवंतीनामुपमा १६ १७ शा
खिनंवटम् १८ १९ चित्रांगवर्णैर्मयूरैः २० २१ निरावर्षंवर्षवारणम् अनातपंआतपनिवारणम् २२ २३ २४ क्रीडनकैःक्रीडासाधनैः २५ २६ २७

शाड्वलच्छन्नमार्गासुशिलींध्राभरणासुच कंदलामलपत्रासुस्रवंतीषुनवंजलम् १५ केसराणांनवैर्गंधैर्मदनश्वसितोपमैः अ
भीक्ष्णंनिःश्वसंतीषुकामिनीष्विवनित्यशः १६ सेव्यमानोनवैर्वातैर्द्रुमसंघातनिस्सृतैः तासुकृष्णोमुदंलेभेसौम्यासुवनराजिषु
१७ सकदाचिद्वनेतस्मिन्गोभिःसहपरिव्रजन् ददर्शविपुलोदग्रंशाखिनंशाखिनांवरम् १८ स्थितंधरण्यामेघाभंनिबिडदल
संचयैः गगनोर्ध्वोच्छ्रिताकारंपर्वताभोगधारिणम् १९ नीलचित्रांगवर्णैश्चसेवितंबहुभिःखगैः फलैःप्रवालैश्चघनैःसेंद्रचाप-
घनोपमम् २० भवनाकारविटपंलतापुष्पसुमंडितम् विशालमूलावनतंपवनांभोदधारिणम् २१ आधिपत्यमिवान्येषांतस्य
देशस्यशाखिनाम् कुर्वाणंशुभकर्माणंनिरावर्षमनातपम् २२ न्यग्रोधंपर्वताग्राभंभांडीरंनामनामतः दृष्ट्वातत्रमतिंचक्रेनि
वासायततःप्रभुः २३ सतत्रवयसातुल्यैर्वत्सपालैःसहानघ रेमेवैवासरंकृष्णःपुरास्वर्गगतोयथा २४ तंक्रीडमानंगोपालाः
कृष्णंभांडीरवासिनम् रमयंतिस्मबहवोवन्यैःक्रीडनकैस्तदा २५ अन्येस्मपरिगायंतिगोपामुदितमानसाः गोपालाःकृष्ण
मेवान्येगायंतिस्मरतिप्रियाः २६ तेषांसगायतामेववादयामासवीर्यवान् पर्णवाद्यांतरेवेणुंतुंबीवीणांचतत्रह २७ कदाचिच्चा
रयन्नेवगाःसगोवृषभेक्षणः जगामयमुनातीरंलतालंकृतपादपम् २८ तरंगापांगकुटिलांवारिस्पर्शसुखानिलाम् तांचप-
द्मोत्पलवतींददर्शयमुनांनदीम् २९ सुतीर्थांस्वादुसलिलांह्रादिनींवेगगामिनीम् तोयवातोद्धतैर्वेगैरवनामितपादपाम् ३० हं
सकारंडवोद्घुष्टांसारसैश्चनिनादिताम् अनर्घमिथुनैश्चैवसेवितांमिथुनेचरैः ३१ जलजैःप्राणिभिःकीर्णांजलजैर्भूषितांगुणैः
जलजैःकुसुमैश्चित्रांजलजैर्हरितोदकाम् ३२ प्रसृतस्रोतचरणांपुलिनश्रोणिमंडलाम् आवर्त्तनाभिगंभीरांपंकरोमानुरंजिता
म् ३३ तटच्छेदोदराक्रांतांत्रितरंगवलीधराम् फेनप्रहृष्टदशानांप्रसन्नांहंसहासिनीम् ३४ रुचिरोत्पलदंतौष्ठींनतभ्रूजलजेक्ष
णाम् ह्रददीर्घललाटांतांकांतांशैवलमूर्द्धजाम् ३५

२८ तरंगाएवापांगाः कटाक्षास्तैःकुटिलंतीरम् २९ ३० मिथुनेचरैश्चक्रवाकादि-
भिः ३१ जलजैर्मीनाद्यैःजलजैर्गुणैः शीतलत्वनिर्मलत्वाद्यैःजलजैः पद्मैःजलजैः शैवालैः ३२ स्त्रीरूपेणवर्णयती प्रसृतेतिस्रोतः शब्देसकारलो
पआर्षः ३३ तटच्छेदः प्रवाहस्यमध्येकार्श्यम् तिस्रःतरंगाएववलयः तासांधरांतरंगत्रिवलीधराम् ३४ ३५ छ छ छ

आभोगश्रवणायतां आभोगस्तटस्यउभयतः पूर्णतासैवश्रवणेआयतेयस्यास्ताम् ३६ ३७ वारिषुप्लवंतेविस्तारंयांतिशैवालाः कमलिनीदलानिवातेषां-यः प्लवः विपुलतासैवक्षौमंअतसीसूत्रमयंवासोयस्यास्ताम् ३८ निपानंपशूनांपानस्थलंतत्रयेश्वापदास्तएवापीडोभूषायस्यास्ताम् ३९ ४० ४१ ४२

चक्रवाकस्तनतटांतीरपार्श्वायताननाम् दीर्घस्रोतायतभुजामाभोगश्रवणायताम् ३६ कारंडवाकुंडलिनींश्रीमत्पंकजलोचनाम् नटजाभरणोपेतांमीननिर्मलमेखलाम् ३७ वारिप्लवप्लवक्षौमांसारसारावनूपुराम् काशपुष्पमयंवासोवसानांहंसलक्षणम् ३८ भीमनक्रांगुलिसांगींकूर्मलक्षणभूषिताम् निपानश्वापदापीडांनृभिःपीनपयोधराम् ३९ श्वापदोच्छिष्टसलिलांआश्रमस्थानसंकुलाम् तांसमुद्रस्यमहिषीमीक्षमाणाःसमंततः ४० चचारविपुलांकृष्णोयमुनांसुपशोभयन् तांचरन्सनदींश्रेष्ठांददर्शह्रदमुत्तमम् ४१ दीर्घयोजनविस्तारंदुस्तरंत्रिदशैरपि गंभीरमक्षोभ्यजलंनिष्कंपमिवसागरम् ४२ तोयजैःश्वापदैस्त्यक्तंशून्यंतोयचरैःखगैः अगाधेनांभसापूर्णंमेघपूर्णमिवांबरम् ४३ दुःखोपसर्प्यंतीरेषुससर्पैर्विपुलैर्बिलैः विषारणिभवस्याग्नेर्धूमेनपरिवेष्टितम् ४४ अभोग्यंतत्पशूनांहिअपेयंचजलार्थिनाम् उपभोगैःपरित्यक्तंसुरैस्त्रिषवणार्थिभिः ४५ आकाशादप्यसंचार्यंखगैराकाशगोचरैः तृणेष्वपिपतत्स्वप्सुज्वलंतमिवतेजसा ४६ समंताद्योजनंसाग्रंदेवैरपिदुरासदम् विषानलेनघोरेणज्वालाप्रज्वलितद्रुमम् ४७ व्रजस्योत्तरतस्तस्यक्रोशमात्रेनिरामये तंदृष्ट्वाचिंतयामासकृष्णोवैविपुलंह्रदम् ४८ अगाधंद्योतमानंचकस्यायंमहतोह्रदः अस्मिन्सकालियोनामनीलांजनचयोपमः ४९ उरगाधिपतिःसाक्षात्कृदवसतिदारुणः उत्सृज्य-सागरावासंयोमयानिर्जितःपुरा ५० भयात्पतगराजस्यसुपर्णस्योरगाशिनः तेनेयंदूषितासर्वायमुनासागरंगमा ५१ भयात्तस्योरगपतेर्नायंदेशोनिषेव्यते तदिदंदारुणाकारमरण्यंरूढशाद्वलम् ५२ सावरोहद्रुमंघोरंकीर्णंनानालताद्रुमैः रक्षितंसर्पराजस्यसचिवैराप्तकारिभिः ५३ वनंनिर्विषयाकारंविषान्नमिवदुःस्पृशम् तैराप्तकारिभिर्नित्यंसर्वतःपरिरक्षितम् ५४ शैवालनलिनैश्चापिवृक्षैःक्षुपलताकुलैः कर्त्तव्यमार्गौह्यर्जितेह्रदस्यास्यतटावुभौ ५५ तदस्यसर्पराजस्यकर्त्तव्योनिग्रहोमया यथेयंसरिदंभोदाभवेच्छिवजलाशया ५६ व्रजोपभोग्याचयथानागेचदमितेमया सर्वत्रसुखसंचारासर्वतीर्थसुखाश्रय ५७ एतदर्थंचवा-सोयंव्रजेस्मिन्गोपजन्मच अमीषामुत्पथस्थानांनिग्रहार्थंदुरात्मनाम् ५८

४३ विषारणयःसर्पाः ४४ ४५ आकाशादपिआकाशमार्गेपि
४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ निर्विषयाकारम् आकाशवन्निरालंबनम् ५४ कर्त्तव्यौनतुस्वतःसिद्धौमार्गौययोस्तौ ५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ सोपसृत्येत्यध्याहृत्य योऽहन्नहिमन्वपस्ततर्द्देत्यपादहस्तोऽपृतन्यदिंद्रमितिचोपदि
ष्टं कालियदमनंउपबृंहयति तत्रमंत्रावयवयोरर्थस्तुयोऽहिः सर्पोऽपः यमुनाजलानि ततर्द विषसंपर्केणनाशितवान् तमिंद्रोअहन् हिंसितवान् पीडनमा
त्रमत्रहंत्यर्थः सचाहिः अपात् पादहीनः अहस्तश्चसन् इंद्रंअपृतन्यत् अयोधयदिति एतेनास्यसर्परूपत्वमुक्तमतोऽहिरित्याख्यायत्राप्संबंधस्तत्रायमे

एनंकदंबमारुह्यतदेवशिशुलीलया विनिपत्यह्रदेघोरेदमयिष्यामिकालियम् ५९ एवंकृतेबाहुवीर्येलोकेख्यातिंगमिष्यति
६० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिबालचरितेयमुनावर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ वैशंपायनउवाच सोप
सृत्यनदीतीरंबध्वापरिकरंदृढम् आरोहच्चपलःकृष्णःकदंबशिखरंमुदा १ कृष्णःकदंबशिखराल्लंबमानोघनाकृतिः ह्रदमध्ये
करोच्छब्दंनिपतन्नंबुजेक्षणः २ कृष्णेनतत्रपतताक्षुभितोयमुनाह्रदः संप्राषिच्यतवेगेनभिद्यमानइवांबुदः ३ तेनशब्देनसं
क्षुब्धंसर्पस्यभवनंमहत् उदतिष्ठज्जलात्सर्पोरोषपर्याकुलेक्षणः ४ सचोरगपतिःक्रुद्धोमेघराशिसमप्रभः ततोरक्तातनयनः
कालियःसमदृश्यत ५ पंचास्यःपावकोच्छ्वासश्चलज्जिह्वोनलाननः पृथुभिःपंचभिर्घोरैःशिरोभिःपरिवारितः ६ पूरयित्वाह्र
दंसर्वंभोगेनानलवर्चसा स्फुरन्निवचरोषेणज्वलन्निवचतेजसा ७ क्रोधेनतज्जलंतस्यसर्वंशृतमिवाभवत् प्रतिस्रोताश्चभीत
वज्जगामयमुनानदी ८ तस्यक्रोधाग्निपूर्णेभ्योवक्त्रेभ्योभूच्चमारुतः दृष्ट्वाकृष्णंह्रदगतंक्रीडंतंशिशुलीलया ९ सधूमाःपन्नगें
द्रस्यमुखान्निश्चेरुरर्चिषः सृजतातेनरोषाग्निंसमीपेतीरजाद्रुमाः १० क्षणेनभस्मसान्नीतायुगांतप्रतिमेनवै तस्यपुत्राश्चदाराश्च
भृत्याश्चान्येमहोरगाः ११ वमंतःपावकंघोरंवक्त्रेभ्योविषसंभवम् सधूमंपन्नगेंद्रास्तेनिष्पेतुरमितौजसः १२ प्रवेशितश्चतैः
सर्पैःसकृष्णोभोगबंधनम् निर्यत्नचरणाकारस्तस्थौगिरिरिवाचलः १३ अदशन्दशनैस्तीक्ष्णैर्विषोत्पीडजलाविलैः तेकृष्णं
सपपतयोनममारचवीर्यवान् १४ एतस्मिन्नंतरेभीतागोपालाःसर्वएवते क्रंदमानाव्रजंजग्मुर्बाष्पगद्गदयागिरा १५ गोपा
ऊचुः एषमोहंगतःकृष्णोमग्नोहिकालियेह्रदे भक्ष्यतेसर्पराजेनतदागच्छतमाचिरम् १६ नंदगोपायवैक्षिप्रंसबलायनि
वेद्यताम् एषतेकृष्यतेकृष्णःसर्पेणेतिमहाह्रदे १७ नंदगोपस्तुतच्छ्रुत्वावज्रपातोपमंवचः आर्त्तःस्खलितविक्रांतस्तंजगा
मह्रदोत्तमम् १८ सबालयुवतीवृन्दःसचसंकर्षणोयुवा आक्रीडपन्नगेंद्रस्यजलस्थंसमुपागमत् १९

वंबोद्धव्यः १ लंबमानः अधःपतन्
२ ३ ४ ५ पंचास्यः पंचवदनः ६ भोगेनदेहेन ७ शृतंकथितं प्रतिस्रोताःविपरीतप्रवाहा ८ ९ १० ११ १२ १३ तेदशन्नितिपूर्वेणसंबंधः १४ १५ १६ १७ १८ १९

२० २१ २२ सर्पभोगेनसर्पभोगबंधेन स्पंदितंकिंचिच्चालितंधैर्यादितिशेषः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० परिदेवंतिशोचंति ३१ ३२

नंदगोपमुखागोपास्तेसर्वेसाश्रुलोचनाः हाहाकारंप्रकुर्वंतस्तस्थुस्तीरेह्रदस्यवै २० व्रीडिताविस्मिताश्चैवशोकार्त्ताश्चपुनःपुनः
केचित्पुत्रहाहेतिहाधिगित्यपरेपुनः २१ अपरेहाहताःस्मेतिरुरुदुर्भृशदुःखिताः स्त्रियश्चैवयशोदांतांहाहतासीतिचुक्रुशुः २२
यापश्यसिप्रियंपुत्रंसर्पराजवशंगतम् स्पंदितंसर्पभोगेनकृष्यमाणंयथामृतम् २३ अश्मसारमयंनूनंहृदयंतेविलक्ष्यते पुत्रंक
थमिमंदृष्ट्वायशोदेनावदीर्यसे २४ दुःखितंबतपश्यामोनंदगोपंह्रदांतिके न्यस्यपुत्रमुखेदृष्टिंनिश्चेतनमिवस्थितम् २५ यशोदा
मनुगच्छंत्यःसर्पावासमिदंह्रदम् प्रविशामोनयास्यामःसर्वादामोदरंविना २६ दिवसःकोविनासूर्यंविनाचंद्रेणकानिशा विनावृ
षेणकागावोविनाकृष्णेनकोव्रजः २७ विनाकृष्णंनयास्यामोविवत्साइवधेनवः तासांविलपितंश्रुत्वातेषांचव्रजवासिनाम् विलापं
नंदगोपस्ययशोदारुदितंतथा २८ एकभावशरीरज्ञएकदेहोद्विधाकृतः संकर्षणस्तुसंक्रुद्धोबभाषेकृष्णमव्ययम् २९ कृष्णकृष्ण
महाबाहोगोपानांनंदिवर्द्धन दम्यतामेषवैक्षिप्रंसर्पराजोविषायुधः ३० इमेनोबांधवास्तातत्वामत्वामानुषंविभो परिदेवंतिकरु
णंसर्वेमानुषबुद्धयः ३१ तच्छ्रुत्वारौहिणेयस्यवाक्यंसंज्ञासमीरितम् विक्रम्यास्फोटयद्बाहुंभित्वातन्नागबंधनम् ३२ तस्यफणा
मथाक्रम्यभोगराशिजलोत्थितम् शिरःसकृष्णोजग्राहस्वहस्तेनावनाम्यच ३३ तस्यारुरोहसहसामध्यमंतन्महच्छिरः सोस्यमू
र्ध्निस्थितःकृष्णोननर्त्तरुचिरांगदः ३४ मृद्यमानःसकृष्णेनश्रांतमूर्द्धाभुजंगमः आस्यैःसरुधिरोद्गारैःकातरोवाक्यमब्रवीत्
३५ अविज्ञानान्मयाकृष्णरोषोयंसंप्रदर्शितः दमितोहंहतविषोवशगस्तेवरानन ३६ तदाज्ञापयकिंकुर्यांसदारापत्यबांधवः
कस्यवावशतांयामिजीवितंमेप्रदीयताम् ३७ पंचमूर्द्धानंतंदृष्ट्वासर्पंसर्परिकेतनः अक्रुद्धएवभगवान्प्रत्युवाचोरगेश्वरम् ३८
नवास्मिन्यमुनातोयेनेवस्थानंददाम्यहम् गच्छार्णवजलंसर्पसभार्यःसहबांधवः ३९ यश्चेहभूयोदृश्येतस्थानेवायदिवाजले
तवभृत्यस्तनूजोवाक्षिप्रंवध्यःसमेभवेत् ४० शिवंचास्यजलस्यास्तुत्वंचगच्छमहार्णवम् स्थानेत्विहभवेद्दोषस्तवातंकरणोम
हान् ४१ मत्पदानिचतेसर्पदृष्ट्वामूर्द्धसुसागरे गरुडःपन्नगरिपुस्त्वयिनप्रहरिष्यति ४२ गृह्यमूर्द्धांतुचरणौकृष्णस्योरगपुंग
वः पश्यतामेवगोपानांजगामादर्शनंह्रदात् ४३ निर्जितेतुगतेसर्पेकृष्णमुत्तीर्यधिष्ठितम् विस्मितास्तुष्टुवुर्गोपाश्चक्रुश्चैवप्रदक्षिण ४४

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० स्थानेअवस्थितौ ४१ नन्वन्यत्रगरुडोमांहनिष्यतिअत्रतुमुनिशापान्नायातीतिचेत्तत्राहमत्पदानीति ४२ ४३ धिष्ठितंतीरेऽवस्थितं ४४

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ दमितेइत्यध्यायेसभिंद्गर्द्दभंसमृणेत्यमुंमंत्रमुपबृंहयति हेइंद्र
गर्द्दभंसम्मृणमारयेतिमंत्रपादार्थः १ २ ३ ४ सदेशोभातीत्युत्तरस्थेनान्वयः ५ ६ ७ लघुक्रमौशीघ्रक्रियौ ८ ९ १० निर्माणभूतंसारभूतम् निर्मा

ऊचुः सर्वेचसंप्रीतानंदगोपंवनेचराः धन्योस्यनुग्रहीतोसियस्यतेपुत्रइदृशः ४५ अद्यप्रभृतिगोपानांगवांगोष्ठस्यचानघ आ
पत्सुशरणंकृष्णः पद्मपत्रायतलोचनः ४६ जाताशिवजलासर्वायमुनामुनिसेविता तीरेचास्याःसुखंगावोविचरिष्यन्तिनःसदा
४७ व्यक्तमेवबनेजातावयंयत्कृष्णमीदृशम् महद्भूतंनजानीमः छन्नमग्निमिवव्रजे ४८ एवंतैर्विस्मिताःसर्वेस्तुवंतःकृष्णमव्य
यम् जग्मुर्गोपगणाघोषंदेवाश्चैत्ररथंयथा ४९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिचतुर्दशोऽध्यायः १४ वै
शंपायनउवाच दमितेसर्पराजेतुकृष्णेनयमुनाह्रदे तमेवचेरतुर्देशंसहितौरामकेशवौ १ आजग्मतुस्तौसहितौगोधनैःसह
गामिनौ गिरिंगोवर्द्धनंरम्यंवसुदेवसुतावुभौ २ गोवर्द्धनस्योत्तरतोयमुनातीरमाश्रितम् ददृशातेचतौवीरौरम्यंतालवनंमहत्
३ तौतालपर्णमततेरम्येतालवनेरतौ चेरतुःपरमप्रीतौवृषपोताविवोद्धतौ ४ सतुदेशःसदास्निग्धोलोष्ठपाषाणवर्जितः द-
र्भप्रायस्थलीभूतःसुमहान्कृष्णमृत्तिकः ५ तालैस्तैर्विपुलस्कंधैरुच्छ्रितैःश्यामपर्वभिः फलाग्रशाखिभिर्भातिनागहस्तैरिवो
च्छ्रितैः ६ तत्रदामोदरोवाक्यमुवाचवदतांवरः अहोतालफलैःपक्वैर्वासितेयंवनस्थली ७ स्वादून्यार्यसुगंधीनिश्यामानिर-
सवंतिच पक्वतालानिसहितौपातयावोलघुक्रमौ ८ यद्येषामीदृशोगंधोमाधुर्यघ्राणतर्पणः रसेनामृतकल्पेनभवितव्यंत्वमेम
तिः ९ दामोदरवचःश्रुत्वारौहिणेयोहसन्निव पातयन्पक्वतालानिचालयामासतांस्तरून् १० तत्तुतालवनंनृणामसेव्यंदुर
तिक्रमम् निर्माणभूतमिरिणंपुरुषादालयोपमम् ११ दारुणोधेनुकोनामदैत्योगर्द्दभरूपवान् खरयूथेनमहताद्वृतःसमनु
सेवते १२ सतुतालवनंघोरंगर्द्दभःपरिरक्षति नृपक्षिश्वापदगणांस्त्रासयानःसुदुर्मतिः १३ तालशब्दंसतच्छ्रुत्वासंघुष्टंफलपा
तनात् नामर्षयत्ससंक्रुद्धस्तालस्वनमिवद्विपः १४ शब्दानुकारीसंक्रुद्धोदर्पाविद्धसटाननः स्तब्धाक्षोहेषितपटुःखुरैर्निर्द्दार
यन्महीम् १५ आविद्धपुच्छोहेषितोव्यात्ताननइवांतकः आपतन्नेवददृशेरौहिणेयमुपस्थितम् १६ तालानांतमधोदृष्ट्वास
ध्वजाकारमव्ययम् रौहिणेयंखरोदुष्टःसोदशद्दशनायुधः १७

णंनिर्मितौसारेइतिमेदिनी अथापिइरिणंतूषरेशून्येइतिमेदिनी ११ १२ १३ ता
लस्वनंआस्फोटनध्वनिम् १४ दर्पाविद्धसटाननः मदेनाविद्धाभ्रामितासटाकेसरायस्मिन्तथाभूतंआननंयस्य १५ अविद्धंऊर्ध्वीकृतंपुच्छंयेन १६ १७

१८ ताभ्यांतयोरेवपदयोर्जग्राह आवर्जितंनामितंसुखस्कंधंयस्य १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंच
दशोऽध्यायः १५ छ छ १ २ क्ष्वेडयंतौबाहूआस्फोटयंतौ व्याहरंतौआकारयंतौ ३ नियोगपाशैः अन्नशिक्यैः ४ अन्योन्यसदृशांबरौ

पद्भ्यामुभाभ्यांचपुनःपश्चिमाभ्यांपराङ्मुखः जघानोरसिदैत्येंद्रोरौहिणेयंनिरायुधम् १८ ताभ्यामेवसजग्राहपद्भ्यांतंदैत्यग
र्दभम् आवर्जितसुखस्कंधंप्रेरयंस्तालमूर्द्धनि १९ संभग्नोरुकटिग्रीवोभग्नपृष्ठोदुराकृतिः खरस्तालफलैःसार्द्धंपपातधरणी
तले २० तंगतासुंगतश्रीकंपतितंवीक्ष्यगर्दभम् ज्ञातींस्तथापरांस्तस्यतृणराजनिसोक्षिपत् २१ साभूर्गर्दभदेहैश्चफलैःप
क्वैश्चपातितैः बभासेछन्नजलदाद्यौरिवाव्यक्तशारदी २२ तस्मिन्गर्दभदैत्येतुसानुगेविनिपातिते रम्यंतालवनंतद्धिभूयोर
म्यतरंबभौ २३ विप्रमुक्तभयंशुभ्रंविविक्ताकारदर्शनम् चरंतिस्मसुखंगावस्तत्तालवनमुत्तमम् २४ ततःप्रविष्टास्तेसर्वेगोपा
वनविचारिणः वीतशोकाभयायासाश्चचूर्यंतेस्मतद्वनम् २५ ततःसुखंप्रकीर्णासुगोषुनागेंद्रविक्रमौ द्रुमपर्णासनेहृष्टौतौयथा
हंनिषीदतुः २६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिधेनुकवधोनामपंचदशोऽध्यायः १५ वैशंपायनउवाच अथ-
तौजातहर्षौतुवसुदेवसुतावुभौ तत्तालवनमुत्सृज्यभूयोभांडीरमागतौ १ चारयंतौविवृद्धानिगोधनानिशुभानिच स्फीतसस्य
प्ररूढानिवीक्ष्यमाणौवनानिच २ क्ष्वेडयंतौप्रगायंतौप्रचिन्वंतौचपादपान् नामभिर्व्याहरंतौचसवत्सागाःपरंतपौ ३ नियोग
पाशैरासक्तैःस्कंधाभ्यांशुभलक्षणौ वनमालाकुलोरस्कौबालशृंगाविवर्षभौ ४ सुवर्णांजनचूर्णाभ्यामन्योन्यसदृशांबरौ महें
द्रायुधसंयुक्तौशुक्लकृष्णाविवांबुदौ ५ कुशाग्रकुसुमानांचकर्णपूरौमनोरमौ वनमार्गेषुकुर्वाणौवन्यवेषधरावुभौ ६ गोवर्द्ध
नस्यानुचरौवनेसानुचरौतुतौ चेरतुर्लोकसिद्धाभिःक्रीडाभिरपराजितौ ७ तावेवमानुषींदीक्षांवहंतौसुरपूजितौ तज्जाति
गुणयुक्ताभिःक्रीडाभिश्चेरतुर्वनम् ८ तौतुभांडीरमाश्रित्यबालक्रीडानुवर्तिनौ प्राप्तौपरमशाखाढ्यंन्यग्रोधंशाखिनांवरम् ९ त
त्रस्यंदोलिकाभिश्चयुद्धमार्गविशारदौ अश्मभिःक्षेपणीयैश्चतौव्यायाममकुर्वताम् १० युद्धमार्गैश्चविविधैर्गोपालैःसहितावुभौ
मुदितौसिंहविक्रांतौयथाकामंविचेरतुः ११

अन्योन्यदीप्तिसंवलनेनसदृशांबराविव ५ कुसुमानांकुसुमैः कर्णपूरौकुर्वाणौ ६
७ दीक्षांरीतिं ८ ९ स्यंदोलिकाभिर्दोलावलंबैः क्षेपणीयैर्वीटिकाद्यैः १० ११ छ छ छ छ छ

विष्टंभोदिवोधरुणःपृथिव्याविश्वाउतक्षितयोहस्तेअस्य असत्तउत्सोगृणतेनियुत्वान्मध्वोअंसुःपवतइंद्रियायेत्येतंमंत्रमुपबृंहयति तयोरमयतोरेवमित्यादिना मंत्रार्थस्तु हेसोमतेतवमध्वोब्रह्मस्वरूपिणः अंशुरिवांशुः अंशःपृथिव्याधरुणःभूमेर्धर्त्तारामरूपधारीशेषः तेत्वयाअसत् अंतर्यामिणाप्रबाधितः सन्दीप्यमानअतएवउत्सःत्वदाज्ञाकरणेउत्कंठितः नियुत्वान्जगतःप्राणवायुरूपीसूत्रात्मासन्गृणते आत्मनःस्वरूपंत्वद्वाक्यादवगतंभावयति अहंपरेश्वरादनन्योस्मिदेवकार्यार्थमवतीर्णोस्मीत्यालोचयतीत्यर्थः ततोहेतोःदिवःद्युलोकमंडपस्यविष्टंभःस्तंभाइवभवंति तेविष्टंभःक्विंवतस्येदंद्वितीयाबहु

तयोरमयतोरेवंतल्लिप्सुरसुरोत्तमः प्रलंबोत्यागमत्तत्रछिद्रान्वेषीतयोस्तदा १२ गोपालवेषमास्थायवन्यपुष्पविभूषितः लोभयानःसतोवीरौहास्यैःक्रीडनकैस्तथा १३ सोवगाहतनिःशंकस्तेषांमध्यममानुषः मानुषंवपुरास्थायप्रलंबोदानवोत्तमः १४ प्रक्रीडिताश्चतेसर्वेसहतेनामरारिणा गोपालवपुषंगोपामन्यमानाःस्वबांधवम् १५ सतुच्छिद्रांतरप्रेप्सुःप्रलंबोगोपतांगतः दृष्टिंप्रणिदधेकृष्णेरौहिणेयेचदारुणाम् १६ अविषह्यंततोमत्वाकृष्णमद्भुतविक्रमम् रौहिणेयवधेयत्नमकरोद्दानवोत्तमः १७ हरिणाक्रीडितंनामबालक्रीडनकंततः प्रक्रीडितास्तुतेसर्वेद्वौद्वौयुगपदुत्पतत् १८ कृष्णःश्रीदामसहितःपुप्लुवेगोपसूनुना संकर्षणस्तुप्लुतवान्प्रलंबेनसहानघ १९ गोपालास्त्वपरेद्वंद्वंगोपालैरपरैःसह प्रद्रुतालंघयंतोवैतेन्योन्यंलघुविक्रमाः २० श्रीदाममजयत्कृष्णःप्रलंबंरौहिणीसुतः गोपालैःकृष्णपक्षीयैर्गोपालास्त्वपरेजिताः २१ तेवाहयंतस्त्वन्योन्यंसंहर्षात्सहसाद्रुताः भांडीरस्कंधमुद्दिश्यमर्यादांपुनरागमन् २२ संकर्षणंतुस्कंधेनशीघ्रमुत्क्षिप्यदानवः द्रुतंजगामविमुखःसचंद्रइवतोयदः २३ सभारमसहस्तस्यरौहिणेयस्यधीमतः ववृधेसुमहाकायश्शक्राक्रांतइवाबुदः २४ सभांडीरवटप्रख्यंदग्धांजनगिरिप्रभम् स्ववपुर्दर्शयामासप्रलंबोदानवोत्तमः २५ पंचस्तबकयुक्तेनमुकुटेनार्कवर्चसा दीप्यमानाननोदैत्यःसूर्याक्रांतइवाबुदः २६ महाननोमहाग्रीवःस्कमहानंतकोपमः रौद्रःशकटचक्राक्षोनामयंश्चरणैर्महीम् २७ स्रग्दामलंबाभरणःप्रलंबाबरभूषणः वीरःप्रलंबःप्रययौलंबतोयइवांबुदः २८ सजहाराथवेगेनरौहिणेयंमहासुरः सागरोपप्लवगतकृत्स्नंलोकमिवातकः २९ ह्रियमाणःप्रलंबेनसतुसंकर्षणोबभौ उह्यमानइवाकाशेकालमेघेनचंद्रमाः ३०

वचनं अत्युच्छ्रितान्प्रलंबादीन् बहुलंविभूत्यर्थे इंद्रियायतद्वधेनस्ववीर्यंप्रदर्शयितुंपवते गच्छति किमस्यायुधंतदाह विश्वाइति सर्वाःक्षितयःनाशसाधनान्यायुधानिअस्यहस्ते एवंसतिअतोमुष्टिमात्रेणतंजघानेत्यर्थः विष्णोःसर्वदेवतामयत्वादत्रसोमरूपेणैवास्यस्तुतिर्बोद्धव्या एवमन्यत्रापि श्लोकार्थःस्पष्टः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

देहावेशात्प्रमाद्यतीतिन्यायेन सूत्रांशोपिशमोमुमोहेत्याह ससंदिग्धमिति ३१ ३२ ३३ श्रीकृष्णस्त्वेनं पूर्वरूपस्मरणेन प्रबोधयतीत्याह तमाहेत्यादिना ३४ ३५ ३६ ३७ अस्यैव सूत्रात्मत्वं विवृणोति शिरःखंइत्यादिना ३८ ३९ प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतिप्रसिद्धंशुद्धंब्रह्मापित्वमेवासीत्याह यत्त्वयेति

ससंदिग्धमिवात्मानं मेने संकर्षणस्तदा दैत्यस्कंधगतः श्रीमान्कृष्णंचेदमुवाचह ३१ ह्रियेहं कृष्ण दैत्येन पर्वतोदग्रवर्ष्मणा ॥ प्रदर्शयित्वा महतीं मायां मानुषरूपिणीम् ३२ कथमस्य मया कार्यं शासनं दुष्टचेतसः प्रलंबस्य प्रवृद्धस्य दर्पाद्द्विगुणवर्चसः ३३ तमाह सस्मितं कृष्णः साम्ना हर्ष कुलेनच अभिज्ञो रौहिणेयस्य वृत्तस्य च बलस्य च ३४ अहोयं मानुषो भावो व्यक्तमेवानुपाल्यते यस्त्वं जगन्मयं देवं गुह्याद्गुह्यतरं गतः ३५ स्मर नारायणात्मानं लोकानां त्वं विपर्यये अवगच्छात्मनात्मानं समुद्राणां समागमे ३६ पुरातनानां देवानां ब्रह्मणः सलिलस्य आत्मवृत्तप्रभावाणां संस्मराद्यं च वै पुनः ३७ शिरः खं ते जलं मूर्त्तिः क्षमा भूर्दहनो मुखम् वायुर्लोकायुरुच्छ्वासो मनः स्रष्टा त्वमभूस्तव ३८ सहस्रास्यः सहस्राङ्गः सहस्रचरणेक्षणः सहस्रपद्मनाभस्त्वं सहस्रांशुधरोरिहा ३९ यत्त्वया दर्शितं लोके तत्पश्यंति दिवौकसः यत्त्वया नोक्तपूर्वं हि कस्तदन्वेष्टुमर्हति ४० यद्वेदितव्यं लोकेस्मिन्तत्त्वया समुदाहृतम् विदितं यत्त्वैकस्य देवा अपि न तद्विदुः ४१ आत्मजं ते वपुर्व्योम्नि न पश्यंत्यात्मसंभवम् यत्तु ते कृत्रिमं रूपं तदर्चंति दिवौकसः ४२ देवैर्न दृष्टश्चांतस्ते तेनानंत इति स्मृतः त्वं हि सूक्ष्मो महानेकः सूक्ष्मैरपि दुरासदः ४३ त्वय्येव जगतः स्तंभे शाश्वतो जगती स्थिता अचला प्राणिनां योनिर्धारयत्यखिलं जगत् ४४ चतुःसागरयोनिस्त्वं चातुर्वर्ण्यविभागवित् चतुर्युगेशो लोकानां चातुर्होत्रफलाशनः ४५ यथाहमपि लोकानां तथा त्वं तच्च मे मतम् उभावेकशरीरौ स्वो जगदर्थे द्विधाकृतौ ४६ लोकानां शाश्वतो देवस्त्वं हि शेषः सनातनः आवयोर्देहमात्रेण द्विधेदं धार्यते जगत् ४७ अहं यः स भवानेव यस्त्वं सोहं सनातनः द्वावेव विहितौ ह्यावामेकदेहौ महाबलौ ४८ तदास्से मूढवत्त्वं किं प्राणेन जहि दानवम् मूर्ध्नि देवरिपुं देव वज्रकल्पेन मुष्टिना ४९ वैशंपायन उवाच संस्मारितस्तु कृष्णेन रौहिणेयः पुरातनम् बलेनापूर्यत तदा त्रैलोक्यांतरचारिणा ५० ततः प्रलंबं दुर्वृत्तं बुबुधे स महाभुजः मुष्टिना वज्रकल्पेन मूर्ध्नि चैनं समा हनत् ५१ तस्योत्तमांगं स्वे काये विकपालं विवेश ह जानुभ्यां चाहतः शेते गतासुर्दानवोत्तमः ५२

यत्त्वयानोक्तेत्यादिनास्य वेदकर्तृत्वमुक्तं ४० ४१ ४२ ४३ शेषरूपेण वर्णयति त्वय्येवेति ४४ ४५ यथेति अहं अंतर्यामी त्वं सूत्रात्मा सर्वज्ञत्वादिकं द्वयोः सममेवेत्यर्थः ४६ ४७ अत्यंतसाम्यलक्षणमभेदमाह अहमिति ४८ ४९ संस्मारित इति उक्तिमात्रेण बलदेववत् विशुद्धांतःकरण आत्मनो ब्रह्मभावमावगच्छतीत्यर्थः ५० ५१ ५२

५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ छ तयोःप्रवृत्तयोरित्यध्यायद्वयं आया
वभिरहन्येभिरक्तुभिर्वरिष्टं वज्रमाजिघर्त्तिसिअक्तुभिर्मायिनि शतंवायस्यप्रचरन्स्वेद्मेसंवर्त्तयंतोविचवर्त्तयन्नहेति मंत्रस्योपबृंहणार्थं मंत्रार्थस्तु यस्यवज्रिणः
स्वेदमेस्वगृहेवायुर्वैद्रोवांतरिक्षस्थानइत्युक्तेरंतरिक्षेशतंवाततोधिकंवासंवर्त्तयंतः संवर्त्तंप्रलयंकुर्वंतः सांवर्त्तकानाममेघाः प्रचरन्प्राचरन्संचारंकृतवंतः सःमायिनि
मायामनुष्येश्रीकृष्णेवरिष्ठंश्रेष्ठतमं वज्रंअशनिंजहतीं महावृष्टिंआजिघर्त्तिक्षरति अक्तुभीरात्रिभिःसप्तभिरितिपुराणतःसप्तरात्रंवज्रधारेणपर्जन्येनववर्षेत्य-

जगत्यांविप्रकीर्णस्यतस्यरूपमभूत्तदा प्रलंबस्यांबरस्यस्यमेघस्येवविदीर्यतः ५३ तस्यभग्नोत्तमांगस्यदेहात्सुस्त्रावशोणितम् ब
हुगैरिकसंयुक्तंशैलशृंगादिवोदकम् ५४ सन्निहत्यप्रलंबंतुसंहत्यबलमात्मनः पर्यष्वजतवैकृष्णंरौहिणेयःप्रतापवान् ५५ तं
तुकृष्णाश्चगोपाश्चदिविस्थाश्चदिवौकसः तुष्टुवुर्निहतेदैत्येजयाशीभिर्महाबलम् ५६ बलेनायंहतोदैत्योबालेनाक्लिष्टकर्मणा
विवदत्यशरीरिण्यावाचःस्वरसमीरिताः ५७ बलदेवेतिनामास्यदेवैरुक्तंदिविस्थितैः बलंतुबलदेवस्यतदाभुविजनाविदुः ५८
प्रलंबेनिहतेदैत्येदेवैरपिदुरासदे ५९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांप्रलंबवधोनामषोडशोऽध्या
यः १६ वैशंपायनउवाच तयोःप्रवृत्तयोरेवंकृष्णस्यचबलस्यच वनेविचरतोर्मासौव्यतियातौस्मवार्षिकौ १ व्रजमाज-
ग्मतुस्तौतुव्रजेशुश्रुवतुस्तदा प्राप्तंशक्रमहंवीरौगोपाश्चोत्सवलालसान् २ कौतूहलादिदंवाक्यंकृष्णःप्रोवाचतत्रतान् कोयं
शक्रमहोनामयेनवोहर्षआगतः ३ तत्रवृद्धतमस्त्वेकोगोपोवाक्यमुवाचह श्रूयतांतातशक्रस्ययदर्थंध्वरइज्यते ४ देवाना
मीश्वरःशक्रोमेघानांचारिसूदन तस्यचायंमखःकृष्णलोकनाथस्यशाश्वतः ५ तेनसंचोदितामेघास्तस्यचायुधभूषिताः त
स्यैवाज्ञाकराःसस्यंजनयंतिनवांबुभिः ६ मेघस्यपयसोदातापुरुहूतःपुरंदरः संप्रहृष्टःसभगवान्प्रीणयत्यखिलंजगत्
७ तेनसंपादितंसस्यंवयमन्येचमानवाः महोत्सवंप्रयुंजानातर्पयामश्चदेवताः ८ देवेवर्षतिलोकेस्मिन्ततःसस्यंप्रवर्ध
ते पृथिव्यांतर्पितायांतुसामृतंलक्ष्यतेजगत् ९

र्थः तत्रहेतुमाह आयावभिरहन्येभिरितिग्रावभिरितिसमुदायिभिः ग्रावसमुदायःशिलोच्चयोलक्ष्यते
तैः अहन्येभिः अहःकर्तुमर्हंति तेःहन्याःतैः पर्वतैःक्तुभाजिसतीत्यर्थः मायीपुनःकिंचकारेत्यतआह विचवर्त्तयन्नहेति च अनंतरंमायीअहाक्रतून्विवर्त्तयन्वि
परितंवर्त्तयन्नास्तेइतिशेषः इंद्रयागार्थमाहृतैःसंभारैर्गिरियागंप्रवर्त्तयतिमायिनिइंद्रोमहतींवृष्टिंचकारेत्यर्थः तयोःप्रवृत्तयोःतयोःप्रवृत्तमानयोः व्यतियातौ
व्यतिक्रांतौ १ व्रजंगोपसमाजं शक्रमहंइंद्रोत्सवं २ ३ ४ शाश्वतःकुलपरंपरागतः ५ ६ मेघस्यमेघसंबंधिनः ७ सस्यंधान्यंवर्त्तयामोजीवामः उपयुंजानाःभक्ष
यंतःसंधिरार्षः ८ सामृतंसजलं ९ छ

सपुंगवाः सवृषाः १० ११ दुदोहेतिगाः सूर्यरश्मीन्पयस्विनीरितिरश्मीत्वंलोकात् अयमर्थः अथास्माकंजठराग्निः प्राणसहायोजलंशोषयतितच्चास्माभिर्ब-
लसाध्येकर्मणिक्रियमाणेरोमकूपद्वारास्वेदरूपेणवमति एवंवायुसहायः सूर्यः भूम्यादिगतंजलंशोषयति तच्चेंद्रेणबलसाध्येनिरंतरऊर्मिरूपेकर्मणिप्रयुक्तः
सन्किरणद्वाराचर्मकोशरूपेषुमेघेषुवमति ततस्तान्मेघानिंद्रोभिंदन्वृष्टिंप्रवर्त्तयतीति १२ १३ १४ १५ १६ १७ पयोजलं गोभिः रश्मिभिः पर्जन्यइंद्रः
१८ शक्रस्यविभाविनीपूजयित्रीपूजाकालइत्यर्थः महैःउत्सवैः १९ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ गोपवृद्धस्यवचनंश्रुत्वाशक्रप

क्षीरवत्यस्त्विमागावोवत्सवत्यश्चनिर्वृताः तेनसंवर्द्धितागावस्तृणैःपुष्टाःसपुंगवाः १० नासस्यानातृणाभूमिर्नबुभुक्षार्दितोजनः
दृश्यतेयत्रदृश्यंतेवृष्टिमंतोबलाहकाः ११ दुदोहसवितुर्गावःशक्रोदिव्याःपयस्विनीः ताःक्षरंतिनवंक्षीरमेध्यंमेघौघधारितम् १२
वाय्वीरितंतुमेघेषुकरोतिनिनदंमहत् जवेनावर्तितंचैवगर्जतीतिजनाविदुः १३ तस्यचैवोह्यमानस्यवायुयुक्तैर्बलाहकैः वज्राशनि
समाःशब्दाःश्रूयंतेनगभेदिनः १४ तज्जलंवज्रनिष्पेषैर्विमुंचतिनभोगतैः बहुभिःकामगैर्मेघैःशक्रोभृत्यैरिवेश्वरः १५ क्वचिद्दुर्दिनसं-
काशैःक्वचिच्छिन्नाभ्रसन्निभैः क्वचिद्भिन्नांजनाकारैःक्वचिच्छीकरवर्षिभिः १६ मंडयतीवदेवेंद्रोविश्वमेवंनभोघनैः क्वचिच्छीकर
मुक्ताभंकुरुतेगगनंघनैः १७ एवमेतत्पयोदुग्धंगोभिःसूर्यस्यवारिदः पर्जन्यःसर्वभूतानांभवायभुविवर्षति॥ १८ तस्मात्प्रावृडियं
कृष्णाशक्रस्यतुविभाविनी तस्मात्प्रावृषिराजानःसर्वेशक्रंमुदायुताः महैःसुरेशमर्चंतिवयमन्येचमानवाः १९ इतिश्रीमहाभारते
खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांघोषवाक्यंनामसप्तदशोऽध्यायः १७ वैशंपायनउवाच गोपवृद्धस्यवचनंश्रुत्वा
शक्रपरिग्रहे प्रभावज्ञोपिशक्रस्यवाक्यंदामोदरोब्रवीत् १ वयंवनचरागोपाःसदागोधनजीविनः गावोस्मद्दैवतंविद्धिगिरयश्चव
नानिच २ कर्षुकाणांकृषिर्वृत्तिःपण्यंविपणिजीविनाम् गावोस्माकंपरावृत्तिरेतत्त्रैविद्यमुच्यते ३ विद्ययायोययायुक्तस्तस्यसादैवत
परम् सैवपूज्यार्चनीयाचसैवतस्योपकारिणी योन्यस्यफलमश्नानःकरोत्यन्यस्यसत्क्रियाम् ४ द्वावनर्थौसलभतेप्रेत्यचेहचमान
वः कृष्यंताप्रथितासीमासीमांतप्रथितंवनम् ५ वनांतागिरयःसर्वेसाचास्माकंगतिर्ध्रुवा श्रूयंतेगिरयश्चापिवनेस्मिन्कामरूपिणः
प्रविश्यतास्तास्तनवोरमंतेस्वेषुसानुषु ६ भूत्वाकेसरिणःसिंहाव्याघ्राश्चनखिनांवराः वनानिस्वानिरक्षंतित्रासयंतोवनच्छिदः ७य
दात्वेषांविकुर्वंतितेवनालयजीविनः घ्नंतितानेवदुर्वृत्तान्पौरुषादेनकर्मणा ८

रिग्रहेइंद्रमहोत्सवस्वीकारे १ २ पण्यंविक्रेयंद्रव्यंविपणिजीवानांवणि
जांत्रैविद्यंवार्त्तरूपायाःविद्यायाःभेदत्रयं ३ विद्ययावार्त्तया ४ ५ तनवस्तनूः ६ ७ एषांवनानांविकुर्वंतिविकारंजनयंतिवनालयाःभिल्लाद्याःवनजीविनोगोपतक्षाद्याः

९ कर्मस्वस्तिवाचनादिकंसुखस्थानेपादपादिसन्निधौसमेदेशे १० वितत्यकुंडमंडपादिकंविस्तार्यक्रियतां एकत्रेतिशेषः ११ १२ प्रमुदिताप्रमुदितजनत्वात्
१३ प्रियकैः कदंबभेदैः बाणासनैः झिंटीगुच्छैः निर्मयूररुतंवर्षापगमात् १४ बलाकेवबलाका आकस्मिकपाताऽशनिः तद्रहिताविबलाकाः १५ १६ साभि
षेकमिवपट्टाभिषिक्तनृपतितुल्यं १७ १८ १९ अभ्युत्स्मयंतिगर्वमाविष्कुर्वंति बहुलमार्षं २० कलमापक्वपांडुषुधान्यमंजरीपाकपिंगेषु निर्विष्टाः कृतविवा

मंत्रयज्ञपराविप्राःसीतायज्ञाश्चकर्षकाः गिरियज्ञास्तथागोपा इज्योस्माभिर्गिरिर्वने ९ तन्मह्यंरोचतेगोपागिरियज्ञःप्रवर्त्तताम् क
र्मकृत्वासुखस्थानेपादपेप्यथवागिरौ १० तत्रहत्वापशून्मेध्यान्वितत्यायतनेशुभे सर्वघोषस्यसंदोहःक्रियतांकिंविचार्यते ११ तंश
रत्कुसुमापीडाःपरिवार्यप्रदक्षिणाम् गावोगिरिवरंसर्वास्ततोयांतुपुनर्व्रजम् १२ प्राप्ताकिलेयंहिगवांस्वादुतोयतृणागुणैः शरत्प्रमु
दितारम्यागतमेघजलाशया १३ प्रियकैःपुष्पितैर्गौरैःश्यामबाणासनैःक्वचित् कठोरतृणमाभातिनिर्मयूररुतंवनम् १४ विजलावि
मलाव्योम्निविबलाकाविविद्युतः विवर्द्धंतेजलधराविदंताइवकुंजराः १५ पटुनामेघनादेननवतोयानुकर्षिणा पर्णोत्करघनाःसर्वे
प्रसादंयांतिपादपाः १६ सितवर्णांबुदोष्णीषंहंसचामरवीजितम् पूर्णचंद्रामलच्छत्रंसाभिषेकमिवांबरम् १७ हंसैःप्रहसितानीव
समुत्क्रुष्टानिसारसैः सर्वाणितनुतांयांतिजलानिजलदक्षये १८ चक्रवाकस्तनतटाःपुलिनश्रोणिमंडलाः हंसलक्षणहासिन्यःपति
यांतिसमुद्रगाः १९ कुमुदोत्फुल्लमुदकंताराभिश्चित्रमंबरम् सममभ्युत्स्मयंतीवशर्वरीष्वितरेतरम् २० मत्तक्रौंचावघुष्टेषुकलमाप
क्वपांडुषु निर्विष्टरमणीयेषुवनेषुरमतेमनः २१ पुष्करिण्यस्तडागानिवाप्यश्चविकचोत्पलाः केदाराःसरितश्चैवसरांसिचश्रियाऽ
ज्वलन् २२ पंकजानिचताम्राणितथान्यानिसितान्यपि उत्पलानिचनीलानिभेजिरेवारिजांश्रियम् २३ मदंजहुःसीतापांगाःमंदव
वृधिरेनिलाः अभवद्व्यभ्रमाकाशमभूच्चनिभृतोर्णवः २४ ऋतुपर्यायशिथिलैर्वृत्तनृत्यसमुज्झितैः मयूरांगरुहैर्भूमिर्बहुनेत्रेवल
क्ष्यते २५ स्वपंकमलिनैस्तीरैःकाशपुष्पलताकुलैः हंससारसविन्यासैर्यमुनाभातिशोभना २६ कलमापाकरम्येषुकेदारेषुव-
नेषुच सस्यादाजलजादाश्चमत्ताविरुरुवुःखगाः २७ सिषिचुर्यानिजलदाजलेनजलदागमे तानिसस्यान्यबालानिकाठिन
त्वंगतानिवै २८ त्यक्त्वामेघमयंवासःशरद्गुणविदीपितः एषवैविमलेव्योम्निहृष्टेवसतिचंद्रमाः २९ क्षीरिण्योद्विगुणंगावः
प्रमत्ताद्विगुणंवृषाः वनानांद्विगुणालक्ष्मीःसस्यैर्गुणवतीमही ३०

हा सुहृद्रमणीयेषुक्रौंचपुरुषयोः धान्योःवरावरांगनयोश्चसाम्यं २१ २२
२३ सितापांगाःमयूराःनिभृतःपूर्णः २४ ऋतुपर्यायोवर्षापगमस्तेनशिथिलैः वृत्तंसमाप्तं यन्नृत्यंतदासमुज्झितैः २५ विन्यासैःउपवेशनस्थलैः २६ जलजादाः
मत्स्याशिनः २७ २८ २९ ३०

३१ विशोषयन्रसानितिशेषः ३२ ३३ बंधुजीवैःरक्तपुष्पैःअभितःताम्रासुलोहितासु ३४ ३५ इषुसाह्वाःबाणासनाःनिकुंभाःदंतिविपटाःस्वर्णकाःस्वर्णाः
पुष्पिताइतिपूर्वेणान्वयः सृमरामृगविशेषाः तेषांशरदिदर्शनात्पेचुकाःघूकाःइतिकेचित् ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ सावतंसैःसमुकुटैः बर्हा

ज्योतींषिघनमुक्तानिपद्मवंतिजलानिच मनांसिचमनुष्याणांप्रसादमुपयांतिवै ३१ असृजत्सविताव्योम्निनिर्मुक्तोजलदैर्भृशम् शर
त्प्रज्वलिततेजस्तीक्ष्णरश्मिर्विशोषयन् ३२ नीराजयित्वासैन्यानिप्रयांतिविजिगीषवः अन्योन्यराष्ट्राभिमुखाःपार्थिवाःपृथिवी
क्षितः ३३ बंधुजीवाभिताम्रासुबहुपंकवतीषुच मनस्तिष्ठतिकांतासुचित्रास्तुवनराजिषु ३४ वनेषुचविराजंतेपादपावनशोभिनः
असनाःसप्तपर्णाश्चकोविदाराश्चपुष्पिताः ३५ इषुसाह्वानिकुंभाश्चप्रियकाःस्वर्णकास्तथा सृमराःपेचुकाश्चैवकेतक्यश्चसमंततः
३६ व्रजेषुचविशेषेणगर्गरोद्गारहासिषु शरत्प्रकाशयोषेवगोष्ठेष्वटतिरूपिणी ॥ ३७ नूनंत्रिदशभूयिष्ठंमेघकालसुखोषितम्
पतत्रिकेतनंदेवंबोधयंतिदिवौकसः ३८ शरद्येवस्तुसस्यायामाप्तायांप्रावृषःक्षये नीलचंद्रार्क्कवर्णैश्चरचितंबहुभिर्ध्वजैः ३९ फलैः
प्रवालैश्चघनभिद्चापघनोपमम् भवनाकारविटपंलतापरममंडितम् ४० विशालमूलावनतंपवनाभोगमंडितम् अर्चयामोगि
रिंदेवंगाश्चैवचविशेषतः ४१ सावतंसैर्विषाणैश्चबर्हापीडैश्चदंशितैः घंटाभिश्चप्रलंबाभिःपुष्पैःशारदिकैस्तथा ४२ शिवायगावः
पूज्यंतांगिरियज्ञःप्रवर्त्यताम् पूज्यतांत्रिदशैःशक्रोगिरिरस्माभिरिज्यताम् ४३ कारयिष्यामिगोयज्ञंबलादपिनसंशयः यद्यस्तिम
यिवःप्रीतिर्यदिवासुहृदोवयम् ४४ गावोहिपूज्याःसततंसर्वेषांनात्रसंशयः यदिसाम्नाभवत्प्रीतिर्भवतांवैभवायच एतन्ममवच
स्तथ्यंक्रियतामविचारितम् ४५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषोडशोऽध्यायः १६ वैशंपायनउवाच दा
मोदरवचःश्रुत्वाहृष्टास्तेगोषुजीविनः तद्वागमृतमश्नानाःप्रत्यूचुरविशंकया १ नवैषाबालमहतीगोपानांहर्षवर्द्धनी प्रणयत्येवनः
सर्वान्बुद्धिर्वृद्धिकरीनृणाम् २ त्वंगतिस्त्वंरतिश्चैवत्वंवेत्तात्वंपरायणम् भयेष्वभयदस्त्वन्नस्त्वमेवसुहृदांसुहृत् ३ त्वत्कृतेकृष्ण-
घोषोयंक्षेमीमुदितगोकुलः कृष्णावसतिशांतारिर्यथास्वर्गगतस्तथा ४ जन्मप्रभृतिकर्मैतद्दैवैरस्तुकरंभुवि बोद्धव्याच्चाभिमाना
च्चविस्मितानिमनांसिनः ५

पीडैः मयूरपत्रभूषाभिस्तथैवशृंगेषु दंशितैर्बद्धैः ४२ ४३ ४४ ४५ इतिहरिवंशेविष्णुप०टी० षोडशोऽध्यायः १६ अवि-
शंकयाइंद्रात्भयंअशंकमानाइत्यर्थः १ २ अशंकायांबीजमाहुस्त्वमितिपरायणंआश्रयः ३ यथास्वर्गगतःस्वर्गस्थइव ४ एतत्शकटभंगादिकर्मदुष्करमिति
शेषः बोद्धव्यात्द्रष्टुंयोग्यात्तवाभिमानादहंकारादहंकारयिष्यामिगोयज्ञंबलादेतन्नसंशयइत्येवंरूपात्एकश्चकारःपादपूरणार्थः ५ ७ ७

६ ७ ८ तेलयातुल्यः शक्तिधरः कार्त्तिकेयः ९ १० त्वत्प्रणीतस्त्वयाप्रवर्त्तितः ११ १२ नद्यःस्कधामध्योदीर्घकुल्याः द्रोण्यस्तादृशानिकुंडानि १३ संदोहः पयआदिः गृह्यतांनतुविक्रेयः १४ १५ १६ दध्नोह्रदः घृतावर्त्तः साररूपेण घृतं यत्रोपर्यावर्त्ततेसतथा १७ प्रभूतश्चासौ आढ्यश्चप्रभूतान्संस्कारकद्रव्यसंयुक्तश्चयस्मिन्नित्यर्थः १८ १९ अधिश्रुतानिवह्निस्थानिचरुस्थाल्यादीनि पर्यंतानिसमीपे आसादितानियस्मिन् २० २१ २२ २३ प्रधानतः मुख्यास्ते

बलेनचपरार्ध्येनयशसाविक्रमेणच उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवपुरंदरः ६ प्रतापेनत्वतीक्ष्णेनदीप्त्यापूर्णतयापिच उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवदिवाकरः ७ कांत्यालक्ष्म्याप्रसादेनवदनेनस्मितेनच उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवनिशाकरः ८ बलेनवपुषाचैव बाल्येनचरितेनच स्यात्तेशक्तिधरस्तुल्योनतुकश्चनमानुषः ९ यत्त्वयाभिहितंवाक्यंगिरियज्ञंप्रतिप्रभो कस्तल्लंघयितुंशक्तोवेलामिवमहोदधेः १० स्थितःशक्रमहस्तातश्रीमान्गिरिमहस्त्वयम् त्वत्प्रणीतोद्यगोपानांगवांहेतोःप्रवर्त्यताम् ११ भोजनान्युपकल्प्यंतांपयसःपेशलानिच कुंभाश्चविनिवेश्यंतामुदपानेषुशोभनाः १२ पूर्यंतांपयसानद्योद्रोण्यश्चविपुलायताः भक्ष्यंभोज्यंचपेयंचतत्सर्वमुपनीयताम् १३ भाजनानिचमांसस्यन्यस्यंतामोदनस्यच त्रिरात्रंचैवसंदोहःसर्वघोषस्यगृह्यताम् १४ विहन्यंतांचपशवोभोज्यायेमहिषादयः प्रवर्त्यंतांचयज्ञोयंसर्वगोपसमाकुलैः १५ आनंदजननोघोषोमहान्मुदितगोकुलः तूर्यप्रणादघोषैश्चवृषभाणांचगर्ज्जितैः १६ हंभारवैश्चवत्सानांगोपानांहर्षवर्द्धनः दध्नोह्रदोघृतावर्त्तःपयःकुल्यासमाकुलः १७ मांसराशिःप्रभूताढ्यःप्रकाशौदनपर्वतः संप्रावर्त्ततयज्ञोस्यगिरेर्गोभिःसमाकुलः १८ तुष्टगोपसमाकीर्णोगोपनारीमनोहरः अथाधिश्रुतपर्यंतेसमाप्तेयज्ञसंविधौ १९ यज्ञंगिरेस्तिथौसौम्येचक्रुर्गोपाद्विजैःसह २० यजनांतेतदन्नंतुतत्पयोदधिचोत्तमम् मांसंचमाययाकृष्णोगिरिर्भूत्वासमश्नुते २१ तर्पिताश्चापिविप्राग्र्यास्तुष्टाःसंपूर्णमानसाः उत्तस्थुःप्रीतमनसःस्वस्तिवाच्ययथासुखम् २२ भुक्त्वाचावभृथेकृष्णःपयःपीत्वाचकामतः संतृप्तोस्मीतिदिव्येनरूपेणप्रजहासवै २३ तंगोपाःपर्वताकारंदिव्यस्रगनुलेपनम् गिरिमूर्ध्निस्थितंदृष्ट्वाकृष्णंजग्मुःप्रधानतः २४ भगवानपितेनैवरूपेणाच्छादितःप्रभुः सहितैःप्रणतोगोपैर्ववंदात्मानमात्मना २५ तमूचुर्विस्मितागोपादेवंगिरिवरेस्थितम् भगवंस्त्वद्वशेयुक्तादासाःकिंकुर्मःकिंकराः २६ सउवाचततोगोपान्गिरिप्रभवयागिरा अद्यप्रभृतिचेज्योहंगोषुयद्यस्तिवोदया २७ अहंवःप्रथमोदेवःसर्वकामकरःशुभः ममप्रभावाच्चगवामयुतान्येवभोक्ष्यथ २८ शिवश्चवोभविष्यामिमद्भक्तानांवनेवने रंस्येचसहयुष्माभिर्यथादिविगतस्तथा २९

१८

त्वज्ञाः जग्मुः शरणमितिशेषः २४ २५ तंगिरिशिखरस्थं २६ २७ २८ २९ ५ ५ ५ ५ ५ ५

३० पर्याप्लुवंतुप्रदक्षिणंकुर्वंतु ३१ ३२ सापीडाः सशिरोभूषणाः ताम्रताः स्तबकांगदाः पुष्पगुच्छाकाराणिबाहुभूषणानियासांताः स्रजश्चआपीडाः शृंगाग्रभूषणानितैश्चसहितानिसस्रजापीडानिशृंगाग्राणियासांताः ३३ कालयंतोनियमयंतः धनानिगोधनानि भक्तिच्छेदैर्विभागभेदैः अनुलिप्तांगाः नानावर्णैरनुलेपितानिपृथक्पृथगंगानियैस्तादृशाइत्यर्थः ३४ प्रहरणावृतैः सायुधैः मयूरपत्राणांवृंतानिमध्यशंकवः तेषां ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणि टीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ महेप्रतिहतेशक्र इत्यध्याये नमस्यराजावरुणस्तमश्विनाक्रतुंसचंतमारुतस्यवेधसः दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंव्रजंचविष्णुः सखिवाँअ

येचेमेप्रथितागोपानंदगोपपुरोगमाः एषांप्रीतःप्रयच्छामिगोपानांविपुलंधनम् ३० पर्याप्लुवंतुक्षिप्रंमांगावोवत्ससमाकुलाः एवंमम परांप्रीतिर्भविष्यतिनसंशयः ३१ ततोनीराजनार्थंहि वृंदशोगोकुलानितम् परिवव्रुर्गिरिवरंसवृषाणिसमंततः ३२ तागावःप्रद्रुताहृष्टाः सापीडस्तबकांगदाः सस्रजापीडशृंगाग्राःशतशोथसहस्रशः ३३ अनुजग्मुश्चगोपालाः कालयंतोधनानिच भक्तिच्छेदानुलिप्तांगारक्तपीतसितांबराः ३४ मयूरचित्रांगदिनोभुजैःप्रहरणावृतैः मयूरपत्रवृंतानांकेशबंधैःसुयोजितैः ३५ बभ्राजुरधिकंगोपाःसमवायेतदाद्भुते अन्येवृषानारुरुहुर्नृत्यंतिस्मापरेमुदा ३६ गोपालास्त्वपरेगाश्चजगृहुर्वेगगामिनः तस्मिन्पर्यायनिर्वृत्तेगवांनीराजनोत्सवे ३७ अंतर्धानंजगामाशुतेनदेहेनसोचलः कृष्णोपिगोपसहितोविवेशव्रजमेवह ३८ गिरियज्ञप्रवृत्तेनतेनाश्चर्येणविस्मिताः गोपाःसबालवृद्धावै तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ३९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगिरियज्ञप्रवर्त्तनंनामसप्तदशोऽध्यायः १७ वैशंपायनउवाच महेप्रतिहतेशक्रःसक्रोधस्त्रिदशेश्वरः संवर्त्तकंनामगणंतोयदानामथाब्रवीत् १ भोबलाहककमातंगाःश्रूयतांममभाषितम् यदिवोमत्प्रियंकार्यंराजभक्तिपुरस्कृत २ एतेवृंदावनगतादामोदरपरायणाः नंदगोपादयोगोपाविद्विषंतिममोत्सवम् ३ आजीवोयःपरस्तेषांगोपत्वंचयतःस्मृतम् तागावःसप्तरात्रेणपीड्यंतांवर्षमारुतैः ४ ऐरावतगतश्चाहंस्वयमेवांबुदारुणम् स्रक्ष्यामिवृष्टिंवातंचवज्राशनिसमप्रभम् ५ भवद्भिश्चंडवर्षेणचरतामरुतेनच हतास्ताःसव्रजागावस्त्यक्ष्यंतिभुविजीवितम् ६ एवमाज्ञापयामाससर्वान् जलधरान्प्रभुः प्रत्याहतेवैकृष्णेनशासनेपाकशासनः ७ ततस्तेजलदाःकृष्णाघोरनादाभयावहाः आकाशंछादयामासुःसर्वतःपर्वतोपमाः ८ विद्युत्संपातजननाःशक्रचापविभूषिताः तिमिरावृतमाकाशंचक्रुस्तेजलदास्तदा ९

पोर्णुते इत्येतंमंत्रमुपबृंहयति मंत्रार्थस्तु अस्यविष्णोस्तंपर्वतार्थंकृतंस्वंस्वेनसंपादितंक्रतुंयज्ञंवरुणोऽश्विनौचसचंत अन्वमोदंत मारुतस्यवायोरपिवेधसःस्रष्टुः ततश्चस्वमखभंगेकृतेइंद्रेकुपितेसतिविष्णुःउत्तमंश्रेष्ठंदक्षंवृष्टिनिवारणक्षमंअहर्विदंकृतोल्लेख्यांरपर्वतंदाधारदधारधृतवान् यतःसखिवान्महान्व्रजाख्यसखिसमुदायवान् व्रजंअपोर्णुतेतेनाहर्विदाशैलेनआच्छादयतीति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ छ छ

१० दुर्दिनंदुःस्थंदिनम् ११ नृहस्तनागहस्ताभ्यांतुल्यरूपाभिर्धाराभिरितिसंबंधः १२ दुर्दिनंमेघच्छन्नमहः १३ १४ नष्टसूर्येंदुः कल्पांतः तत्कालसदृशैः १५
खंकृष्णारात्रीइतिशेषः १६ तोयमयीसरसी १७ तोककल्परुताः अत्यल्पशब्दाः प्लवगाः प्रवाहेणगच्छंतितेतीररुहादयः संप्लवंप्रवाहं १८ १९ २० विशेषेणप्रह-

गजाइवान्यसंयुक्ताः केचिन्मकरवर्चसः नागाइवान्येगगनेचेरुर्जलदपुंगवाः १० तेन्योन्यंवपुषाबद्धानागयूथायुतोपमाः दुर्दिनंविपु
लंचक्रुश्छादयंतोनभस्तलम् ११ नृहस्तनागहस्ताभ्यांवेणूनांचैवसर्वतः धाराभिस्तुल्यरूपाभिर्ववृषुस्तेबलाहकाः १२ समुद्रंमे
निरेतंहिखमारूढंनृचक्षुषः दुर्विगाह्यमपर्यंतमगाधंदुर्दिनंमहत् १३ नैवापतन्वैखगमादुद्रुवुर्मृगजातयः पर्वताभेषुमेघेषुखेन
दत्सुसमंततः १४ नष्टसूर्येंदुसदृशैर्मेघैर्नभसिदारुणैः अतिवृष्टेनलोकस्यविरूपमभवद्वपुः १५ मेघौघनिष्प्रभाकारमदृश्यग्र
हतारकम् चंद्रसूर्यांशुरहितंखंबभूवातिनिष्प्रभम् १६ वारिणामेघमुक्तेनमुच्यमानेनचासकृत् आबभौसर्वतस्तत्रभूमिस्तोय
मयीयथा १७ विनदुर्बर्हिणास्तत्रतोककल्परुताःखगाः विवृद्धिंनिम्नगायाताःप्लवगाःसंप्लवंगताः १८ गर्जितेनचमेघानांपर्जन्यनि
नदेनच तर्जितानीवकंपंतेतृणानितरुभिःसह १९ प्राप्तोंतकालोलोकानांव्यक्तमेकार्णवामही इतिगोपगणावाक्यंव्याहरंतिभया
र्दिताः २० तेनोत्पातांबुवर्षेणगावोविप्रहताभृशम् हंभारवैःक्रंदमानान्चेलुस्तंभितोपमाः २१ निष्कंपसक्थिचरणानिष्प्रयत्नखु
राननाः हृष्टरोमार्द्रतनवःक्षामकुक्षिपयोधराः २२ काश्चित्प्राणान्जहुःश्रांतानिपेतुःकाश्चिदातुराः काश्चित्सवत्साःपतितागावःशी-
कृतवर्जिताः २३ काश्चिदाक्रम्यक्रोडेनवत्सांस्तिष्ठंतिमातरः विमुखाःश्रांतसक्थ्यश्चनिराहाराःकृशोदराः २४ पेतुरार्त्तावेपमानागावो
वर्षपराजिताः वत्साश्चोन्मुखकाबालादामोदरमुखाःस्थिताः २५त्राहीतिवदनैर्दीनैःकृष्णमूचुरिवार्दिताः २५ गवांतत्कदनंदृष्ट्वादु-
र्दिनागमजंमहत् गोपांश्चासन्ननिधनान्कृष्णःकोपंसमादधे २६ संचिंतयित्वासरक्षोदृष्टोपायोमयेतिच आत्मानमात्मनावाक्यमि
दमूचेप्रियंवदः २७ अद्याहमिममुत्पाट्यसकाननवनंगिरिम् कल्पयेयंगवांस्थानंवर्षत्राणायदुर्धरम् २८ अयंधृतोमयाशैलःपृथ्वी
गृहनिभोपमः त्रास्यतेसव्रजागावैमद्वश्यश्चभविष्यति २९ एवंसंचिंतयित्वातुकृष्णःसत्यपराक्रमः बाह्वोर्बलंदर्शयिष्यन्समीपंतंम
हीधरम् ३० दोर्भ्यामुत्पाटयामासकृष्णोगिरिरिवापरः सधृतःसंगतोमेघैर्गिरिःसव्येनपाणिना गृहभावंगतस्तत्रगृहाकारेणवर्चसा
३१ भूमेरुत्पाट्यमानस्यतस्यशैलस्यसानुषु शिलाःप्रशिथिलाश्चेलुर्विनिष्पेतुश्चपादपाः ३२

ताः विप्रहताः २१ हृष्टरोमाश्चिता आर्द्रत
नवश्चताः २२ सीकरवेजिताः अंबुकणैश्चलितास्तेभ्योपीतावा २३ २४ २५ २६ २७ इमंगोवर्धनसंज्ञं २८ २९ ३० ३१ ३२ ७ ७ ७

अगमः पर्वतोऽचलोपि खगमः खगइवाभूदित्यर्थः ३३ ३४ ३५ सशैलोमेघैर्मिश्रीकृतः बर्हवान्मयूरः सइवभातीतियोजना ३६ आप्लुतः खउत्पतितः प
क्षैर्मेघरूपैरित्यर्थः ३७ रीताः गैरिकादिधातून्निर्वर्त्तयामासप्रावर्तयत् ३८ ३९ पुष्पंपुष्पजातिः ४० ४१ ४२ रेफः शब्दंचक्रुः गर्गराः मंथनस्थाल्यः ४३

शिखरैर्घूर्णमानैश्चसीदमानैश्चपादपैः विधूतैश्चोच्छ्रितःशृंगैरगमःखगमोभवत् ३३ चलत्प्रस्रवणैःपार्श्वैर्मेघौघैरेकतांगतैः भि
द्यमानाश्मनिचयश्चचालधरणीधरः ३४ नमेघानांप्रवृष्टानांनशैलस्याश्मवर्षिणः विविदुस्तेजनारूपवायोस्तस्यचगर्जतः ३५ मेघैः
सशैलसस्थानेजलप्रस्रवणार्पितैः मिश्रीकृतइवाभातिगिरिरुद्दामबर्हवान् ३६ आप्लुतोयंगिरिःपक्षैरितिविद्याधरोरगाः गंधर्वाप्सर
सश्चैववाचोमुंचंतिसर्वशः ३७ सहस्रतलविन्यस्तोमुक्तमूलःक्षितेस्तलात् रीतीर्निर्वर्तयामासकांचनांजनराजतीः ३८ कानिचिच्छि
थिलानीवसंच्छिन्नाग्राणिकानिचित् गिरेर्मेघप्रवृष्टानितस्यशृंगाणिचाभवन् ३९ गिरिणाकंपमानेनकंपितानांतुशाखिनाम् पुष्प
मुच्चावचंभूमौव्यशीर्यतसमंततः ४० निःसृताःपृथुमूर्द्धानःस्वस्तिकार्द्धविभूषिताः द्विजिह्वपतयःक्रुद्धाःखेचराःखेसमंततः ४१ आ
र्त्तिंजग्मुःखगगणाःवर्षेणचभयेनच उत्पत्योत्पत्यगगनात्पुनःपेतुरधोमुखाः ४२ रेफैरारोषिताःसिंहाःसजलाइवतोयदाः गर्गराइव
मथ्यंतोनेदुःशार्दूलपुंगवाः ४३ विषमैश्चसमीभूतैःसमैश्चात्यंतदुर्गमैः व्यावृत्तदेहःसगिरिरन्यएवोपलक्ष्यते ४४ अतिवृष्टस्यतै
र्मेघैस्तस्यरूपंबभूवह स्तंभितस्येवरुद्रेणत्रिपुरस्यविहायसि ४५ बाहुदंडेनकृष्णस्यविधृतस्यमहत्तदा नीलाभ्रपटलच्छन्नंतद्गि
रिच्छत्रमिवाबभौ ४६ स्वमायमानोजलदैर्निमीलितगुहामुखः बाहूपधानेकृष्णस्यप्रसुप्तइवखेगिरिः ४७ निर्विहंगरुतैर्वृक्षैर्निर्म-
यूररुतैर्वनैः निरालंबइवाभातिगिरिःस्वशिखरैर्वृतः ४८ पर्यस्तैर्घूर्णमानैश्चप्रचलद्भिश्चसानुभिः सज्वराणीवशैलस्यवनानिशि
खराणिच ४९ उत्तमागगतास्तस्यमेघाःपवनवाहनाः त्वर्यमाणामहेंद्रेणतोयंमुमुचुरक्षयम् ५० सलंबमानःकृष्णस्यभुजाग्रे
सघनोगिरिः चक्रारूढइवाभातिदेशोनृपतिपीडितः ५१ सुमेघनिचयस्तस्थौगिरिंतंपरिधार्यह पुरंपुरस्कृत्ययथास्फीतोजनप-
दोमहान् ५२ निवेश्यतंकरेशैलंतोलयित्वाचसस्मितम् प्रोवाचगोसागोपानांप्रजापतिरिवस्थितः ५३ एतद्देवैरसंभाव्यंदिव्ये
नविधिनामया कृतंगिरिगृहंगोपानिर्वातंशरणंगवाम् ५४ क्षिप्रंविशंतुयूथानिगवामिहहिशांतये निर्वातेषुचदेशेषुनिवसंतु-
यथासुखम् यथाश्रेष्ठंयथायूथंयथासारंयथासुखम् ५५

४४ वृष्टस्यवर्षेणक्लिन्नस्य ४५ ४६ जलदैः प्रावरणभूतैः पक्षेताड्यप्रदैः श्रमैः गुहामुखा
निकंदराद्वाराणिपक्षेहृदयगुहायामुखानिइंद्रियाणि ४७ वनैः रुतैः शिखरैरितिसंबंधः ४८ ४९ ५० चक्रारूढः परचक्रवशात्रथशकटाद्यारुह्यपलायमानोयथा-
लंबनेतद्वदित्यर्थः ५१ ५२ ५३ दिव्येनविधिनाअलौकिकेनप्रभावेण ५४ ५५ छ छ

भा॰ ह॰ टी॰
५०

महतीपर्वतबुभादपिपुष्कलकुक्षिः ५६ ५७ ५८ प्रदरंगर्तमुखंगह्वरं विशालगर्भम् ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ स्थावरात्मवान् अकंपइत्यर्थः ६६
इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टादशोऽध्यायः १८ छ धृतमिति १ २ ३ ४ पर्याप्तनयनःसंप्राप्तनेत्रफलः ५ ६ ७ लोकवृत्तांततत्परं-

विभज्यतामयंदेशःकृतंवर्षनिवारणम् शैलोत्पाटनभूरेषामहतीनिर्मितामया ५६ पंचक्रोशप्रमाणेनक्रोशैकंविस्तरोमहान् त्रैलो-
क्यमप्युत्सहतेरक्षितुंकिंपुनर्व्रजम् ५७ ततःकिलकिलाशब्दोगवांहंभारवैःसह गोपानांतुमुलोजज्ञेमेघनादश्चबाह्यतः ५८
प्राविशंततततोगावोगोपैर्यूथप्रकल्पिताः तस्यशैलस्यविपुलंप्रदरंगह्वरोदरम् ५९ कृष्णोपिमूलेशैलस्यशैलस्तंभइवोच्छ्रितः
दधारैकेनहस्तेनशैलंप्रियमिवातिथिम् ६० ततोव्रजस्यभांडानियुक्तानिशकटानिच विविशुर्वर्षभीतानितद्गृहंगिरिनिर्मितम्
६१ अतिदैवंतुकृष्णस्यदृष्ट्वातत्कर्मवज्रभृत् मिथ्याप्रतिज्ञोजलदान्वारयामासवैविभुः ६२ सप्तरात्रेतुनिर्वृत्तेधरण्यां
विगतोत्सवः जगामसवृत्तोमेघैर्वृत्रहास्वर्गमुत्तमम् ६३ निर्वृत्तेसप्तरात्रेतुनिष्प्रयत्नेशतक्रतौ गताभ्रेविमलेव्योम्निदिवसेदी-
प्तभास्करे ६४ गावस्तेनैवमार्गेणपरिजग्मुर्गतश्रमाः स्वंचस्थानंततोघोषःप्रत्ययात्पुनरेवसः ६५ कृष्णोपितंगिरिश्रेष्ठंस्वस्था-
नेस्थावरात्मवान् प्रीतोनिवेशयामासशिवायवरदोविभुः ६६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगोवर्द्धनोद्धरणं-
नामाष्टादशोऽध्यायः १८ वैशंपायनउवाच धृतंगोवर्द्धनंदृष्ट्वापरित्रातंचगोकुलम् कृष्णस्यदर्शनंशक्रोरोचयामासविस्मि-
तः १ सनिर्जलांबुदाकारंमत्तंमदजलोक्षितम् आरुह्यैरावतंनागमाजगाममहीतलम् २ सददर्शोपविष्टंवैगोवर्द्धनशिलात-
ले कृष्णमक्लिष्टकर्माणंपुरुहूतःपुरंदरः ३ तंवीक्ष्यबालमहतातेजसादीप्तमव्ययम् गोपवेषधरंविष्णुंप्रीतिंलेभेपुरंदरः ४
तंसांबुजदलश्यामंकृष्णंश्रीवत्सलक्षणम् पर्याप्तनयनःशक्रःसर्वैर्नेत्रैरुदैक्षत ५ दृष्ट्वाचैनंश्रियाजुष्टंमर्त्यलोकेमरोपमम्
सूपविष्टंशिलापृष्ठेशक्रःसव्रीडितोभवत् ६ तस्योपविष्टस्यसुखंपक्षाभ्यांपक्षिपुंगवः अंतर्द्धानगतश्छायांचकारोरगभोजनः
७ सविविक्तेवनगतंलोकवृत्तांततत्परम् उपतस्थेगजंहित्वाकृष्णंबलनिषूदनः ८ ससमीपगतस्तस्यदिव्यस्रगनुलेपनः
रराजदेवराजोवैवज्रपूर्णकरःप्रभुः ९ किरीटेनार्कतुल्येनविद्युदुद्योतकारिणा कुंडलाभ्यांसदिव्याभ्यांसततंशोभिताननः १०
पंचस्तबकलंबेनहारेणोरसिभूषितः सहस्रपत्रकांतेनदेहभूषणकारिणा ईक्षमाणःसहस्रेणनेत्राणांकामरूपिणाम् ११

लोकव्यवहारतत्परं ८ ९ १० पंचभिःस्तबकैर्महागुच्छैर्लंबतेइतितेनपंचस्तबकलंबेन ११ छ छ छ छ छ

अ॰ प॰
१८ २

२०

१२ १३ १४ स्वायंभुवेनयोगेनहैरण्यगर्भ्याधारणयातस्यांहिक्रियमाणायांगुरुतरोपिलघुर्भवतिकृष्णाधृतगोवर्धनवत्तद्विपुलतरोप्यल्पोभवत्यगस्त्यपी-
तसमुद्रवत् १५ गवांकोपेनेतिशेषः १६ १७ रोषितःव्रजपक्षपातेनमयिक्रुद्धःसन्पूर्णत्वंस्वस्याच्छादयसीत्यर्थः १८ १९ २० २१ पुंगवःमहोक्षः
२२ प्रकरणंप्रकर्षेणरचनंपाठांतरेप्रवहणंसृष्टिप्रवाहः २३ २४ स्थाणुभ्यःपर्वतेभ्यः २५ गोलोकस्यश्रेष्ठत्वंवक्तुंपीठिकामाह अपामिति अपांलो

त्रिदशाज्ञापनार्थेनमेघनिर्घोषकारिणा अथदिव्येनमधुरंव्याजहारस्वरेणतम् १२ कृष्णकृष्णमहाबाहोज्ञातीनांनंदिवर्द्धन
अतिदिव्यंकृतंकर्मत्वयाप्रीतिमतागवाम् १३ मयोत्सृष्टेषुमेघेषुयुगांतावर्तकारिषु यत्त्वयारक्षितागावस्तेनास्मिपरितोषि
तः १४ स्वायंभुवेनयोगेनयस्त्वायंपर्वतोत्तमः धृतोवेश्मवदाकाशेकोत्वेतेननविस्मयेत् १५ प्रतिषिद्धेमममहेमयेयंरुषिते
नवे अतिवृष्टिःकृताकृष्णगवांवैसप्तरात्रिकी १६ सात्वयाप्रतिषिद्धेयंमेघवृष्टिर्दुरासदा देवैःसदानवगणैर्दुर्निवार्यामयिस्थि
ते १७ अहोमेसुप्रियंकृष्णयत्त्वंमानुषदेहवान् समग्रंवैष्णवंतेजोविनिगूह्यसिरोषितः १८ साधितंदेवतानांहिमन्येहंकार्यम
व्ययम् त्वयिमानुष्यमापन्नेयुक्तेवैवस्वतेजसा १९ सेत्स्यतेसर्वकार्यार्थोनकिंचित्परिहास्यते देवानांयद्भवान्नेतासर्वकार्यपु-
रोगमः २० एकस्त्वमसिदेवानांलोकानांचसनातनः द्वितीयंनानुपश्यामियस्तेषांचधुरंवहेत् २१ यथाहिपुंगवःश्रेष्ठोनद्यये-
धुरिनियोज्यते एवंत्वमसिदेवानांमग्नानांद्विजवाहन २२ त्वच्छरीरगतंकृष्णजगत्प्रकरणंत्विदम् ब्रह्मणासाधुनिर्दिष्टंधातु
ष्विवकांचनम् २३ स्वयंभूर्भगवान्श्रेष्ठोबुध्याथवयसापिवा नत्वानुगंतुशक्नोतिपंगुर्द्रुतगतिंयथा २४ स्थाणुभ्योहिमवा
न्श्रेष्ठोह्रदानांवरुणालयः गरुत्मान्पक्षिणांश्रेष्ठोदेवानांचतथाभवान् २५ अपामधस्ताल्लोकोवैतस्योपरिमहीधराः नगा-
नामुपरिष्टाद्भूःपृथिव्युपरिमानुषाः २६ मनुष्यलोकादूर्ध्वंतुखगानांगतिरुच्यते आकाशस्योपरिरविर्द्वारंस्वर्गस्यभानुमान्
२७ देवलोकःपरस्तस्माद्विमानगमनोमहान् यत्राहंकृष्णदेवानामैंद्रेविनिहितःपदे २८ स्वर्गादूर्ध्वंब्रह्मलोकोब्रह्मर्षिगण
सेवितः तत्रसोमगतिश्चैवज्योतिषांचमहात्मनाम् २९ तस्योपरिगवांलोकःसाध्यास्तंपालयंतिहि सहिसर्वगतःकृष्णस-
हाकाशगतोमहान् ३० उपर्युपरितत्रापिगतिस्तववतपोमयी यांनविद्मोवयंसर्वेपृच्छंतोपिपितामहम् ३१

कोधस्तात् तस्योपर्यप्सुप्लवंतोम
हीधराःपर्वताःसमुद्रेमग्नान्युपरिदंडानिलोहलांगल[illegible]नावमिवमहींधारयंतःअतएवनगानामुपरिष्टाद्भूःस्मृताभुवश्चोपरिनगादृश्यंते २६ २७ २८ सोमग-
तिस्तावतीत्यर्थः कर्मफलंतावदेवेत्यर्थः २९ गोलोकस्तुगोपालोपासनागम्यस्ततोप्युपरीत्याहतस्येति ३० तत्रापिगोलोकेपिनविद्मःकुतोलभेमेत्यर्थः ३१ ७२

३२ ३३ गवामेवेत्यन्येषांतपआदिनापिदुष्प्रापइत्यर्थः ३४ सएवगोलोकस्त्वयासहभूमावागतःसन्सीदमानावस्थायांत्वयैवत्रातइत्यर्थः तथाचमंत्रव-
र्णः तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णःपरमंपदमवभातिभूरीति तानिवांयुवयोःरामकृष्णयोर्वास्तूनि
रम्यस्थानानिगमध्यैगंतुंउश्मसि उश्मः कामयामहेनतुतत्रगंतुंप्रभवामः यत्रयेषुवास्तुषुभूरिशृंगाः महाशृंगवत्यः गावः अयासः संचरंति अत्रभूर्लोकेअहनिश्चि
तंतत्गोलोकाख्यंपरमंपदंभूरिअत्यंतंमुख्यादपिविशिष्टंअवभाति अत्यंतंशोभते वृष्णः आनंदवर्षुकस्यउरुगायस्यमहाकीर्तेरित्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ मेमु

लोकस्त्वधोदुष्कृतिनांनागलोकस्तुदारुणः पृथिवीकर्मशीलानांक्षेत्रंसर्वस्यकर्मणः ३२ खमस्थिराणांविषयोवायुनातुल्यवृत्तिनाम्
गतिःशमदमाढ्यानांस्वर्गःसुकृतकर्मणाम् ३३ ब्राह्मेतपसियुक्तानांब्रह्मलोकःपरागतिः गवामेवतुगोलोकोदुरारोहाहिसागतिः ३४
सतुलोकस्त्वयाकृष्णसीदमानःकृतात्मना धृतोधृतिमतावीरनिघ्नतोपद्रवान्गवाम् ३५ तदहंसमनुप्राप्तोगवांवाक्येनचोदितः ब्रह्मण
श्चमहाभागगौरवात्तवचागतः ३६ अहंभूतपतिःकृष्णदेवराजःपुरंदरः अदितेर्गर्भपर्यायेपूर्वजस्तेपुराकृतः ३७ स्वतेजस्तेजसाचैवय-
त्तेदर्शितवानहम् मेघरूपेणतत्सर्वंक्षंतुमर्हसिमेविभो ३८ एवंक्षांतमनाःकृष्णस्वेनसौम्येनतेजसा ब्रह्मणःशृणुमेवाक्यंगवांचगज
विक्रम ३९ आहत्वांभगवान्ब्रह्मागावश्चाकाशगादिवि कर्मभिस्तोषितादिव्यैस्तवसंरक्षणादिभिः ४० भवतारक्षितागावोगोलोकश्च
महानयम् यदहंपुंगवैःसार्द्धंवर्द्धामःप्रसवैस्तथा ४१ कर्षुकान्पुंगवैर्वाह्यैर्मध्येनहविषासुरान् श्रियंसकृत्प्रसृत्तेनतर्पयिष्यामका
मगाः ४२ तदस्माकंगुरुस्त्वंहिप्राणदश्चमहाबलः अद्यप्रभृतिनोराजात्वमिंद्रोवैभवप्रभो ४३ तस्मात्त्वंकांचनैःपूर्णैर्दिव्यस्यपयसोघ
टैः एभिरद्याभिषिंचस्वमयाहस्तावनामितैः ४४ अहंकिलेंद्रोदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंदइतिलोकास्त्वांस्तोष्यंतिभुविशाश्वतम्
४५ ममोपरियथेंद्रस्त्वंस्थापितोगोभिरीश्वरः उपेंद्रइतिकृष्णत्वांगास्यंतिदिविदेवताः ४६ येचेमेवार्षिकामासाश्चत्वारोविहितामम ए
षामर्द्धंप्रयच्छामिशरत्कालंतुपश्चिमम् ४७ अद्यप्रभृतिमासौद्वौज्ञास्यंतिममानवाः वर्षार्द्धंचध्वजोमह्यंततःपूजामवाप्स्यसि ४८
ममांबुप्रभवंदर्पंतदात्यक्ष्यंतिबर्हिणः अल्पवाचोगतमदायेचान्येमेघनादिनः ४९ शांतिंसर्वेगमिष्यंतिसमकालविचारिणः त्रिशंक
गस्त्याचरितामाशांचप्रचरिष्यति ५०

स्वादितिशेषः ३९ ४० ४१ ४२ ४३ अभिषिंचस्वआत्मानमितिशेषः अभिषेकादिकंभगवानंगीचकारेत्याह मंत्रैः
ऋषभंमासमानानांसपत्नानांविषासहिंहंतारंशत्रूणांकृधिविराजंगोपतिंगवामितिविषासहिंसहनसमर्थम् ४४ ४५ ममेतिइंद्रादुपरीतिविग्रहेरिलोपेनउपें
द्रेतिनामनिष्पन्नमित्यर्थः ४६ ४७ वर्षार्द्धंआश्विनशुक्लप्रतिपदिध्वजःव्रतसमाप्तिचिन्हम् ४८ ४९ आशांदक्षिणांदिशम् ५० छ छ छ

५१ खगेचातकेप्लवेषुनदीतरणसाधनेषुविगतपूरासुनदीष्वित्यर्थः ५२ निर्यात्यविरेच्य ५३ शरभ्रसंकाशेकृष्णाभास्वरेवानिर्मले ५४ कलमानांशालिकणिशानां
अवनतानिअग्राणियासुतासु ५५ ५६ मखेषुआग्रयणवाजपेयादिषु ५७ ५८ महयंतिपूजयंति ५९ स्थिरेशाश्वतेवृत्तेमहाख्येआचारे ६० दिव्यंपयोमंदाकि-
नीजलंतस्यधरान् ६१ ताः गावः स्वर्गस्थाः ६२ ६३ ववर्षुः देवाः नेदुःस्वयमेव ६४ एकार्णवाद्विविक्तंपृथग्भूतंक्षीरोदमध्येक्षीरोदतुल्यापृथिव्यभवदित्यर्थः ६५

सहस्ररश्मिरादित्यस्तापयन्स्वेनतेजसा ततःशरदियुक्तायांमौनकामेषुबर्हिषु ५१ याचमानेखगेतोयंविप्लुतेषुप्लवेषुच हंससारसपू
र्णेषुनदीनांपुलिनेषुच ५२ मत्तक्रौंचप्रणादेषुप्रमत्तवृषभेषुच गोषुचैवप्रहृष्टासुक्षरंतीषुपयोबहु निवृत्तेषुचमेघेषुनिर्यात्यजगती
जलम् ५३ आकाशेशरभ्रसंकाशेहंसेषुचचरत्सुच जातपद्मेषुतोयेषुवापीषुचसरस्सुच ५४ तडागेषुचकांतेषुतोयेषुविमलेषुच क
लमावनताग्रासुकृष्णाकेदारपंक्तिषु ५५ मध्यस्थसलिलारंभकुर्वतीषुनदीषुच सुसस्यायांचसीमायांमनोहर्यासुनेरपि ५६ पृथिव्यां
पृथुराष्ट्रायारम्यायांवर्षसंक्षये श्रीमत्सुपंक्तिमार्गेषुफलवत्सुतृणेषुच इक्षुमत्सुचदेशेषुप्रवृत्तेषुमखेषुच ५७ ततःप्रवर्त्स्यतेपुण्या
शरत्सूत्थितेत्वयि लोकेस्मिन्कृष्णानिखिलेयथैवत्रिदिवेतथा ५८ नरास्त्वांचैवमांचैवध्वजाकारासुयष्टिषु महेंद्रंचाप्युपेंद्रंचमहयं
तिमहीतले ५९ येचावयोःस्थिरेवृत्तेमहेंद्रोपेंद्रसंज्ञिते मानवाःप्रणमिष्यंतितेषांनास्त्यनयागमः ६० ततःशक्रस्तुतान्गृह्यघटान्दि-
व्यपयोधरान् अभिषेकेणगोविंदंयोजयामासयोगवित् ६१ दृष्ट्वातमभिषिक्तंतुगावस्ताःसहयूथपैः स्तनैःप्रस्रवयुक्तैश्च सिषिचुःकृष्ण
मव्ययम् ६२ मेघाश्चदिविमुक्ताभिःसामृताभिःसमंततः सिषिचुस्तोयधाराभिरभिषिच्यंतमव्ययम् ६३ वनस्पतीनांसर्वेषांसुस्रावेंदु-
निभंपयः ववर्षुःपुष्पवर्षंचनेदुस्तूर्याणिचांबरे ६४ अस्तुवन्तुनयःसर्वेवाग्भिर्मंत्रपरायणाः एकार्णवेविविक्तंचदधारवसुधावपुः ६५
प्रसादसागराजग्मुर्ववुर्वाताजगद्धिताः मार्गस्थोपिबभौभानुश्चंद्रोनक्षत्रसंयुतः ६६ ईतयःप्रशमंजग्मुर्निर्वैरश्चनानृपाः प्रवालपत्र
शबलाःपुष्पवंतश्चपादपाः ६७ मदंप्रसुस्रुवुर्नागायातास्तोषंवनेमृगाः अलंकृतागात्ररुहैर्धातुभिर्भांतिपर्वताः ६८ देवलोकसमोलो
कस्तृप्तोमृतरसैरिव आसीत्कृष्णाभिषेकोहिदिव्यस्वर्गरसोक्षितः ६९ अभिषिक्तंतुतंगोभिःशक्रोगोविंदमव्ययम् दिव्यमाल्यांबर
धरंदेवदेवोब्रवीदिदम् ७० एषतेप्रथमःकृष्णानियोगोगोषुयःकृतः श्रूयतामपरंकृष्णासमागमनकारणम् ७१ क्षिप्रंप्रसाध्यतांकंसः
केशीचतुरगाधमः अरिष्टश्चमदाविष्टोराजराज्यंततःकुरु ७२ पितृष्वसरिजातस्तेममांशोहमिवस्थितः संतेरक्ष्यश्चमान्यश्चसख्येच
विनियुज्यताम् ७३

६६ ईतयोऽतिवृष्ट्याद्याः ६७ गात्ररुहैर्वृक्षादिभिः ६८ ६९ ७० नियोगः कृत्योपदेशः ७१ प्रसाध्यतांबध्यतां ७२ ममांशोर्जुनः ७३ ह. ७.

७४ ७५ भारतंभरतानांयुद्धम् ७६ ७७ ७८ ७९ ८० योगोध्यात्मविद्याविधातव्यः अज्ञातोज्ञापनीयः ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९०

त्वयाह्यनुगृहीतःसन्तववृत्तानुवर्त्तकः त्वद्वशोवर्त्तमानश्चप्राप्स्यतेविपुलंयशः ७४ भारतस्यचवंशस्यसवरिष्ठोधनुर्धरः भविष्यत्यनु
रूपश्चत्वद्वृतेनचरस्यते ७५ भारतत्वयिचायत्तंतस्मिंश्चपुरुषोत्तमे उभाभ्यामपिसंयोगंयास्यतिनिधनंनृपाः ७६ प्रतिज्ञातंमयाकृष्णह्यृ
षिमध्येसुरेश्वर मयापुत्रोर्जुनोनामसृष्टःकुंत्याकुलोद्वहः ७७ सोऽस्त्राणांपारतत्वज्ञःश्रेष्ठश्चापविकर्षणे तंप्रवेक्ष्यंतिवैसर्वेराजानःशस्त्र
योधिनः ७८ अक्षौहिणीस्तुशूराणांराज्ञांसंग्रामशालिनाम् सएकःक्षत्रधर्मेणयोजयिष्यतिमृत्युना ७९ तस्यास्त्रचरितंमार्गंधनुषोला
घवेनच नानुयास्यंतिराजानोदेवावात्वांविनाप्रभो ८० सतेबंधुःसहायश्चसंग्रामेषुभविष्यति तस्ययोगोविधातव्यस्त्वयागोविंदमत्कृ-
ते ८१ द्रष्टव्यश्चयथाहंवैत्वयामान्यश्चनित्यशः ज्ञातात्वंसेवलोकानामर्जुनस्यचनित्यशः ८२ त्वयाचनित्यंसंरक्ष्यआहवेषुमहत्कृ-
सः रक्षितस्यत्वयातस्यनमृत्युःप्रभविष्यति ८३ अर्जुनंविद्धिमांकृष्णमांचैवात्मानमात्मना आत्मातेहंयथाशश्वत्तथैवतवसोर्जुनः
८४ त्वयालोकानिमान्जित्वाबलेर्हस्तात्त्रिभिःक्रमैः देवतानांकृतोराजापुराज्येष्ठक्रमादहम् ८५ त्वांचसत्यमयंज्ञात्वासत्येष्टस
त्यविक्रमम् सत्येनोपेत्यदेवावैयोजयतिरिपुक्षये ८६ सोर्जुनोनाममेपुत्रःपितुस्तेभगिनीसुतः इहसौहार्दमायातुभूत्वासहचरः
पुरा ८७ तस्यतेयुध्यतःकृष्णस्वस्थानेपिगृहेपिवा वोढव्यापुंगवेनवधूःसदारणमूर्द्धनि ८८ कंसेविनिहतेकृष्णेत्वयाभाव्यर्थ
दर्शिना अभितस्तन्महद्युद्धंभविष्यतिमहीक्षिताम् ८९ तत्रतेषांनृवीराणामतिमानुषकर्मणाम् विजयस्यार्जुनोभोक्तायशसात्वंचयो
क्ष्यसे ९० एतन्मेकृष्णकार्त्स्न्येनकर्तुमर्हसिभाषितम् यद्यहंतेस्मराश्चैवसत्यंचप्रियमच्युत ९१ शक्रस्यवचनंश्रुत्वाकृष्णागोविंदतागतः
प्रीतेनमनसायुक्तःप्रतिवाक्यंजगादह ९२ प्रीतोस्मिदर्शनाद्देवतवशक्रशचीपते यत्त्वयाभिहितंचेदंनकिंचित्परिहास्यते ९३ जानामिभ
वतोभावंजानाम्यर्जुनसंभवम् जानेपितृष्वसारंचपांडोर्दत्तांमहात्मनः ९४ युधिष्ठिरंचजानामिकुमारंधर्मनिर्मितम् भीमसेनंचजानामि
वायोःसंतानजंसुतम् ९५ अश्विभ्यांसाधुजानामिसृष्टपुत्रद्वयंशुभम् नकुलंसहदेवंचमाद्रीकुक्षिगतावुभौ ९६ कानीनंचापिजानामि
सवितुःप्रथमंसुतम् पितृष्वसरिपुत्रंवैप्रसूतंसूततांगतम् ९७ धार्तराष्ट्राश्चमेसर्वेविदितायुद्धकांक्षिणः पांडोरुपरमंचैवशापाशनिनि
पातजम् ९८ तद्गच्छत्रिदिवंशक्रसुखायत्रिदिवौकसाम् नार्जुनस्यरिपुःकश्चिन्ममाग्रेप्रभविष्यति ९९

९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ कानीनंकन्यायांभवम् ९७ ९८ ९९ छ छ छ छ छ छ छ

निर्यातयिष्यामिप्रत्यर्पयिष्यामि १०० यंत्रितःबद्धः १०१ १०२ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ गतेव्रजालयैर्गोपैःसह १ रुद्धाअभी
तिच्छेदःसंधिरार्षः २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ यौवनंकांतिमत्वम् १५ १६ १७ संकाल्यस्ववशेकृत्वाकैशोरंवयो

अर्जुनार्थेचतान्सर्वान् पांडवानक्षतान्युधि कुंत्यानिर्यातयिष्यामिनिवृत्तेभारतेमृधे १०० यच्चवक्ष्यतिमांशक्रतनूजस्तवसोऽर्जुनः स
त्यवत्तत्करिष्यामितवस्नेहेनयंत्रितः १०१ सत्यसंधस्यतच्छ्रुत्वाप्रियंप्रीतस्यभाषितम् कृष्णस्यसाक्षात्त्रिदिवंजगामत्रिदशेश्वरः १०३
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगोविंदाभिषेकोनामएकोनविंशोऽध्यायः १९ वैशंपायनउवाच गतेशक्रेततःकृष्णः
पूज्यमानोव्रजालयैः गोवर्द्धनधरःश्रीमान्विवेशव्रजमेवह १ तस्यवृद्धाभिनंदंतिज्ञातयश्चसहोषिताः धन्याःस्मोऽनुगृहीताःस्मत्वद्वृत्तेन
नयेनच २ गावोवर्षभयात्तीर्णावयंतीर्णामहाभयात् तवप्रसादाद्गोविंददेवतुल्यपराक्रम ३ अमानुषाणिकर्माणितवपश्यामगोपते
धारणेनास्यशैलस्यविमृशामस्त्वांकृष्णदैवतम् ४ कस्त्वंभवसिरुद्राणांमरुतांचमहाबलः वसूनांवाकिमर्थंचवसुदेवःपितातव ५ बलंचबा-
ल्येक्रीडाचजन्मचास्मासुगर्हितम् कृष्णदिव्याचतेचेष्टाशंकितानिमनांसिनः ६ किमर्थंगोपवेषेणरमसेऽस्मासुगर्हितम् लोकपालोप-
मश्चैवगास्त्वंकिंपरिरक्षसि ७ देवोवादानवोवात्वंयक्षोगंधर्वएववा अस्माकंबांधवोजातोयोसिसोसिनमोस्तुते ८ केनचिद्यदिकार्ये
णवससीहयदृच्छया वयंतवानुगाःसर्वेभवंतंशरणंगताः ९ वैशंपायनउवाच गोपानांवचनंश्रुत्वाकृष्णःपद्मदलेक्षणः प्रत्युवा
चस्मितंकृत्वाज्ञातीन्सर्वान्समागतान् १० मन्यतेमांयथासर्वेभवंतोभीमविक्रमम् तथाहंनावमंतव्यःस्वजातीयोस्मिबांधवः ११ यदि
त्ववश्यंश्रोतव्यंकालःसंप्रतिपाल्यताम् ततोभवंतःश्रोष्यंतिमांचद्रक्ष्यंतितत्वतः १२ यद्यहंभवतांश्लाघ्योबांधवोदेवसप्रभः परिज्ञानेन
किंकार्यंयद्येषोऽनुग्रहोमम १३ एवमुक्तास्तुतेगोपावसुदेवसुतेनवै बद्धमौनादिशःसर्वेभेजिरेपिहिताननाः १४ कृष्णस्तुयौवनंदृष्ट्वानि
शिचंद्रमसोनवम् शारदींचनिशांरम्यांमनश्चक्रेरतिंप्रति १५ सकरीषागरागासुव्रजरथ्यासुवीर्यवान् वृषाणांजातदर्पाणांयुद्धानिसम-
योजयत् १६ गोपालांश्चबलोदग्रान्योधयामासवीर्यवान् वनेसवीरोगाश्चैवजग्राहग्राहवद्विभुः १७ युवतीर्गोपकन्याश्चरात्रौसंकाल्य
कालवित् कैशोरकंमानयन्वैसहताभिर्मुमोदह १८ तास्तस्यवदनंकांतंकांतागोपस्त्रियोनिशि पिबंतिनयनाक्षेपैर्गांगतंशशिनंयथा
१९ हरितालार्द्रपीतेनसकौशेयेनवाससा वसानोभद्रवसनंकृष्णःकांततरोऽभवत् २०

दशवर्षावधितस्यकंउपरिभागंएकादशमारभ्येत्यर्थः मा
गुपनयनात्कामचारादयनुज्ञास्तीतिवाक्यंमानयन् १८ १९ हरितालस्यआर्द्रपंकःतद्वत्पीतेन २० ५ ५ ५ ५ ५

तद्व्रजंतासांकदंबम् २१ २२ २३ २४ पंक्तीकृताः मंडलाकारपंक्तिरूपेणस्थिताः द्वंद्वशोद्वाभ्यांप्रदेशाभ्यांवर्ततेगोपः कृष्णोयासांताः द्वंद्वशोगोपास्ताश्चताः कन्य
काश्चेत्यर्थः मनोरमंमंडलमध्यस्थंचरमयंतीत्यर्थः यथोक्तं अंगनामंगनामंतरे माधवोमाधवंमाधवंचांतरेचांगनाः इत्थमाकल्पितेमंडलेमध्यगः संजगौवेणुनादे-
वकीनंदनइति श्रुतिश्च पद्यावस्ते पुरुरूपावपूंष्यूर्ध्वातस्थौत्र्यविंरेरिहाणा ऋतस्यसद्मविचरामिविद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकमितियद्यापत्तुं अभिसारिणीभि
र्गोपीभिरभिसंतुयोग्याकृष्णमूर्तिः पुरुरूपाबहुरूपावपूंषिबहूनिवस्ते परिधत्तेबहुधालंगतेत्यर्थः तथाप्यन्याऊर्ध्वागोपीसंपर्कंविनातस्थौस्थितामध्येइतिशेषः -
कीदृशीत्र्यविं त्रीन्देशान्पार्श्वद्वयंपुरस्ताच्च अवतिप्रकाशतइतित्र्यविः त्रेधाभूतांद्दष्टिंरेरिहाणागिलंती उक्तरूपेरासमंडलेहिएकैकस्यागोप्याउभयतःकृष्णद्वयं

सबर्हांगदनिर्व्यूहश्चित्रयावनमालया शोभमानोहिगोविंदःशोभयामासतद्व्रजम् २१ नामदामोदरेत्येवंगोपकन्यास्तदाब्रुवन् विचि
त्रंचरितंघोषेदृष्ट्वातत्तस्यभास्वतः २२ तास्तंपयोधरोत्तुंगैरुरोभिःसमपीडयन् भ्रामिताक्षैश्चवदनैर्निरीक्षंतेवरांगनाः २३ तावार्यमा
णापतिभिर्भ्रातृभिर्मातृभिस्तथा कृष्णंगोपांगनारात्रौमृगयंतेरतिप्रियाः २४ तास्तुपंक्तीकृताःसर्वारमयंतिमनोरमम् गायंत्यःकृष्णचरि
तंद्वंद्वशोगोपकन्यकाः २५ कृष्णलीलानुकारिण्यःकृष्णप्रणिहितेक्षणाः कृष्णस्यगतिगामिन्यस्तरुण्यस्तावरांगनाः २६ वनेषुतालह
स्ताग्रैःकूजयंत्यस्तथापराः चेरुर्वैचरितंतस्यकृष्णस्यव्रजयोषितः २७ तास्तस्यनृत्यंगीतंचविलासस्मितवीक्षितम् मुदिताश्चानुकुर्वत्यः
क्रीडंतिव्रजयोषितः २८ भावनिस्पंदमधुरंगायंत्यस्तावरांगनाः व्रजंगताःसुखंचेरुर्दामोदरपरायणाः २९ करीषपांसुदिग्धांग्यस्ताःकृष्ण
मनुवव्रिरे रमयंत्योयथानागंसप्रमत्तंकरेणवः ३० तमन्याभावविकचैर्नेत्रैःप्रहसिताननाः पिबंत्यतृप्तवनिताःकृष्णंकृष्णमृगेक्षणाः ३१
मुखमस्याब्जसंकाशंतृषितागोपकन्यकाः रत्यंतरगतारात्रौपिबंतिरसलालसाः ३२ हाहेतिकुर्वतस्तस्यप्रहृष्टास्तावरांगनाः जगृहुर्निःसृ
तांवाणींनाम्नादामोदरेरिताम् ३३ तासांग्रथितसीमंतारतिनीत्वाकुलीकृताः चारुविस्त्रसिरकेशाःकुचाग्रेगोपयोषिताम् ३४

पुरस्तादेकः सर्वसाधारणांत्रिधाभूतामपिद्दष्टिंप्रदेशत्रयस्थः कार्त्स्न्येन गिलतितत्तोन्यत्रनापैतीत्यर्थः सामूर्तिर्ऋतस्यधर्मस्यसद्मभूतातामनुचिंत्यविचरामि
त्वहिमुक्तासती किंह्वीतिकृष्णलीलानुकारात्पुंस्त्वं आरोपयंती काप्यवदत् देवानांकृष्णादीनामन्येषांवाकृष्णेनवियोजयतां असुरत्वंनिर्दयत्वंमहत् एकंमुख्यं
कस्याश्चिद्रासक्रीडायांतिरोहितेकृष्णेइदंवाक्यम् २५ २६ २७ २८ भावःकृष्णेप्रेमातिशयः तस्यानिस्पंदेनबहिराविष्करणेनमधुरंव्रजमंडलंगताःप्राप्ताः २९ अनु
वव्रिरेपश्रितः धृतवत्यः ३० ३१ ३२ हाहेतिहाराधेहाचंद्रमुखिइत्यादिशब्दैःस्वस्यविरहातुरत्वंकुर्वतः आविष्कुर्वतः ३३ ३४ छ छ छ

चक्रवालैः मंडलैः हल्लीसकक्रीडनंएकस्यपुंसोबहुभिः स्त्रीभिः क्रीडनंसैवरासक्रीडा गोपीनांमंडलीनृत्यबंधेहल्लीसकंविदुरितिकोशात् तल्लक्षणंतुपृथक्सुस्तं
मसृणंवितस्तिमात्रोन्नतंकौविनिखन्यशंकुं आक्रम्यपद्भ्यामितरेतरंतुहस्तैर्भ्रमोयंखलुरासगोष्ठी ३५ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांविंशोऽध्यायः २०
प्रदोषार्द्धेइति १ निर्वाणांगारइंगालः मेघश्चतदुभयाभः कालः कृष्णवर्णः कालयितासंहर्ताचेत्यर्थः २ गर्वितंदर्पः तेन आविद्धंभ्रामितंलांगूलंयेनसः कठिनं
स्कंधबंधनंककुद्यस्य ३ ककुदेति ककुदाघातेनउदग्रंअग्रनिहितंकृतंनिर्माणंमहाप्रासादादिरचनंयेनसतथाककुदाघातेनताडितेवृक्षप्रासादमूलेसर्वमपि

एवंसकृष्णोगोपीनांचक्रवालैरलंकृतः शारदीषुसचंद्रासु निशासुमुमुदेसुखी ३५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुप
र्वणिहल्लीसकक्रीडनंनामविंशोऽध्यायः २० वैशंपायनउवाच प्रदोषार्द्धेकदाचित्तुकृष्णेरतिपरायणे त्रासयन्समदोगोष्ठमरिष्टः
प्रत्यदृश्यत १ निर्वाणांगारमेघाभस्तीक्ष्णशृंगोर्कलोचनः क्षुरतीक्ष्णाग्रचरणःकालःकालइवापरः २ लेलिहानःसनिष्पेषंजिह्वयौष्ठौ
पुनःपुनः गर्विताविद्धलांगूलःकठिनस्कंधबंधनः ३ ककुदोदग्रनिर्माणःप्रमाणाद्दुरतिक्रमः शकृन्मूत्रोपलिप्तांगोगवामुद्वेजनोभृश
म् ४ महाकटिःस्थूलमुखोदृढजानुर्महोदरः विषाणावलितगतिर्लंबताकंठचर्मणा ५ गवारोहेषुचपलस्तरुघाताकिताननः युद्ध
सज्जविषाणाग्रोद्विषद्वृषभसूदनः ६ अरिष्टोनामहिगवामरिष्टोदारुणाकृतिः दैत्योवृषभरूपेणगोष्ठान्विपरिधावति ७ पातयानोग
वांगर्भानुदृप्तोगच्छत्यनार्तवम् प्रभमाणश्चचपलोगृष्टीःसंप्रचचारह ८ शृंगप्रहरणोरौद्रःप्रहरन्गोषुदुर्मदः गोष्ठेषुनरतिलेभेवि
नायुद्धेनगोवृषः ९ कस्यचित्त्वथकालस्यसवृषःकेशवाग्रतः आजगामबलोदग्रोवैवस्वतवशेस्थितः १० सतत्रगास्तुप्रसभंबाधमानो
मदोत्कटः चकारनिर्वृषंगोष्ठंनिर्वत्सशिशुपुंगवम् ११ एतस्मिन्नेवकालेतुगावःकृष्णसमीपगाः त्रासयामासदुष्टात्मावैवस्वतवशे
स्थितः १२ सवज्राशनिरिवांभोदोनर्दमानोमहास्वरः तालशब्देनतंकृष्णःसिंहनादैश्चमोहयन् १३ अभ्यधावतगोविंदोदैत्यंवृष-
भरूपिणम् सकृष्णंगोवृषोदृष्ट्वाहृष्टलांगूललोचनः १४ रोषितस्तालशब्देनयुद्धाकांक्षीननर्दह तमापतंतंदुर्वृत्तंदृष्ट्वावृषभरूपि
णम् तस्मात्स्थानान्नव्यचलत्कृष्णोगिरिरिवाचलः १५ सकुक्षौवृषभोदृष्टिंप्रणिधायधृताननः कृष्णस्यनिधनाकांक्षीतूर्णमभ्यु
त्पपातह १६ तमापतंतंप्रमुखेप्रतिजग्राहदुर्द्धरम् कृष्णःकृष्णांजननिभोवृषप्रतिवृषोपमः १७ ससंसक्तस्तुकृष्णेनवृषेणैवमहावृ
षः मुमोचवक्त्रजंफेननस्तश्चाथसशब्दवत् १८

तद्भज्यतइत्यर्थः ४ ५ ६ ७ गृष्टीः सद्यःप्रसूताःगाः संप्रचचारजगामरेतःसेकायेत्यर्थः ८ ९ १० ११ गावःगाः वैव-
स्वतवशेस्थितः आसन्नमृत्युः १२ १३ हृष्टंउत्कालितंलांगूलंलोचनेचयेनसः १४ १५ संप्रहर्तुकामइतिशेषः १६ प्रमुखेमुखाग्रे ओष्ठयोरित्यर्थः वेगेनइतिवापाठः १७
नस्तःनासिकातः १८

१९ २० २१ २२ २३ २४ गोवृत्तयः गोपाः अयंचार्थोदाशतय्याम् यनेमस्मिन्दद्दशेसोसोअंतर्गोपाने ममाविरस्याकृणोतिसतिग्मशृंगंवृषभंयुयुत्सन्द्रुह
स्तस्थौबहुलेबद्धोअंतरितिमंत्रेणोपबृंहितः मंत्रार्थस्तु अंतर्गोपाः अंतःस्थित्वागोपायन्नंतर्यामीनेमस्मिन्नर्द्धप्रपंचेस्थावरेसोमः सोमादिरूपः प्रदद्दशेप्रकर्षेणदृष्टः
नेममर्द्धप्रपंचंअस्थाअस्थिरंजंगमंआविः कृणोतिप्रकटीकरोति सतिग्मशृंगंवृषभंयुयुत्सन्योद्धुमिच्छन्द्रुहआत्रेणभस्मीकर्तुंशक्तोपिलीलयातेनसहयुयुत्सन्
द्रुहः द्रोहंकृतवान्तंहतवानित्यर्थः ततश्चबहुलेव्रजे अंतः रासमंडलमध्येबद्धः भक्तजनेनप्रेमपाशेनबद्धस्सन्तस्थौक्रीडितुमितिशेषः २५ इतिहरिवंशेवि-

तावन्योन्यावरुद्धांगौयुद्धेकृष्णवृषावुभौ रेजतुर्मेघसमयेसंसक्ताविवतोयदौ १९ तस्यदर्पबलंहत्वा कृत्वाशृंगांतरेपदम् आपीडय
दरिष्टस्यकंठंक्लिन्नमिवांबरम् २० शृंगंचास्यपुनःसव्यमुत्पाट्ययमदंडवत् तेनैवप्राहरद्दक्षेसममारभृशाहतः २१ सभिन्नशृंगोभ
ग्नास्योभग्नस्कंधश्चदानवः पपातरुधिरोद्गारीसांबुधारइवांबुदः २२ गोविंदेनहतंदृष्ट्वादृप्तंवृषभदानवम् साधुसाध्वितिभूतानितत्कर्म
स्याभितुष्टुवुः २३ सचोपेंद्रोवृषंहत्वाकांतचंद्रेनिशामुखे अरविंदाभनयनःपुनरेवररासह २४ तेपिगोवृत्तयःसर्वेकृष्णंकमललोचनम्
उपासांचक्रिरेहृष्टाःसर्वेशक्रमिवामराः २५ इतिश्रीभारतेखि० हरिवंशेविष्णुपर्वणिवृषभासुरवधोनामएकविंशोऽध्यायः २१
वैशंपायनउवाच कृष्णंव्रजगतंश्रुत्वावर्धमानमिवानलम् उद्वेगमगमत्कंसःशंकमानस्ततोभयम् १ पूतनायांहतायांचकालीये
चपराजिते धेनुकेप्रलयंनीतेप्रलंबेचनिपातिते २ धृतेगोवर्धनेशैलेविफलेशक्रशासने गोषुत्रातासुचतथास्पृहणीयेनकर्मणा ३ क
कुद्मिनिहतेरिष्टेगोपेषुमुदितेषुच दृश्यमानेविनाशेचसंनिकृष्टेमहाभये ४ कर्षणेवृक्षयोश्चैवबाल्येनाबालकर्मणा अचिंत्यकर्मत
च्छ्रुत्वावर्द्धमानेषुशत्रुषु ५ प्राप्तारिष्टमिवात्मानमेनेसमथुरेश्वरः विसंज्ञेंद्रियभूतात्मागतासुप्रतिमोबभौ ६ ततोज्ञातीन्समाना-
य्यपितरंचोग्रशासनः निशिस्तिमितमूकायांमथुरायांजनाधिपः ७ वसुदेवंचदेवाभंकंकंचाहूययादवम् सत्यकंदारुकंचैवकंकाव
रजमेवच ८ भोजंवैतरणंचैवविकद्रुंचमहाबलम् भयशंखंचधर्मज्ञंविपृथुंचपृथुश्रियम् ९ बभ्रुंदानपतिंचैवकृतवर्माणमेवच
भूरितेजसमक्षोभ्यंभूरिश्रवसमेवच १० एतान्सयादवान्सर्वानाभाष्यशृणुतेतिच उग्रसेनसुतोराजाप्रोवाचमथुरेश्वरः ११
भवंतःसर्वकार्यज्ञावेदेषुपरिनिष्ठिताः न्यायवृत्तांतकुशलास्त्रिवर्गस्यप्रवर्तकाः १२ कर्तव्यानांचकर्तारोलोकस्यविबुधोपमाः तस्थि
वांसोमहावृत्तेनिष्कंपाइवपर्वताः १३

ष्णुपर्वणिटीकायांएकविंशोऽध्यायः २१ छ कृष्णमिति १ २ ३ ४ ५ प्राप्तारिष्टंप्राप्तमृत्युंअतएवविसंज्ञानि
इंद्रियाणिभूतात्माजीवश्चयस्य ६ स्तिमितंनिद्रयामूकायामिवरात्रौनिः शब्देकालेइत्यर्थः ७ ८ ९ बभ्रुरेवदानपतिस्तमक्रूरं १० आभाष्यप्रत्येकंसंबोध्य ११ १२
महावृत्तेमहत्याचारे १३ छ

१४ निसर्गज्ञाःस्वाभाविककर्मज्ञाः १५ सुनियतांशोभनानांविधीनां १६ उदितोदितैःकथाप्रसंगेनउद्भटैः १७ अंगिरसांअग्नीनां १८ व्यावर्त्तमानंभ्रश्यत् १९
२० २१ शून्यस्यहृदयशून्यस्यचारांधस्यचारचक्षुर्वर्जितस्यराजानश्चारचक्षुषइत्युक्तेःममकारणात्मदीयात्प्रभावात्नंदगोपस्यगृहेवसुदेवस्यसुतोगो

अदंभवृत्तयःसर्वेसर्वेगुरुकुलोषिताः राजमंत्रधराःसर्वेसर्वेधनुषिपारगाः १४ यशःप्रदीपालोकानांवेदार्थानांविवक्षवः आश्रमाणांनि
सर्गज्ञावर्णानांक्रमपारगाः १५ प्रवक्तारःसुनियतानेतारोनयदर्शिनाम् भेत्तारःपरराष्ट्राणांत्रातारःशरणार्थिनाम् १६ एवमक्षत
चारित्रैःश्रीमद्भिरुदितोदितैः द्यौरप्यनुगृहीतास्याद्भवद्भिःकिंपुनर्मही १७ ऋषीणामिववोवृत्तंप्रभावोमरुतामिव रुद्राणामिववःक्रोधो
दीप्तिरंगिरसामिव १८ व्यावर्तमानसुमहत्भवद्भिःख्यातकीर्तिभिः धृतंयदुकुलंवीरैर्भूतलंपर्वतैरिव १९ एवंभवत्सुयुक्तेषुममचि
त्तानुवर्तिषु वर्द्धमानोममानर्थोभवद्भिःकिमुपेक्षितः २० एषकृष्णइतिख्यातोनंदगोपसुतोव्रजे वर्द्धमानइवांभोधौमूलंनःपरिकृंतति
२१ अनमात्यस्यशून्यस्यचारांधस्यममैवतु कारणान्नंदगोपस्यससुतोगोपितोगृहे २२ उपेक्षितइवव्याधिःपूर्यमाणइवांबुदः नदन्मेघ
इवोष्णांतेसदुरात्माविवर्द्धते २३ तस्यनाहंगतिंजानेनयोगंनपराक्रमम् नंदगोपस्यभवनेजातस्याद्भुतकर्मणः २४ किंतद्भूतसमुद्भूतं
देवापत्यंनविद्महे अतिदैवैरमानुष्यैःकर्मभिःसोनुमीयते २५ पूतनाशकुनीबाल्येशिशुनोत्तानशायिना स्तनपानेप्सुनापीताप्राणैः
सहदुरासदा २६ यमुनायांह्रदेनागःकालियोदमितस्तथा रसातलचरोनीतःक्षणेनादर्शनंह्रदात् २७ नंदगोपसुतोयोगंकृत्वासपुन-
रुत्थितः धेनुकस्तालशिखरात्पातितोजीवितंविना २८ प्रलंबयंमृधेदेवानशेकुरतिवर्तितुम् बालेनमुष्टिनैकेनसहतःप्राकृतोयथा
२९ वासवस्योत्सवंभंक्त्वावर्षंवासवरोषजम् निर्जित्यगोगृहार्थायधृतोगोवर्द्धनोगिरिः ३० हतस्त्वरिष्टोबलवान्निःशृंगश्चकृतोव्रजे
अबालोबाल्यमास्थायरमतेशिशुलीलया ३१ प्रबंधःकर्मणामेवंतस्यगोव्रजवासिनः सन्निकृष्टंभयंचैवकेशिनोमसचध्रुवम् ३२ भू
तपूर्वश्चमेमृत्युःसनूनंपूर्वदैहिकः युद्धाकांक्षीचसययातिष्ठतीहममाग्रतः ३३ क्वचगोपत्वमशुभंमानुष्यंमृत्युदुर्बलम् क्वचदेवप्रभा-
वेनक्रीडितव्यंव्रजेमम ३४ अहोनीचेनवपुषाछादयित्वात्मनोवपुः कोप्येषरमतेदेवःश्मशानस्थइवानलः ३५ श्रूयतेहिपुराविष्णुःसु
राणांकारणांतरे वामनेनतुरूपेणजहारपृथिवीमिमाम् ३६ कृत्वाकेसरिणोरूपंविष्णुनाप्रभविष्णुना हतोहिरण्यकशिपुर्दानवानांपि
तामहः ३७

पितः २२ पूर्यमाणःपर्वणिअंबुदःसमुद्रः २३ गतिंतत्वंयोगंवशीकरणोपायम् २४ दैवैरपीतिदेवेभ्योप्यधिकइतिसोनुमीयते २५ २६ २७ यो
गंनागपाशबंधंकृत्वाछित्वा २८ २९ ३० ३१ प्रबंधःघटनाप्रकारः ३२ ३३ मृत्युदुर्बलंमृत्युयोगेनदुर्बलम् ३४ ३५ ३६ ३७ छ छ छ

भवेनरुद्ररूपिणा विष्णुनातत्प्रसिद्धं ब्रह्मणोवरदानादभेद्यमासीत्तदित्यर्थः ३८ चालित इति गुरुपुत्रेण कचेन भार्गवः शुक्रः चालितः मृतसंजीविनीं विद्यां कस्मै-
चिदपि न दास्यामीत्येतस्मान्नियमात् भ्रंशितः कथमित्यत आह दार्दुरीं मायां प्रविश्येति यथा दर्दुरो मृत्वा पुनः पुनरुत्तिष्ठति एवं कचोपि दानवेभ्यो सकृन्मृतकमासाद्यगु
रूदरं प्रवेशितस्ततो गुरोः सकाशात् विद्यां प्राप्य तदुदरं भित्वा पुनरुत्थितः मृतं च गुरुं पुनर्जीवितवान् ततस्तामेव दानवैः कृतां कचहत्यां निमित्तीकृत्य दानवेषु देवो नव
वर्षेत्यर्थः एवं दानवानां विनाशः रुद्रद्वारा त्रिपुरस्येव कचद्वाराप्यनेनैव कृत इति भावः ३९ सहस्रशिरस इत्यदंतत्वमार्षम् ४० चक्रे कारितवान् ४१ अकूपारे समुद्रे

अचिंत्यरूपमास्थाय श्वेतशैलस्य मूर्द्धनि भवेन च्याविता दैत्याः पुरा तत् त्रिपुरं घ्नता ३८ चालितो गुरुपुत्रेण भार्गवो गिरसेन वै प्रविश्य
दार्दुरीं मायामनावृष्टिं चकार ह ३९ अनंतः शाश्वतो देवः सहस्रशिरसोव्ययः वाराहरूपमास्थाय मोज्जहारार्णवान्महीम् ४० अमृतनि
र्मिते पूर्वं विष्णुः स्त्रीरूपमास्थितः सुराणामसुराणां च युद्धं चक्रे सुदारुणम् ४१ अमृतार्थे पुरा चापि देवदैत्यसमागमे दधार मंदरं विष्णु
रकूपार इति श्रुतिः ४२ वपुर्वामनमास्थाय नंदनीयपुरा बलेः त्रिभिः क्रमैस्त्रीन्लोकान्जहार त्रिदिवालयम् ४३ चतुर्धा तेजसो भा
गं कृत्वा दाशरथेर्गृहे स एव रामसंज्ञो वै रावणं व्यनशत्तदा ४४ एवमेष निकृत्या वै तत्तद्रूपमुपागतः साधयित्वात्मनः कार्यं सुराणामर्थसिद्ध
ये ४५ तदेष नूनं विष्णुर्वा शक्रो वा मरुतांपतिः मत्साधनेच्छया प्राप्तो नारदो मां प्रयुक्तवान् ४६ अत्र मे शंकते बुद्धिर्वसुदेवं प्रति ध्रुवा अस्य बु
द्धिविशेषेण वयं कातरतां गताः ४७ अहं हि खड्वांगवने नारदेन समागतः द्वितीयं स हि मां विप्रः पुनरेवाब्रवीद्वचः ४८ यस्त्वया हि कृतो यत्नः
कंसगर्भकृते महान् वसुदेवेन ते रात्रौ तत्कर्म विफलीकृतम् ४९ दारिका या त्वया रात्रौ शिलायां कसपातिता तां यशोदासुतां विद्धि कृष्णं च
वसुदेवजम् ५० रात्रौ व्यावर्तितावेतौ गर्भौ तव वधाय वै वसुदेवेन संधाय मित्ररूपेण शत्रुणा ५१ सा तु कन्या यशोदाया विंध्ये पर्वतसत्तमे ह
त्वा शुंभनिशुंभौ द्वौ दानवौ नगचारिणौ ५२ कृताभिषेका वरदा भूतसंघनिषेविता अर्च्यते दस्युभिर्घोरैर्महाबलिपशुप्रिया ५३ सुरा-
पिशितपूर्णाभ्यां कुंभाभ्यामुपशोभिता मयूरांगदचित्रैश्च बर्हभारैर्विभूषिता ५४ हृष्टकुक्कुटसंनादं वनवायसनादितम् मृगसंघैश्च
संपूर्णं सुविरुद्धैश्च पक्षिभिः ५५ सिंहव्याघ्रवराहाणां नादेन प्रतिनादितम् वृक्षगंभीरनिबिडं कांतारैः सर्वतो वृतम् ५६ दिव्यभृंगारुचमरै
रादर्शैरुपशोभितम् देवतूर्यनिनादैश्च शतशः प्रतिनादितम् ५७ स्थानं तस्या नगे विंध्ये निर्मितं स्वेन तेजसा रिपूणां त्रासजननी नित्यं तत्र म-
नोरमे ५८

कच्छपो भूत्वेति शेषः ४२ लोकान् आक्रममाणस्त्रिदिवालयं स्वर्गं जहार ४३ व्यनशत् विनाशितवान् ४४ निकृत्या छलेन ४५ मत्साधनेच्छया मद्वधेच्छ
या ४६ ४७ द्वितीयं द्वितीयं वारम् ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ भृंगारुः कनकपात्रं गडुकम् ५७ ५८ छ छ छ छ

५९ महतांकर्मणांपूतनावधादीनांकारणंहेतुम् द्वितीयइतिरामापेक्षयासोपिवसुदेवाज्जातइतिवासुदेवोभवत्येव ६० ६१ ६२ ६३ ६४ अनुबंधेनकार्यानुरो
धेनदारुणांदारुणोदर्काम् ६५ ६६ बांधवकाम्ययामित्रेच्छयामित्रकामेनेत्यर्थः ६७ हस्तिनामिति यथाहस्तिनांकलहेवीरुधोनश्यंति नतुहस्तिनएवंममचकृ

वसतेपरमप्रीतादैवतैरपिपूजिता यस्त्वयंनंदगोपस्यकृष्णइत्युच्यतेसुतः ५९ अष्टमेनारदःप्राहसुमहत्कर्मकारणम् द्वितीयोवसुदे
वाद्वैवासुदेवोभविष्यति ६० सुहितेसहजोमृत्युर्बांधवश्चभविष्यति सएववासुदेवोवैवसुदेवसुतोबली ६१ बांधवोधर्मतोमह्यंहृदयेनां
तकोरिपुः यथाहिवायसोमूर्ध्निपदंन्यस्यावतिष्ठति ६२नेत्रेतुदतितस्यैववक्रेणामिषगृद्धिना ६२ वसुदेवस्तथैवायंसपुत्रज्ञातिबांधवः
छिनत्तिममसूलानिभुंक्तेचममपार्श्वतः ६३ भ्रूणहत्यापिसंतार्यागोवधःस्त्रीवधोपिवा नकृतघ्नस्यलोकोस्तिबांधवस्यविशेषतः ६४ प
तितानुगतंमार्गंनिषेवत्यचिरेणसः यःकृतघ्नोनुबंधेनप्रीतिंवहतिदारुणाम् ६५ नरकाध्युषितःपंथागंतव्यस्तेनदारुणः अपापेपापहृद
योयःपापमनुतिष्ठति ६६ अहंवास्वजनःश्लाघ्यःसवाश्लाघ्यतरःकृतः नियमैर्गुणवृत्तेनत्वयाबांधवकाम्यया ६७ हस्तिनांकलहेघोरेव
धमृच्छंतिवीरुधः युद्ध्यत्सुपरमंतेतुसहाश्यंतिमहावने ६८ बांधवानामपितथाभेदकालेसमुपस्थिते वध्यतेयोंतरप्रेप्सुःस्वजनोपदिवेत
रः ६९ कालस्त्वंहिविनाशायमयापुष्टोविजानता वसुदेवकुलस्यास्ययद्विरोधयसेभृशम् ७० अमर्षीवैरशीलश्चसदापापमतिःशठः
स्थानेयदुकुलमूढशोचनीयंत्वयाकृतम् ७१ वसुदेववृथावृद्धयन्मयात्वंपुरस्कृतः श्वेतेनशिरसावृद्धोनैववर्षशतैर्भवेत् ७२ यस्य-
बुद्धिःपरिणतासवैवृद्धतरोनृणाम् नतेनवृद्धोभवतियेनास्यपलितंशिरः ७३ त्वंचकर्कशशीलश्चबुध्याचनबहुश्रुतः केवलंवयसावृ
द्धोयथाशारदितोयदः ७४ किंत्वंसाधुजानीषेवसुदेववृथामते हतेकंसेममसुतोमथुरांपालयिष्यति ७५ छिन्नाशस्त्वंवृथावृद्धोमि
थ्यात्वेवंविचारितम् जिजीविषुर्नसोप्यस्तियोवैतिष्ठेन्ममाग्रतः ७६ प्रहर्तुकामोविश्वस्तेयस्त्वंदुष्टेनचेतसा तत्तेप्रतिकरिष्येहंपुत्र-
योस्तवपश्यतः ७७ नमेवृद्धवधःकश्चित्द्विजस्त्रीवधएवच कृतपूर्वःकरिष्येवाविशेषेणतुबांधवे ७८ इहत्वंजातसंवृद्धोममपित्रावि
वर्धितः पितृष्वसुश्चमेभर्त्तायदूनांप्रथमोगुरुः ७९ कुलेमहतिविख्यातःप्रथितेचक्रवर्तिनाम् गुर्वर्थपूजितःसद्भिर्महद्भिर्धर्मबुद्धिभिः
८०

ष्णस्यचकलहेवसुदेवादयएवनंक्ष्यंतिनत्वावामिति श्लोकद्वयार्थः ६८ ६९ ७० शठोमिथ्याविनीतश्चशठोगूढापराधकृदितिकोशात्त्वयाकुलंय
दुशोचनीयंतत्स्थानेयुक्तमित्यर्थः ७१ हेवृद्धयत्यतोमयात्वंपुरस्कृतोऽतोहंवृथाव्यर्थजन्मास्मीत्यर्थः ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ मेमया ७८ जातश्चासौसंवृद्ध
श्चजातसंवृद्धःपितृष्वसारितिपितृव्यसंबंधिन्याःस्वसुरिति ७९ चक्रवर्तिनांयस्यमूर्द्धनिदृश्येतविनाछत्रेणभूपतेःपद्मानुकारिणीछायातमाहुश्चक्रवर्तिनमित्युक्त
लक्षणानां ॥ ८०

८१ जयोवास्त्विति शेषउभयथापिलज्जया अवगुंठिता आच्छादितमुखाः यदूनांपुरुषायास्यंति एकेनकपटिनांसर्वेषु कपटित्वापवादप्रसंगादिति भावः ८२ तदेवाह त्वयेतिवाच्यानिंद्याः ८३ ८४ दानपतेहेअक्रूर ८५ वाच्यस्त्वयावक्तव्यः ८६ ८७ कालनिर्माणयोधिनौ समयानुसारियुद्धकुशलौ व्यायतोद्यमौदीर्घ

किंकरिष्यामहेसर्वेसत्कृवक्तव्यतांगताः यदूनांपूर्यमुख्यस्ययस्यतेवृत्तमीदृशम् ८१ मृद्ध्वोवाजयोवाथवसुदेवस्यदुर्नयैः सलज्ज्यास्यंतिपुरुषायदूनामवगुंठिताः ८२ त्वयाहिमृद्ध्वोपायतर्कमाणेनवैमृधे अविश्वास्यकृतंकर्मवाच्याश्चयदवःकृताः ८३ अशाम्यवैरमुत्पन्नंममकृष्णस्यचोभयोः शांतिमेकतरेशांतिंगतेयास्यंतियादवाः ८४ गच्छदानपतेक्षिप्रंताविहानयितुंव्रजात् नंदगोपंचगोपांश्चकरदान्ममशासनात् ८५ वाच्यश्चनंदगोपोवैकरमादायवार्षिकम् शीघ्रमागच्छनगरंगोपैःसहसमन्वितः ८६ कृष्णसंकर्षणौचैव वसुदेवसुतावुभौ द्रष्टुमिच्छतिवैकंसःसभृत्यःसपुरोहितः ८७ एतौयुद्धविदौरंगेकालनिर्माणयोधिनौ दृढौचकृतिनौचैवश्रृणोमिव्यायतोद्यमौ ८८ अस्माकमपिमल्लौद्वौसज्जौयुद्धकृतोत्सवौ ताभ्यांसहनियोत्स्येतेतौयुद्धकुशलावुभौ ८९ द्रष्टव्यौचमयावश्यंबालौतावमरोपमौ पितृष्वसुःसुतौमुख्यौव्रजवासौवनेचरौ ९० वक्तव्यंचव्रजेतस्मिन्समीपव्रजवासिनाम् राजाधनुर्मखंनामकारयिष्यतिवैसुखी ९१ सन्निकृष्टेवनेतेतुनिवसंतुयथासुखम् जनस्यामंत्रितस्यार्थेयथास्यात्सर्वमव्ययम् ९२ पयसःसर्पिषश्चैवदध्नोदध्युत्तरस्यच यथाकामप्रदानायभोज्याधिश्रयणायच ९३ अक्रूरगच्छशीघ्रंत्वंतावानयममाज्ञया संकर्षणंचकृष्णंचद्रष्टुंकौतूहलंहिमे ९४ तयोरागमनेप्रीतिःपरमामत्कृताभवेत् दृष्ट्वातुतौमहावीर्यौतद्विधास्यामियद्धितम् ९५ शासनंयदिवाश्रुत्वाममतौपरिभाषितम् नागच्छेतांयथाकालंनिग्राह्यावपितौमम ९६ सात्वमेवतुबालेषुप्रधानंप्रथमोनमः मधुरेणैवतौमंदौस्वयमेवानयाशुवै ९७ अक्रूरकुरुमेप्रीतिमेतांपरमदुर्लभाम् यदिवानोपजसोसिवसुदेवेनसुव्रत ९८ तथाकर्तव्यमेतद्धियथातातगमिष्यतः एवमाक्षिप्यमाणोपिवसुदेवोवसूपमः ९९सागराकारमात्मानंनिष्प्रकंपमधारयत् ९९ वाक्शल्यैस्ताड्यमानस्तुकंसेनादीर्घदर्शिना क्षमामनसिसंधायनोत्तरंप्रत्यभाषत १०० येतुतंददृशुस्तत्राक्षिप्यमाणमनेकधा धिग्धिगित्यसकृत्तेवैशनैरूचुरवाङ्मुखाः १०१ अक्रूरस्तुमहातेजाजानन्दिव्येनचक्षुषा जलंदृष्ट्वेवतृषितःप्रेषितःप्रीतिमानभूत् १०२

यत्तौ ८८ मल्लौचाणूरमुष्टिकौनियोत्स्येतेयुद्धंकरिष्यतः ८९

पितृष्वसुरितिपितृव्यसंबंधिन्याःस्वसुरितिज्ञेयं कालभेदेनयथाश्रुतमेवास्तु ९० ९१ ९२ दध्युत्तरस्यदधिमंडस्यतक्रस्यवा भोज्याधिश्रयणायच भोज्यंपायसवदन्नंकर्तुंयत्नत् अधिश्रयणंक्षीरस्यतस्मै ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ उपजसोभेदितः ९८ सागराकारम् अतिगंभीरं आत्मानंमनः ९९ १०० १०१ १०२ छ छ

तस्मिन्नेवमुहूर्तेमध्यरात्रे १०३ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ क्षिप्रमिति १ अंधकः कंकापरनामाउग्रसेनस्यपितामहइतिभ्रांतः २ ३ ४ इक्ष्वाकुवंशजोअसमंजाः यथाभ्रजापीडकः सकृद्विनिवृत्तोजातः सएवत्वंपुनर्जातइत्यर्थः ५ सहजं अविकृतंतेतवशिरः उत्तमांगंमुंडकुंडलंजटीमुंड इतिलक्षणयामूर्द्धन्यान्बध्वोपच्छिधिवेत्यर्थः ६ ७ गौण्यंसाफल्यं ८ ९ असाधुमद्भिः निंदादियुक्तैः विवृत्तः स्पष्टीकृतः १० ११ अंतर्गतान्योगबलार्जि

तस्मिन्नेवमुहूर्तेतुमथुरायाःसनिर्ययौ प्रीतिमान्पुंडरीकाक्षंद्रष्टुंदानपतिःस्वयम् १०३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरप्रस्थाननामद्वाविंशोऽध्यायः २२ वैशंपायनउवाच क्षिप्रंयदुवृषंदृष्ट्वासर्वेतेयदुपुंगवाः निपीड्यश्रवणान्हस्तैर्मेनिरेतंगतायुषम् १ अंधकोनुद्विग्नमनाधैर्यादविकृतंवचः प्रोवाचवदतांश्रेष्ठःसमाजेकंसमोजसा २ अश्लाघ्योमहतांपुत्रेतवायंवाक्परिश्रमः अयुक्तोगर्हितःसद्भिर्बांधवेषुविशेषतः ३ अयादवोयदिभवान्शृणुतावद्यदुच्यते नहित्वांयादवंवीरबलात्कुर्वंतियादवाः ४ अश्लाघ्यावृष्णयःपुत्रयेषांत्वमनुशासिता इक्ष्वाकुवंशजोराजाविनिवृत्तःस्ववंशकृत् ५ भोजोवायादवोवासिकंसोवासियथातथा सहजंतेशिरस्तातजटीमुंडोपिवाभव ६ उग्रसेनस्त्वयंशोच्योयोस्माककुलपांसनः दुर्जातीयेनयेनत्वमीदृशोजनितःकृतः ७ नचात्मनोगुणांस्तातप्रवदंतिमनीषिणः परेणोक्तागुणागौण्यंयांतिवेदार्थसंमिताः ८ पृथिव्यांयदुवंशोयंनिंदनीयोमहीक्षिताम् बालःकुलांतकृन्मूढोयेषांत्वमनुशासिता ९ एतैरसाधुभिर्वाक्यैस्त्वयासाध्वितिभाषितैः नचाप्यासादितंकार्यमात्माचविवृतःकृतः १० गुरोरनवलिप्तस्यमान्यस्यमहतामपि क्षेपणंकःशुभंमन्येद्विजस्येववधेकृते ११ मान्याश्चैवाभिगम्याश्चवृद्धास्तातयथाग्नयः क्रोधोहितेषांप्रदहेत्लोकानंतर्गतानपि १२ बुद्धेनतातदानेननित्यमभ्युच्छ्रितात्मना धर्मस्यगतिरन्वेष्यामत्स्यस्यगतिरप्स्विव १३ केवलंत्वंतुदर्पेणवृद्धानग्निसमानिह वाचातुदसिसमक्ष्यात्वमंत्रोक्तायथाहुतिः १४ वासुदेवंचपुत्रार्थेयदिमंपरिगर्हसि तत्रमिथ्याप्रलापंतेनिंदाभिरूपणंवचः १५ दारुणेचपितापुत्रेनैवदारुणतांव्रजेत् पुत्रार्थेह्यापदःकष्टाःपितरःप्राप्नुवंतिहि १६ छादितोवसुदेवेनयदिपुत्रःशिशुस्तदा मन्यसेयद्यकर्तव्यंतद्यच्छ्रपितरस्त्वकम् १७ गर्हतोवसुदेवंचयदुवंशंचनिंदता त्वयायादवपुत्राणांवैरजंविषमर्जितम् १८ अकर्तव्यंयदिकृतंवसुदेवेनपुत्रजम् किमर्थमुग्रसेनेनशिशुस्त्वंननिपातितः १९ पुन्नाम्नोनरकात्पुत्रोयस्मात्त्रातापितृंस्तदा तस्माद्ब्रुवंतिपुत्रेतिपुत्रंधर्मविदोजनाः २० जात्याहियादवःकृष्णःसचसंकर्षणोयुवा त्वंचापिविधृतस्ताभ्यांजातवैरेणचेतसा २१

तानपि १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० जात्यांहिउत्पत्तावेवत्वयाजातवैरेणचेतसाकृष्णःसंकर्षणश्चधृतःताभ्यांचत्वमपितथैवजातवैरेणचेतसाधृतंइतित्वमेवबालघ्नःप्रथमोपराधीइत्यर्थः २१ छ

उद्भूतानि अतिकंपितानि २२ २३ २४ एषइतिसर्वतोभद्रचक्रे कंसस्यजन्मनक्षत्रंमृगशिरः ततोदशमंचित्रातस्यैवनक्षत्रंतत्रघोरोग्रहःराहुः क्रूरोस्तिकुजश्च-
वक्रीभूयतत्रैवागतोस्तिताभ्यांकर्मभंव्याप्यजन्मभंविद्धमितितत्कृजीवनार्थोयत्नः सर्वोनिष्फलोभविष्यतिदेहश्चनंक्ष्यतीतिभावः २५ एवंपश्चिमायामुदिताबुधो-
पिराज्यभंगकृदित्याहबुधेनेतिअतिचारंसूर्यमुल्लंघ्यगमनं यथाचबुधसूर्यशुक्राणांअत्यंतंपृथग्दर्शनंमहतेनाशायभवतीतिभावः २६ केतुनापुच्छेनधूमकेतो
रुत्पातविशेषस्यभरण्यादीनीतिकंसस्यजन्मकर्मभेधूमकेतुनातृतीयेणउपग्रहेणापिविद्धेइत्यर्थः नानुयांतिनिशाकरमित्यनेनाचित्रास्थेराहौचित्रातः उत्तराणित्रयो

उद्भूतानीहसर्वेषांयदूनांहृदयानिवै वसुदेवेत्वयाक्षिप्तेवासुदेवेचकोपिते २२ कृष्णोचभवतोद्वेष्येवसुदेवविगर्हणात् शंसंतिह्येमानि
भयंनिमित्तान्यशुभानिते २३ सर्पाणांदर्शनंतीव्रंस्वप्नानांचनिशाक्षये पुर्यावैधव्यशंसीनिकारणैरनुमीमहे २४ एषघोरोग्रहःस्वातिमु
ल्लिखन्खेगभस्तिभिः वक्रमंगारकश्चक्रेचित्रायांघोरदर्शनः २५ बुधेनपश्चिमासंध्याव्याप्ताघोरेणतेजसा वैश्वानरपथेशुक्रोह्यतिचारंचचा
रह २६ केतूनाधूमकेतोस्तुनक्षत्राणित्रयोदश भरण्यादीनिभिन्नानिनानुयांतिनिशाकरम् २७ प्राक्संध्यापरिघग्रस्ताभाभिर्बाधतिभा
स्करम् प्रतिलोमंचयांत्येवव्याहरंतोमृगद्विजाः २८ शिवाश्मशानान्निष्क्रम्यनिःश्वासांगारवर्षिणी उभेसंध्येपुरींघोरापर्येतिबहुवासती
२९ उल्कानिर्घातनादेनपपातधरणीतले चलत्यपर्वणिमहीगिरीणांशिखराणिच ३० ग्रस्तःस्वर्भानुनासूर्योदिवानक्तमजायत धूमोत्पा
तैर्दिशोव्याप्ताश्चाशनिसमाहताः ३१ प्रस्रवंतिघनारक्तंसाशनिस्तनयित्नवः चलितादेवतास्थानात्त्यजंतिविहगानगान् ३२ या-
निराजविनाशायदैवज्ञाःकथयंतिह तानिसर्वाणिपश्यामोनिमित्तान्यशुभानिवै ३३ त्वंचापिस्वजनद्वेषीराजधर्मपराङ्मुखः अनिमित्ता
गतक्रोधःसन्निकृष्टभयोह्यसि ३४ यस्त्वंदेवोपमंवृद्धंवसुदेवंवसूपमम् मोहात्क्षिपसिदुर्बुद्धेकुतस्तेशांतिरात्मनः ३५ त्वद्गतोयोहि
नःस्नेहस्तंत्यजामोद्यवैवयम् अहितंस्वस्यवंशस्यनत्वांवयमुपास्महे ३६ सहिदानपतिर्धन्योयोद्रक्ष्यतिवनेगतम् पुंडरीकंविशालाक्षं
कृष्णमक्लिष्टकारिणम् ३७ छिन्नमूलोह्ययंवंशोयदूनांत्वत्कृतेकृतः कृष्णोज्ञातीन्समानाय्यससंधानंकरिष्यति ३८ क्षांतमेवतवा-
नेनवसुदेवेनधीमता कालःसम्यक्परिज्ञातोब्रूहित्वंयद्यदिच्छसि ३९ मह्यंतुरोचतेकंसवसुदेवसहायवान् गच्छकृष्णस्यनिलयंसं
धिस्तेनचरोचताम् ४०

दशनक्षत्राणिजीवपक्षेसतिपूर्वाणित्रयोदशनक्षत्राणिमृत्युपक्षेपतितानि अतस्तत्रस्थःचंद्रोपिनतैर्नक्षत्रैरुत्तमफलकरत्वेनानुगम्यतइत्य
र्थः २७ परिघोरविमंडलेतिर्यग्वृत्तिर्दंडः बाधतिबाधते २८ पर्येतिपरिक्रामतिवासतीशब्दंकुर्वाणा २९ अपर्वणिअकांडेअकस्मादितियावत् ३० ३१ देवताःदेवता
प्रतिमाः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ त्वत्कृतेत्वदर्थेत्वयैवेत्यर्थः संधानंइतस्ततोविप्रकीर्णानांयादवानामानयनेनएकीकरणं ३८ कालेनसम्यक्परिगतंनष्टंज्ञानंयस्यसःकालः
सम्यक्परिज्ञातः ३९ ४०

इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ अंधकस्येति १ २ ३ ४ प्रागेव अक्रूरप्रेषणात्केशिनः निकटेइतिशेषः ५ ६ वा
जिरूपोदैत्यः ७ निरवग्रहः उच्छृंखलः ८ ९ १० ११ ईरिणंशून्यं १२ १३ निःसंपातः अगम्यः १४ नृशब्दानुसरः मनुष्यशब्दानुसारीकालधर्मणामृत्यु

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअंधकवचनेत्रयोविंशतितमोऽध्यायः २३ वैशंपायनउवाच अंधकस्यवचःश्रु
त्वाकंसःसंरक्तलोचनः नकिंचिदब्रवीत्क्रोधात्विवेशस्वनिकेतनम् १ तेचसर्वेयथावेश्मयादवाःश्रुतविस्तराः जग्मुर्विगतसंकल्पा
कंसवैकृतशासिनः २ अक्रूरोपियथाज्ञप्तः कृष्णदर्शनलालसः जगामरथमुख्येनमनसातुल्यगामिना ३ कृष्णस्यापिनिमित्ता
निशुभान्यंगगतानिवै पितृतुल्येनशासंतिबांधवेनसमागमम् ४ प्रागेवचनरेंद्रेणमाथुरेणौग्रसेनिना केशिनःप्रेषितोदूतोवधा
योपेंद्रकारणात् ५ सचदूतवचःश्रुत्वाकेशीक्लेशकरोनृणाम् वृंदावनगतोगोपान्बाधतेस्मदुरासदः ६ मानुषंमांसमश्नानःक्रुद्धो
दुष्टपराक्रमः दुर्दांतोवाजिदैत्योसावकरोत्कदनमहत् ७ निघ्नन्गावैसगोपालान्गवांपिशितभोजनः दुर्मदःकामचारीचसकेशी
निरवग्रहः ८ तदरण्यंश्मशानाभंनृणांमांसास्थिभिर्वृतम् यत्रास्तेसहिदुष्टात्माकेशीतुरगदानवः ९ खुरैर्दारयतेभूमिंवेगेनारुज
तेद्रुमान् हेषितैःस्फूर्जितैर्वायुप्लुतैर्लंघयतेनभः १० अतिप्रवृद्धोमत्तश्चदुष्टोश्वोवनगोचरः आकंपितसटोरौद्रःकंसस्यचरितानुगः
११ ईरिणंतद्वनंसर्वंतेनवैघोरकर्मणा कृतंतुरगदैत्येनसर्वान्गोपान्जिघांसता १२ तेनदुष्टप्रचारेणदूषितंतद्वनंमहत् ननृभिर्गो
धनैर्वापिसेव्यतेवनवृत्तिभिः १३ निःसंपातःकृतःपंथास्तेनतद्विषयाश्रयः मदाच्चलितवृत्तेननृमांसान्यश्नताभृशम् १४ नृशब्दानु
सरःक्रुद्धःसकदाचिद्वनागमे जगामघोषसंवासंचोदितःकालधर्मणा १५ तंदृष्ट्वादुद्रुवुर्गोपाःस्त्रियश्चशिशुभिःसह क्रंदमानाज
गन्नाथंकृष्णंनाथमुपाश्रिताः १६ तासांरुदितशब्देनगोपानांक्रंदितेनच दत्त्वाभयंतुकृष्णोवैकेशिनंसोभिदुद्रुवे १७ केशीचाप्युन्न
तग्रीवःप्रकाशदशनेक्षणः हेषमाणोजवोदग्रोगोविंदाभिमुखोययौ १८ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यकेशिनंहयदानवम् प्रत्युज्जगामगोविंद
स्तोयदःशशिनंयथा १९ केशिनस्तंतमभ्याशेदृष्ट्वाकृष्णमवस्थितम् मनुष्यबुद्धयोगोपाःकृष्णमूचुर्हितैषिणः २० कृष्णतातनखल्वे
षःसहसातेहयाधमः उपसर्प्योभवान्बालःपापश्चैषदुरासदः २१ एषकंसस्यसहजःप्राणस्तातबहिश्चरः उत्तमश्चहयेंद्राणांदानवोप्रति
मोयुधि २२ त्रासनःसर्वभूतानांतुरगाणांमहाबलः अवध्यःसर्वभूतानांप्रथमःपापकर्मणाम् २३

ना १५ १६ १७ जवोदग्रः उग्रः १८ १९ २० २१ २२ २३

२४ २५ वलयोललाटस्थाः क्रोधजंक्रोधात्प्रस्विन्नं २६ रजसाखुरोत्थूतेन वृतंमिश्रंफेनंअथर्येतिव्योम्नोविशेषणं असकृषिरेगादेनरजसाव्याप्तेइत्यर्थः नीहारं
अवश्यायंएतेनायंमंत्रउपबृंहितः नता अर्वारेणुककाटो अस्नुतेनसंस्कृतत्रमुपयंतिता अभि उरुगायमभयंतस्यता अनुगावो मर्तस्य विचरंति यज्वनइति तांःश्चा
अर्वाअश्वरूपी असुरः रेणुककाटिति अतिशयेनवर्षतितेनवा अवृणोतिविश्वमितिरेणुककाटः कटेवर्षाचरणयोरित्यस्मात्यङ्लुकिघञ् नअस्नुतेनव्याप्नोति
संस्कृतः संस्कारोदाहच्छेदौषधपानादिस्तेनत्रायतइतिसंस्कृतत्रोवैद्यस्तंप्रत्यपितागावः नअभ्युपयंतिनिर्बाधत्वात् यतस्ताःगावःमर्तस्ययज्वनःनंदादेःसंबं

गोपानांतद्वचःश्रुत्वावदतांमधुसूदनः केशिनासहयुद्धायमतिंचक्रेरिसूदनः २४ ततःसव्यंदक्षिणंचमंडलंसपरिभ्रमन् पद्भ्यामुभा
भ्यांसहयःक्रोधेनारुजतेद्रुमान् २५ मुखेलंबसटेचास्य धेकेशाघनावृते वल्कक्षंधतरंगाभाःसुस्रुवुःक्रोधजंजलम् २६ सफेनंवक्त्रजं
चैववघर्षरजसावृतम् हिमकालेयथाव्योम्निनीहारमिवचंद्रमाः २७ गोविंदमरविंदाक्षंहेषितोद्गारसीकरैः सफेनैर्वक्त्रनिर्गीर्णैःप्रोक्ष
यामासभारत २८ खुरोद्धूतावसिक्तेनमधुकक्षोदपांडुना रजसासहयःकृष्णंचकारारुणमूर्धजम् २९ प्लुतवल्गितपादस्तुतक्षमाणोध
रांखुरैः दंतान्निर्दशमानस्तुकेशीकृष्णमुपाद्रवत् ३० ससंसक्तस्तुकृष्णेनकेशीतुरगसत्तमः पूर्वाभ्यांचरणाभ्यांवैकृष्णवक्षस्यताड
यत् ३१ पुनःपुनःसचबलीप्राहिणोत्पार्श्वतःखुरान् कृष्णस्यदानवोघोरंप्रहारममितौजसः ३२ वक्त्रेणचास्यघोरेणतीक्ष्णदंष्ट्रायुधे
नवै अदशद्बाहुशिखरंकृष्णस्यरुषितोहयः ३३ सलंबकेसरसटःकृष्णेनसहसंगतः रराजकेशीमेघेनसंसक्तःखइवांशुमान् ३४
उरस्तस्योरसाहंतुमियेषबलवान्हयः वेगेनवासुदेवस्यक्रोधाद्द्विगुणविक्रमः ३५ तस्योत्सिक्तस्यबलवान्कृष्णोप्यमितविक्रमः बा
हुमाभोगिनंकृत्वामुखेकुद्धःसमादधत् ३६ सतंबाहुमशक्तोवैखादितुंभेत्तुमेवच दशनैर्मूलनिर्मुक्तैःसफेनंरुधिरंवमन् ३७ विपा
टिताभ्यामोष्ठाभ्यांकटाभ्यांविदलीकृतः अक्षिणीविकृतेचक्रेविसृतेमुक्तबंधने ३८ निरस्तहनुराविष्टःशोणिताक्तविलोचनः उ
त्कर्णोनष्टचेष्टस्तुसकेशीचक्रवद्भ्रमन् ३९ उत्पतन्नसकृत्पादैःशकृन्मूत्रंसमुत्सृजन् खिन्नांगरोमाश्रांतस्तुनिर्यत्नचरणोभवत्
४० केशिवक्त्रविलग्नस्तुकृष्णबाहुरशोभत व्याभुग्नइवघर्मांतेचंद्रार्धकिरणैर्घनः ४१ केशीचकृष्णसंसक्तःशांतगात्रोव्यरोच
त प्रभातावनतश्चंद्रःश्रांतोमेरुमिवाश्रितः ४२

धिन्वः अभयंउरुगायंमहाकीर्तिंअतुलक्ष्मीकृत्यचरंतीतिमंत्रार्थः २७ २८ खुरोत्थूतंचतदवसिक्तं
व्याप्तंतेनमधुकक्षोदोमधुयष्टिचूर्णंतद्वत्पांडुनारजसा २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ आभोगिनंअतिमृदुं ३६ ३७ कटाभ्यांगंडाभ्यां ३८ उत्कर्णःऊ-
र्ध्वकर्णःउत्क्षिप्तइतिवा ३९ ४० व्याभुग्नोवावक्रेणमंडलेनवेष्टितार्द्रइत्यर्थः ४१ अवनतोमंदतेजाः ४२ छ छ छ छ

४३ स्यायतंअतिपुष्टं ४४ ४५ ४६ ४७ पशोर्महिषरूपस्य ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ हताअनेनेतिच्छेदः संधिरार्षः ५६ संवर्तकंप्रल

तस्यकृष्णभुजोत्धूताःकेशिनोदशनामुखात् पेतुःशरदिनिस्तोयाःसिताभ्रावयवाइव ४३ सतुकेशीभृशंश्रांतःकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा स्वभुजस्यायतंकृत्वापाटितोबलवत्तदा ४४ सपाटितोभुजेनाजौकृष्णेनविकृताननः केशीनदन्महानाददानवोव्यथितस्तदा ४५ विघूर्णमानःस्रस्तांगोमुखाद्रुधिरमुद्वमन् भृशंव्यंगीकृतवपुर्निकृन्तार्द्धइवाचलः ४६ व्यादितास्योमहारौद्रःसोसुरःकृष्णबाहुना निपपातयथाकृत्तोनागोहिद्विदलीकृतः ४७ बाहुनाकृत्तदेहस्यकेशिनोरूपमाबभौ पशोरिवमहाघोरंनिहतस्यपिनाकिना ४८ द्विपादपृष्ठपुच्छार्द्धश्रवणैकाक्षनासिके केशिनस्तेद्विधाभूतेद्वेचार्द्धेरेजतुःक्षितौ ४९ केशिदंतक्षतस्यापिकृष्णस्यसुशुभेभुजः वृद्धस्सालइवारण्येगजेंद्रदशनांकितः ५० तंहत्वाकेशिनंयुद्धेकल्पयित्वाचभागशः कृष्णःपद्मपलाशाक्षोहसंस्तत्रैवतस्थिवान् ५१ तंहतंकेशिनंदृष्ट्वागोपागोपस्त्रियस्तथा बभूवुर्मुदिताःसर्वेहतविघ्नाहृतक्लमाः ५२ दामोदरंतुश्रीमंतंयथास्थानंयथावयः अभ्यनंदन्प्रियैर्वाक्यैःपूजयंतःपुनःपुनः ५३ गोपाऊचुः अहोतातकृतंकर्महतोयंलोककंटकः दैत्यःक्षितिचरःकृष्णहयरूपसमास्थितः ५४ कृतंवृंदावनक्षेमंसेव्यंनृमृगपक्षिणाम् भृतापापमिमंतातकेशिनंहयदानवम् ५५ हतानोबहवोगोपागावोवत्सेषुवत्सलाः नैकेचान्येजनपदाहतानेनदुरात्मना ५६ एषसंवर्तककर्तुमुद्यतःखलुपापकृत् नृलोकंनिर्नरंकृत्वावर्तुकामोयथासुखम् ५७ नैतस्यप्रमुखेस्थातुकश्चिच्छक्तोजिजीविषुः अपिदेवसमूहेषुकिंपुनःपृथ्वीतले ५८ अथाहांतर्हितोविप्रोनारदःखगमोमुनिः प्रीतोस्मिविष्णोदेवेशकृष्णकृष्णेतिचाब्रवीत् ५९ नारदउवाच यदिदंदुष्करंकर्मकृतंकेशिजिघांसया त्वय्येवकेवलंयुक्तंत्रिदिवंत्र्यंबकस्यवा ६० अहंयुद्धोत्सुकस्तातत्वद्गतेनांतरात्मना इदंनरहयंयुद्धंद्रष्टुंस्वर्गादिहागतः ६१ पूतनानिधनादीनिकर्माणितवदृष्टवान् अहंत्वनेनगोविंदकर्मणापरितोषितः ६२ हयादस्मान्महेंद्रोपिबिभेतिबलसूदनः कुर्वाणाच्चवपुर्घोरंकेशिनोदुष्टचेतसः ६३ यत्त्वयापाटितोदेहोभुजेनायतपर्वणा एषोस्यमृत्युरंतायविहितोविश्वयोनिना ६४ यस्मात्त्वयाहतःकेशीतस्मान्मच्छासनंशृणु केशवोनामनाम्नात्वंख्यातोलोकेभविष्यसि ६५ स्वस्त्यस्तुभवतोलोकेसाधुयाम्यहमाशुगः कृत्यशेषंचतेकार्यशक्तस्त्वमसिमाचिरम् ६६ त्वयिकार्यांतरगतेनराइवदिवौकसः विडंबयंतःक्रीडंतिलीलात्वद्गतमाश्रिताः ६७ अभ्याशेवर्ततेकालोभारतस्याहवोदधेः हस्तप्रासानियुद्धानिराज्ञांत्रिदिवगामिनाम् ६८

यं ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ केशिनंवातिहिनस्तीतिकेशवः मत्वर्थीयलोपआर्षः ६५ कृत्यशेषंकंसवधादि ६६ ६७ अभ्याशिसमीपे ६८ ७ ७

६९ अभितः सर्वतः ७० ७१ ७२ एषमइतिसंदेशज्ञापकंवाक्यंश्रुतिभिः वेदैरुक्तमपिइतः प्रभृतिख्यातिमेष्यतिश्रुतंच अहश्चकृष्णमहरर्जुनंच विवर्तेतेरजसीवेद्याभिः वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरज्ज्योतिषाग्निस्तमांसीत्याद्याः अहः युद्धयज्ञः कृष्णं अनुएकः विवर्तते विशेषेणजायते तथाअर्जुनं अनुअहर्विवर्तते एकश्चकारोन्वाचये अपरः समुच्चये तेनकृष्णार्जुनाभ्यांविभज्यसमुच्चित्यवाक्रियमाणौद्वौयुद्धयज्ञौ विवर्तेतेइत्यर्थः उभेअप्यहनीरजसीरजोगुणकार्यैर्वेद्याभिः लब्धुंयोग्याभिः श्रीभिर्हेतुभूताभिः लक्ष्म्यर्थंयुद्धानिजायंतइत्यर्थः ताभ्यांचसहायाभ्यां वैश्वानरो विश्वेषांनृणांइष्टफलप्रापकोधर्मः स्वयमदृष्टरूपोपिजायमान आविर्भवन्वाशब्दइवार्थेराजाजायमानः सन्तमांसि अधर्मरूपाणि असुरांधकाराणि अवातिरत् निरस्कृतवान् केन अग्निर्ज्योतिषे अग्निनाज्योतिषे

पंथानःशोधिताव्योम्निविमानारोहणोर्ध्वगाः अवकाशाविभज्यंतेशक्रलोकेमहीक्षिताम् ६९ उग्रसेनसुतेशांतेपदस्थेत्वयिकेशव अभितस्तन्महद्युद्धंभविष्यतिमहीक्षिताम् ७० त्वांचाप्रतिमकर्माणंसंश्रयिष्यंतिपांडवाः भेदकालेनरेंद्राणांपक्षग्राहोभविष्यसि ७१ त्वयिराज्ञासनस्थेहिराजश्रियमनुत्तमाम् शक्रभांत्यक्ष्यतिराजानस्त्वत्प्रभावान्नसंशयः ७२ एषमेकृष्णसंदेशःश्रुतिभिःख्यातिमेष्यति देवतानांदिविस्थानांजगतश्चजगत्पते ७३ दृष्टंमेभवतःकर्मदृष्टश्चासिमयाप्रभो कंसेभूयःसमेष्यामिसाधितेसाधुयाम्यहम् ७४ एवमुक्त्वातुसतदानारदःस्वंजगामह नारदस्यवचःश्रुत्वादेवसंगीतयोनिनः ७५ तथेतिससमाभाष्यपुनर्गोपान्समासदत् गोपाःकृष्णंसमासाद्यविविशुर्व्रजमेवह ७६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकेशिवधेचतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ वैशंपायनउवाच अथास्तंगच्छतितदामंदरश्मौदिवाकरे संध्यारक्ततलेव्योम्निशशांकेपांडुमंडले १ नीडस्थेषुविहंगेषुसत्सुप्रादुष्कृताग्निषु ईषत्तमःसंवृतासुदिक्षुसर्वासुसर्वशः २ घोषवासिषुसुप्तेषुवासंतीषुशिवासुच नक्तंचरेषुहृष्टेषुपिशिताशनकांक्षिषु ३ शक्रगोपाह्वयामोदेप्रदोषेभ्यासतस्करे संध्यामयीमिवगुहांसप्रविष्टेदिवाकरे ४ अधिश्रयणवेलायांप्राप्तायांगृहमेधिनाम् वन्यैर्वैखानसैर्मंत्रैर्हूयमानेहुताशने ५ उपावृत्तासुवैगोषुदुह्यमानासुचव्रजे असकृद्व्याहरंतीषुबद्धवत्सासुधेनुषु ६

त्यर्थः खांडवदाहे अग्निनादत्तेचक्रगांडीवेतद्रूपेणज्योतिषेतिभावः ७३ साधितेहते ७४ संगीतस्ययोनिर्गंधर्वशास्त्रंतद्वतः दिव्यसंगीतयोनिनः ७५ ७६ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ छ अथास्तमिति १ सत्सुयाज्ञिकेषुप्रादुष्कृताग्निषुसायमग्निहोमार्थंप्रकटीकृताग्निषु २ घोषवासिषुघोषगतेषुसुप्तेषुअव्यक्तशब्देषुशकबालकादिषुइतिशेषः ३ शक्रगोपाह्वयामोदेइंद्रगोपानामातपतप्तानां अत्यंतसुखकरे अभ्यासतस्करेस्वाध्यायनिवर्तकेआसन्नांधकारेवा ४ अधिश्रयणं अग्निहोत्रार्थस्यपयसोग्नौस्थापनं वन्यैःनीवाराद्यैःवैखानसैःवानप्रस्थैः ५ ६ छ छ छ छ छ

प्रकीर्णाविस्तृताः दामन्योदीर्घगोबंधनरज्जवोयैस्तेषुकाल्यमानेबंधनार्थंनियम्यमाने ७ करीषेषुशकृत्कगोमयचूर्णेषु ८ ९ १० सौम्येंदौश्वोभूतेमृगशिरसिचंद्रेउपस्थितेसति तद्धिकंसस्यजन्मनक्षत्रंराहुकुजधूमकेतुभिश्चित्रास्थैः प्रागुक्तरीत्यासर्वतोभद्रचक्रेविद्धंसत्चंद्रयोगेमृत्युकरं तेनउत्पादितेमृत्युयोगेसद्यःपरेद्युः कालांतरेवामृत्युर्भवतीति अभिप्रेत्यपुराणांतरेउक्तंरौद्रेतद्ध्वजकंहत्वादित्येकंसोनिपातित इतिसंधिरत्रार्षः अग्नीषोमात्मकेरात्रौतयोरेवप्रकाशमानत्वान् संधौसंबंधेजगन्मयइतितयोरेवभोक्तृभोग्यात्मकत्वंदर्शितम् ११ पश्चिमेनपश्चिमतः अग्निवद्दीप्तेनपूर्वेणपूर्वतःउत्पलवद्रक्तेन भागेनदग्धाग्निसदृशेनउभयतोदह्यमानाद्रितुल्येनसूर्यास्तस्यचंद्रोदयस्यचासन्नसमयत्वात् १२ वासंगृहंउशतांकामयमानानांपांथानांबंधुभिःसहसमागमंशंसद्भिर्वयोभिः पक्षिभिःसह

प्रकीर्णदामनीकेषुगास्तथैवाल्पयस्सुच सनिनादेषुगोपेषुकाल्यमानेचगोधने ७ करीषेषुप्रकृतेषुदीप्यमानेषुसर्वशः काष्ठभारानतस्कंधैर्गोपैरभ्यागतैस्तथा ८ किंचिद्भ्युद्यतेसोमेमंदरश्मौविराजति ईषद्विगाहमानायांरजन्यांदिवसेगते ९ प्राप्तेदिनव्युपरमेप्रवृत्तेक्षणदामुखे भास्करेतेजसिगतेसौम्येतेजस्युपस्थिते १० अग्निहोत्राकुलेकालेसौम्येंदौसमुपस्थिते अग्नीषोमात्मकेसंधौवर्तमानेजगन्मये ११ पश्चिमेनाग्निदीप्तेनपूर्वेणोत्तरवर्चसा दग्धाद्रिसदृशोव्योम्निकिंचित्तारागणाकुले १२ वयोभिर्वासमुशतांबंधुभिश्चसमागमम् शंसद्भिःस्यंदनेनाशुप्राप्तोदानपतिर्व्रजम् १३ प्रविशन्नेवपप्रच्छसान्निध्यंकेशवस्यसः रौहिणेयस्यचाक्रूरोनंदगोपस्यचासकृत् १४ सनंदगोपस्यगृहंवासायविबुधोपमः अवतीर्यततोयानात्प्रविवेशमहाबलः १५ हर्षपूर्णेनवक्त्रेणसाश्रुनेत्रेणचैवहि प्रविशन्नेवचद्वारिददर्शोदोहनेगवाम् १६ वत्समध्येस्थितंकृष्णंसवत्समिवगोवृषम् सतंहर्षपरीतेनवचसागद्गदेनवै १७ एहिकेशवतातेतिप्रव्याहरतधर्मवित् उत्तानशायिनंदृष्ट्वापुनर्दृष्ट्वाश्रियावृतम् १८

दानपतिरक्रूरोव्रजंप्राप्तः वेदेतुदेवानांदूतः पुरुधःप्रसूतोनागान्नोवोचतु सर्वतातेत्यादिः सदास्फगःपितुमां अस्तुपंथाइतिउद्रायो अश्यांसदनंपुरुक्षोरित्यक्रूरस्यमनोरथोवर्णितः देवानांकंसहंतुकामानांकंसवागाद्यभिमानिनामग्न्यादीनामहंदूतोस्मिकृष्णंप्रतिगंतुंप्रस्थितोस्मिपुरुधः बहुप्रकारैःप्रसूतोनिसृष्टःकंसेननोस्मात्प्रति अनागान् निःपापान् सर्वतातासर्वस्यविस्तारकर्ताहरिःवोचतुवदतु अस्माभिःसहसंभाषणंकरोतु तथापंथाः अपिसदास्फगःसुगम्यःपितुमान् अन्नवान् अस्तुमार्गेप्यंतरायोमाभूदित्यर्थःपुरुक्षोः बहूनांक्षयकर्तुः सदनंगृहं अश्यांव्याप्नुयांउद्रायोउत्कटसंपदः इतिमंत्रपदानामर्थः १३ सान्निध्यंस्थानम् १४ १५ १६ १७ प्रव्याहरतउक्तवान् उत्तानशायिनंकल्पांतेबालंवटपत्रशायिनं श्रियात्रैलोक्याक्रमणलक्ष्म्यावामनंबटुम् १८ छ छ छ छ छ छ

अव्यक्तयौवनंवयःसंधिगतम् १९ २० रहस्यात्माऔपनिषदःपुरुषः अग्र्यस्यप्रथमपूजादेः भाजनंपात्रंउदग्राग्र्यतनूरुहउर्ध्वाग्राः श्रेष्ठाश्चकेशायस्यभक्तदर्शनमा
त्रेणरोमांचितगात्रइत्यर्थः २१ २२ २३ मन्मथाधिनामन्मथः आधीयतेऽस्मिन्नितितथाभूतेनयौवनपौगंडसंधिगतेनेत्यर्थः २४ धरणीतियेनप्रागुक्तेनएकार्णवे
उत्तानशायिनापादाग्रेणैवपृथ्वीधृतातथाबटुनापादाभ्यांक्रमणाभ्यांलोकांतरसहिताआक्रांतासाइदानींतेनवयःसंधिगतेनअस्मदादिनेवश्रीयतइत्यत्यंतमाश्चर्य-

अव्यक्तयौवनंकृष्णमक्रूरःप्रशशंसह अयंसपुंडरीकाक्षःसिंहशार्दूलविक्रमः १९ संपूर्णजलमेघाभःपर्वतप्रवराकृतिः मृधेषुधर्षणी
येनसश्रीवत्सेनवक्षसा द्विषन्निधनदक्षाभ्यांभुजाभ्यांसाधुभूषितः २० मूर्तिमान्सरहस्यात्माजगतोऽग्र्यस्यभाजनम् गोपवेषधरोविष्णु
रुदग्राग्र्यतनूरुहः २१ किरीटलांछनेनापिशिरसाछत्रवर्चसा कुंडलोत्तमयोग्याभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषितः २२ हारार्हेणचपीनेनसुवि-
स्तीर्णेनवक्षसा द्वाभ्यांभुजाभ्यांवृत्ताभ्यांदीर्घाभ्यांसुपशोभितः २३ स्त्रीसहस्रोपचर्येणवपुषामन्मथाधिना पीतेवसानोवसनेसोयंविष्णुः
सनातनः २४ धरण्याश्रयभूताभ्यांचरणाभ्यामरिंदमः त्रैलोक्याक्रांतिभूताभ्यांभुविपद्भ्यांव्यवस्थितः २५ रुचिराग्रकरश्चास्यचक्रां
कितइवेक्षते द्वितीयउद्यतश्चापिगदासंयोगमिच्छति २६ अवतीर्णोभवार्थेह प्रथमंपदमात्मनः शोभतेद्यभुविश्रेष्ठस्त्रिदशानांधुरंध
रः २७ अयंभविष्येदृष्टोवैभविष्यकुशलैर्नरैः गोपालोयादवंवंशंक्षीणंविस्तारयिष्यति २८ तेजसायादवाश्चास्यशतशोथसहस्र
शः वंशमापूरयिष्यंतित्वोघाइवमहार्णवम् २९ अस्येदंशासनेसर्वंजगत्स्थास्यतिशाश्वतम् निहतामित्रसामंतंस्थितंकृतयुगेतथा
३० अयमास्थायवसुधांस्थापयित्वाजगद्वशे राज्ञांभविष्यत्कपरिलचराजाभविष्यति ३१ नूनंत्रिभिःक्रमैर्जित्वायथानेनप्रभुःकृतः
पुरापुरंदरोराजादेवतानांत्रिविष्टपे ३२ तथैववसुधांजित्वाजितपूर्वांत्रिभिःक्रमैः स्थापयिष्यतिराजानमुग्रसेनंनसंशयः ३३ प्रसृष्टवै
रगाधोयंप्रश्नैश्चबहुभिःस्तुतः ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादैश्चपुराणोयंहिगीयते ३४ स्पृहणीयोहिलोकस्यभविष्यतिचकेशवः तथाह्यस्यो
स्थिताबुद्धिर्मानुष्यमुपजीवितुम् ३५ अहंत्वस्याद्यवसतिंपूजयिष्येयथाविधि विष्णुत्वंमनसाचैवपूजयिष्यामिमंत्रवित् ३६ यच्च
ज्ञातिपरिज्ञानप्रादुर्भावश्चवैनृषु अमानुषंवेद्मिचैनंयच्चान्यद्दिव्यचक्षुषः ३७ सोहंकृष्णेनवैरात्रौसंमन्त्र्याविदितात्मना सहाने
नगमिष्यामिसव्रजोयदिमंस्यते ३८ एवंबहुविधंकृष्णंदृष्ट्वाहेत्वर्थकारणैः निवेशनंदगोपस्यकृष्णेनसहसंसदम् ३९ ७

मित्यर्थः २५ अग्रकरोदक्षिणहस्तः द्वितीयोवामः २६ आत्मनोविश्वतैजसप्राज्ञतुरीयाख्यपादचतुष्टयवतउत्पत्तिक्रमापेक्षयाप्रथमंपदंनिर्गुणंब्रह्मेत्यर्थः २७ २८ ३०
२९ ३० ३१ ३२ जित्वात्रैलोक्यमितिशेषः ३३ प्रसृष्टस्यवैरस्यगाधःपारोयंशमकामादीनामन्योविरोधोऽस्मिन्प्राप्तेनश्यतीत्यर्थः अतएवायंप्रश्नोपनिषदिषड्भिःप्रश्नैःस्तुतः
तत्पूर्वकंप्रतिपादितः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ७

इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचविंशतितमोऽध्यायः २५ सनंदगोपस्यअमितदक्षिणोदानपतिः १ २ ३ ४ ५ दशांतेवार्द्धक्येशोषितंक्षीणरक्तमांसंयतोवृद्धंज
राग्रस्तम् ६ ७ पुत्रैरमृदितस्तनीमितिकंसापराधंसद्योजातशिशुवधरूपंसूचयतिक्रोधोद्दीपनाय ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरागमनंनामपंचविंशतितमोऽध्यायः २५ वैशंपायनउवाच सनंदगोपस्य
गृहंप्रविष्टःसहकेशवः गोपवृद्धान्समानीयप्रोवाचामितदक्षिणः १ कृष्णंचैवाब्रवीत्प्रीत्यारौहिणेयेनसंगतम् श्वःपुरींमथुरांतातग
मिष्यामसुखायवै २ यास्यंतिचव्रजाःसर्वेगोपालाःसपरिग्रहाः कंसाज्ञयासमुचितकरमादायवार्षिकम् ३ समृद्धस्तत्रकंसस्यभविष्यति
धनुर्महः तद्द्रक्ष्यथसमृद्धंचस्वजनैश्चसमेष्यथ ४ पितरंवसुदेवंचसततंदुःखभाजनम् दीनंपुत्रवधश्रांतंयुवामद्यसमेष्यथ ५ सतत
पीड्यमानंचकंसेनाशुभबुद्धिना दशांतेशोषितंवृद्धंदुःखैःशिथिलतांगतम् ६ कंसस्यभयसंत्रस्तंभवद्भ्यांचविनाकृतम् दह्यमानंदिवा
रात्रौसोत्कंठेनांतरात्मना ७ तांचद्रक्ष्यसिगोविंदपुत्रैरमृदितस्तनीम् देवकींदेवसंकाशांसीदंतींविहतप्रभाम् ८ पुत्रशोकेनशुष्यंतीं
त्वद्दर्शनपरायणाम् वियोगशोकसंतप्तांविवत्सामिवसौरभीम् ९ उपप्लुतेक्षणांदीनांनित्यंमलिनवाससम् स्वभानुवदनग्रस्तांश
शांकस्यप्रभामिव १० त्वद्दर्शनपरांनित्यंतवागमनकांक्षिणीम् त्वत्सदृत्तेनशोकेनसीदंतींवैतपस्विनीम् ११ त्वत्प्रलापेष्वकुशला
त्वयाबाल्येवियोजिताम् अरूपज्ञातवविभोवत्सकस्यास्यदुर्वर्चसः १२ यदित्वाजनयित्वासादेवकीतातनतप्यते अपत्यार्थेत्रकंसस्या
वरंह्येवानपत्यता १३ अपुत्राणांहिनारीणांएकःशोकोविधीयते सपुत्रात्वफलेपुत्रेधिकुप्रजातेनतप्यते १४ त्वंतुशक्रसमःपुत्रो
यस्यास्त्वसदृशोगुणैः परेषामप्यभयदानसाशोचितुमर्हति १५ दृष्ट्वातवाद्यपितरौपरभृत्यत्वमागतौ भर्त्सितौत्वत्कृतेनित्यंकंसे
नाशुभबुद्धिना १६ यदितेदेवकीमान्यापृथिवीवात्मधारिणी तांशोकसलिलेमग्नामुत्तारयितुमर्हसि १७ तंचवृद्धंप्रियसुतंवसुदे
वंसुखोचितम् पुत्रयोगेनसंयोज्यकृष्णाधर्ममवाप्स्यसि १८ यथानागःकृतोदृप्तोदमितोयमुनाह्रदे विमूलःसकृतःशैलोयथावैभूध
रस्त्वया १९ दर्पोत्सिक्तश्चबलवानरिष्टोविनिपातितः परप्राणहरःकेशीदुष्टात्माविनिपातितः २० एतेनैवप्रयत्नेनवृद्धौबुध्यस्वदुःखि
तौ यथाधर्ममवाप्नोषितत्कृष्णपरिचिंत्यताम् २१ निर्भर्त्स्यमानौयैर्हृष्टैःपितातेकंससंसदि तेसर्वेचक्रुरश्रूणिनेत्रैर्दुःखान्वितौभृश
म् २२ गर्भावकर्तनादीनिदुःखानिसुबहून्यपि मातातेदेवकीकृष्णकंसस्यसहतेवशा २३ मातापितृभ्यांसर्वेणजातेनैततनयेनवै ऋण
वैप्रतिकर्तव्यंयथायोगमुदाहृतम् २४

२० २१ २२ २३ जीवतोर्वाक्यकरणाद्दणंप्रतिकर्तव्यमित्यर्थः २४

२५ २६ चेलुःप्रस्थानंचक्रुः २७ २८ औपनायकान्उपहारार्थान् २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ नाशयतेअदर्शनंनयतिवपुस्तेजः ३५ ३६ ३७ गुरुकंभार

एवंते कुर्वतः कृष्णमातापित्रोरनुग्रहम् परित्यजेतांतौशोकंस्याच्चधर्मस्तवानघ २५ वैशंपायनउवाच कृष्णःस्तविदितार्थो वैतमाहामितविक्रमम् बाढमित्येवतेजस्वीनचक्रोधवशागतः २६ तेचगोपाःसमागम्यनंदगोपपुरोगमाः अक्रूरवचनंश्रुत्वाचेलुःकंसस्यशासनात् २७ गमनायचतेसज्जाबभूवुर्व्रजवासिनः सज्जंचोपायनंकृत्वागोपवृद्धाःप्रतस्थिरे २८ करंचानडुहःसर्पिर्माहिषांश्चौपनायकान् यथासारंयथायूथंसुपानीयपयोघृतम् २९ तंसज्जयित्वाकंसस्यकरंचोपायनानिच तेसर्वेगोपपतयोगमनायोपतस्थिरे ३० अक्रूरस्यकथाभिश्चसहकृष्णेनजाग्रतः रौहिणेनतृतीयस्यसानिशाव्यत्यवर्तत ३१ ततःप्रभातेविमलेपक्षिव्याहारसंकुले नैशाकरेरश्मिजालेक्षणदाक्षयसंहृते ३२ नभस्यरुणसंकीर्णेपर्यस्तेज्योतिषांगणे प्रत्यूषपवनासारैःक्लेदितेधरणीतले ३३ क्षीणाकारासुतारासुसुप्तनिष्प्रतिभासुच नैशमंतर्दधेरूपमुद्गच्छतिदिवाकरे ३४ शीतांशुःशांतकिरणोनिष्प्रभःसमपद्यत एकोनाशयतेरूपमेकोवर्द्धयतेवपुः ३५ गोभिःसमवकीर्णासुव्रजनिर्याणभूमिषु मंथानावर्तपूर्णेषुगर्गरेषुनदत्सुच ३६ दामभिर्दस्यमानेषुवत्सेषुतरुणेषुच गोपैरापूर्यमाणासुघोषरथ्यासुसर्वशः ३७ तत्रैवगुरुकंभांडशाकटारोपितंबहु त्वरिताःपृष्ठतःकृत्वाजग्मुःस्यंदनवाहनाः ३८ कृष्णोथरौहिणेयश्चसन्नैवामितदक्षिणः त्रयोरथगताजग्मुस्त्रिलोकपतयोयथा ३९ अथाहकृष्णमक्रूरोयमुनातीरमाश्रितः स्यंदनंचात्ररक्षस्वयत्नंचकुरुवाजिषु ४० हयेभ्योयवसंदत्वाहयभांडेरथेतथा प्रगाढयत्नमास्थायक्षणंतातप्रतीक्ष्यताम् ४१ यमुनायाह्रदेह्यस्मिन्स्तोष्यामिभुजगेश्वरम् दिव्यैर्भागवतैर्मंत्रैःसर्वलोकप्रभुंयतः ४२ गुह्यंभागवतंदेवंसर्वलोकस्यभावनम् श्रीमत्स्वस्तिकमूर्द्धानंप्रणमिष्यामिभोगिनम् सहस्रशिरसंदेवमनंतंनीलवाससम् ४३ धर्मदेवस्यतस्याद्यमुखाद्विषप्रभविष्यति सर्वंतदमृतप्रख्यमाशिष्याम्यमरोयथा ४४ स्वस्तिकायतनंदृष्ट्वाद्विजिह्वंश्रीविभूषितम् समाजस्तत्रसर्पाणांशांत्यर्थंवैभविष्यति ४५ आस्तांमासस्तुदीक्षितौभवंतौसंगतावुभौ निष्कृष्टोभुजगेंद्रस्ययावदस्मिह्रदोत्तमात् ४६ तमाहकृष्णःसंहृष्टोगच्छधर्मिष्ठमाचिरम् आवांखलुनशक्तौस्वस्त्वयाहीनावुपासितुम् ४७ सह्रदेयमुनायास्तुममज्जामितदक्षिणः रसातलेसददृशेनागलोकमिमंयथा ४८ तस्यमध्येसहस्रास्यंहेमतालोच्छ्रितध्वजम् लांगलासक्तहस्ताग्रंमुसलापाश्रितोदरम् ४९

युक्तंभांडंउपकरणसामग्री ३८ ३९ ४० हयभांडेअश्वभूषणादौ ४१ भुजगेश्वरंशेषमनंताख्यम्
४२ ४३ धर्मदेवस्यधर्माधिष्ठातुः अनुग्रहवशात्विषस्याप्यमृतम् ४४ स्वस्तिकस्यायतनभूतंस्वस्तिकायतनंशेषंतत्रशेषसमीपे ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ तस्योत्संगइत्यादिर्ग्रंथः सप्तसप्तशाकिनएकमेकाशतादद्दुः यमुनायामधिश्रुतमुद्राधोगव्यंमृजेनिराधोअश्व्यंमृजेइत्ये
तंमंत्रमुपबृंहयति मंत्रार्थस्तुमारुतंसूक्तं अघमर्षणकाले भगवंतं दृष्ट्वातद्देवतांमरुतंएवंस्तौति सप्तसप्तएकोनपंचाशत् शाकिनः शक्नुवंतितेइतिवा शक्नुवंत्येतैरितिवा
शाकिनः शक्तिमंतः शक्तिप्रदावामरुतः एकमेकाप्रत्येकंशताशतमैश्वर्यंभवतीतियास्कः ऐश्वर्याणिदद्दुः यतोहंश्रितंएषास्यपरमासंपदितिवेदशिरोभ्य आकर्णितंराधोध-

असितांबरसंवीतंपांडुरंपांडुरासनम् कुंडलैकधरंमत्तंसुप्तमंबुरुहेक्षणम् ५० भोगोत्कृष्टासनेशुभ्रेस्वेनदेहेनकल्पिते स्वासीनंस्व
स्तिकाभ्यांचवराहाभ्यांमहीधरम् ५१ किंचित्सव्यापवृत्तेनमौलिनाहेमचूलिना जातरूपमयैःपद्मैर्मालयाच्छन्नवक्षसम् ५२ रक्तचं
दनदिग्धांगंदीर्घबाहुमरिंदमम् पद्मनाभंसिताभ्राभंभाभिर्ज्वलिततेजसम् ५३ ददर्शभोगिनांनाथंस्थितमेकार्णवेश्वरम् पूज्यमानंद्वि
जिह्वैर्देवैर्वासुकिप्रमुखैःप्रभुम् ५४ कंबलाश्वतरौनागौतौचामरकराबुभौ अवीजयेतांतंदेवंधर्मासनगतंप्रभुम् ५५ तस्याभ्याशगतो-
भातिवासुकिःपन्नगेश्वरः वृतोन्यैःसचिवैःसर्वैःकर्कोटकपुरःसरैः ५६ तंघटैःकांचनैर्दिव्यैःपंकजच्छन्नमस्तकैः राजानस्नापयामासुः
स्नातमेकार्णवांबुभिः ५७ तस्योत्संगेघनश्यामंश्रीवत्साच्छादितोरसम् पीतांबरधरंविष्णुमुपविष्टंददर्शह ५८ अपरंचैवसोमेनतु
ल्यसंहननप्रभम् संकर्षणमिवासीनंतंदिव्यंविष्टरंविना ५९ सकृष्णात्तत्रसहसाव्याहर्तुमुपचक्रमे तस्यसंस्तंभयामासवाक्यंकृष्णःस्व
तेजसा ६० सोनुभूयभुजंगानांतंभागवतमव्ययम् उदतिष्ठत्पुनस्तोयाद्विस्मितोमितदक्षिणः ६१ सतोरथस्थावासीनौतत्रैवबलकेश
वौ निरीक्ष्यमाणावन्योन्यंददर्शाद्भुतरूपिणौ ६२ अथामज्जत्पुनस्तत्रतदाक्रूरःकुतूहलात् इज्यतेयत्रदेवोसौनीलवासाःसिताननः
६३ तत्रैवासीनमुत्संगेसहस्रास्यधरस्यवै ददर्शकृष्णमक्रूरःपूज्यमानंतदाप्रभुम् ६४ भूयश्चसहसोत्थायतन्मंत्रंमनसाजपन् रथंते
नैवमार्गेणजगामामितदक्षिणः ६५ तमाहकेशवोहृष्टःस्थितमक्रूरमागतम् कीदृशंनागलोकस्यवृत्तंभागवतेक्रूद ६६ चिरंचभवताका
लोव्याक्षेपेणविलंबितः मन्येदृष्टंत्वयाश्चर्यंहृदयंतेयथाचलम् ६७ प्रत्युवाचसतंकृष्णमाश्चर्यंभवताविना किंभविष्यतिलोकेषुस्थाव
रेषुचरेषुच ६८ तत्राश्चर्यंमयादृष्टंकृष्णायत्सुविदुर्लभम् तदिहापियथातत्रपश्यामिचरमामिच ६९ संगतश्चापिलोकानांआश्चर्य-
पोहरूपिणा अतःपरतरंकृष्णनाश्चर्यंद्रष्टुमुत्सहे ७० तदागच्छगमिष्यामःकंसराजपुरींप्रभो यावन्नास्तंव्रजत्येषरक्तमोहर्तादिवाकरः ७१

नंसूत्रांतर्यामिरूपंयमुनायाम् अधिमध्येमृजेमृगयामिपश्यामीत्यर्थः तदेवराधःउत्ऊर्ध्वंगव्यंगोषुसूर्यरश्मिषुस्थितंगव्यंमृजेतथाअश्व्यंअश्ववतिरथेस्थितंचदेवरानिमृ
ज अधोपिभूलोकेपश्यामीत्यर्थः ५८ विष्टरंआसनंविनाभूमावेव ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ व्याक्षेपेणव्यासंगेन ६७ ६८ ६९ रूपिणामूर्तिमता ७० ७१ ६५

इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६ तेतुइति प्रायन्मथुरांप्राप्ताः १ २ ३ ४ ५ ६ यास्यावेतिलोडुत्तमद्विवचनं आवामितिच्छेदः यास्यावो
वामितिपाठंप्रकल्प्य आकारलोपआर्षइतिप्रांचोव्याचख्युः तस्यैवकंसस्यैव ७ अनुशिष्टौ आज्ञप्तौ आलानाभ्यांगजबंधनाभ्यां ८ ९ १० ११ १२ वांयुवयोःत्यक्तं

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरकृतनागलोककथनंनामषड्विंशोऽध्यायः २६ वैशंपायनउवाच तेतुयुक्ता
रथवरंसर्वएवामितौजसः कृष्णेनसहिताःप्रायस्तथासंकर्षणेनच १ आसेदुस्तेपुरींरम्यांमथुरांकंसपालिताम् विविशुस्तेपुरींरम्यांकाले
रक्तदिवाकरे २ तौतुस्वभवनंवीरौकृष्णसंकर्षणावुभौ प्रवेशितौबुद्धिमताह्यक्रूरेणार्कवर्चसौ ३ तावाहवरवर्णाभौभीतोदानपतिस्तदा
कर्तव्यातातगमनेवसुदेवगृहेस्पृहा ४ युवयोर्हिकृतेवृद्धःकंसेनसंनिरस्यते भर्त्स्यतेचदिवारात्रौनेहस्थातव्यमित्यपि ५ तद्युवाभ्यांहिक
र्तव्यंपितुर्यत्सुखमुत्तमम् यथासुखमवाप्नोतितत्कार्यंहितान्वितम् ६ तमुवाचततःकृष्णोयास्यावावामतर्कितौ प्रेक्षंतौमथुरांवीरराज
मार्गंचधार्मिक तस्यैवतुगृहंसाधोगच्छावोयदिमन्यसे ७ वैशंपायनउवाच अनुशिष्टौचतौवीरौप्रस्थितौप्रेक्षकावुभौ आलाना
भ्यामिवोन्मुक्तौकुंजरौसुहृत्कांक्षिणौ ८ तौतुमार्गगतदृष्ट्वारजकंरंगकारकम् अयाचेतांततस्तौतुवासांसिरुचिराणिवै ९ रजकःसतुतौप्रा
हयुवांकस्यवनेचरौ राजवासांसियौमौढ्यात्याचेतांनिर्भयावुभौ १० अहंकंसस्यवासांसिनानादेशोद्भवानिवै कामरागाणिशतशोरंजया
मिविशेषतः ११ युवांकस्यवनेजातौमृगैःसहविवर्द्धितौ जातरागाविदंदृष्ट्वारक्तमाच्छादनंबहु १२ अहोवांजीवितंत्यक्तंयौभवंताविहाग
तौ मूर्खौप्राकृतविज्ञानौवासोयाचितुमिच्छथः १३ तस्मैतुकोपंवैकृष्णोरजकायाल्पमेधसे प्राप्तारिष्टायमूर्खायसृजतेवाङ्मयंविषम् १४
तलेनाशनिकल्पेनसतंमूर्द्धन्यताडयत् सगतासुःपपातोर्व्यांरजकोव्यस्तमस्तकः १५ तंहतंपरिदेवंत्योभार्यास्तस्यविचुक्रुशुः त्वरितंमुक्त
केश्यश्चजग्मुःकंसनिवेशनम् १६ तावप्युभौसुवसनौजग्मतुर्माल्यकारणात् वीथ्यांमाल्यापणानांवैगंधाघ्रातौद्विपाविव १७ गुणको
नामतत्रासीन्माल्यवृत्तिःप्रियंवदः प्रभूतमाल्यापणवान्लक्ष्मीवान्प्रियदर्शनः १८ तंकृष्णःश्लक्ष्णयावाचामाल्यार्थमभिसृष्टया दे
हीत्युवाचतत्कालेमालाकारमकातरम् १९ ताभ्यांप्रीतोददौमाल्यंप्रभूतंमाल्यजीवनः भवतोःस्वमिदंचेतिप्रोवाचप्रियदर्शनौ २० प्रीतः
सुमनसाकृष्णोगुणकायवरंददौ श्रीस्त्वामत्संभवासौम्यधनौघैरभिपत्स्यते २१ सलब्ध्वावरमव्यग्रोमाल्यवृत्तिरधोमुखः कृष्णस्यप
तितोमूर्ध्नाप्रतिजग्राहतंवरम् २२

नष्टम् १३ १४ व्यस्तःपृथग्भूतः मस्तकोयस्य १५ परिदेवंत्यः शोचंत्यः १६ १७ गुणकोग्रथकोनामतत्क्तश्रीदामाख्यः १८
१९ भवतोःस्वं भवदीयमेवैतद्धनम् २० मत्संभवामत्क्षीणनप्रभवा २१ २२ छ छ छ छ

उत्तरंकर्तव्यंकंसभयान्नज्ञातवान् मोढ्यादित्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ तीर्थगौजलांतर्गतौ अतएवतत्पंकेनदिग्धांगौ ३२ स्थगयतिना
भिमाच्छादयतीतिस्थगुः भुग्नंपृष्ठंस्थगुइतिदवर्गीयोपधपाठेतुमूलंमृग्यंतस्यमध्येउन्नतदेशेशनैःसंपीडयामाससंताडयामासेतिपाठेपिसएवार्थः कुडभेद
नेइतिधातुः संतोलयामासेतिपाठेपिविषमंपृष्ठंसमतामापितवान् ३३ अतएवमग्नमंतर्हितम् ३४ ३५ सतलाक्षेपं अन्योन्यदत्ततालंयथास्यात्तथा श्रुतौयौत्र

यक्षाविमाविवितितद्दासमेनेमाल्यजीवकः सभृशंभयसंविग्नोनोत्तरंप्रत्यपद्यत २३ वसुदेवसुतौतौचराजमार्गगतावुभौ कुब्जांदद
र्शतुर्नृपः सानुलेपनभाजनाम् २४ तामाह कृष्णः कुब्जेतिकस्येदमनुलेपनम् नयस्वबुजपत्राक्षिक्षिप्रमाख्यातुमर्हसि २५ सस्मि
तासमुखीभूत्वाप्रत्युवाचांबुजेक्षणम् कृष्णाजलदगंभीरंविद्युत्कुटिलगामिनी ॥२६॥ राज्ञःस्नानगृहंयामितद्गृहाणानुलेपनम्
स्थितास्म्यागच्छभद्रंतेहृदयस्यासिमेप्रियः २७ कुतश्चागम्यतेसौम्ययन्मांत्वंनावबुध्यसे महाराजस्यदयितानियुक्तामनुलेपने
२८ तामुवाचहसंतीतुकृष्णःकुब्जामवस्थिताम् आवयोर्गात्रसदृशंदीयतामनुलेपनम् २९ वयंहिदेशातिथयोमल्लाःप्राप्तावरा
नने द्रष्टुंधनुर्महद्दिव्यंराष्ट्रंचैवमहर्धिमत् ३० प्रत्युवाचायसाकृष्णप्रियोसिममदर्शने राजार्हमिदमभ्यर्च्यतद्गृहाणानुलेपनम् ३१
तावुभावनुलिप्तांगौचारुगात्रौविरेजतुः तीर्थगौपकदिग्धांगौयमुनायांयथावृषौ ३२ तांचकुब्जांस्थगोर्मध्येद्व्यंगुलेनाग्रपाणिना श
नैःसंपीडयामासकृष्णोलीलाविधानवित् ३३ साचमग्नस्थगुर्भव्यास्वायतांगीशुचिस्मिता जहासोच्चैःस्तनतटाऋजुयष्टिर्लतायथा
३४ प्रणयाच्चापिकृष्णंसाबभाषेमत्तकाशिनी क्वयास्यसिमयारूढः कांततिष्ठगृहाणमाम् ३५ तौजातहासावन्योन्यंसतलाक्षेपमव्ययौ
वीक्षमाणौप्रहसितौकुब्जायाःश्रुतिविस्तरौ ३६ कृष्णस्तुकुब्जांकामार्तांसस्मितंविससर्जह ततस्तौकुब्जयामुक्तौप्रविष्टौराजसंसद
म् ३७ तावुभौब्रजसंरूढौगोपवेषविभूषितौ गूढवेषाननौभूत्वाप्रविष्टौनृपवेश्मतत् ३८ धनुःशालागतौतौतुबालावपरितर्कि-
तौ हिमवद्वनसंभूतौसिंहाविवमदोत्कटौ ३९ दिदृक्षंतौमहत्तच्चधनुरायोगभूषितम् पप्रच्छतुश्चतौवीरावायुधागारिकंतदा ४०
भोःकंसधनुषापालःश्रूयतामावयोर्वचः कतरत्तद्धनुःसौम्यमहायस्यवर्तते ४१ आयोगभूतंकंसस्यदर्शयस्वयदीच्छसि सतयोर्द
र्शयामासतद्धनुःस्तंभसन्निभम् ४२ अनारोप्यमसंभेद्यंदेवैरपिसवासवैः तद्गृहीत्वातदाकृष्णस्तोलयामासवीर्यवान् ४३

गतौविस्तरोगुणकलापोययोस्तौ ३६ राजसंसदंउपययहम् ३७ गूढवेषाननौगुप्तवेषाकारौ ३८ ३९ आसमंतात्युज्यंतेयोधाअस्मादित्यायोगोविख्या-
तिः तयाभूषितम् ४० ४१ आयोगभूतंप्रख्यातंधनुर्महन्निमित्तमित्यर्थः ४२ ४३ छ छ छ छ छ

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ काकइवकाकः भयचकितत्वेनचंचलदृष्टिः उच्छ्वसितीत्युच्छ्वासश्चेतिसमासः कातरश्चसोच्छ्वासश्चेत्यर्थः ४९ संभ्रमोपमंप्रलयतुल्यम् ५० ५१ ५२ ५३ आयसमिव अनाम्यम् ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ पूर्वेणाध्यायेन युवंवस्त्राणिपीवसावसाथेयुवोरछिद्रामंतवोहसर्गाइत्यर्धर्चार्थउपबृंहितः अस्यार्थस्तु युवंयुवां पीवसाबलेनरजकंहत्वेत्यर्थः वस्त्राणिवसाथे युवोः युवयोः मंतवोमानयितारः मालाकारकुब्जाप्रभृतयः सर्गाः सृजंतिमाल्यानुलेपनादिकंतेसर्गाः अच्छिद्राः नीचत्वकुब्जत्वादिदोषहीना भवंतीति अवातिरतमनृतानिविश्वऋ

दोर्भ्यांकमलपत्राक्षः प्रहृष्टेनांतरात्मना तोलयित्वायथाकामंतद्धनुर्दैत्यपूजितम् ४४ आरोपयामासतदानामयामासचासकृत् आनाम्यमानंकृष्णेनप्रकर्षादुरगोपमम् ४५ द्विधाभूतमभून्मध्येधनुरायोगभूषितम् भंक्त्वातुतद्धनुःश्रेष्ठं कृष्णस्त्वरितविक्रमः निश्चक्रामसमहावेगः सचसंकर्षणोयुवा ४६ धनुषोभंगनादेनवायुनिर्घोषकारिणा चचालांतःपुरंसर्वं दिशश्चैवप्रपूरिरे ४७ निर्गम्यत्वायुधागारात्जग्मतुर्गोपसन्निधौ वेगेनायुधपालस्तुगच्छन्संभ्रांतमानसः ४८ समीपंनृपतेर्गत्वाकाकोच्छ्वासोभ्यभाषत श्रूयतांममविज्ञाप्यमाश्चर्यंधनुषोगृहे ४९ निर्वृत्तमस्मिन्कालेयज्जगतःसंभ्रमोपमम् नरौकस्याप्यसदृशौशिखाविततमूर्द्धजौ ५० नीलपीतांबरधरौपीतश्वेतानुलेपनौ तावंतःपुरमज्ञातौप्रविष्टौकामवेषिणौ देवपुत्रोपमौवीरौबालाविवहुताशनौ ५१ स्थितौधनुर्गृहेसौम्यौसहसारवादिवागतौ मयादृष्टौपरिव्यक्तरुचिराच्छादनस्रजौ ५२ तयोरेकस्तुपद्माक्षःश्यामपीतांबरस्रजः जग्राहतद्धनूरत्नंदुर्ग्राह्यंदैवतैरपि ५३ तच्चबालोमहच्चापबलाद्यंत्रमिवायसम् आरोपयित्वावेगेननामयामाससलीलया ५४ आकृष्यमाणतत्तेन विबाणबाहुशालिना मुष्टिदेशेविकूजित्वाद्विधाभूतमभज्यत ५५ ततःप्रचलिताभूमिर्नैवभातिचभास्करः धनुषोभंगनादेनभ्रमतीवनभस्तलम् ५६ तदद्भुतंमहद्दृष्ट्वाविस्मयंपरमंगतः भयाद्भयदशत्रूणांतदिहाख्यातुमागतः नजानामिमहाराजकौतावमितविक्रमौ ५७ एकःकैलाससंकाशएकोंजनगिरिप्रभः सतुतच्चापरत्नंवैभंक्त्वास्तंभमिवद्विपः ५८ निष्पपातानिलगतिःसानुगोमितविक्रमः अगमत्तंद्विधाकृत्वानजानेकोप्यसौनृप ५९ श्रुत्वैवधनुषोभंगंकंसोविदितविस्तरः विसृज्यायुधपालंवैप्रविवेशगृहोत्तमम् ६० इतिश्रीम॰ह॰वि॰कंसधनुर्भं॰नामसप्तविंशोऽध्यायः २७ वैशंपायनउवाच सचिंतयित्वाधनुषोभंगभोजविवर्द्धनः बभूवविमनाराजाचिंतयन्भृशदुःखितः १

तेनमित्रावरुणासचेथेइत्यस्योपबृंहणार्थउत्तरोग्रंथः तत्रअयादवोपिकंसोयदूनामाधिपत्यमिच्छन्ननृतः तेनप्रयुक्तानिमल्लादीनिअनृतानिविश्वसर्वाणितानिअवातिरतंतिरस्कृतवंतौ ऋतेनसत्येनैवयादवत्वेनगोपत्वाच्छादिततयाप्रागप्रसिद्धेनमित्रावरुणौसूत्रांतर्यामिणौरामकृष्णौसचेथेसंगच्छेथेयुवां तत्रकंसस्यानृतत्वमत्रमहमात्रकथयाउपबृंह्यतेसचिंतयित्वेति भोजविवर्द्धनोभोजच्छेदी १ छ॰

२ यस्यार्थेयन्निमित्तम् ३ वचनंनवसुदेवयत्नोरात्रावेवविफलीकृतइत्येवंरूपम् ४ प्रेक्षागारंधनुर्महप्रेक्षार्थंकृतंस्थानम् ५ निर्युक्तंनिष्पन्नंश्रेणीनांएकशिल्पोपजीविनांदृढंनिर्युक्तैर्दृढनिर्युक्तैः दृढबद्धैः ६ सएकोमंचारोहणंदृष्ट्वारंगमापद्यते तिव्यवहितेनसंबंधः वलभीभिःउभयतोनमत्पक्षद्वयाभिः छदीभिः षट्स्तंभाभिः कोष्ठकैः चतुस्तंभैः ७ सारनिर्व्यूहंदृढंनागदंतागृहान्निर्गतदारुरूपाणियत्र उदग्उच्चं अक्लिष्टं असंकुचितंसुश्लिष्टंचमंचारोहणंयत्रसोपानपंक्तिर्यत्र ८ परिक्षिसंव्याप्तं ९ श्वःरंगंधनुर्महं अज्ञापयत आज्ञापितवान् १० सुचित्राइत्यादिमंचवाटानांविशेषणंवपुष्मंतश्चित्रपुरुषादियुक्ताः उत्तरच्छदामहास्तरणानि ११ करी

कथंबालोविगतभीरवमत्यमहाबलम् प्रेक्षमाणस्सुपुरुषैर्धनुर्भंक्त्वाविनिर्गतः २ यस्यार्थेदारुणंकर्मकृतंलोकविगर्हितम् पितृष्वात्मजान्वीरान्षडेवाहन्यपोथयम् ३ दैवंपुरुषकारेणनशक्यमतिवर्तितुम् नारदोक्तंचवचनंनूनंमह्यमुपस्थितम् ४ एवंराज्ञाविचिंत्याथनिष्क्रम्यचगृहोत्तमात् प्रेक्षागारंजगामाशुमंचानामवलोककः ५ सदृष्ट्वासर्वनिर्युक्तंप्रेक्षागारंनृपोत्तमः श्रेणीनांदृढनिर्युक्तैर्मंचवाटैर्निरंतरम् ६ सोत्तमागारयुक्ताभिर्वलभीभिर्विभूषितम् छदीभिःसंप्रवृद्धाभिरेकस्तंभैर्विभूषितम् ७ सर्वतःसारनिर्व्यूहंस्वायतंसुप्रतिष्ठितम् उदक्प्रवणमक्लिष्टमंचारोहणमुत्तमम् ८ नृपासनपरिक्षिप्तंसंचारपथसंकुलम् छन्नंतद्वेदिकाभिश्चमानुषौघभरक्षमम् ९ सदृष्ट्वाभूषितंरंगमाज्ञापयतबुद्धिमान् श्वःसचित्राःसमाल्याश्चसपताकास्तथैवच १० सुवासितावपुष्मंतउपनीतोत्तरच्छदाः क्रियतांमंचवाटाश्चवलभ्योवीथयस्तथा ११ रंगवाटेकरीषस्यकल्प्यतांराशयोव्ययाः पटास्तरणशोभाश्चबलयश्चानुरूपतः १२ स्थाप्यंतांसुनिखाताश्चपानकुंभायथाक्रमम् उदभारसहाःसर्वेसकांचनघटोत्तमाः १३ वलयश्चोपकल्प्यंतांकषायांश्चैवकुंभशः प्राश्निकाश्चनिमंत्र्यंतांश्रेण्यश्चसपुरोगमाः १४ आज्ञाचदेयामल्लानांप्रेक्षकाणांतथैवच समाजेमंचशोभाश्चकल्प्यंतांसुप्रकल्पिताः १५ एवमाज्ञाप्यराजासससमाजविधिमुत्तमम् समाजवाटान्निष्क्रम्यविवेशस्वनिवेशनम् १६ आह्वानंतत्रसंचक्रेतस्यमल्लद्वयस्यवै चाणूरस्याप्रमेयस्यमुष्टिकस्यतथैवच १७ तौतुमल्लौमहावीर्यौबलिनौबाहुशालिनौ कंसस्याज्ञांपुरस्कृत्यहृष्टौविविशतुस्तदा १८ तौसमीपगतौदृष्ट्वामल्लौजगतिविश्रुतौ उवाचकंसोनृपतिःसोपन्यासमिदंवचः १९ भवंतौसमविख्यातौमल्लौवीरध्वजोच्छ्रितौ पूजितौचयथान्यायंसत्कारार्हौविशेषतः २० तन्मत्तोयदिसत्कारःस्मर्यतेसुकृतानिच कर्त्तव्यंमेमहत्कर्मभवद्भ्यांस्वेनतेजसा २१

षस्यशुष्कगोमयचूर्णस्यराशयः मल्लानांस्वेदापमार्जनार्थंमंगलार्थंवा १२ पानकुंभाः घटोच्छ्रायिकाः १३ कषायाःरसाः प्राश्निकाः युद्धधर्मविदः १४ प्रेक्षकाणांयुद्धसाक्षिणाम् १५ १६ १७ १८ सोपन्यासंसोपपत्तिकं १९ वीरध्वजः स्वोत्कर्षसूचकंतोडरादितेनउच्छ्रितौ २० २१

जितश्रमौकदाचिदपिनश्रमवंतौ २२ निपातानंतरंसंबंधमात्रेणेत्यर्थः २३ अक्रियौ अशिक्षितौ २४ आयत्यांउत्तरकालेतदात्वेवर्त्तमानकाले २५ २६ २७ म

यावेतौममसंवृद्धौव्रजेगोपालकावुभौ संकर्षणश्चकृष्णश्चबालावपिजितश्रमौ २२ एतौरंगगतौयुद्धेयुध्यमानौवनेचरौ निपा
तानंतरंशीघ्रंहंतव्यौनात्रसंशयः २३ बालाविमौसुचपलावक्रियावितिसर्वथा नावज्ञातत्रकर्त्तव्याकर्त्तव्योयत्नएवहि २४ ताभ्यांयुधि
निरस्ताभ्यांगोपाभ्यांरंगसंनिधौ आयत्यांचतदात्वेचश्रेयोममभविष्यति २५ नृपतेःस्नेहसंयुक्तैर्वचोभिर्हृष्टमानसौ ऊचतुर्युद्धसं
मत्तौमल्लौचाणूरमुष्टिकौ २६ यद्यावयोस्तौमसुखेस्थास्यतेगोपकिल्बिषौ हतावित्येवमतव्यौप्रेतरूपौतपस्विनौ २७ यद्यावांप्रतियो
त्स्येतेतावरिष्टपरिप्लुतौ आवाभ्यांरोषयुक्ताभ्यांप्रमुखेतौवनेचरौ २८ एवंवाग्विषमुत्सृज्यतावुभौमल्लपुंगवौ अनुज्ञातौनरेंद्रेणस्वे
गृहेतौप्रजग्मतुः २९ महामात्रंततःकंसोबभाषेहस्तिजीविनम् हस्तीकुवलयापीडःसमाजद्वारितिष्ठतु ३० बलवान्मदलोलाक्षश्च
पलःक्रोधनोनृषु दानोत्कटकटश्चंडःप्रतिवारणरोषणः ३१ ससंनोदयितव्यस्तेतावुद्दिश्यवनौकसौ वसुदेवसुतौवीरौयथास्यातांगता
सुषौ ३२ त्वयात्विवगजेंद्रेणयदितौगोष्ठजीविनौ भवेतांपतितौरंगेपृथ्व्येयमहसुत्कटौ ३३ ततस्तौपतितौदृष्ट्वावसुदेवःसबांधवः छि
न्नमूलोनिरालंबःसभार्योविनशिष्यति ३४ येचेमेयादवामूर्खाःसर्वेकृष्णपरायणाः विनशिष्यंतिछिन्नाशादृष्ट्वाकृष्णंनिपातितम्
३५ एतौहत्वागजेंद्रेणमल्लैर्वास्वयमेववा पुरींनिर्यादवींकृत्वाविचरिष्याम्यहंसुखी ३६ पिताहिमेपरित्यक्तोयादवानांकुलोद्वहः शेषा
श्चमेपरित्यक्तायादवाःकृष्णपक्षिणः ३७ नचाहमुग्रसेनेनजातःकिलकृतार्थिना मानुषेणाल्पवीर्येणयथामामाहनारदः ३८ म
हामात्रउवाच कथमुक्तंनारदेनराजन्देवर्षिणापुरा आश्चर्यमेतत्कथितंत्वत्तःश्रुतमरिंदम ३९ कथमन्येनजातस्त्वमुग्रसेनात्पितु
र्विना तवमात्राकथंराजन्कृतंकर्मेदृशम् ४० अन्यापिप्राकृतानारीनकुर्याच्चजुगुप्सितम् विस्तरंश्रोतुमिच्छामिह्येतत्कौतूहल
हिमे ४१ कंसउवाच यथाकथितवान्विप्रोमहर्षिर्नारदःप्रभुः तथाहंसंप्रवक्ष्यामियदितेश्रवणेमतिः ४२ आगतःशक्रसद-
नात्सवैशक्रसखोमुनिः चंद्रांशुशुक्लवसनोजटामंडलमुद्वहन् ४३ कृष्णाजिनोत्तरीयेणरुक्मयज्ञोपवीतवान् दंडीकमंडलुधरःप्रजा
पतिरिवापरः ४४ गाताचतुर्णांवेदानांविद्वान्गांधर्ववेदवित् सनारदोथदेवर्षिर्ब्रह्मलोकचरोव्ययः ४५ तमागतमृषिंदृष्ट्वापूजयित्वा
यथाविधि पाद्यार्घमासनंदत्वासंप्रवेश्योपविश्यह ४६

मुखेतौनिहंतव्याविति शेषः २८ २९ ३० दानोत्कटकटःमदोत्कटगंडः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३४
३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ संमुखंगत्वासंप्रवेश्यगृहं ततःपाद्यसहितंअर्घंदत्वा आचमनंचदत्वातत्संनिधौस्वयमुपविश्य ४६ छ छ

भावितात्मवान् पूतचित्तः ४७ ४८ ४९ ५० अस्याः देवक्याः ५१ ५२ रिपवेरिपौ ५३ ५४ कथंकीदृशोद्रुमिलः ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० स्त्रीधर्मं अष्टगुणकामबलं

सुखोपविष्टोथमुनिः पृष्टश्चकुशलंमम उवाचप्रीतमनादेवर्षिर्भावितात्मवान् ४७ नारदउवाच पूजितोहंत्वयावीरविधिदृष्टे
नकर्मणा इदमेकंममवचःश्रूयतांप्रतिगृह्यताम् ४८ गतोहंदेवसदनंसौवर्णमेरुपर्वतम् सोहंकदाचिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि ४९ त
त्रमंत्रयतामेवंदेवतानाममयाश्रुतः भवतःसानुगस्यैववधोपायःसुदारुणः ५० तत्रयोदेवकीगर्भोविष्णुर्लोकनमस्कृतः योस्याःगर्भोष्टमः
कंस सतेमृत्युर्भविष्यति ५१ देवानांसततुसर्वस्वंत्रिदिवस्यगतिश्चसः परंरहस्यंदेवानांसतेमृत्युर्भविष्यति ५२ यत्नश्चक्रियतांकंसगर्भा
णांपातनंप्रति नावज्ञारिपवेकार्यादुर्बलेस्वजनेपिवा ५३ नचायमुग्रसेनःसपितातवमहाबलः द्रुमिलोनामतेजस्वीसौभस्यपतिरूर्जितः
५४ श्रुत्वाहंतद्वचस्तस्यकिंचिद्दोषसमन्वितः भूयोपृच्छंकथंब्रह्मन्द्रुमिलोनामदानवः ५५ मममात्राकथंतस्यब्रूहिविप्रसमागमः एत-
दिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन ५६ नारदउवाच हंततेकथयिष्यामिशृणुराजन्यथार्थतः द्रुमिलस्यचमात्रातेसंवादंचसमा
गमं ५७ सुयामुननामनगंतवमातारजस्वला प्रेक्षितुंसहितास्त्रीभिर्गतावैसकुतूहला ५८ सातत्ररमणीयेषुरुचिरद्रुमसानुषु चचा
रनगशृंगेषुकंदरेषुनदीषुच ५९ किन्नरोद्गीतमधुराःप्रतिश्रुत्याभिनादिताः शृण्वतीकामजननावाचःश्रोत्रसुखावहाः ६० बर्हिणांचैव
विरुतंखगानांचविकूजितम् अभीक्ष्णमभिशृण्वतीस्त्रीधर्ममभिरोचयत् ६१ एतस्मिन्नंतरेवायुर्वनराजिविनिःसृतः हृद्यःकुसुमगं
धाढ्योपववौमन्मथबोधनः ६२ द्विरेफाभरणाश्चैवकदंबावायुघट्टिताः मुमुचुर्गंधमधिकंसंततासारमूर्च्छिताः ६३ केसराःपुष्पवर्षैश्चव
वृषुर्मदबोधनाः नीपादीपाइवाभांतिपुष्पकंटकधारिणः ६४ महीनवतृणच्छन्नाशक्रगोपविभूषिता यौवनस्थेववनितास्वंदधारा
तेववपुः ६५ अथसौभपतिःश्रीमान्द्रुमिलोनामदानवः भविष्यद्दैवयोगेनविधात्रातत्रनीयते ६६ कामगेनरथेनाशुतरुणादित्य
वर्चसा यदृच्छयागतस्तत्रस्फयामुनदिदृक्षया ६७ विहायसाकामगमोमनसाप्याशुगामिना सतंप्राप्यपर्वतेंद्रमवतीर्यरथोत्तमात्
६८ पर्वतोपवनेन्यस्यरथंपररथारुजम् उभौतौसूतसहितौचेरतुर्नगमूर्द्धनि ६९ ततोबहून्यपश्येतांकाननानिवनानिच सर्वर्तुगु
णसंपन्नेनंदनस्येवकानने ७० चेरतुर्नगशृंगेषुकंदरेषुनदीषुच नानाधातुपिनद्धैश्चशृंगैर्बहुभिरुच्छ्रितैः ७१ नानारत्नविचित्रेषु
कांचनांजनराजतान् नानाकुसुमगंधाढ्यान्नानासत्वगणैर्युतान् ७२

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ नीयते अनीयत नीत इत्यर्थः ६६ ६७ विहायसा आका
शमार्गेण कामगमः इच्छयागंतुंशीलः ६८ ६९ काननानि आरोपितरक्षाणि वनानिरोपितवृक्षाणि ७० ७१ ७२ ६ ६ ६ ६

७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ नारायणोरूंनिर्भिद्यजाताउर्वशीव ७९ ८० ८१ अचिरप्रभाविद्युद्दिव्ययोषिद्गणान्योषिद्गणानांयद्वागणान्वनंचप्रद्योतयत्
रूपंदधानेतिशेषः ८२ ८३ निर्दयंयथास्यात्तथामेमां ८४ हृदयाग्निःकामाग्निःवर्द्धयतिछिनत्तिदहतीत्यर्थः मन्मथाग्निनाषष्ठ्यर्थेतृतीया ८५ नोपलभ्य

नानाद्विजगणैस्तुष्टान्नानापुष्पफलद्रुमान् नानौषधिसमायुक्तानृषिसिद्धानुसेवितान् ७३ विद्याधरान्किंपुरुषान्ऋक्षवानर
राक्षसान् सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चमहिषान्शरभान्रुरुशान् ७४ सृमरांश्चमरान्न्यंकून्मातंगान्यक्षराक्षसान् एवंबहुविधान्प
श्यन्चरमाणोनगोत्तमम् ७५ दूराद्ददर्शनृपतिर्देवींदेवसुतोपमाम् क्रीडमानांसखीभिश्चपुष्पंचैवविचिन्वतीम् ७६ ततश्चरतीं
रुश्रोणींसखीभिःसहसंवृताम् दृष्ट्वासौभपतिर्दूरात्विस्मयन्सूतमब्रवीत् ७७ कस्येयंमृगशावाक्षीवनांतरविचारिणी रूपौदार्य
गुणोपेतामन्मथस्यरतिर्यथा ७८ शचीवपुरुहूतस्यउताहोवातिलोत्तमा नारायणोरूंनिर्भिद्यसंभूतावरवर्णिनी ७९ ऐलस्यदयिता
देवीयोषिद्रत्नंकिमुर्वशी ७९ क्षीरार्णवेमथ्यमानेसुरासुरगणैःसह मंथानंमंदरंकृत्वामृतार्थमितिनःश्रुतम् ८० ततोमृतात्समुत्त-
स्थौदेवीश्रीर्लोकभाविनी नारायणांकलुलिताकिंश्रीरेषावरांगना ८१ नीलमेघांतरगताद्योतयंत्यचिरप्रभा तथायोषिद्गणान्मध्येरूपं
प्रद्योतयद्वनम् ८२ अतीवसुकुमारांगीसुप्रभेंदुनिभानना दृष्ट्वारूपमनिर्धार्य्याविभ्रांतोव्याकुलेंद्रियः ८३ कामस्यवशमापन्नो
मनोविभ्रमतीवमे भृशंकृतानिमेगात्रानिसायकैःकुसुमायुधः ८४ भित्वाहृदिशरान्पंचनिर्दयंहंतिमेमनः ८४ हृदयाग्निर्वर्द्धयतिआज्यसि
क्तइवानलः कथमस्यभवेत्कार्यंशमार्थंमन्मथाग्निना ८५ केनोपायेनकिंकुर्मोभजेन्मामत्तगामिनी एवंबहुचिंतयानोनोपलभ्यचदा
नवः ८६ सूतमाहमुहूर्तंतुतिष्ठस्वत्वमिहानघ अहंयास्यामितांद्रष्टुंकस्येयमितियोषितम् ८७ प्रतीक्षमाणस्तिष्ठस्त्वंयावदागमनंम
म श्रुत्वातुवचनंतस्यतथास्त्वितिवचोब्रवीत् ८८ एवमुक्त्वादानवेंद्रोगमनायमनोदधे वार्युपस्पृश्यबलवान्ध्यानमेवान्वचिंतयत्
८९ मुहूर्तंध्यानमात्रेणदृष्टंज्ञानबलात्ततः उग्रसेनस्यपत्नीतिज्ञात्वाहर्षमुपागतः ९० उग्रसेनस्यरूपंवैकृत्वात्मपरिवर्त्यसः उपासर्प-
महाबाहुःप्रहसन्दानवेश्वरः ९१ स्मयमानश्चशनकैर्जग्राहामितवीर्यवान् उग्रसेनस्यरूपेणमातरंतेप्रधर्षयन् ९२ सापतिंस्निग्ध-
हृदयातंभावेनोपसर्पती शंकिताचाभवत्पश्चात्तस्यगौरवदर्शनात् ९३ सातमाहोत्थिताभीतानत्वंममपतिर्ध्रुवम् कस्त्वंविकृताचा
रेयेनास्मिमलिनीकृता ९४ एकभर्तृव्रतमिदंममसंदूषितंत्वया पत्युर्मेरूपमास्थायनीचनीचेनकर्मणा ९५

अनुपलभ्यधैर्यमितिशेषः ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ गौरवदर्शनात्रतेःस्पर्शगौरवानुभवात् ९३ ९४ ९५ छ छ छ छ

९६ अक्षांतं अक्षाणांइंद्रियाणां अंतोनाशोयस्यतम् ९७ प्रसज्जंतींकलहायमानांक्षिप्तःधिक्कृतः ९८ ९९ व्यभिचारादमानुषसंबंधजात्चित्तस्यचंचलत्वात्स्वा-
माभिचारवदयंमानुषजोव्यभिचारस्तवनदोषायेत्यर्थः १०० स्त्रियः कुंतीमदयंतीप्रभृतयः १०१ शुद्धकेशान् यानिकानिचपापानिकेशानाश्रित्यतिष्ठंतीतिवचनात्
निःपापान् अस्मानपिविधुन्वंतीभर्त्सयंतीयदिच्छसितद्भाषसे यथेष्टंप्रलपसिमौढ्यादित्यर्थः १०२ १०३ १०४ धिगिति कुंत्यादीनामप्यापद्धर्मापेक्षयापुरुषांत
रसंबंधोनकामविकारेणेत्यर्थः सःत्वंतुसर्वासांनिंदांकुर्वन्पापतमोसीत्यर्थः १०५ १०६ १०७ पुमान्ईश्वरः तेनवत्सत्पुत्रस्यचमयिजातस्य १०८ १०९ ११० वाद्य

किंमांवक्ष्यंतिरुषिताबांधवाःकुलपांसनीम् जुगुप्सिताचवत्स्यामिपतिपक्षैर्निराकृता ९६ धिक्कुत्वामीदृशामक्षांतंदुष्कुलंव्युत्थितेंद्रिय
म् अविश्वास्यमनायुष्यंपरदाराभिमर्शनम् ९७ सतामाहप्रसज्जंतींक्षिप्तःक्रोधेनदानवः अहंद्रुमिलोनामसौभस्यपतिरूर्जितः ९८
किमाक्षिपसिरोषेणमूढेपंडितमानिनि मानुषंपतिमाश्रित्यनीचंमृत्युवशेस्थितम् ९९ व्यभिचारान्नदुष्यंतिस्त्रियःस्त्रीमानगर्विते न
ह्यासांनियताबुद्धिर्मानुषीणांविशेषतः १०० श्रूयंतेहिस्त्रियोबह्व्योव्यभिचारव्यतिक्रमैः प्रसूतादेवसंकाशान्पुत्रान्निश्चलविक्रमा
न् १०१ अतीवहित्वंस्त्रीलोकेपतिधर्मवतीसती शुद्धकेशान्विधुन्वंतीभाषसेयद्यदिच्छसि १०२ कस्यत्वमितियच्चाहत्वयोक्तोमत्त
काशिनि कंसस्तस्माद्रिपुध्वंसीतवपुत्रोभविष्यति १०३ सासरोषापुनर्भूत्वानिंदतीतस्यतंवरम् उवाचव्यथितादेवीदानवंधृष्टवादिन
म् १०४ धिक्तेवृत्तंसुदुर्वृत्तयःसर्वानिंदसिस्त्रियः संतिस्त्रियोनीचवृत्ताःसंतिचैवपतिव्रताः १०५ यास्त्वेकपत्न्यःश्रूयंतेऽरुंधतीप्रमु-
खाःस्त्रियः धृतायाभिःप्रजाःसर्वालोकाश्चैवकुलाधम १०६ यस्त्वयाममपुत्रोवैदत्तोवृत्तविनाशनः नमेबहुमतस्त्वेषःशृणुचापियदु
च्यते १०७ उत्पत्स्यतिपुमान्नीचःपतिवंशेममाऽद्ययः भविष्यतिसतंमृत्युर्यश्चदत्तस्त्वयासुतः १०८ द्रुमिलस्त्वेवमुक्तस्तुजगामाको
शमेवतु तेनैवरथमुख्येनदिव्येनाप्रतिगामिना १०९ जगामचपुरींदीनामातातदहरेवते मामेवमुक्त्वाभगवान्नारदोमुनिसत्तमः १०
दीप्यमानस्तपोवीर्यात्साक्षादग्निरिवज्वलन् वल्लकींवादयमानोहिसप्तस्वरविमूर्च्छिताम् १११ गायन्नोल्लक्ष्यवीथींसजगामब्रह्मणो
तिकम् शृणुचेदमहामात्रनिबोधवचनमम ११२ तथ्यंचोक्तंनारदेनत्रैलोक्यज्ञेनधीमता अहंबलेनवीर्येणमदेनविनयेनच ११३
प्रभावेणैवशौर्येणतेजसाविक्रमेणच सत्येनचैववद्दानेननान्योस्तिसदृशःपुमान् ११४ विदित्वासर्वमात्मानंवचनंश्रद्दधाम्यहम् क्षेत्रजो
हंसुतस्तस्यउग्रसेनस्यहस्तिप ११५ मातापितृभ्यांसंत्यक्तःस्थापितःस्वेनतेजसा उभाभ्यामपिविद्विष्टोबांधवैश्चविशेषतः ११६

मानःवादयन् १११ लक्ष्यवीथींब्रह्मलोकमार्गंदेवयानम् ११२ ११३ सदृशोमयेतिशेषः ११४ ११५ ११६ छ ५ छ छ

११७ ११८ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टाविंशोऽध्यायः २८ तस्मिन्निति १ यत्रमंचाः भांतिसमाजवाटः प्राङ्मुखैर्मंचागारैः शुशुभेइतिपंचमस्यचतुर्थतृतीयस्थानांपदानांसंबंधः तत्रमंचाः कीदृशा इत्यत आह द्वितीयेनश्लोकेनसचित्रेतिचित्रसहिताः सचित्राः अश्रयो अष्टकोणाश्चरणायेषांते सचित्राश्शक्तिचरणाः २ निर्युक्तैः विरलतंतुभिरंतःपटैःयुक्तानिपंचागाराणियेषुस्थिताःराजदाराःसर्वंबहिस्थंपश्यंतिबाह्याश्चतान्नपश्यंतीतितादृशैश्चारुनिर्युक्तैः ३ सुनिर्युक्तैः शोभनाः निर्युक्ताः मल्लादयोयेषुतैः ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ताभिः यस्यशिल्पवतोयदुपकरणद्रव्यंतेनचिह्निताभिः श्रेणीनांअनेकजातीनामप्येकशिल्पोपजीविनांगणा

एतानपिहनिष्यामियादवान्कृष्णपक्षिणः तद्विमौघातयित्वातुहस्तिनागोपकिल्बिषौ ११७ तदुच्चगजमारुह्यसांकुशप्रासतोमरः स्थिरोभवमहामात्रसमाजद्वारिमाचिरम् ११८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकंसवाक्यनाम अष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८ वैशंपायनउवाच तस्मिन्महाहनिनिर्वृत्तेद्वितीयेसमुपस्थिते आपूर्यतमहारंगः पौरैर्युद्धदिदृक्षुभिः १ सचित्राःशक्तिचरणाः सार्गलद्वारवेदिकाः सगवाक्षार्धचंद्राश्चसतल्पोत्तमभूषिताः २ प्राङ्मुखैश्चारुनिर्युक्तैर्माल्यदामावतंसितैः अलंकृतैर्विराजद्भिःशारदैरिवतोयदैः ३ मंचागारैःसुनिर्युक्तैर्युद्धायस्कविभूषितैः समाजवाटःशुशुभेसमेघौघइवार्णवः ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ताभिःपताकाभिर्निरंतरम् श्रेणीनांचगणानांचमंचाभांत्यचलोपमाः ५ अंतःपुरचराणांचप्रेक्षागाराण्यनेकशः रेजुःकांचनचित्राणिरत्नज्वालाकुलानिच ६ तानिरत्नौघकॢप्तानिससानुप्रग्रहाणिच रेजुर्जवनिकाक्षेपैःसपक्षाइवखेनगाः ७ तत्रचामरहारैश्चभूषणानांचसिंजितैः मणीनांचविचित्राणांविचित्रोश्चेरुरर्चिषः ८ गणिकानांपृथक्मंचाःशुभैरास्तरणावरैः शोभितावारमुख्याभिर्विमानप्रतिमौजसः ९ तत्रासनानिमुख्यानिपर्यंकाश्चहिरण्मयाः प्रकीर्णाश्चकुथाश्चित्राःसपुष्पस्तबकैर्वृताः १० सौवर्णाःपानकुंभाश्चपानभूम्यश्चशोभिताः फलावदंशपूर्णाश्चचांगेयःपानयोजिताः ११ अन्येचमंचाबहवःकाष्ठसंचयबंधनाः रेजुःप्रस्तरणास्तत्रशतशोऽथसहस्रशः १२ उत्तमागारिकाश्चैवसूक्ष्मजालावलोकिनः स्त्रीणांप्रेक्षागृहाभांतिराजहंसाइवांबरे १३ प्राङ्मुखश्चारुनिर्युक्तोमेरुशृंगसमप्रभः रुक्मपत्रनिभस्तंभश्चित्रनिर्यागशोभितः १४ प्रेक्षागारःसकंसस्यप्रचकाशोधिकश्रिया शोभितोमाल्यदामैश्चनिवासकृतलक्षणः १५

नांएकजातीनां ५ ६

तानीतिजवनिकारूपैराक्षेपैरंतर्द्धिकरैस्तिरोहिताधोभागानिरत्नौघैः कॢप्तानिकृतानिप्रेक्षागाराणिससानुप्रग्रहाणिउपरिदेशेसपताकानिरेजुः सपक्षपर्वतवद्भांतीत्यर्थः ७ तत्रप्रेक्षागारेषु ८ ९ कुथाः आस्तरणविशेषाः १० फलावदंशाःजंबीराद्युपदंशास्तैः पूर्णाःचांगेयैःचुक्रिकादिपानरसाः पानयोजिताः पानार्थंस्थापिताः ११ प्रस्तरणाः प्रकृष्टास्तरणाः १२ उत्तमागारिकाः गृहोपरिगृहंयत्तदुत्तमागारंतत्रभवाःसूक्ष्मजालद्वारावलोकोयस्त्वद्वंतःप्रेक्षागृहाःप्रेक्षार्थागृहाः १३ प्राङ्मुखः प्रेक्षागारः कंसस्यचकाशेइतिद्वयोः संबंधः १४ १५

१६ राजाकंसः १७ १८ १९ आवलितानिप्रस्फुरितानि अंबराणियेषाम् २० क्ष्वेडितंतत्सहितेन आस्फोटितेन आस्फालनेनउपलक्षितौ २१ २२ २३ करंसुंडा-
दंडम् २४ २५ २६ तालस्वनंगजंकोपयितुंकरतालिकाध्वनिम् २७ २८ बबाधव्याकुलंचकार २९ अपोथयत्पुच्छाकर्षणेन भूमौघर्षितवान् ३० मूढः व्याकुलः

तस्मिन्नानाजनाकीर्णेजनौघप्रतिनादिते समाजवाटेसंरब्धेकंपमानार्णवप्रभे १६ राजाकुवलयापीडः समाजद्वारिकुंजरः तिष्ठत्वि-
तिसमाज्ञाप्यप्रेक्षागारमुपाययौ १७ सशुक्लेवाससीबिभ्रत्श्वेतव्यजनचामरः शुशुभेश्वेतमुकुटःश्वेताभ्रइवचंद्रमाः १८ तस्यसिंहा
सनस्थस्यसुखासीनस्यधीमतः रूपमप्रतिमंदृष्ट्वापौराःप्रोचुर्जयाशिषः १९ ततःप्रविविशुर्मल्लारंगमावल्गितांबराः तिस्रश्चभागशःक
क्षाःप्राविशन्बलशालिनः २० ततस्तूर्यनिनादेनक्ष्वेडितास्फोटितेनच वसुदेवसुतौहृष्टौरंगद्वारमुपस्थितौ २१ वल्गुवौवस्त्रसंवीतौ
सुरचंदनभूषितौ ऊर्ध्वपीडौस्रगापीडौबाहुशस्त्रकृतोयमौ आस्फोटयंतावन्योन्यंबाहूचैवार्गलोपमौ २२ तावापतंतौत्वरितौप्रतिषि-
द्धौवराननौ तेनमत्तेननागेनचोद्यमानेनवैभृशम् २३ समत्तहस्तीदुष्टात्माकृत्वाकुंडलिनंकरम् चकारचोदितोयत्नंनिहंतुंबलकेशवौ
२४ ततःप्रहसितःकृष्णस्त्रास्यमानोगजेनवै कंसस्यतत्मतंचैवजगर्हेसदुरात्मनः २५ त्वरतेखलुकंसोयंगंतुंवैवस्वतक्षयम् योमाम
नेननागेनप्रधर्षयितुमिच्छति २६ सन्निकृष्टेततोनागेगर्जमानेयथाघने सहसोत्पत्यगोविंदश्चक्रेतालस्वनंप्रभुः २७ क्ष्वेडितास्फोटि
तरवंकृत्वानागस्यचाग्रतः करंससीकरंतस्यप्रतिजग्राहवक्षसा २८ विषाणांतरगोभूत्वापुनश्चरणमध्यगः बबाधेतंगजंकृष्णःपवनु-
स्तोयदंयथा २९ सहस्ताग्राद्विनिष्क्रांतोविषाणाग्राच्चदंतिनः विमुक्तःपादमध्याच्चकृष्णोद्विपमपोथयत् ३० सोतिकायस्तुसंमूढो
हंतुंकृष्णमशक्नुवन् गजःस्वेष्वेवगात्रेषुमथ्यमानोरराससह ३१ पपातभूमौजानुभ्यांदशनाभ्यांतुतोदच मदंसुस्रावरोषाच्चघर्मा
पायेयथाघनः ३२ कृष्णस्तुतेननागेनक्रीडित्वाशिशुलीलया निधनायमतिंचक्रेकंसद्विष्टेनचेतसा ३३ सतस्यप्रमुखेपादंकृत्वाकुं
भादनंतरम् दोर्भ्यांविषाणमुत्पाट्यतेनैवप्राहरत्तदा ३४ सतेनवज्रकल्पेनस्वेनदंतेनकुंजरः हन्यमानःशकृन्मूत्रंमुमोचार्तोरराससह
३५ कृष्णजर्जरितांगस्यकुंजरस्यार्तचेतसः कटाभ्यामतिसुस्राववेगवद्भूरिशोणितम् ३६ लांगूलंचास्यवेगेननिश्चकर्षहलायुधः
शैलपृष्ठान्नूसलीनंवैनतेयइवोरगम् ३७ तेनैवगजदंतेनकृष्णोहत्वातुदंतिनम् जघानैकप्रहारेणगजारोहणमुल्बणम् ३८ सोर्त-
नादंमहत्कृत्वाविदंतोदंतिनांवरः पपातसमहामात्रोवज्रभिन्नइवाचलः ३९

ररासशब्दंकृतवान् ३१ दशनाभ्यांमूलतोभग्नाभ्यांतुतोदव्यथां
पाप ३२ ३३ प्रमुखेभ्रूमध्यदेशेविषाणंदंतम् ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ सार्तेतिसंधिरार्षः महत्महांतम् ३९ छ छ छ छ

तोरणस्य बहिर्द्वारस्य अंगानि स्तंभादीनि तोरणं वाहनं गजस्तस्यांगानीति दंतद्वयं हस्ताभ्यां गृहीतमित्यन्ये ४० ४१ ४२ भोजराजः कंसः विषसाद विषादमापत्तत्र हेत्वंत
रं पौराणामनुरागं च कृष्णो आलक्ष्य ४३ ४४ इति हरिवंशे विष्णुपर्वणि टीकायां एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ प्रविशंतं पूर्वजं पुरतः कृत्वा प्रविशंतमित्यन्वयः १ मदेन हस्ति
संबंधिना लिप्तबाहुदेशामित्यर्थः २ व्यूहमानं कंसं हंतुं विशेषतः तर्कयंतं तं घनमिव संचरंतं वा पक्षी ३ आयस्तमुखः म्लानमुखः ४ ५ ६ ७ अंध्रं अंधयितारं चाणूरा

ततस्तौ तोरणांगानि प्रगृह्य रणकर्कशौ गजस्य पादरक्षांश्च जघ्नतुः पुरुषर्षभौ ४० तांश्च हत्वा विविशतुर्मध्यं रंगस्य तावुभौ नासत्याव
श्विनौ स्वर्गादवतीर्णाविवेच्छया ४१ वृष्ण्यंधकाश्च भोजाश्च ददृशुर्वनमालिनौ क्ष्वेडितोत्कृष्टनादेन बाह्वोरास्फोटितेन च सिंहनादै
श्च तालैश्च हर्षयामास तु जनं ४२ तौ दृष्ट्वा भोजराजस्तु विषसाद दृयामतिः पौराणामनुरागं च हर्षं चालक्ष्य भारत ४३ तं हत्वा पुंडरीका-
क्षो नदंतं दंतिनां वरम् अवतीर्णोर्णवाकारं समाजं सह पूर्वजः ४४ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे विष्णुपर्वणि कुवलयापीडवधो
नाम एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ वैशंपायन उवाच प्रविशंतं तु वेगेन मारुतावलिनां वरम् पूर्वजं पुरतः कृत्वा कृष्णः कमललोचनम्
१ गजदंतकृतोल्लेखवक्षोभुजदेवकीसुतम् युद्धसमर्दयोगेन मदेन रुधिरेण च २ वल्गमानं यथा सिंहं व्यूहमानं यथा घनम् बाहुशब्द
प्रहारेण चालयंतं वसुंधराम् ३ औग्रसेनिः समालोक्य दंतिदंतोद्यतायुधम् कृष्णं भृशायस्तमुखः सरोषं समुदैक्षत ४ भुजासक्तेन सु
शुभे गजदंतेन केशवः चंद्रार्द्धबिंबसंसक्तो यथैकशिखरो गिरिः ५ वल्गमाने तु गोविंदे सकृत्स्नो रंगसागरः जनौघपतिनादेन पूर्यमाणइ
वाबभौ ६ ततः क्रोधाभिताम्राक्षः कंसः परमकोपनः चाणूरमादिशद्युद्धे कृष्णस्यैकमहाबलम् ७ अंध्रं मल्लं च निकृतिं मुष्टिकं च महा
बलम् बलदेवाय सक्रोधादादिदेशाद्रिचयोपमम् ८ कंसेनापि समाज्ञप्तश्चाणूरः पूर्वमेव तु योद्धव्यं सह कृष्णेन त्वया यत्नवतेति वै ९ सरो-
षेण तु चाणूरः कषायीकृतलोचनः अभ्यावर्तत युद्धायमपापूर्णो यथा घनः १० अवघुष्टे समाजे तु निःशब्दस्तिमिते जने यादवाः स-
हितास्तत्र इदं वचनमब्रुवन् ११ बाहुयुद्धमिदं रंगे सप्राश्निकमकातरम् क्रियाबलसमाज्ञातमशास्त्रानिर्मितं पुरा १२ अद्भिश्चापि श्रमो
नित्यं विनेयः कालदर्शिभिः करीषेण च मल्लस्य सततं सत्क्रिया स्मृता १३ स्थितो भूमिगतेनैव योधायथामार्गतः स्थितः संयुज्यतश्च पर्या
यः प्राश्निकैः समुदाहृतः १४ बालो वा यदि वा वृद्धो मध्यो वापि कृशोपि वा बलस्थो वा स्थितो रंगे ज्ञेयः कक्षांतरेण वै १५

परनामानं कृष्णायादि
देशेति संबंधः बलदेवाय मुष्टिकामिति च निकृतिं कपटवंतमित्युभयत्र संबंधनीयम् ८ ९ १० अवघुष्टे राजाज्ञया निःशब्दाभवतेति श्राविते ११ सप्राश्निकं सपरीक्षकं अका
तरं भीरुरहितं निर्मितं विधिना १२ विनेयः परिहर्तव्यः १३ स्थितः स्थितेन संयुज्यते नियुध्यतः १४ एवं बालो बालेनेत्यादि कक्षांतरेण स्वस्वकक्षामध्यत एवेत्यर्थः १५ ७

१६ प्रकृतेर्विशेषमाह तदिदमिति १७ १८ एवंसंदेहमानंजनंभगवानाश्वासयति अहमिति १९ २० यइतिकरीषिणोद्वर्तनंजलेन क्षालनंकषायेणगैरिकेणानुलेपनं
चेतिमल्लानांसंप्रदायइत्यर्थः २१ संयमः अन्योन्यंअपसारणंस्थिरता अनपसरणं व्यायामः स्थिरयोरपिहस्तपादादिचालनंसत्क्रियाचालनेपिमर्मास्पर्शित्वंसत्क्रिया
यामपिबलाधिक्येनरंगेनियतासिद्धिर्जयारव्याषड्भिः साधनैर्भवतीत्यर्थः २२ यद्यपिरंगयुद्धमवैरं तथाप्ययंअंधः कंसोवासवैरंकर्तुमुद्यतोस्यवधेनैवजगत्तोषयामि
माविषादंकुरुतेतिभावः २३ २४ निपातानंतरंनहंतव्यमितिनियममतिक्रम्यहताः २५ तदेवाह शस्त्रेति शस्त्रंशत्रोर्विदारणंतदेवसिद्धिर्मल्लानांतुपातनमात्रंसिद्धि

बलतश्चक्रियातश्चबाहुयुद्धविशारदैः निपातानंतरंकिंचिन्नकर्तव्यंविजानता १६ तदिदंप्रस्तुतंरंगेयुद्धंकृष्णांध्रमल्लयोः बालःकृष्णो
महानंध्रःकथंनःस्याद्विचारणा १७ ततःकिलकिलाशब्दःसमाजेसमवर्तत प्रावल्गतचगोविंदोवाक्यंचेदमुवाचह १८ अहंबालोमहा
नंध्रोवपुषापर्वतोपमः युद्धममानेनसहरोचतेबाहुशालिना १९ युद्धव्यतिक्रमःकश्चिन्नभविष्यतिमत्कृतः नह्यहंबाहुयोधानांदूषयि
ष्यामियन्मतम् २० योयंकरीषधर्मश्चतोयधर्मश्चरंगजः कषायस्यचसंसर्गःसमयोह्येषकल्पितः २१ संयमःस्थिरताशौर्यंव्यायामःस
त्क्रियाबलम् रंगेचनियतासिद्धिरेतद्युद्धविदांमतम् २२ अवैरमेवयदयंसवैरंकर्तुमुद्यतः अत्रवैनिग्रहःकार्यस्तोषयिष्याम्यहंजगत् २३
करूषेषुप्रसूतोयंचाणूरोनामनामतः बाहुयोधीशरीरेणकर्मभिश्चारुचिन्त्यताम् २४ एतेनबहवोमल्लानिपातानंतरंहताः रंगप्रतापका
मेनमल्लमार्गश्चदूषितः २५ शस्त्रसिद्धिस्तुयोधानांसंग्रामेशस्त्रयोधिनाम् रंगसिद्धिस्तुमल्लानांप्रतिमल्लनिपातजा २६ रणेविजय
मानस्यकीर्तिर्भवतिशाश्वती हतस्यापिरणेशस्त्रैर्नाकपृष्ठंविधीयते २७ रणेह्युभयतःसिद्धिर्हतस्येहप्रतापिवा साहिभ्रूणातिकी
यात्रामहद्भिःसाधुपूजिता २८ अयंतुमार्गोबलतःक्रियातश्चविनिःसृतः मृतस्यरंगेकःस्वर्गोजयतोवाकुतोरतिः २९ येतुकेचिदिहदो
षेणराज्ञःपंडितमानिनः प्रतापार्थेहतामल्लामल्लहंतुर्वधोहिसः ३० एवंसंजल्पतामेवताभ्यांयुद्धंसुदारुणम् उभाभ्यामभवद्धोरंवा
रणाभ्यांयथावने ३१ कृतप्रतिकृतैश्चित्रैर्बाहुभिश्चसकंकटैः सन्निपातावधूतैश्चप्रमाथोन्मथनैस्तथा ३२ तावुभावपिसंश्लिष्टौय
थाशैलमयौतथा क्षेपणैर्मुष्टिभिश्चैववराहोद्धूतनिःस्वनैः ३३

नैवधइत्यर्थः २६ २७ २८ २९ हंतुःप्रयोज्यस्यप्रयोजकस्यवधोवधजंपा
पम् ३० ताभ्यांतयोः ३१ कंकटः आलिंगनेनावरोधः सन्निपातःउभाभ्यांवक्षःसंश्लेषणावराधः अवधूतंतयोर्बलवता अन्यस्यदूरीकरणंप्रमाथोभूमौ
पातनंउन्माथउद्धृत्यनिपातनम् ३२ शैलमयौगंडशैलोपमौकठिनौ क्षेपणैरास्फालनैः मुष्टिभिः मुद्गिवांगुलिभिर्हस्ताग्रैः वराहोद्भूतंपादयोर्मध्यंप्रविश्या
पक्षेपणंनिःस्वनःनिर्ह्रादःस्वनोवाचान्यत्करणंतैः ३३ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

कीलवज्रनिपातौकूर्परजानुभ्यामाघातौप्रसृष्टः अन्योन्यमंगुलिप्रदाः शलाकानखपाताः जत्रुदेशेअंगुष्ठेनकुक्षिदेशेइतरांगुलिभिश्चसहाक्रमणं पादोद्धूतैःति
र्यक्पादप्रक्षेपेणशत्रोश्चालनंस्थानात् ३४ अवघट्टितैःतिर्यगास्फालितैः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ तापनीयेसौवर्णमयौनेत्रेनेत्र

कीलवज्रनिपातैश्चप्रसृष्टाभिस्तथैवच शलाकानखपातैश्चपादोद्धूतैश्चदारुणैः ३४ जानुभिश्चाश्मनिर्घोषैः शिरोभिश्चावघट्टितैः
तद्युद्धमभवद्घोरमशस्त्रंबाहुतेजसा ३५ बाहुप्राणेनशूराणांसमाजोत्सवसन्निधौ संरज्यतजनःसर्वः सोत्कृष्टनिनदोत्थितः ३६ सा
धुवादांश्चमंचेषुघोषयंत्यपरेजनाः ततःप्रस्विन्नवदनः कृष्णःप्रणिहितेक्षणः न्यवारयततूर्याणिकंसःसव्येनपाणिना ३७ प्रतिषिद्धेषु
तूर्येषुमृदंगादिषुतेषुवै खेसंगतान्यवाद्यंतदेवतूर्याण्यनेकशः ३८ युध्यमानेहृषीकेशेपुंडरीकनिभेक्षणे स्वयमेवप्रवाद्यंततूर्यघोषा
स्तुसर्वशः ३९ अंतर्धानगतादेवाविमानैःकामरूपिभिः चेरुर्विद्याधरैःसार्द्धंकृष्णस्यजयकांक्षिणः ४० जयस्वकृष्णाच्चाणूरंदानवंमल्ल
रूपिणम् इतिसप्तर्षयःसर्वेऊचुश्चैवनभोगताः ४१ चाणूरेणचिरंकालंक्रीडित्वादेवकीसुतः बलमाहारयामासकंसस्याभावदर्शिवान्
४२ ततश्चचालवसुधामंचाश्चैवव्यघूर्णिरे मुकुटाच्चापिकंसस्यपपातमणिरुत्तमः ४३ दोर्भ्यामानम्यकृष्णस्तुचाणूरंशीर्णजीवितम् मा
हरन्मुष्टिनामूर्ध्निवक्षस्याहत्यजानुना ४४ निःसृतेसाश्रुरुधिरेतस्यनेत्रेसबंधने तापनीयेयथाघंटेकक्षोपरिविलंबिते ४५ पपातसतु
रंगस्यमध्येनिःसृतलोचनः चाणूरोविगतप्राणोजीवितांतेमहीतले ४६ देहेनतस्यमल्लस्यचाणूरस्यगतायुषः सन्निरुद्धोमहारंगः
सशैलेनेवलक्ष्यते ४७ रौहिणेयोहतेतस्मिन्चाणूरेबलदर्पिते जग्राहमुष्टिकंरंगेकृष्णस्तोसलकंपुनः ४८ सन्निपातेतुतौमल्लौप्रथमे
क्रोधमूर्च्छितौ समेयातांरामकृष्णौकालस्यवशवर्तिनौ ४९ निर्घातावनतौभूत्वारंगमध्येववल्गतुः कृष्णस्तोसलमुद्यम्यगिरिशृंगोप
मंबली भ्रामयित्वाशतगुणंनिष्पिपेषमहीतले ५० तस्यकृष्णाभिपन्नस्यपीडितस्यबलीयसः मुखाद्रुधिरमत्यर्थमुज्जगाम
मुमूर्षतः ५१ संकर्षणस्तुसुचिरंयोधयित्वामहाबलः अंध्रमल्लंमहामल्लोमंडलानिव्यदर्शयत् ५२ मुष्टिनैकेनतेजस्वीसाशनिस्तनयित्नुना
शिरस्यभ्यहनद्वीरोवज्रेणेवमहागिरिम् ५३ सनिष्पतितमस्तिष्कोविस्रस्तनयनोमहान् पपातनिहतस्तेनततोनादोमहानभूत् ५४
अंध्रतोशलकौहत्वाकृष्णसंकर्षणावुभौ क्रोधसंरक्तनयनौरंगमध्येववल्गतुः ५५ समाजवाटोनिर्मल्लःसोभवद्भीमदर्शनः अंध्रेतदा
महामल्लेमुष्टिकेचनिपातिते ५६ येचसंप्रेक्षकागोपानंदगोपपुरोगमाः भयक्षोभितसर्वांगाःसर्वेतत्रावतस्थिरे ५७

पिंडौ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ मस्तिष्कौगंडप्रदेशस्थौमांसपिंडौ ५४ ५५ ५६ ५७ छ छ छ छ

५८ ५९ ६० भ्रूभेदो भ्रूहृदयांतरं मध्यं तद्गोचरस्तत्रोद्भूतः रोषाग्नेर्निर्यासो ज्वालाकलापइवेत्यर्थः ६१ मानसाग्निना क्रोधाग्निना केशवायसधूमेन केशवेयत् आयसं काठिन्यप्रकटीकरणं तदेव धूमवत् गमकं यस्य तेन केशवायसधूमेन रोषः द्विषोपकाराक्षमत्वेन यस्तापः सएवानिःश्वासवायुर्यस्य ६२ स्विन्नालीकतलस्य प्रस्विन्नललाटस्य ६३ यथावृक्षपत्रगताः अवश्यायबिंदवो बालसूर्यकरस्पृष्टा भांति तद्वदित्यर्थः ६४ आज्ञापयत आज्ञापितवान् संधिरार्षः व्यायतान् अतिघोरान् ६५

हर्षजं वारिनेत्राभ्यां वर्षमाणाप्रवेपती प्रस्रवोत्पीडिता कृष्णं देवकीसमुदैक्षत ५८ कृष्णादर्शनजातेन बाष्पेणाकुलितेक्षणः वसुदेवोजरां त्यक्त्वा स्नेहेन तरुणायते ५९ दारमुख्याश्चताः सर्वाः कृष्णास्यसुखपंकजम् पपुर्हि नेत्रभ्रमरैर्निमेषांतरगामिभिः ६० कंसस्यायसुखस्वेदो भ्रूभेदांतरगोचरः अभवद्रोषनिर्यासः कृष्णासंदर्शनेरितः ६१ केशवायसधूमेन रोषनिःश्वासवायुना दीप्तमंतर्गतं तस्य हृदयमानसाग्निना ६२ तस्य प्रस्फुरितौष्ठस्य स्विन्नालिकतलस्य वै कंसवक्त्रस्य रोषेण रक्तसूर्यायते वपुः ६३ क्रोधरक्तान्मुखात्तस्य निःसृताः स्वेदबिंदवः यथा रविकरस्पृष्टा वृक्षावश्यायबिंदवः ६४ सोज्ञापयत संक्रुद्धः पुरुषान् व्यायतान्बहून् गोपावेतौ समाजौघान्निष्क्राम्येतां वनेचरौ ६५ नचैतौ द्रष्टुमिच्छामि विकृतौ पापदर्शनौ गोपानामपि मे राज्ये न कश्चित्स्थातुमर्हति ६६ नंदगोपश्च दुर्मेधाः पापेष्वभिरतो मम आयसैर्निगडाकारैर्लोहपाशैर्निगृह्यताम् ६७ वसुदेवश्च दुर्वृत्तो नित्यं द्वेषकरो मम अवृद्धार्हेण दंडेन क्षिप्रमद्यैव शास्यताम् ६८ येचेमे प्राकृता गोपा दामोदरपरायणाः ह्रीयंतां गाव एतेषां यच्चास्ति वसु किंचन ६९ एवमाज्ञापयानं तं कंसं परुषभाषिणम् ददर्शायस्तनयनः कृष्णः सत्यपराक्रमः ७० क्षिप्ते पितरि चुक्रोध नंदगोपे च केशवः ज्ञातीनां च व्यथां दृष्ट्वा विसंज्ञां चैव देवकीम् ७१ स सिंह इव वेगेन केशवो जातविक्रमः आरुरुक्षुर्महाबाहुः कंसनाशार्थमच्युतः ७२ रंगमध्यादुत्पपात कृष्णः कंसासनांतिकम् असज्जहासुना क्षिप्तो यथा खस्थो घनाघनः ७३ ददृशुर्निहितं सर्वे रंगमध्यादवप्लुतम् केवलं कंसपार्श्वस्थं ददृशुः पुरवासिनः ७४ सोपि कंसस्तथायस्तः परीतः कालधर्मणा आकाशादिव गोविंदं मेने तत्रागतं प्रभुम् ७५ स कृष्णो नायतं कृत्वा बाहुं परिघसन्निभम् मूर्द्धजेषु परामृष्टः कंसो वै रंगसंसदि ७६ मुकुटश्चापतत्तस्य कांचनो वज्रभूषितः शिरसस्तस्य कृष्णेन परामृष्टस्य पाणिना ७७ स हस्तग्रस्तकेशश्च कंसो निर्बलतां गतः तथैव च विसंज्ञो वै वैकल्यं समपद्यत ७८ निगृहीतश्च केशेषु गतश्रीरिव निःश्वसन् नशशाक सुखं द्रष्टुं कंसः कृष्णास्य वै तदा ७९ विकुंडलाभ्यां कर्णाभ्यां छिन्नहारेण वक्षसा मलबाभ्याच बाहुभ्यां गात्रैर्विसृतभूषणैः ८०

६६ पापेषु कपटेषु निगडाकारैः पादशृंखलारूपैः ६७ ६८ ६९ आयस्तनयनः क्रोधप्रसारितनेत्रः ७० ७१ ७२ घनाघनः महामेघः ७३ ७४ आयस्तः व्याकुलीकृतः ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ विसृतभूषणैः भ्रष्टाभरणैः ८०

उत्तरीयेणावलितंवेष्टितंआननंकंठोयस्य ८१ मंचान्निष्क्रम्य अधस्तान्निपात्यतदुपरिस्वयंचनिपत्यकेशेषुतंगृह्यचकर्ष ८२ देहकृष्टांदेहेनलांगलेनेवकर्षिताम्
८३ गतासुषमितिगतासोरपिकर्षणंमित्राणांसंतोषार्थमित्यर्थः ८४ विपरीतेनभूरानर्हेणक्रमेणप्रकारेण ८५ विपर्यस्तंकंधरायास्त्रुटितत्वेनान्यथाभूतम् ८६
असंग्रामेतिस्वर्गःकीर्तिश्चवीरमार्गःतदुभयभ्रष्टइत्यर्थः ८७ अथाप्यस्यसद्गतिरस्तीत्याहतस्येति ८८ ८९ प्रस्नवोत्पीडैःप्रस्नवस्यातिभरैः ९० ९१ कंसभ्रात-

स्रंसितेनोत्तरीयेणसहसावलिताननः चेष्टमानःसमाक्षिप्तःकंसःकार्ष्णेनतेजसा ८१ चकर्षचमहारंगेमंचान्निष्क्रम्यकेशवः केशेषु
तंबलाद्गृह्यकंसंक्लेशार्हतांगतम् ८२ कृष्यमाणःसकृष्णेनभोजराजोमहाद्युतिः समाजवाटपरिखांदेहकृष्टांचकारह ८३ समाजवा
टेक्रीडित्वाविकृष्यचगतासुषम् कृष्णोविसर्जयामासकंसदेहमदूरतः ८४ धरण्यांमृदितःशिश्येतस्यदेहःस्वरोचितः क्रमेणविपरी
तेनपांसुभिःपरुषीकृतः ८५ तस्यतद्वदनंश्याममकस्मात्मुकुटंविना नविभातिविपर्यस्तंविपलाशंयथांबुजम् ८६ असंग्राममृतःकं
सःसबाणैरपरिक्षतः केशग्राहान्निरस्तश्चवीरमार्गान्निराकृतः ८७ तस्यदेहप्रकाशंतेसहसाकेशवार्पिताः मांसच्छेदघनाःसर्वेनखा
गात्राजीवितच्छिदः ८८ तंहत्वापुंडरीकाक्षःप्रहर्षाद्द्विगुणप्रभः ववंदेवसुदेवस्यपादौनिहतकंटकः ८९ मातुश्चशिरसापादौनिपीड्यय
दुनंदनः सासिंचत्प्रस्नवोत्पीडैःकृष्णमानंदनिःसृतैः ९० यादवांश्चैवतान्सर्वान्यथास्थानंयथावयः पप्रच्छकुशलंकृष्णोदीप्यमानः
स्वतेजसा ९१ बलदेवोपिधर्मात्माकंसभ्रातरमूर्च्छितम् बाहुभ्यामेवतरसासुनामानमपोथयत् ९२ तौजितारीजितक्रोधौचिरविप्रो
षितौव्रजे स्वपितुर्भवनंवीरौजग्मतुर्हृष्टमानसौ ९३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकंसवधोनामत्रिंशोऽध्या
यः ३० वैशंपायनउवाच भर्तारंपतितंदृष्ट्वाक्षीणपुण्यमिवग्रहम् कंसपत्न्योहतंकंसंसमंतात्पर्यवारयन् १ तंमहीशयने
सुप्तंक्षितिनाथंगतायुषम् भार्याःस्मदृष्ट्वाशोचंतिमृग्योमृगपतिंयथा २ हाहताःस्ममहाबाहोसहसागतबांधवाः वीरपत्न्योहतेवी
रेत्वयिवीरव्रतप्रिये ३ इमामवस्थांपश्यस्त्वःपश्चिमांतवनैष्ठिकीम् कृपणंराजशार्दूलविलपामःसबांधवाः ४ छिन्नमूलाःस्मसंवृ
त्ताःपरित्यक्तास्त्वयाविभो त्वयिपंचत्वमापन्नेनाथेस्माकंमहाबले ५ कोनःकोपपरीतांगीरतिसंसर्गलालसाः लताइवविचेष्टंतीःश
यनीयान्निनेष्यति ६ इदंतेसदृशंसौम्यहृद्यंनिःश्वाससमारुतम् दहत्यर्कोमुखंकांतंनिस्तोयमिवपंकजम् ७ इमौतेश्रवणौशून्यौन
शोभेतेविकुंडलौ शिरोधरायासंलीनौसततंकुंडलप्रियौ ८

रंद्रुमिलोत्पन्नमेवकंसमित्रीभूतंनत्वौग्रसेनिं ९२ ताविति बाह्याभ्यंतरशत्रुजयिनाविति शेषेण
इत्यर्थः ९३ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ३० भर्तारंपतितंदृष्ट्वेत्यादिस्पष्टार्थः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ छ छ छ

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

क्तेसमुकुटोवीर सर्वरत्नविभूषितः अत्यर्थंशिरसोलक्ष्मींयोदधारार्कसप्रभाम् ९ अनेनहिकलत्रेणतवांतःपुरशोभिना कथं-
दीनेनकर्तव्यंत्वयिलोकांतरंगते १० ननुनामस्त्रियःसाध्व्यःप्रियभोगेष्ववंचिताः पतीनामपरित्याज्याःसत्वंनस्त्यज्यगच्छसि ११ अ
होकालोमहावीर्योयेनपर्यायकर्मणा कालतुल्यःसपत्नानांत्वंक्षिप्रमपनीयसे १२ वयंदुःखेष्वनुचिताःसुखेष्वेवत्वयैधिताः कथंव
त्स्याम विधवानाथकार्पण्यमाश्रिताः १३ स्त्रीणांचारित्रलुब्धानांपतिरेकःपरागतिः त्वंहिनःस्वागतिश्छिन्नाकृतांतेनबलीयसा १४
वैधव्येनाभिभूताःस्मशोकसंतप्तमानसाः रोदितव्यन्हदेसम्नाः क्वगच्छामस्त्वयाविना १५ सहत्वयागतःकालस्त्वदंकेक्रीडितंकृतम्
क्षणेनत्वद्विहीनाःस्मअनित्याहिनृणांगतिः १६ अहोबलविपन्नाःस्मविपन्नेत्वयिमानद एकदुष्कृतकारिण्यःसर्वावैधव्यलक्षणाः
१७ त्वयास्वर्गप्रतिच्छंदेलालिताःस्मरतिप्रियाः त्वयिकामवशाःसर्वाःसनस्त्यज्यक्वगच्छसि १८ अस्माकंत्वमनाथानांनाथोह्यसिसु
रोपम आसांविलपमानानांकुररीणामिवप्रभो प्रतिवाक्यंजगन्नाथदातुमर्हसिमानद १९ एवमार्तकलत्रस्यशाम्यमानेषुबंधुषु
गमनंतेमहाभागदारुणंप्रतिभातिनः २० नूनंकांततराःकांतपरलोकेवरस्त्रियः यतस्त्वंप्रस्थितोवीरविहायेमंगृहेजनम् २१ किंनुतेकार
णवीरभार्यास्वेतास्फूरिद आर्तनादंरुदंतीषुयन्मोहान्नावबुध्यसे २२ अहोनिष्करुणायात्रानराणांसोर्ध्वदैहिकी यत्परित्यज्यदारान्स्वा
न्निरपेक्षाव्रजंतिहि २३ अपतित्वंस्त्रियाःश्रेयोनतुशूरःपतिःस्त्रियाः स्वर्गस्त्रीणांप्रियाःशूरास्तेषामपिच्नताःप्रियाः २४ अहोक्षिप्रमह
श्वेनेनयतात्वारणप्रियम् प्रहृतंनःकृतांतेनसर्वासामंतरात्मसु २५ हत्वाजरासंधबलंजित्वायक्षांश्चसंयुगे कथंमानुषमात्रेणाहतस्त्वंज
गतीतले २६ इंद्रेणसहसंग्रामंकृत्वासायकविग्रहम् अमर्त्यैरजितोयुद्धेमर्त्येनासिकथंहतः २७ त्वयासागरमक्षोभ्यंविक्षोभ्यशरदृ
ष्टिभिः रत्नसर्वस्वहरणंजित्वापाशधरंकृतम् २८ त्वयापौरजनस्यार्थेमंदवर्षतिवासवे सायकैर्जलदान्जित्वाबलाद्वर्षमपातितम् २९
भताःपावनताःसर्वेतवतिष्ठतिपार्थिवाः प्रेषयंतोवराहाणिरत्नान्याच्छादनानिच ३० तवैवंदेवकल्पस्यदृष्टवीर्यस्यशत्रुभिः कथंप्राणां
तिकंघोरमीदृशंभयमागतम् ३१ मास्माःस्मोविधवाशब्दंत्वयिनाथेनिपातिते अप्रमत्ताःप्रमत्तेनकृतांतेननिराकृताः ३२ यद्येवंनाथगं
तव्यंयदिवाविस्मृतावयम् वाङ्मात्रेणापियामीतिवक्तव्येकःपरिश्रमः ३३ प्रसीदनाथभीताःस्मपादौतेयाममूर्द्धभिः अलंदूरप्रवासेन-
निवर्तस्वनराधिप ३४

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ७ ७ ७ ७ ७

३५ ३६ रुदितेअनुशयः आशयोंऽतःकरणंरुदितानुशयः ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

अहोवीरकथंशेषेनिषण्णस्तृणपांसुषु शयानस्यहितेभूमौकस्मान्नोद्विजतेवपुः ३५ केनसुप्तप्रहारोयंदत्तोस्माकमतर्कितः प्रदत्तं
केनसर्वासुनारीषुवैधव्यंदारुणम् ३६ रुदितानुशयोनार्याजीवंत्याःपरिदेवनम् किंवयंसतिगंतव्येसहभर्त्रारुदामहे ३७ एतस्मिन्नंतरे
दीनाकंसमाताप्रवेपती क्वमेवत्सःक्वमेपुत्रइतिरारुवतीभृशम् ३८ सापश्यन्निहतंपुत्रंनिःप्रभंशशिनंयथा हृदयेनविदीर्णेनप्रास्यमा
णापुनःपुनः ३९ पुत्रंसमभिवीक्ष्यंतीहाहतास्मीतिवाशती स्नुषाणामार्तनादेनविललापरुरोदच ४० सातस्यवदनंदीनमुत्संगेपुत्रगृद्धि-
नी कृत्वापुत्रेतिकारुण्यविललापार्तयागिरा ४१ पुत्रशूरव्रतेयुक्तज्ञातीनांनंदिवर्द्धन किमिदंत्वरितंवत्सप्रस्थानंकृतवानसि ४२ प्रसुप्तस्या
तिचिरतेकिंपुत्रनियमंविना वत्सनैवंविधाभूमौशेरतेकृतलक्षणाः ४३ रावणेनपुरागीतःश्लोकोयंसाधुसंमतः बलज्येष्ठेनलोकेषुरास
सानांसमागमे ४४ एवमूर्जितवीर्यस्यममदैवनिपातिनः बांधवेभ्योभयंघोरंदुर्निवार्यंभविष्यति ४५ तथैवज्ञातिलुब्धस्यममपुत्रस्यधीमतः
ज्ञातिभ्योभयमुत्पन्नंशरीरांतकरंमहत् ४६ सापतिंभूपतिंदृष्टुसुग्रसेनंविचेतसम् उवाचरुदतीवाक्यंविवत्साहरिणीयथा ४७ एह्येहिराज
न्शुद्धात्मन्पश्यपुत्रंजनेश्वरम् शयानंवीरशयनेवज्राहतमिवाचलम् ४८ अस्यकुर्मोमहाराजनिर्याणसदृशींक्रियाम् प्रेतत्वमुपपन्नस्य
गतस्ययमसादनम् ४९ वीरभोज्यानिराज्यानिवयंचापिपराजिताः गच्छविज्ञापितांकृष्णःकंससत्कारकारणात् ५० मरणांतानिवैराणिशां
तेशांतिर्भविष्यति प्रेतकार्याणिकार्याणिमृतःकिमपराध्यते ५१ एवमुक्त्वापतिंभोजंकेशानारुज्यदुःखिता पुत्रस्यमुखमीक्षंतीविलला
पवत्साभृशम् ५२ इमास्तेकिंकरिष्यंतिभार्याराजन्सुखोषिताः त्वांपतिंनृपतिंप्राप्ययाविपन्नमनोरथाः ५३ इमंतेपितरंवृद्धंकृष्णस्य
वशवर्तिनम् कथंद्रक्ष्यामिशुष्यंतंकासारसलिलंयथा ५४ अहंतेजननीपुत्रकिमर्थंनाभिभाषसे प्रस्थितोदीर्घमध्वानंपरित्यज्यप्रियं
जनम् ५५ अहोवीराल्पभाग्यायाःकृतांतेनाभिवर्तिना आच्छिद्यममसहायोनीयसेनयकोविदः ५६ दानमानगृहीतानित्रस्तान्येता-
नितेगुणैः रुदंतितवभृत्यानांकुलानिकुलयूथप ५७ उत्तिष्ठनरशार्दूलदीर्घबाहोमहाबल आहिदीनंजनंसर्वंपुरमंतःपुरंयथा ५८ रु-
दतीनांभृशार्तानांकंसस्त्रीणांसुविस्तरम् जगामास्तंदिनकरःसंध्यारागेणरंजितः ५९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्व
णिकंसस्त्रीविलापोनामएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ वैशंपायनउवाच उग्रसेनस्तुकृष्णस्यसमीपंदुःखितोययौ पुत्रशोकाभिसंतप्तोविषपी
तइवश्वसन् १

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ उग्रसेनःविषपातःपीतविषः १ छ छ छ

पश्चानुतापात्पश्चात्तापात्छांदसस्तकारलोपः २ तस्मिन्तस्याम् ३ ४ ५ स्त्रीणांपरिदेवितमात्रेणकृतांतस्यापिशोकोविधीयतइतियोजना ६ ७ ८ ९ स्वर्गस्थै
स्तुल्यइतिशेषः १० राज्ञांनृपान् ११ कुरुतेददाति १२ १३ विपरीतस्यपापस्य १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० ३१ २२ प्रती-

सददर्शगृहेकृष्णंयादवैःपरिवारितम् पश्चानुतापात्ध्यायंतंकंसस्यनिधनाविलम् २ कंसनारीविलापांश्चश्रुत्वासकरुणान्बहून् ग
र्हमाणस्तथात्मानंतस्मिन्यादवसंसदि ३ अहोमयातिबाल्येनरोषाद्दोषानुवर्तिना वैधव्यंस्त्रीसहस्राणांकंसस्यास्यवधेकृतम् ४ का
रुण्यंखलुनारीषुप्राकृतस्यापिजायते एवमार्तंरुदंतीषुमयाभर्तरिपातिते ५ परिदेवितमात्रेणशोकःखलुविधीयते कृतांतस्यानभिज्ञा
नांस्त्रीणांकारुण्यसंभवः ६ कंसस्याहिवधःश्रेयान्प्रागेवाभिमतोमम सतासुहृजनीयस्यपापेषुभिरतस्यच ७ लोकेपूतितवृत्तस्यपरुष-
स्याल्पमेधसः अक्लिष्टंमरणंश्रेयोनविद्विष्टस्यजीवितम् ८ कंसःपापपरश्चैवसाधूनामप्यसंमतः धिक्शब्दपातितश्चैवजीवितेतस्यका
दया ९ स्वर्गेतपोभृतांवासःफलंपुण्यस्यकर्मणः इहापियशसायुक्तःस्वर्गस्थैरुपभुज्यते १० यदिस्युर्निर्वृतालोकाःस्युश्चधर्मपराःप्र
जाः नराधर्मप्रवृत्ताश्चनराज्ञामनयःस्पृशेत् ११ निग्रहेदुष्टवृत्तीनांकृतांतःकुरुतेफलम् इष्टधर्मेषुलोकेषुकर्तव्यंपारलौकिकम् १२ अ-
तीवदेवारक्षतिनरंधर्मपरायणम् कर्तारःसुलभालोकेदुष्कृतस्यहिकर्मणः १३ हतःसोयंमयाकंसःसाध्वेतदवगम्यताम् मूलच्छेदःकृ
तस्तस्यविपरीतस्यकर्मणः १४ तदेवसांत्व्यतांसर्वःशोकार्तःप्रमदाजनः पौराश्चपुर्याश्रेण्यश्चसांत्व्यतांसर्वएवहि १५ एवंब्रुवतिगोविंदेवि
वेशावनताननः उग्रसेनोयदून्गृह्यपुत्रकिल्बिषशंकितः १६ सकृष्णंपुंडरीकाक्षमुवाचयदुसंसदि बाष्पसंदिग्धयावाचादीनयासज्ज
मानया १७ पुत्रोनिर्यातितःक्रोधान्नीतोयाम्यांदिशंरिपुः स्वधर्माधिगताकीर्तिर्नामविश्रावितंभुवि १८ स्थापितंसत्कृमाहात्म्यंशंकि-
तारिपवःकृताः स्थापितोयादवोवंशोगर्विताःसुहृदःकृताः १९ सामंतेषुनरेंद्रेषुप्रतापस्तेप्रकाशितः मित्राणित्वांभजिष्यंतिसंश्रयिष्यंति
पार्थिवाः २० प्रकृतयोनुयास्यंतिस्तोष्यंतित्वांद्विजातयः संधिविग्रहमुख्यास्त्वांप्रणमिष्यंतिमंत्रिणः २१ हस्त्यश्वरथसंपूर्णंपदातिगणसं
कुलम् प्रतिगृहाणकृष्णोदंकंसस्यबलमव्ययम् २२ धनंधान्यंचयत्किंचिद्रत्नान्याच्छादनानिच प्रतीच्छंतुनियुक्तावैत्वदीयाःकृष्णपू
रुषाः २३ स्त्रियोहिरण्यंयानानियदन्यद्वस्तुकिंचन एवंहिविहितेयोगेपर्याप्तेकृष्णविग्रहे २४प्रतिष्ठितायांमेदिन्यांयदूनांशत्रुसूदन त्वं
गतिश्चागतिश्चैवयदूनांयदुनंदन २५ शृणुष्ववदतांवीरकृपणानामिदंवचः अस्यलब्धकोपदग्धस्यकंसस्याशुभकर्मणः २६ तवप्रसादा
द्गोविंदप्रेतकार्यंक्रियेतह तस्यकृत्वानरेंद्रस्यविपन्नस्यौर्ध्वदेहिकम् २७

च्छंतु अंगीकुर्वंतु २३ २४ २५ २६ २७ छ छ छ छ छ छ छ छ छ

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ दृश्यतेभोगेनानुभूयते ३९ ४० ४१ ४२ ४३ परायणपरः परस्यकर्मणोऽयनंगमनं
तत्परस्तदधीनः कालोपिकर्माधीनः तेनस्वकर्मणैवायंमृतइत्यर्थः अहंतुनिमित्तमात्रंशस्त्रवदितिभावः यथोक्तंस्वकर्मैवनरंहंतिनशस्त्रारिपुमृत्यवः नेभंनेभ्यंन-

सस्नुषोहंसभार्यश्चचरिष्यामिमृगैःसह प्रेतसत्कारमात्रेणकृतेबांधवकर्मणि २८ आनृण्यंलौकिकंकृष्णागताःकिलभवंतिहि तस्या
ग्निपश्चिमंकृत्वाचितिस्थानेविधानतः तोयप्रदानमात्रेणकंसस्यानृण्यमाप्नुयाम् २९ एतत्तेकृष्णविज्ञाप्यंस्नेहोत्रमयियुज्यताम् मामो
तिकृगतितत्रकृपणःपश्चिमांक्रियाम् ३० एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यकृष्णःपरमविस्मितः प्रत्युवाचोग्रसेनंवैसांत्वपूर्वमिदंवचः ३१ कालयुक्त
मिदंताततवैतद्यत्त्वभाषितम् सदृशंराजशार्दूलवृत्तस्यचकुलस्यच ३२ यत्त्वमेवंविधोभूपगतेर्थेदुरतिक्रमे प्राप्स्यतेनृपसत्कारंकंसःप्रेत
गतोपिसन् ३३ कुलेमहतितेजन्मवेदानुविदितवानसि कथंनज्ञायतेतातनियतिर्दुरतिक्रमा ३४ स्थावराणांचभूतानांजंगमानांचपा
र्थिव पूर्वजन्मकृतंकर्मकालेनपरिपच्यते ३५ श्रुतवंतोर्थवंतश्चदातारःप्रियदर्शनाः ब्रह्मण्यानयसंपन्नादीनानुग्रहकारिणः ३६ लो
कपालसमास्तातमहेंद्रसमविक्रमाः क्षितिपालाःकृतांतेननीयंतेनृपसत्तम ३७ धार्मिकाःसर्वभावज्ञाप्रजापालनतत्पराः क्षत्रधर्मपरादां
ताःकालेननिधनंगताः ३८ स्वयमात्मकृतंकर्मशुभंवायदिवाशुभम् प्राप्तेकालेतुतत्कर्मदृश्यतेसर्वदेहिनाम् ३९ एषासातर्गतामायादुर्वि
ज्ञेयासुरैरपि ययायंमुह्यतेलोकोह्यत्रकर्मैवकारणम् ४० कालेनाभिहतःकंसःपूर्वकर्मप्रचोदितः नह्यहंकारणंतत्रकालःकर्मचकारणम्
सूर्यसोममयंतातकृत्स्नंस्थावरजंगमम् कालेननिधनंगत्वाकालेनैवचजायते ४१ सकालःसर्वभूतानांनिग्रहानुग्रहेरतः तस्मात्सर्वाणिभू-
तानिकालस्यवशगानिवै ४२ स्वदोषेणैवदग्धस्यसूनोस्तवनराधिप नाहंवैकारणंतत्रकालस्तत्रचकारणम् ४३ अथवाहंभविष्यामि
कारणंनात्रसंशयः परायणपरःकालःकिंकरिष्यत्यकारणः ४४ कालस्तुबलवान्राजन्दुर्विज्ञेयाहिसागतिः परावरविशेषज्ञायाया
तिसमदर्शिनः ४५ गतिःकालस्यसायेनसर्वंकालस्यगोचरम् ब्रवीमियदहंताततदनुष्ठीयतांवचः ४६ नहिराज्येनमेकार्यंनाप्यहंनृ
पकांक्षितः नचापिराज्यलुब्धेनमयाकंसोनिपातितः ४७ किंतुलोकहितार्थायकीर्त्यर्थंचसुतस्तव व्यंगभूतःकुलस्यास्यसानुजोवि-
निपातितः ४८ अहंसएवगोमध्येगोपैःसहवनेचरः प्रीतिमान्विचरिष्यामिकामचारीयथागजः ४९ एतावच्छतशोप्येवंसत्येनैतद्ब्रु
वीमिते नमेकार्यंनृपत्वेनविज्ञाप्यंक्रियतामिदम् ५० भवान्राजास्तुमान्योमेयदूनामग्रणीःप्रभुः विजयायाभिषिच्यस्वस्वराज्येनृपसत्तम
५१

वासभ्यंचोरहत्यावलंबतइति ४४ सागतिःयाकालात्परामोक्षरूपा ४५ येनकर्मणातत्वचः वचनप्रतिपाद्यंकर्मानुष्ठीयतां ४६ कांक्षितः कांक्षासंजातायस्यतादृशः ४७
४८ ४९ ५० ५१

५२ व्रीडितश्चासौअधोमुखश्चेतम् ५३ ५४ पुरीमार्गेपुरप्रवेशमार्गे ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटी०

यदितेमत्प्रियंकार्यंयदिवानास्तितेव्यथा मयानिसृष्टंराज्यंस्वंचिरायप्रतिगृह्यताम् ५२ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वातुवचनंनोत्तरंप्रत्यभाषत व्रीडिताधोमुखंतंतुराजानंयदुसंसदि ५३ अभिषेकेणगोविंदोयोजयामासधर्मवित् सबन्धुमुकुटश्रीमानुग्रसेनोमहाद्युतिः ५४ चकारसहकृष्णेनकंसस्यनिधनक्रियाम् ५४ तंसर्वेयादवामुख्याराजानंकृष्णशासनात् अनुजग्मुःपुरीमार्गेदेवाइवशतक्रतुम् ५५ रजन्यांतुनिवृत्तायांततःसूर्येविराजिते पश्चिमंकंससंस्कारंचक्रुस्तेयदुपुंगवाः ५६ शिबिकायामथारोप्यकंसदेहंयथाक्रमम् नैष्ठिकेनविधानेनचक्रुस्तेकंससत्क्रियाम् ५७ सनीतोयमुनातीरमुत्तमन्नृपतेःसुतः सत्कृतश्चयथान्यायंनैधनेनचिताग्निना ५८ तथैवभ्रातरंचास्यसुनामानंमहाभुजम् संस्कारंलंभयामासुःसहकृष्णेनयादवाः ५९ ताभ्यांतेसलिलंचक्रुर्वृष्ण्यंधकपुरोगमाः अक्षयंचास्तुकमेतेभ्योभाषमाणाःपुनःपुनः ६० हिरण्यस्यसुवर्णस्यदशकोटीस्तथाहरिः गावोरत्नानिवासांसिग्रामान्नागरसंमतान् ६१ ददौकंससमुद्दिश्यब्राह्मणेभ्योनृपोत्तमः अक्षयंचापिविप्रेभ्योभाषमाणाःपुनःपुनः ६२ तयोस्तेसलिलंदत्वायादवादीनमानसाः पुरस्कृत्योग्रसेनंवैविविशुर्मथुरांपुरीम् ६३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिउग्रसेनाभिषेककंससंस्कारकथनंनामद्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ वैशंपायनउवाच सकृष्णस्तत्रबलवान्रौहिणेयेनसंगतः मथुरांयादवाकीर्णांपुरींतांसुखमावसत् १ प्राप्तयौवनदेहस्तुयुक्तोराजश्रियाज्वलन् चचारमथुरांवीरःसरत्नाकरभूषणाम् २ कस्यचित्त्वथकालस्यसहितौरामकेशवौ गुरुंसांदीपनिंकाश्यमवंतिपुरवासिनम् ३ धनुर्वेदचिकीर्षार्थमुभौतावभिजग्मतुः निवेद्यगोत्रंस्वाध्यायमाचारेणाभ्यलंकृतौ ४ शुश्रूषूनिरहंकारावुभौरामजनार्दनौ प्रतिजग्राहतौकाश्योविद्याःप्रादाच्चकेवलाः ५ तौचश्रुतिधरौवीरौयथावत्प्रतिपद्यताम् अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासांगवेदमधीयताम् ६ चतुष्पादधनुर्वेदंशस्त्रग्रामंससंग्रहम् अचिरेणैवकालेनगुरुस्तावभ्यशिक्षयत् ७ अतीवमानुषींमेधांचिंतयित्वातयोर्गुरुः मेनेतावागतौवीरौदेवौचंद्रदिवाकरौ ८ ददर्शचमहात्मानावुभौतावपिपर्वसु पूजयंतौमहादेवंसाक्षाद्विष्णुंव्यवस्थितम् ९ गुरुंसांदीपनिंकृष्णःकृतकृत्योऽभ्यभाषत गुर्वर्थंकिंददामीतिरामेणसहभारत १० तयोःप्रभावसंज्ञात्वागुरुःप्रोवाचहृष्टवान् पुत्रमिच्छाम्यहंदत्तंयोमृतोलवणांभसि ११

द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ सकृष्णइति १ २ काश्यंकाशिदेशजं ३ ४ ५ श्रुतिधरौश्रवणमात्रग्राहिणौ ६ चतुष्पादंदीक्षासंग्रहसिद्धिप्रयोगाख्यैःचतुर्भिःपादैरुपेतंससंग्रहंसरहस्यम् ७ ८ तयोश्चंद्रसूर्यत्वमनुमायतदाराध्यत्वेनकृष्णंप्रत्यक्षेणैवददर्शेत्याहददर्शचेति ९ १० ११

तन्मृतंमे १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ रत्नानिचवैवस्वतेनदत्तानि २३ तस्यवैवस्वतस्यदासैरितिशेषः २४ २५

पुत्रएकोपिमेजातः सचापितिमिनाहृतः प्रभासेतीर्थयात्रायांतम्मृत्वंपुनरानय १२ तथेत्येवाब्रवीत्कृष्णोरामस्यानुमतेस्थितः
गत्वासमुद्रंतेजस्वी विवेशांतर्जलंहरिः १३ समुद्रःप्रांजलिर्भूत्वादर्शयामासस्वंतदा तमाहकृष्णः क्वासौभोपुत्रःसांदीपनेरिति १४
समुद्रःप्रत्युवाचेदं दैत्यःपंचजनोमहान् तिमिरूपेणतंबालंग्रस्तवानितिमाधव १५ उन्मथ्यसलिलादस्मात् ग्रस्तवानितिभारत
सपंचजनमासाद्यजघानपुरुषोत्तमः नचाससादतंबालंगुरुपुत्रंतदाच्युतः १६ सतुपंचजनंहत्वाशंखंलेभेजनार्दनः यःसदेवमनु
ष्येषुपांचजन्यइतिश्रुतः १७ ततोवैवस्वतपुरंजगामपुरुषोत्तमः ततोयमोभ्युपागम्यववंदेतंगदाधरम् १८ तमुवाचाथवैकृष्णोगु
रुपुत्रःप्रदीयताम् तयोस्तत्रतदायुद्धमासीद्घोरतरंमहत् १९ ततोवैवस्वतंघोरंनिर्जित्यपुरुषोत्तमः आससादचतंबालंगुरुपुत्रंत
दाच्युतः २० आनिनायगुरोःपुत्रंचिरनष्टंयमक्षयात् ततःसांदीपनेःपुत्रःप्रसादादमितौजसः २१ दीर्घकालगतःप्रेतःपुनरासीच्छ
रीरवान् तदशक्यमचिंत्यंचदृष्ट्वासुमहदद्भुतम् २२ सर्वेषामेवभूतानांविस्मयःसमजायत सगुरोःपुत्रमादायपांचजन्यंचमाधवः
रत्नानिचमहार्हाणिपुनरायाज्जगत्प्रभुः २३ राक्षसैस्तस्यरत्नानिमहार्हाणिबहूनिच आनाय्यावेदयामासगुरवेवासवानुजः २४
गदापरिघयुद्धेषुसर्वास्त्रेषुचतावुभौ अचिरान्मुख्यतांप्राप्तौसर्वलोकधनुर्भृताम् २५ ततःसांदीपनेःपुत्रंतद्रूपवयसंतदा प्रादात्कृष्णः
प्रतीतात्मासहरत्नैरुदारधीः २६ चिरनष्टेनपुत्रेणकाश्यःसांदीपनिस्तदा समेत्यसुमुदेराजन् पूजयन्रामकेशवौ २७ कृतास्त्रौतावुभौ
वीरौगुरुमामंत्र्यसुव्रतौ आयातौमथुरांभूयोवसुदेवसुतावुभौ २८ ततःप्रत्युद्ययुःसर्वेयादवायदुनंदनौ सबलाहृष्टमनसउग्रसे
नपुरोगमाः २९ श्रेण्यःप्रकृतयश्चैवमंत्रिणःसपुरोहिताः सबालवृद्धासाचैवपुरीसमभिवर्तत ३० नंदितूर्याण्यवाद्यंततुष्टुवुश्चजना
र्दनम् रथ्याःपताकामालिन्योभ्राजंतेस्मसमंततः ३१ प्रहृष्टमुदितंसर्वमंतःपुरमशोभत गोविंदागमनेत्वर्थंयथैवेंद्रमहेतथा ३२
मुदिताश्चाथगायंतिराजमार्गेषुगायकाः तत्रासीत्प्रथितागाथायादवानांप्रियंकरा ३३ गोविंदरामौसंप्राप्तौभ्रातरौलोकविश्रुतौ स्वपु
रेनिर्भयाःसर्वेक्रीडध्वंसहबांधवैः ३४ नतत्रकश्चिद्दीनोवामलिनोवाविचेतनः मथुरायामभूद्राजन्गोविंदेसमुपस्थिते ३५ वयांसि
साधुवाक्यानिप्रहृष्टागोहयद्विपाः नरनारीगणाःसर्वेभेजिरेमनसःसुखम् ३६

२६ २७ २८ यदुनंदनौ यदूनामानंदयितारौप्रत्युद्ययुःसंमुखमागमन् २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ छ छ छ

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ रैवतस्यपर्वतविशेषस्य ४४ ४५ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ राजगृहेश्वरोजरासं
धः दुहितृभ्यांअस्तिप्राप्तिसंज्ञाभ्यांकंसभार्याभ्यांनिविदितेसति १ षडंगेनरथगजतुरगपदातिपण्यधान्यापणिकाख्यैःषड्भिरंगैरुपेतेन २ अपचितिमानृण्यं ३

शिवाश्चवाताःप्रववुर्विरजस्कादिशोदश दैवतानिचहृष्टानिसर्वेष्वायतनेषुच ३७ यानिलिंगानिलोकस्यचासन्कृतयुगेपुरा ता
निसर्वाण्यदृश्यंतपुरीप्राप्तेजनार्दने ३८ ततःकालेशिवेपुण्येस्यंदनेनारिमर्दनः हरियुक्तेनगोविंदोविवेशमथुरापुरीम् ३९ विशंतं
मथुरारम्यांतमुपेंद्रमरिंदमम् अनुजग्मुर्यदुगणाःशक्रदेवगणाइव ४० वसुदेवस्यभवनंततस्तौयदुनंदनौ प्रहृष्टौहृष्टवदनौचंद्रा
दित्याविवाचलम् ४१ परेणतेजसोपेतौस्कंदरुद्राविवरूपिणौ तावायुधानिविन्यस्यगृहेस्वैरस्वैरचारिणौ ४२ मुमुदातेयदुवरौवसुदेव
कृतावुभौ उद्यानेषुविचित्रेषुफलपुष्पावनामिषु ४३ चेरतुःस्ममहात्मानौयादवैःपरिवारितौ रैवतस्यसमीपेषुसरित्सुविमलासुच
४४ पद्मपत्रविसृष्टासुकारंडवयुतासुच एवंतावेकनिर्माणौमथुरायांशुभाननौ उग्रसेनानुगौभूत्वाकंचित्कालंमुमोदतुः ४५ इ
तिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरामकृष्णप्रत्यागमनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ वैशंपायनउवाच कस्यचि
त्त्वथकालस्यराजाराजगृहेश्वरः शुश्रावनिहतंकंसंदुहितृभ्यांमहीपतिः १ ततोनातिचिरात्कालात्जरासंधःप्रतापवान् आजगा-
मषडंगेनबलेनमहतावृतः २ जिघांसुर्हियदून्क्रुद्धःकंसस्यापचितिंस्मरन् अस्तिःप्राप्तिश्चनाम्नातेमागधस्यसुतेनृप ३ जरा
संधस्यकल्याण्यौपीनश्रोणिपयोधरे उभेकंसस्यतेभार्येप्रादाद्बार्हद्रथोनृपः ४ सताभ्यांसुसुहृद्राजाबध्वापितरमाहुकम् समाश्रित्य
जरासंधमनादृत्यचयादवान् शूरसेनेश्वरोराजायथातेबहुशःश्रुतः ५ ज्ञातिकार्यार्थसिद्ध्यर्थमुग्रसेनहितेरतः वसुदेवोभवन्नि-
त्यंकंसेनममृषेचतम् ६ रामकृष्णौसमाश्रित्यहतेकंसेदुरात्मनि उग्रसेनोभवद्राजाभोजवृष्ण्यंधकैर्वृतः ७ दुहितृभ्यांजरासंधःप्रि
याभ्यांबलवान्नृपः नोदितोवीरपत्नीभ्यामुपायान्मथुरांततः ८ कृत्वासर्वंससुद्योगंक्रोधादग्निसमोज्ज्वलन् प्रतापवन्नतायेचजरा
संधस्यपार्थिवाः ९ मित्राणिज्ञातयश्चैवससुक्ताःसुहृदस्तथा तमेवानुययुःसर्वैःसैन्यैःसमुदितैर्वृताः १० महेष्वासामहावीर्याजरा
संधप्रियैषिणः कारूषोदंतवक्त्रश्चचेदिराजश्चवीर्यवान् ११ कालिंगाधिपतिश्चैवपौंड्रश्चबलिनांवरः कौशिकश्चैवकुटिलःभीष्मक
श्चनराधिपः १२ पुत्रश्चभीष्मकस्यापिरुक्मीमुख्योधनुर्भृताम् वासुदेवार्जुनाभ्यांयःस्पर्द्धतेसमहाहवे १३

बार्हद्रथोजरासंधः ४ सःकंसः विक्रांतः आहुकपुत्रमुग्रसेनम् ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ छ छ. छ.

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुस्त्रिंशतितमोऽध्यायः ३४ १ २ ३ ४ ५ निकषःस्वर्णनिकषवद्बलाबलनिर्णयहेतुः ६ बलंपरेषांसैन्यंगतायुः चिरायुर्वेतिविमृश्यतांविचारणीयमित्यर्थः ७ ८ ९ पार्थिवेपृथ्वीस्थजनयोग्येमृत्युमार्गेइत्यर्थः १० प्रोक्षितान्य

वैणुदारिः श्रुतर्वांचक्रथश्चैवांशुमानपि अंगराजश्चबलवान् वंगानामधिपस्तथा १४ कौशल्यःकाशिराजश्चदशार्णाधिपतिस्तथा क्रखेश्वरश्चविक्रांतोविदेहाधिपतिस्तथा १५ मद्रराजश्चबलवान् त्रिगर्तानामथेश्वरः शाल्वराजश्चविक्रांतोदरदश्चमहाबलः १६ यवनाधिपतिःश्रीमान् भगदत्तश्चवीर्यवान् सौवीरराजः शैब्यश्चपाड्यश्चबलिनावरः १७ गांधारराजःसुबलोनग्नजिच्चमहाबलः दुर्योधनादयश्चैवधार्तराष्ट्रामहाबलाः १८ एतेचान्येचराजानोबलवंतोमहारथाः तमन्वयुर्जरासंधं विद्विषंतोजनार्दनम् १९ तेशूरसेनानाविषयप्रभूतयवसेंधनान् ऊषुःसंरुध्यमथुरांपुरस्कृत्यबलंतदा २० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिमथुरोपरोधोनामचतुस्त्रिंशतितमोऽध्यायः ३४ वैशंपायनउवाच मथुरोपवनेगत्वानिविष्टान्तान्नराधिपान् अपश्यन्वृष्णायःसर्वेपुरस्कृत्यजनार्दनम् १ ततोहृष्टमनाःकृष्णोरामंवचनमब्रवीत् त्वरतेखलुकार्यार्थेदेवतानांनसंशयः २ यथायंसन्निकृष्टोहिजरासंधोनराधिपः लक्ष्यंतेहिध्वजाग्राणिरथानांवातरंहसाम् ३ एतानिशशिकल्पानिनृपाणांविजिगीषताम् छत्राण्यार्यविराजंतेप्रोच्छ्रितानिसितानिच ४ अहोनृपरथोदग्राविमलाश्छत्रपंक्तयः अभिवर्ततिनःशुभ्रायथाखेहंसपंक्तयः ५ कालेखलुनृपःप्राप्तोजरासंधोमहीपतिः आवयोर्युद्धनिकषःप्रथमःसमरातिथिः ६ आर्यतिष्ठावसहितावनुप्राप्तेमहीपतौ युद्धारंभःप्रयोक्तव्योबलंतावद्विमृग्यताम् ७ एवमुक्तस्ततःकृष्णःस्वस्थःसंग्रामलालसः जरासंधबलंप्रेप्सुश्चकारबलदर्शनम् ८ वीक्ष्यमाणश्चतान्सर्वान्नृपान्यदुवरोत्तमः आत्मनैवात्मनोवाक्यमुवाचहृदिमंत्रवित् ९ इमेतेपृथिवीपालाःपार्थिवेवर्त्मनिस्थिताः येविनाशंगमिष्यंतिशास्त्रदृष्टेनकर्मणा १० प्रोक्षितान्खल्विमान्मन्येमृत्युनानृपपुंगवान् स्वर्गगामीनिचाप्येषांवपूंषिप्रचकाशिरे ११ स्थानेभारपरिश्रांता वसुधेयंदिवंगता एषांनृपाणांमुख्यानांबलौघैरभिपीडिता १२ महीनिरंतराचेयंबलराष्ट्राभिसंवृता स्वल्पेनखलुकालेनविविक्तपृथिवीतलम् १३ भविष्यतिनरेंद्रौघैःशतशोविनिपातितैः वैशंपायनउवाच जरासंधस्ततःक्रुद्धःप्रभुःसर्वमहीक्षिताम् १४ नराधिपसहस्रौघैरनुयातोमहाद्युतिः व्यायतोदग्रतुरगैःसुयानैःसुसमाहितैः १५

ज्ञपशुवदासन्नमृत्यून् ११ स्थानेयुक्तंअस्याः भारावतरणमित्यर्थः यतः इयंदिवंगतादिविस्थंब्रह्माणंप्रतिशरणंगता १२ विविक्तंनिर्जनम् १३ १४ १५

हेमकक्षैः सुवर्णशृंखलैः १६ प्रेंखमाणैः कूर्दमानैः १७ १८ १९ २० वनानि च नादयानः २१ २२ २३ विमिश्रं सैन्यं भाति शोभते २४ निवेशाय स्थानपरिग्रहाय २५

रथैः सांग्रामिकैर्युक्तैरसंगगतिभिः क्वचित् हेमकक्षैर्महाघंटैर्वारणैर्वारिदोपमैः १६ महामात्रोत्तमारूढैः कल्पितै रणकोविदैः स्वारू
ढैः सादिभिर्युक्तैः प्रेंखमाणैः प्रवल्गितैः १७ वाजिभिर्मेघसंकाशैः प्लवद्भिरिव पत्तिभिः खड्गचर्मधरोदग्रैः पत्तिभिर्बलिनां वरैः १८ सहस्र
संख्यासंयुक्तैरुत्पतद्भिरिवोरगैः एवं चतुर्विधैः सैन्यैः कंपमानैरिवांबुदैः १९ नृपः प्रयातो बलवान् जरासंधो धृतव्रतः सरथैर्मेघनिर्घोषै
र्गजैश्च मदसंयुतैः २० हेषमाणैश्च तुरगैः क्ष्वेडमानैश्च पत्तिभिः नादयानो दिशः सर्वास्तस्याः पुर्या वनानि च २१ स राजा सागराकारः स
सैन्यः प्रत्यदृश्यत तद्बलं पृथिवीशानां हृष्टयोधजनाकुलम् २२ क्ष्वेडितास्फोटितरवं मेघसैन्यमिवाबभौ रथैः पवनसंपातैर्गजैश्च ज-
लदोपमैः २३ तुरगैश्च जवोपेतैः पत्तिभिः खगमोपमैः २३ विमिश्रं सर्वतो भाति मत्तद्विपसमाकुलम् घर्मांते सागरगतं यथाभ्रपटलं त
था २४ सबलास्ते महीपाला जरासंधपुरोगमाः परिवार्य पुरीं सर्वे निवेशायोपचक्रिरे २५ बभौ तस्यां निविष्टस्य बलश्रीः शिबिरस्य वै
शुक्लपर्यंतपूर्णस्य यथा रूपं महोदधेः २६ वीतरात्रे ततः काले संसुप्तस्य महीक्षितः आरोहणार्थं पुर्यास्ते समीयुर्युद्धलालसाः २७ स
मवायीकृताः सर्वे यस्तु नामंत्रुतेन्नृपाः निविशं मंत्रयामासुर्युद्धकालकुतूहलाः २८ तेषां सुतुमुलः शब्दः शुश्रुवे पृथिवीक्षिताम् युगां
ते भिद्यमानानां सागराणामिव स्वनः २९ तेषां सकंचुकोष्णीषाः स्थविरा वेत्रपाणयः चेरुर्माशब्द इत्येव वदंतो राजशासनात् ३० तस्य
रूपं बलस्यासीन्निःशब्दस्तिमितस्य वै लीनमीनग्रहस्येव निःशब्दस्य यथोदधेः ३१ निःशब्दस्तिमिते तस्मिन् योगादिव महार्णवे जरा
संधो बृहद्वाक्यं बृहस्पतिरिवाददे ३२ शीघ्रं समभिवर्ततां बलानि पृथिवीक्षिताम् सर्वतो नगरीं चेयं जनौघैः परिवार्यताम् ३३ अ
श्मयंत्राणि युज्यंतां क्षेपणीयाश्च मुद्गराः ऊर्ध्वचापा निबाह्यंतां प्रासा वै तोमरास्तथा ३४ दार्यतां चैव टंकाद्यैः खनित्रैश्च पुरी द्रुतम् नृ
पाश्च सुसूक्ष्मा गंडा विन्यस्यंताम दूरतः ३५ अद्यप्रभृति सैन्यैर्मे पुरीरोधः प्रवर्त्यताम् यावदेतौ रणे गोपौ वसुदेवसुतावुभौ ३६ संक-
र्षणं च कृष्णं च घातयामि शितैः शरैः आकाशमपि बाणौघैर्निःसंपातं यथा भवेत् ३७ मयानुशिष्टास्तिष्ठंतु पुरीभूमिषु भूमिपाः तेषु
तेष्ववकाशेषु शीघ्रमारुह्यतां पुरीम् ३८ मद्रः कलिंगाधिपतिश्चेकितानः सबाल्हिकः काश्मीरराजो गोनर्दः करूषाधिपतिस्तथा ३९

शिबिरस्य सेनागृहस्य पटमयस्य जात्याभिप्रायमेकवचनम् २६ २७ २८ २९ सकंचुकोष्णीषाः प्रतीहाराः ३० ३१ योगात् वृत्तिनिरोधात् ३२ ३३
प्रासाः हस्तक्षेप्या भल्लाः ऊर्ध्वदुर्गप्राकारोपरि निबाह्यंतां प्रापयंतु ३४ ३५ ३६ निःसंपातं कीलितमिव ३७ ३८ ३९ [illegible] [illegible] [illegible]

४० ४१ ४२ ४३ दुर्गसहा दुर्गंयुद्धंकर्तुंक्षमाः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

द्रुमः किंपुरुषश्चैवपार्वतीयोथनामयः नगर्याःपश्चिमंद्वारंशीघ्रमारोधयंस्त्विति ४० पौरवोवेणुदारिश्चवैदर्भःसोमकस्तथा रुक्मी
चभोजाधिपतिःसूर्याक्षश्चसमालवः ४१ विंदानुविंदावावंत्यौदंतवक्रश्चवीर्यवान् छागलिःपुरमित्रश्चविराटश्चमहीपतिः ४२
कौरव्योमालवश्चैवशतधन्वाविदूरथः भूरिश्रवास्त्रिगतश्चबाणःपंचनदस्तथा ४३ उत्तरंनगरद्वारमेतेदुर्गसहानृपाः आरुह्यचा
भिमर्दंतांवज्रप्रतिमगौरवाः ४४ उल्लूकःकैतवश्चैववीरश्चाशक्रमतःसुतः एकलव्योबृहत्क्षत्रःक्षत्रधर्माजयद्रथः ४५ उत्तमौजाश्चश
ल्यश्चकौरवाःकैकयास्तथा वैदिशोवामदेवश्चसाक्रुतिश्चसिनीपतिः ४६ पूर्वंनगरनिर्व्यूहमेतेव्यायत्तमस्तकाः दारयंतोविधावंतुवाता-
इवबलाहकान् ४७ अहंचदरदश्चैवचेदिराजश्चवीर्यवान् दक्षिणंनगरद्वारंपालयामःसुदंशिताः ४८ एवमेषापुरीक्षिप्रंसमंताद्द
ष्टिताचलैः वज्राशनिपातविषमाप्राप्नोतुतुमुलंभयम् ४९ गदिनोयेगदाभिस्तेपरिघैःपरिघायुधाः अपरेविविधैःशस्त्रैर्दारयंतुपुरी-
मिमाम् ५० अद्यैवनगरीह्येषाविषमाचाद्यसंकटा कार्याभूमिसमासर्वाभवद्भिर्वसुधाधिपैः ५१ चतुरंगबलंव्यूह्यजरासंधोव्यवस्थि
तः अथाप्ययाद्यदून्क्रुद्धःसहसर्वैर्नराधिपैः ५२ प्रतिजग्मुर्दशार्हास्तेव्यूढानीकाःप्रहारिणः तद्युद्धमभवद्घोरंतेषांदेवासुरोपमम्
५३ अल्पानांबहुभिःसार्द्धंव्यतिषक्तरथद्विपम् ५३ नगरान्निःसृतौदृष्ट्वावसुदेवसुतावुभौ क्षुभितंनृवरानीकंत्रस्तसमूढवाहनम्
५४ रथस्थौदंशितौचैवचेरतुस्तत्रयादवौ मकराविवसंरब्धौसमुद्रक्षोभणावुभौ ५५ तयोःप्रयुध्यतोःसंख्येमतिरासीन्महात्मनोः
आयुधानांपुराणानामादानकृतलक्षणा ५६ ततःखान्निपतंतिस्मदिव्यान्याहवसंप्लवे लेलिहानानिदीप्तानिमहांतिसुमहंतिच
५७ क्रव्यादैरनुयातानिमूर्तिमंतिबृहंतिच तृषितान्याहवेभोक्तुंनृपमांसानिवैभृशम् ५८ दिव्यस्रग्दामधारीणित्रासयंतिचखेच-
रान् प्रभयाभासमानानिपतमानानिचांबरात् ५९ हलंसंवर्तकंनामसौनंदंमुशलंतथा धनुषांप्रवरंशार्ङ्गंगदाकौमोदकीतथा ६०
चत्वार्येतानितेजांसिविष्णुप्रहरणानिच ताभ्यांसमवतीर्णानियादवाभ्यांमहामृधे ६१ जग्राहप्रथमंरामोललामप्रतिमंहलम् सर्पंतमिव
सर्पेंद्रंदिव्यमालाकुलंमृधे ६२ सौनंदंचततःश्रीमान्निरानंदकरंद्विषाम् सव्येनसात्वतांश्रेष्ठोजग्राहमुशलोत्तमम् ६३ दर्शनीयंच-
लोकेषुधनुर्जलदनिःस्वनम् नाम्नाशार्ङ्गमितिख्यातंकृष्णोजग्राहवीर्यवान् ६४ देवैर्निगदिताथस्यगदातस्यापरेकरे निःक्षिप्ताकुमुदा
क्षस्यनाम्नाकौमोदकीतिसा ६५

५६ ५७ ५८ ५९ ६० ताभ्यांतयोरर्थे ६१ ललामप्रतिमंध्वजपदुच्छ्रितंललामंलांछनेध्वजेइतिमेदिनी ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१

तौसंप्रहरणौवीरौसाक्षाद्विष्णुतनूपमौ समरेरामगोविंदौरिपूंस्तान्प्रत्ययुध्यताम् ६६ सायुधप्रग्रहौवीरौतावन्योन्याशयावुभौ
पूर्वजानुजसंज्ञौतौरामगोविंदलक्षणौ ६७ द्विषत्सुप्रतिकुर्वाणौपराक्रांतौयथेश्वरौ विचेरतुर्यथादेवौवसुदेवसुतावुभौ ६८
हलमुद्यम्यरामस्तुसर्पेंद्रमिवकोपितः चचारसमरेवीरोविद्विषामंतकोयथा ६९ विकर्षन्नथवृंदानिक्षत्रियाणांमहात्मनाम् चकाररो
षसफलंनागेषुचहयेषुच ७० कुंजरान्लांगलक्षिप्तान्मुशलाक्षेपताडितान् रामोविराजन्समरेनिर्ममंथयथाचलान् ७१ तेवध्यमा
नारामेणरणेक्षत्रियपुंगवाः जरासंधांतिकंभीताः शरणंप्रतिजग्मिरे ७२ तानुवाचजरासंधः क्षत्रधर्मेव्यवस्थितः धिगेतांक्षत्रवृत्तिंवःस
मरेकातरात्मनाम् ७३ परावृत्तस्यसमरेविरथस्यपलायतः भ्रूणहत्यामिवासह्यांप्रवदंतिमनीषिणः ७४ भीताःकस्मान्निवर्तध्वंधि-
गेतांक्षत्रवृत्तिताम् क्षिप्रंसर्वेनिवर्तध्वंममवाक्येनचोदिताः ७५ अथवातिष्ठतरथैःप्रेक्षकाःसमवस्थिताः यावदेतौरणेगोपौप्रेषयामि
यमक्षयम् ७६ ततस्तेक्षत्रियाःसर्वेजरासंधेननोदिताः सृजंतःशरजालानिहृष्टायोद्धुंव्यवस्थिताः ७७ तेहयैःकांचनापीडैरथैश्चांबु
दनादिभिः नागैश्चांबुदसंकाशैर्महामात्रप्रणोदितैः ७८ सतनुत्राःसनिस्त्रिंशाःसपताकायुधध्वजाः स्वारोपितधनुष्मंतःसतूणीराःसतोम
राः ७९ सच्छत्राःसादिनश्चैवचारुचामरवीजिताः रणेतेधिगतारेजुःस्यंदनस्थामहीक्षितः ८० तेयुद्धरागारथिनोव्यगाहंतायुधावराः ग
दाभिश्चैवगुर्वीभिःक्षेपणीयैश्चमुद्गरैः ८१ एतस्मिन्नंतरेतत्रदेवानांनंदिवर्द्धनः सुपर्णध्वजमास्थायकृष्णास्तुरथमुत्तमम् ८२ समभ्यया-
ज्जरासंधंशरैर्विव्याधचाष्टभिः सारथिंचास्यविव्याधपंचभिर्निशितैःशरैः ८३ जघानतुरगांश्चाजौयतमानस्यवीर्यवान् तंकृच्छ्रगतमाज्ञा
यचित्रसेनोमहारथः ८४ सेनानीःकैशिकश्चैवकृष्णाविविधतुःशरैः त्रिभिर्विव्याधसंसक्तंबलदेवंचकैशिकः ८५ बलदेवोधनुश्चास्यभ
ल्लेनाजौद्विधाकरोत् जवेनाभ्यर्दयच्चापितानरीन्शरवृष्टिभिः ८६ बाहुभिर्बहुधावीरान्समंतात्स्वर्णभूषणैः तंचित्रसेनःसंरब्धोवि-
व्याधनवभिःशरैः ८७ कैशिकःपंचभिश्चापिजरासंधश्चसप्तभिः त्रिभिस्त्रिभिश्चनाराचैस्तान्बिभेदजनार्दनः ८८ पंचभिःपंचभिश्चै
वबलदेवःशितैःशरैः रथंचैवास्यचिच्छेदचित्रसेनस्यवीर्यवान् ८९ बलदेवोधनुश्चास्यभल्लेनाजौद्विधाकरोत् सच्छिन्नधन्वाविरथो
गदामादायवीर्यवान् ९० अभ्यधावत्ससंरब्धोजिघांसुर्मुशलायुधं सिसृक्षतस्तुनाराचांश्चित्रसेनवधैषिणः धनुश्चिच्छेदरामस्यजरासंधो
महाबलः ९१

८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ छ छ छ छ छ

९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८

गदयाचजघानाश्वान्क्रोधात्समगधेश्वरः रामंचाभ्यद्रवद्वीरोजरासंधोमहाबलः ९२ आदायमुशलंरामोजरासंधमुपाद्रवत् त
योस्तद्युद्धमभवत्परस्परवधैषिणोः ९३ चित्रसेनस्तुसंसक्तंदृष्ट्वारामेणमागधम् रथमन्यंसमारुह्यजरासंधमवारयत् ९४ ततोबले
नमहतागजानीकेनचाप्यथ उभयोरंतरेताभ्यांसंकुलसमपद्यत ९५ ततःसैन्येनमहताजरासंधोभिसंवृतः रामकृष्णावग्रगान्भोजा
नाससादमहाबलः ९६ तत्रप्रक्षुभितस्येवसागरस्यमहास्वनः प्रादुर्बभूवतुमुलःसेनयोरुभयोरपि ९७ वेणुभेरीमृदंगानांशंखा
नांचसहस्रशः उभयोःसेनयोराजन्प्रादुरासीन्महास्वनः ९८ क्ष्वेडितास्फोटितोत्कृष्टैस्तुमुलःसर्वतोऽभवत् उत्पपातरजश्चापिखुरने
मिसमुद्धतम् ९९ समुद्यतमहाशस्त्राःप्रगृहीतशरासनाः अन्योन्यमभिगर्जंतःशूरास्तत्रावतस्थिरे १०० रथिनःसादिनश्चैवपत्तय-
श्चसहस्रशः गजाश्चातिबलास्तत्रसमुत्पेतुःसमंततः १०१ ससन्निपातस्तुमुलस्त्यक्तप्राणानवर्तत वृष्णिभिःसहयोधानांजरासंध-
स्यदारुणः १०२ ततःशिनिरनाधृष्टिर्बभ्रुर्विपृथुराहुकः बलदेवंपुरस्कृत्यसैन्यस्यार्द्धेनदंशिताः १०३ दक्षिणंपक्षमासेदुःशत्रुसैन्यस्य
भारत पालितंचेदिराजेनजरासंधेनचाविभो १०४ उदीच्यैश्चमहावीर्यैःशल्यशाल्वादिभिर्नृपैः सृजंतःशरवर्षाणिसमभित्यक्तजीविताः
१०५ आगावहःपृथुःकंकःशतधन्वाविदूरथः हृषीकेशंपुरस्कृत्यसैन्यस्यार्द्धेनदंशिताः १०६ भीष्मकेणाभिगुप्तश्चरुक्मिणाचमहा-
त्मना देवकेनापिराजेंद्रतथामद्रेश्वरेणच १०७ प्राच्यैश्चदाक्षिणात्यैश्चगुप्तवीर्यबलान्वितैः तेषांचयुद्धमभवत्समभित्यक्तजीवितम्
१०८ शक्त्यृष्टिप्रासबाणौघान्सृजतांतुमुलंमहत् १०८ सात्यकिश्चित्रकःश्यामोयुयुधानश्चवीर्यवान् राजाधिदेवोमृदुरःश्वफल्कश्च
महारथः १०९ सत्राजिच्चप्रसेनश्चबलेनमहतावृताः व्यूहस्यपक्षंतेसव्यमतीयुर्द्विषतांमृधे ११० व्यूहस्यार्द्धंसमासेदुर्मृदुरेणाभिरक्षि
तम् राजभिश्चापिबहुभिर्वेणुदारिमुखैःसह १११ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिमथुरोपरोधेयुद्धवर्णनंनामपंच-
त्रिंशतितमोऽध्यायः ३५ वैशंपायनउवाच ततोयुद्धानिवृष्णीनांबभूवुःसुमहंत्यथ मागधस्यमहामात्रैर्नृपैश्चैवानुयायिभिः १
रुक्मिणावासुदेवस्यभीष्मकेणाहुकस्यच क्रथस्यवसुदेवेनकैशिकस्यतुबभ्रुणा २ गदेनचेदिराजस्यदंतवक्रस्यशंकुना तथान्यैर्वृ-
ष्णिवीराणांनृपाणांचमहात्मनाम् ३ युद्धमासीद्धिसैन्यानांसैनिकैर्भरतर्षभ अहानिपंचचैकंचषट्सप्ताष्टौचदारुणम् ४

१०९ ११० १११ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचत्रिंशतितमोऽध्यायः ३५ ततोयुद्धानीति १ २ ३ अहानिपंचेत्यादिसर्वसंख्यासंकलनेसप्तविंशतिदिनानियुद्धमासी
दित्यर्थः ४

५ ६ अवेक्ष्यरुक्मिणीमित्यतोज्ञायतेइतः पूर्वंरुक्मिणीहरणमिति अनागतावेक्षणपरंवाइदम् ७ ८ लक्षस्यवधेएककबंधसमुत्थानं अत्रतुसंख्यायाः

गजैर्गजाहयैरश्वाःपदाताश्चपदातिभिः रथैरथाविमिश्राश्चयोधायुयुधिरेनृप ५ जरासंधस्यनृपतेरामेणासीत्समागमः महेंद्रस्येववृत्रेणदारुणोरोमहर्षणः ६ अवेक्ष्यरुक्मिणींकृष्णोरुक्मिणंन्यव्यपोथयत् ज्वलनार्कांशुसंकाशानाशीविषविषोपमान् ७ वारयामासकृष्णोवैशरांस्तस्यतुशिक्षया इत्येषांसुमहानासीद्हल्लौघानापरिक्षयः ८ उभयोःसेनयोराजन्मांसशोणितकर्दमः कबंधानिसमुत्तस्थुःसुबहूनिसमंततः ९ तस्मिन्विमर्देयोधानांसंख्यावृत्तिकराणिच रथीरामोजरासंधेशरैराशीविषोपमैः १० आतृणवन्नप्ययाहीरस्तचराजासमागधः अभ्यवर्ततवेगेनस्यंदनेनाशुगामिना ११ अन्योन्यंविविधैरस्त्रैर्विध्वाविध्वाविनेदतुः तौक्षीणशस्त्रौविरथौहताश्वौहतसारथी १२ गदेगृहीत्वाविक्रांतौअन्योन्यमभिधावताम् कंपयंतौभुवंवीरौतावुद्यतगदावुभौ १३ ददृशातेमहात्मानौगिरीसशिखराविव व्युपारमतयुद्धानिपश्यतांतौमहाभुजौ संरब्धावभिधावंतौगदायुद्धेषुविश्रुतौ १४ उभौतौपरमाचार्यौलोकेख्यातौमहाबलौ मत्ताविवगजौयुद्धेतावन्योन्यमयुध्यताम् १५ ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चसमहर्षयः समंततश्चाप्सरसःसमाजग्मुःसहस्रशः १६ तद्देवयक्षगंधर्वमहर्षिभिरलंकृतम् शुशुभेभ्यधिकंराजन्दिवंज्योतिर्गणैरिव १७ अभिदुद्रावरामंतुजरासंधोमहाबलः सव्यंमंडलमाश्रित्यबलदेवस्तुदक्षिणम् १८ प्रहरंतौततोन्योन्यंगदायुद्धविशारदौ दंताभ्यामिवमातंगौनादयंतौदिशोदश १९ गदानिपातोरामस्यशुश्रुवेशनिनिःस्वनः जरासंधस्यचरणेपर्वतस्येवदीर्यतः २० नस्मकंपयतेरामंजरासंधकरच्युता गदागदाभृतांश्रेष्ठंविंध्यंगिरिमिवानिलः २१ रामस्यतुगदावेगंवीर्यात्समगधेश्वरः सेहेधैर्येणमहताशिक्षयाचव्यपोहयत् २२ एवंतौतत्रसंग्रामेविचरंतौमहाबलौ मंडलानिविचित्राणिविचेरतुररिंदम २३ व्यायच्छतौचिरंकालंपरिश्रांतौचतस्थतुः समाश्वस्यमुहूर्ततुपुनरन्योन्यमाहताम् २४ एवंतौयोधमुख्यौतुसमंयुयुधतुश्चिरम् नचतौयुद्धवैमुख्यमुभावेवप्रजग्मतुः २५ अथापश्यद्गदायुद्धेविशेषंतस्यवीर्यवान् रामःक्रुद्धोगदांत्यक्त्वाजग्राहमुशलोत्तमम् २६ तमुद्यंततदादृष्ट्वामुशलंघोरदर्शनम् अमोघंबलदेवेनक्रुद्धेनतुमहारणे २७ ततोंतरिक्षेवागासीत्सुस्वरालोकसाक्षिणी उवाचबलदेवंतंसमुद्यतहलायुधम् २८ नत्वयारामवध्योयमल्लस्वेदनमागधे विहितोस्यमयामृत्युस्तस्मात्साधुव्युपारम अचिरेणैवकालेनप्राणांस्त्यक्ष्यतिमागधः २९

आवृत्तिः कबंधसंख्यैवकर्तुंनश
क्याइत्यर्थः ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ दिवंस्थानं १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ आहतांआजघ्नतुः २४ २५ २६ २७ २८ २९ छ छ

३० असक्तंनिरनुक्रोशंप्रशांतमितिप्रांचः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ अक्षौहिण्यइतिसासेनाक्षौहिणीनामरवांकाष्टैकद्विकैर्गजैः रथैरेतैः २१८७० ह-
यैस्त्रिघ्नैः ६५६७० पंचघ्नैश्च १०९४५० पदातिभिरिति ३८ अभिभूताःपुनःपुनरावेष्टिताः ३९ ४० इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषट्त्रिंशोऽध्यायः

जरासंधस्तुतच्छ्रुत्वाविमनाःसमपद्यत नृपजज्ञे ततस्तस्मैपुनरेवहलायुधः ३० तौव्युपारमतांयुद्धे वृष्ण्यायस्तेचपार्थिवाः असक्त
मभवद्युद्धंतेषामेवसुदारुणम् ३१ दीर्घकालमहाराजनिघ्नतामितरेतरम् पराजितेत्वपक्रांतेजरासंधेमहीपतौ ३२ अस्तंयातेदि
नकरेनानुसस्रुर्यद्वानिशि समानीयस्वकंसैन्यंलब्धलक्षामहाबलाः ३३ पुरीमविविशन्हृष्टाः केशवेनाभिपालिताः रथाच्छ्रुतान्यायु-
धान्येवतान्येवातदधुस्तदा ३४ जरासंधोपिनृपतिर्विमनाःस्वपुरींययौ राजानश्चानुगायेस्यस्वराष्ट्राण्येवतेययुः ३५ जरासंधंतुतेजि
त्वामेनिरेनैवनिर्जितम् वृष्णयःकुरुशार्दूलराजात्यतिबलःसवै ३६ दशचाष्टौचसंग्रामान्जरासंधस्ययादवाः ददुर्नचैनंसमरेहंतुशेकु
र्महाबलाः ३७ अक्षौहिण्यश्चतस्यासन् विंशतिश्चमहामते जरासंधस्यनृपतेस्तदर्थंयाःसमागताः ३८ अल्पत्वादभिभूतास्तु वृष्ण-
योभरतर्षभ बार्हद्रथेनराजेंद्रराजभिःसहितेनवै ३९ भूयःक्रुद्धोध्यमभायात् यादवान्कृष्णपालितान् जित्वातुमागधंसंख्येजरासंधं
महीपतिम् विहरंतिस्मसुखिनोवृष्णिसिंहामहारथाः ४० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिजरासंधापयानंनामष
ट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ वैशंपायनउवाच सकृष्णस्तत्रबलवान्रौहिणेयेनसंगतः मथुरायादवाधीनापुरींतांसुखमावसत् १ प्रा
प्तयौवनदेहस्तुयुक्तोराजश्रियाविभुः चचारमथुरांप्रीतःसवनाकरभूषणाम् २ कस्यचित्त्वथकालस्यराजाराजगृहेश्वरः सस्मारनिह-
तंकंसंजरासंधःप्रतापवान् ३ युद्धाययोजितोभूयोदुहितृभ्यांमहीपतिः दशसप्तचसंग्रामान्जरासंधस्ययादवाः ४ ददुर्नचैनंसमरेहं
तुंशेकुर्महारथाः ततोमागधराट्श्रीमान्चतुरंगबलान्वितः ५ भूयोप्यष्टादशंकर्तुंसंग्राममसमारभत् वैलक्ष्यात्पुनरेवासौराजरा
जगृहेश्वरः ६ जरासंधोबलीश्रीमान्पाकशासनविक्रमः ससाधनेनमहताबृहद्रथसुतोबली ७ कृष्णस्यवधमन्विच्छन् भूयोवैसं
न्यवर्तत तंश्रुत्वासहिताःसर्वेनिवृत्तमगधेश्वरम् यादवामंत्रयामासुर्जरासंधभयार्दिताः ८ ततःप्राहमहातेजाविकद्रुर्नयकोविदः कृ
ष्णंकमलपत्राक्षमुग्रसेनस्यशृण्वतः ९ श्रूयतांतातगोविंदकुलस्यास्यसमुद्भवः श्रूयतामभिधास्यामिप्राप्तकालमहंततः १० युक्तंचे-
न्मन्यसेसाधोकरिष्यसिवचोमम यादवस्यास्यवंशस्यसमुद्भवमशेषतः ११

३६ सकृष्णः संगतःसखीभूतः इतरेषामित्यर्थात् १ २ ३
४ ५ पाठांतरेअष्टादशमं अष्टादशंवैलक्ष्यात्लज्जातः ६ ७ संन्यवर्ततपरावृत्तः ८ ९ श्रूयतांशृण्वतांपुरः प्राप्तकालोचितम् १० ११ छ छ

मेममाग्रे १२ १३ १४ १५ १६ विश्वस्तोज्येष्ठेभ्रातरिलुब्धेपिश्रद्धावान्परित्यजत् १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ सम्यक्प्रवृत्तस्येत्य-

यथामेकथितःपूर्वंव्यासेनविदितात्मना आसीद्राजामनोर्वंशेश्रीमानिक्ष्वाकुसंभवः १२ हर्यश्वइतिविख्यातोमहेंद्रसमविक्रमः तस्यासीद्दयिताभार्यामधोर्दैत्यस्यवैसुता १३ देवीमधुमतीनामयथेंद्रस्यशचीतथा सायौवनगुणोपेतारूपेणाप्रतिमाभुवि १४ मनोरथकरीराज्ञःप्राणेभ्योपिगरीयसी १४ दानवेंद्रकुलेजातासुश्रोणिःकामरूपिणी एकपत्नीव्रतधराखेचरारोहिणीयथा १५ सातमिक्ष्वाकुशार्दूलंकामयामासकामिनी सकदाचिन्नरश्रेष्ठोभ्राताज्येष्ठेनमाधव १६ राज्यान्निरस्तोविश्वस्तःसोयोध्यांसंपरित्यजत् सतदाल्पपरीवारःप्रिययासहितोवने १७ रेमेसमेत्यकालज्ञःप्रोवाचकमलेक्षणः भ्रात्राविनिष्कृतंराज्यात्प्रोवाचकमलेक्षणा १८ एह्यागच्छनरश्रेष्ठत्यजराज्यकृतांस्पृहाम् गच्छावःसहितौवीरमधोर्ममपितुर्गृहम् १९ रम्यंमधुवननामकामपुष्पफलद्रुमम् सहितौतत्ररंस्यावोयथादिविगतौतथा २० पितुर्मेदयितस्त्वंहिमातुर्ममच पार्थिव मत्प्रियार्थंप्रियतरौभ्रातुश्चलवणस्यवै २१ रंस्यावस्तत्रसहितौराज्यस्याविवक्कामगौ तत्रगत्वानरश्रेष्ठह्यमराविवनंदने २२ भद्रंतेविहरिष्यावोयथादेवपुरेतथा तंत्यजात्वंमहाराजभ्रातरंतेभिमानिनं २३ आवयोर्द्वेषिणंनित्यंमत्तराज्यमदेनवै धिगिमंगर्हितंवासंभृत्यवच्चपराश्रयं २४ गच्छावःसहितौवीरपितुर्मेभवनंनातिकम् तस्यसम्यक्प्रवृत्तस्यपूर्वजभ्रातरंप्रति २५ कामात्तस्यनरेंद्रस्यपत्न्यास्तद्दुरुत्स्वेवचः ततोमधुपुरंराजाहर्यश्वःसजगामच २६ भार्ययासहकामिन्याकामीपुरुषपुंगवः मधुनादानवेंद्रेणससाम्नाससमुदाहृतः स्वागतंवत्सहर्यश्वप्रीतोस्मितवदर्शनात् २७ यदेतन्ममराज्यंवैसर्वंमधुवनंविना ददामितवराजेंद्रवासश्चप्रतिगृह्यताम् २८ वनेस्मिन्लवणश्चायंसहायस्तेभविष्यति अमित्रनिग्रहेचैवकर्णधारत्वमेष्यति २९ पालयैनंशुभंराष्ट्रंसमुद्रानूपभूषितं गोसमृद्धंश्रियाजुष्टमाभीरप्रायमानुषम् ३० अत्रतेवसतस्तातदुर्गंगिरिपुरंमहत् भवितापार्थिवावासःसुराष्ट्रविषयोमहान् ३१ अनूपविषयश्चैवसमुद्रांतेनिरामयः आनर्त्तंनामतेराष्ट्रंभविष्यत्यायतंमहत् ३२

स्यश्वशुरपक्षबलेनभ्रातुर्वधमनिच्छतइत्यर्थः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ७ ५ ७ ७

३३ यायातमपीति यादवं ययातिपुत्रस्ययदोः संबंधिनंवंशंतेतववंशः समेष्यतिप्रवेक्ष्यति अतएवसोमस्यवंशं अनुतेतववंशो भविष्यतिसूर्यवंशान्च्युतो भविष्य
तीत्यर्थः ननुइहैव ययातितोयदुःयदोः क्रोष्टाक्रोष्टुः देवमीढः देवमीढात्शूरः शूराद्वसुदेवोवसुदेवात्कृष्णइतिवंशः प्रागुक्तः पुनः सूर्यवंशीयात्हर्यश्वात्यदुर्यदोर्माधवो
माधवात्सत्वान्सत्वतोभीमः भीमात् अंधकः अंधकाद्रैवतोरैवतादृक्षऋक्षाद्विश्वगर्भस्तस्मात्वसुर्वसोः वसुदेवोवसुदेवात्कृष्णइतितत्कथंयदोः षष्ठस्यैवैकादशत्वंन
चकल्पभेदाभिप्रायमिदंएकग्रंथपठितत्वादितिदुःसमाधेयोयंविरोधःसत्यं तथाप्ययमत्रसमाधिः यायातमपिवंशस्तेइत्येतस्मादेववचनात्एकएवयदुर्गृहात्गृहांतरप्र
वेशवत्योगबलेनसूर्यवंशेपि आविर्भूयसूर्यवंशंस्वपक्षेआनीतवान्यथाब्रह्मणोमानसःपुत्रोवसिष्ठः केनचिन्निमित्तेनपुनर्मित्रावरुणाभ्यामपिजन्मलेभेवसिष्ठत्वंचन
जहौएवंयदुरेकएवलीलावशात्क्रमेणदेहद्वयंधृतवान्नतावताद्वौयदूजातौततश्चएकएवयदुर्द्वयोर्वंशयोःकर्ताएवंवसुदेवोपिशूराच्चवसोश्चाविर्भवन्नेकएवकश्चिद्यदोः
पंचमश्चचिद्दशमइतियथायोगंज्ञेयंकृष्णस्तुवंशद्वयानुगताद्वसुदेवाज्जातएकएवसन्वसोरपिपौत्रःशूरस्यचपौत्रःवसुशूरयोरपिपितृभेदान्नामभेदेपिस्कंदसनत्कुमा

तद्भविष्यमहंमन्येकालयोगेनपार्थिव अध्यास्यतांयथाकालंपार्थिवंवृत्तमुत्तमम् ३३ यायातमपिवंशस्तेसमेष्यतिचयादवम् अ
नुवंशंचवंशस्तेसोमस्यभविताकिल ३४ एषमेविभवस्ताततवेमंविषयोत्तमम् दत्वायास्यामितपसेसागरलवणालयम् ३५ लवणे
नसमायुक्तस्त्वमिमंविषयोत्तमम् पालयस्वाखिलंतातस्वस्यवंशस्यवृद्धये ३६ बाढमित्येवहर्यश्वःप्रतिजग्राहतत्पुरम् सचदैत्यस्तपो
वासंजगामवरुणालयम् ३७ हर्यश्वश्चमहातेजादिव्येगिरिवरोत्तमे निवेशयामासपुरंवासार्थममरोपमः ३८ आनर्तंनामतद्राष्ट्रंसु
राष्ट्रंगोधनायुतम् अचिरेणैवकालेनसमृद्धमभ्यपद्यत ३९ अनूपविषयेचैववेलावनविभूषितम् विचित्रंक्षेत्रसस्याढ्यंप्राकारग्राम
संकुलम् ४० शशासनृपतिःस्फीतंतद्राष्ट्रंराष्ट्रवर्द्धनः राजधर्मेणयशसाप्रजानानंदिवर्द्धनः ४१

रवद्युक्त्यैवमयंज्ञेयंतेनपृथायाःपांडवमातुःशूरोत्प-
न्नत्वंवसूत्पन्नत्वंचसंगच्छतेएवमन्यत्रापिवंशाविरोधेप्यूह्यंयादवानांदेवतात्वेनएकस्याप्युभयसंबंधस्ययुगपत्संभवाच्चेतिदिक् अयमत्रसंग्रहः नामरूपेअसंत्यज्य
यदुर्हर्यश्वतोभवत् स्वरूपेणावसुर्नामशूरोभूद्विश्वगर्भतः यदुद्युनद्याद्वौजातौवंशौबहुविधाततौ द्विनाम्निवसुदेवायपितृतीर्थेचसंगताविति अतएववैकुंठस्येंद्र-
स्यसमंयुनास्तूयमानस्यसंबोधनं वसूयवोवसुपतेवसूनामिति विभ्राहित्वागोपतिं शूरगोनामिति वसूनांवसुवंश्यानांवसुगोत्रेभवानांवसुपतेमुख्यस्वामिन्निति शू
रेति शूरगोत्रत्वेनचपृथक्संबोधनद्वयंमंत्रवर्णःसूचयतितथाइंद्रवाक्यमपिअहंभुवंवसुनःपूर्वस्यतिरितिप्राश्रावयंशवसात्तुर्वशंयदुमितिचस्वस्यहर्यश्वसंतानजवसुसं
बंधित्वंतुवसुसहचरितयातस्ययदुसंबंधित्वंचदर्शयति एतेचमंत्रानाग्नजित्याःसत्यायाःपाणिग्रहणप्रसंगेव्याख्यास्यते वसुनावसोःभुवंअभुवं ३४ विभवोमनोरथः तमेवा
हतवेममिति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

४२ ४३ यायातंवंशमित्यत्रसूचितमर्थंविवृणोतितस्यैवमिति तस्यपुत्रकामतामालक्ष्ययायातोयंयदुःस्वयमेवहर्यश्वस्यपुत्रोजज्ञेजातोयोगबलात्परचित्ताभिज्ञत्वाच्च
४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

तस्यसम्यक्प्रचारेणहर्यश्वस्यमहात्मनः व्यवर्द्धततदक्षोभ्यंराष्ट्रंराष्ट्रगुणैर्युतम् ४२ सहिराजास्थितोराज्येराजवृत्तेनशोभितः प्राप्तःकुलोचितांलक्ष्मींवृत्तेनचनयेनच ४३ तस्यैवंचसुवृत्तस्यपुत्रकामस्यधीमतः मधुमत्यांसुतोजज्ञेयदुर्नाममहायशाः ४४ सोवर्द्धतमहातेजायदुर्दुंदुभिनिःस्वनः राजलक्षणसंपन्नःसपत्नैर्दुरतिक्रमः ४५ यदुर्नामाभवत्पुत्रोराजलक्षणपूजितः यथास्यपूर्वजोराजापूरुःससमहायशाः ४६ सएकएवतस्यासीत्पुत्रःपरमशोभनः ऊर्जितःपृथिवीभर्ताहर्यश्वस्यमहात्मनः ४७ दशवर्षसहस्राणिसकृत्वाराज्यमव्ययम् जगामत्रिदिवंराजाधर्मेणाप्रतिमोभुवि ४८ ततोयदुरदीनात्माप्रजाभिस्त्वभ्यषिंचत पितर्युपरतेश्रीमान्क्रमेणार्कइवोदितः ४९ शशासचेमांवसुधांप्रशांतभयतस्कराम् यदुरिंद्रप्रतीकाशोनृपोयेनस्मयादवः ५० सकदाचिन्नृपश्चक्रेजलक्रीडांमहोदधौ दारैःसहगुणोदारैःसतारइवचंद्रमाः ५१ सतत्रसहसाक्षिप्तस्तितीर्षुःसागरांभसि धूम्रवर्णेननृपतिःसर्पराजेनवीर्यवान् ५२ सोपकृष्यतवेगेनजलेसर्पपुरंमहत् मणिस्तंभगृहद्वारमुक्तादामविभूषितम् ५३ कीर्णशंखकुलैःशुभ्रैरत्नराशिविभूषितम् प्रवालांकुरपत्राढ्यैःपादपैरुपशोभितम् ५४ कीर्णपन्नगनार्योघैःसमुद्रोदरवासिभिः स्वर्णवर्णेनभास्वतस्वस्तिकेनदुवर्चसा ५५ सतद्ददर्शराजेंद्रोविमलेसागरांभसि पन्नगेंद्रपुरंतोयेजगत्यामिवनिर्मितम् ५६ स्वच्छंचैवपुरंतत्रप्रविवेशान्नृपोयदुः अगाधंतोयदाकारंपूर्णंसर्पवधूगणैः ५७ तस्यदत्तंमणिमयंजलजंपरमासनम् स्वास्तीर्णंपद्मपत्रैश्चपद्मसूत्रोत्तरच्छदम् ५८ तमासीनन्नृपंतत्रपरमेपन्नगासने द्विजिह्वपतिरव्यग्रोधूम्रवर्णोभ्यभाषत ५९ पितातेस्वर्गतिंप्राप्तःकृत्वावंशमिमंमहत् भवंततेजसायुक्तंसुताद्यवसुधाधिपम् ६० यादवानामयंवंशस्त्वन्नाम्नायदुपुंगव पित्रातेमंगलार्थायस्थापितःपार्थिवाकरः ६१ वंशेचास्मिन्तवविभोदेवानांतनयाव्ययाः ऋषीणांसुरगणानांचउत्पत्स्यंतेनृयोनिजाः ६२ तन्ममेमाःसुताःपंचकुमार्योवृत्तसंमताः उत्पन्नायौवनाश्वस्यभगिन्यांनृपसत्तम ६३ प्रतीच्छेमाःस्वधर्मेणप्राजापत्येनकर्मणा वरंचतेप्रदास्यामिवराहस्त्वंमतोमम ६४

६० ६१ तनयाव्ययाइतिसंधिरार्षः ६२ तन्ममेतियौवनाश्वस्ययाभगिनीसातत्कनिष्ठस्यहर्यश्वस्यापिभगिनीति यदोःसापितृष्वसातदीयाकुमारीयदुःकथंपरिणेतुंक्षमेतसापिंड्यस्यानिवृत्तेरितितथापिमातुलदुहितृपरिणयनसमत्वेनविगीतमपिवरलोभात्सर्पराजेन एतत्कारितंयदुनाचात्यंतदोषाभावादभ्युपगतमितिमंतव्यं यद्वान्यएवसयौवनाश्वइतिकल्प्यम् ६३ स्पष्टार्थोध्यायशेषः प्राजापत्येनविधिनाविवाहविधिना ६४ ६५

६५ जलपूर्णेनयोगेनसंकल्पेन ६६ ६७ एतास्तममसुतासुतेतवपंचसुताःउत्पत्स्यंतइत्यन्वयः ६८ अस्मत्समयबद्धाअस्मद्वरदानात्नुगृहीताः ६९ ७० ७१ ७२
सपदुःताःपत्नीःसमाश्वास्यपितृगृहवियोगदुःखमपनीय ७३ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ सतासुइति १ २ ३ तेजिताःप्रोत्साहि

भैमाश्चकुकुराश्चैवभोजाश्चांधकयादवाः दाशार्हावृष्णयश्चेतिख्यातिंयास्यंतिसप्तते ६५ सतस्मैधूम्रवर्णोवैकन्याःकन्याव्रतेस्थिताः
जलपूर्णेनयोगेनददाविंद्रसमायवै ६६ वरंचास्मैददौप्रीतःसर्वेपन्नगपुंगवः श्रावयन्कन्यकाःसर्वायथाक्रममदीनवत् ६७ एतासु-
तेसुताःपंचसुतासुमममानद उत्पत्स्यंतेपितुस्तेजोमातुश्चैवसमाश्रिताः ६८ अस्मत्समयबद्धाश्चसलिलाभ्यंतरेचराः तववंशेभविष्य-
तिपार्थिवाःकामरूपिणः ६९ सवरंकन्यकाश्चैवलब्ध्वायदुवरस्तदा उदतिष्ठत्तवेगेनसलिलाच्चंद्रमाइव ७० सपंचकन्यामध्यस्थोदद-
शेतत्रपार्थिवः पंचतारेणसंयुक्तोनक्षत्रेणेवचंद्रमाः ७१ सततद्तःपुरंसर्वंददर्शनृपसत्तमः वैवाहिकेनवेषेणदिव्यस्रगनुलेपनः ७२
समाश्वास्यचताःसर्वाःसपत्नीःपावकोपमाः जगामस्वपुरंराजाप्रीत्यापरमयायुतः ७३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्व-
णिविकद्रुवाक्यंनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ वैशंपायनउवाच सतासुनागकन्यासुकालेनमहतान्नृपः जनयामासविक्रांतान्पंचपु-
त्राननुकुलोद्वहान् १ मुचुकुंदंमहाबाहुंपद्मवर्णंतथैवच मागधंसारसंचैवहरितंचैवपार्थिवम् २ एतान्पंचसुतान्राजापंचभूतोपमा-
न्भुवि ईक्षमाणोनृपःप्रीतिंजगामातुलविक्रमः ३ तेप्राप्तवयसःसर्वेस्थिताःपंचयथाद्रयः तेजिताबलदर्पाभ्यामूचुःपितरमग्रतः ४
तातयुक्ताःस्मवयसाबलेमहतिसंस्थिताः क्षिप्रमाज्ञप्तुमिच्छामःकिंकुर्मस्तवशासनात् ५ सतान्नृपतिशार्दूलः शार्दूलानिववेगिता-
न् प्रीत्यापरमयाप्राहसुतान्वीर्यकुतूहलात् ६ विंध्यर्क्षवंतावभितोद्वेपुर्यौपर्वताश्रये निवेशयतुयत्नेनमुचुकुंदःसुतोमम ७ सह्य-
स्योपरिष्टात्तुदक्षिणादिशमाश्रितः पद्मवर्णोपिमेपुत्रोनिवेशयतुमाचिरम् ८ तत्रैवपरतःकांतेदेशेचंपकभूषिते सारसोमेपुरंर-
म्यंनिवेशयतुपुत्रकः ९ हरितोयंमहाबाहुःसागरेहरितोदके द्वीपंपन्नगराजस्यसुतोमेपालयिष्यति १० मागधोमेमहाबाहुर्ज्ये-
ष्ठपुत्रश्चधर्मवित् यौवराज्येनसंयुक्तःस्वपुरंपालयिष्यति ११ सर्वेनृपश्रियंप्राप्ताअभिषिक्ताःसचामराः पित्रानुशिष्टाश्चत्वारोलो-
कपालोपमान्नृपाः १२ स्वंस्वंनिवेशनंसर्वेभेजिरेनृपसत्तमाः पुरस्थानानिरम्याणिमृगयंतोयथाक्रमम् १३ मुचुकुंदश्चराजर्षिर्विंध्य-
मध्यमरोचयत् स्वस्थानंनर्मदातीरेदारुणोपलसंकटे १४

ताः ४ ५ ६ विंध्येतिविंध्यस्योत्तरतःऋक्षवतोदक्षिणतइत्यर्थः ७ ८ तत्रैव सह्यस्योप-
रिष्टादेवपरतःपश्चिमायांदिशि ९ पन्नगराजस्यधूम्रवर्णाख्यस्य १० स्वपुरंरैवताचलसमीपस्थं ११ १२ मृगयंतोजिज्ञासमानाः १३ दारुणोपलसंकटेविषमाश्मदुर्गमे १४

१५ १६ १७ १८ महाश्मसंघातवतीतिमाहिष्मतीपदस्यावयवार्थो दर्शितः १९ २० २१ राजामुचुकुंदः २२ २३ २४ विषयस्येति भूभागस्याल्पत्वेपि आनिनिविडयात्तत्रैव कृत्स्नस्य राष्ट्रस्य समावेशं कृत्वा तस्यैव महांतं वप्रं महाप्राकारोपमं चकारेत्यर्थः २५ प्राजापत्येन त्वष्टृसंबंधिना कर्मणा शिल्पेन २६ क्रौंचपुरं वेणायाः द

सचतंशोधयामासविविक्तंचचकारह सेतुंचैवससंचक्रेपरिखाश्चामितोदकाः १५ स्थापयामासभागेषुदेवतायतनान्यपि रथ्यावीथीर्नृणांमार्गान्चत्वराणिवनानिच १६ सतांपुरींधनवतींपुरुहूतपुरीप्रभाम् नातिदीर्घेणकालेनचकारनृपसत्तमः १७ नामचास्याःशुभंचक्रेनिर्मितंस्वेनतेजसा तस्याःपुर्यांनृपश्रेष्ठोदेवश्रेष्ठपराक्रमः १८ महाश्मसंघातवतींऋक्षवंतमुपाश्रिता माहिष्मतीनामपुरीप्रकाशमुपयास्यति १९ उभयोर्विंध्ययोःपादेनगयोस्तांमहापुरीम् मध्येनिवेशयामासश्रियापरमयावृताम् २० पुरिकांनामधर्मात्मापुरींदेवपुरीप्रभाम् उद्यानशतसंबाधांसमृद्धापणचत्वराम् २१ ऋक्षवंतंसमभितस्तीरेतत्रनिरामये निर्मितासापुरीराज्ञापुरिकानामनामतः २२ सतेद्वेविपुलेपुर्यौदेवभोग्योपमेशुभे पालयामासधर्मात्माराजाधर्मेव्यवस्थितः २३ पद्मवर्णोपिराजर्षिःसह्यपृष्ठेपुरोत्तमम् चकारनद्यावेणायास्तीरेतरुलताकुले २४ विषयस्याल्पतांज्ञात्वासंपूर्णराष्ट्रमेवच निवेशयामासनृपः सवप्रप्रायमुत्तमम् २५ पद्मावतंजनपदंकरवीरंचतत्पुरम् निर्मितंपद्मवर्णेनप्राजापत्येनकर्मणा २६ सारसेनापिविहितंरम्यंक्रौंचपुरंमहत् चंपकाशोकबकुलंविपुलंताम्रमृत्तिकम् २७ वनवासीतिविख्यातःस्फीतोजनपदोमहान् पुरस्यतस्यतुश्रीमान्द्रुमैःसार्वर्तुकैर्वृतः २८ हरितोपिसमुद्रस्यद्वीपसमभिपालयत् रत्नसंचयसंपूर्णंनारीजनमनोहरम् २९ तस्यदाशाजलेमग्नामद्गुरानामविश्रुताः येहरंतिसदाशंखान्समुद्रोदरचारिणः ३० तस्यापरेदाशजनाःप्रवालांजनसंभवान् संचिन्वंतिसदायुक्ताजातरूपंचमौक्तिकम् ३१ जलजानिचरत्नानिनिषादास्तस्यमानवाः प्रचिन्वंतोर्णवेयुक्तानौभिःसंयानगामिनः ३२ मत्स्यमांसेनतेसर्वेवर्ततेस्मसदानराः गृण्हतःसर्वरत्नानिरत्नद्वीपनिवासिनः ३३ तैःसंयानगतैर्द्रव्यैर्वणिजोदूरगामिनः हरितंतर्पयंत्येकंयथैवधनदंतथा ३४ एवमिक्ष्वाकुवंशात्तुयदुवंशोविनिःसृतः चतुर्द्धायदुपुत्रैस्तुचतुर्भिर्भिद्यतेपुनः ३५ सयदुर्माधवेराज्यंविसृज्ययदुपुंगवे त्रिविष्टपंगतोराजादेहंत्यक्त्वामहीतले ३६ ०

क्षिणेभागे २७ २८ २९ दाशाः धीवराः ३० संचिन्वंतिराशीन्कुर्वंतियुक्ताः सावधानाः जातरूपंदीप्तिमत् ३१ प्रचिन्वंतोन्वेषयंतः नौभिः महानौकाभिः संयानगामिनः क्षुद्रनौकाभिः संयानगामिनः क्षुद्रनौकागामिनः क्षुद्रनौकाबलेनालोड्यएकत्रमहानौकायांप्रक्षिपंतीत्यर्थः ३२ ३३ ३४ यदुवंशस्यद्विशाखत्वमुपसंहरति एवमिति चतुर्द्धेति माधवस्यमुख्यस्तंभरूपत्वात् शाखारूपेणैवचतुर्धात्वंवंशस्येत्यर्थः ३५ ३६ छ छ छ छ

३७ ३८ तस्मिन्भीमे ३९ ४० पर्ययेअवतारोपरमेसतिभीमेनवैष्णवंस्थानंमथुराख्यंप्राप्तमित्युत्तरसहितस्यान्वयः ४१ राज्यसंबंधकारणात् मधोःपुत्रेलवणेन
हतेमधुदौहित्राराज्यप्रार्थिनोभवंतीतिशास्त्रीयसंबंधात्तद्दौहित्रजत्वाच्चभीमस्येत्यर्थः ४२ राज्ये अयोध्यायामितिशेषः ४३ रैवताद्रैवतोरैवताद्विश्वगर्भइत्यर्थः ४४ ४५

बभूवमाधवसुतःसत्वतोनामवीर्यवान् सत्ववृत्तिर्गुणोपेतोराजाराजगुणेस्थितः ३७ सत्वतस्यसुतोराजाभीमोनाममहानभूत् ये
नभैमाःसुसंवृत्ताःसत्वतात्सात्वताःस्मृताः ३८ राज्येस्थितेनृपेतस्मिन्रामेराज्यंप्रशासति शत्रुघ्नोलवणंहत्वाचिच्छेदसमधोर्वनम् ३९
तस्मिन्मधुवनेस्थानेपुरींचमथुरामिमाम् निवेशयामासविभुःसुमित्रानंदवर्द्धनः ४० पर्ययेचैवरामस्यभरतस्यतथैवच सुमित्रासुतयो
श्चैवस्थानंप्राप्तंचवैष्णवम् ४१ भीमेनेयंपुरीतेनराज्यसंबंधकारणात् स्ववशेस्थापितापूर्वंस्वयमध्यासितातथा ४२ ततःकुशेस्थितेरा-
ज्येलवेतुयुवराजनि अंधकोनामभीमस्यसुतोराज्यमकारयत् ४३ अंधकस्यसुतोजज्ञेरैवतोनामपार्थिवः ऋक्षोपिरैवताज्जज्ञेरम्ये
पर्वतमूर्द्धनि ४४ ततोरैवतउत्पन्नःपर्वतःसागरांतिके नाम्नारैवतकोनाम भूमौभूमिधरःस्मृतः ४५ रैवतस्यात्मजोराजाविश्वगर्भो
महायशाः बभूवपृथिवीपालःपृथिव्यांप्रथितःप्रभुः ४६ तस्यतिसृषुभार्यासुदिव्यरूपासुकेशव चत्वारोजज्ञिरेपुत्रालोकपालोपमाः
शुभाः ४७ वसुर्बभ्रुःसुषेणश्चसभाक्षश्चैववीर्यवान् यदुप्रवीराःप्रख्यातालोकपालाइवापरे ४८ तैरयंयादवोवंशःपार्थिवैर्बहु-
लीकृतः यैःसाकंकृष्णलोकेस्मिन्प्रजावंतःप्रजेश्वराः ४९ वसोस्तुकुंतिविषयेवसुदेवःसुतोविभुः ततःसजनयामाससुप्रभेद्वेचदा
रिके ५० कुंतींचपांडोर्महिषींदेवतामिवभूचरीम् भार्यांचदमघोषस्यचेदिराजस्यसुप्रभाम् ५१ एषतेस्वस्यवंशस्यप्रभावःसंप्रकी
र्तितः श्रुतोमयापुराकृष्णकृष्णाद्द्वैपायनांतिकात् ५२ त्वंचेदानींप्रनष्टेस्मिन्वंशेवंशभृतांवर स्वयंभूरिवसंप्राप्तोभवायास्मज्जया
यच ५३ नतुत्वापौरमात्रेणशक्तागूहयितुंवयम् देवगुह्येष्वपिभवान्सर्वज्ञःसर्वभावनः ५४ शक्तश्चापिजरासंधंनृपंयोधयितुं-
विभो त्वद्बुद्धिवशगाःसर्वेवयंयोधव्रतेस्थिताः ५५ जरासंधस्तुबलवान्नृपाणांमूर्ध्नितिष्ठति अप्रमेयबलश्चैववयंचकृशसाध
नाः ५६ नचियमेकाहमपिपुरीरोधंसहिष्यति कृशभक्तेंधनक्षामादुर्गैरपरिवेष्टिता ५७ असंस्कृतांबुपरिखाद्वारयंत्रविवर्जिता
वप्रप्राकारनिचयाकर्तव्याबहुविस्तरा ५८ संस्कर्तव्यायुधागारायोक्तव्याचेष्टकाचयैः कंसस्यबलभोग्यत्वान्नातिगुप्तापुराजनैः ५९

४६ ४७ ४८ ४९ वसोरितिवसोःशूरापरनाम्नःसुतोवसुदेवोभवत् ततोवसुदेवादनंतरंसवसुर्द्वेदारिकेजनयामास तेचपृथाश्रुतश्रवाख्येकुंतिविषयेकुंतिभोजस्यराज्ञो
विषयेगोचरेदुहितृत्वेनदत्तत्वात्तदधीनेइतियावत् ५० ५१ ५२ प्रनष्टेअभिभूते ५३ पौरमात्रेणपुरवासिलोकसाम्येनत्वांजरासंधाद्गूहयितुंवयंक्षमानएतच्चसर्वज्ञत्वाद्भ
वानेववेदेत्याह देवेति भावयतीतिभावनःज्ञाता ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

अग्रंप्रतीतिप्रत्यग्रंराजभागार्थेरोधोयस्याः सेवयथाहिकर्षकग्रामंकरार्थेराजभटाअवरुंधंतितद्वत् ६० ६१ कार्मुकैरस्माभिः ६२ ६३ ६४ ६५ ६६
इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ विकद्रोरिति १ २ ३ हेतुतः तन्निमित्तंवैरमितिहेतुतः क्रमतः शत्रोः पराक्रमतोन्यायतः यन्निमित्तं
वैरंतस्यैवपरिहारेणारिष्टशांतिः कर्तव्येतियुक्तेः शास्त्रतः अशक्तस्यापसरणानुज्ञावशात् दैवं भाविकार्यं अनुपश्यताम् ४ ५ ६ तत्रक्रमतः शास्त्रतइत्येतौहेतूव्याच

सद्योनिपतितेकंसेराज्येस्माकंनवोदये. पुरीप्रत्यग्ररोधेवनरोधंविसहिष्यति ६० बलंसंमर्दभग्नंत्वक्रुध्यमाणंपरेणह असंशयमिदं
राष्ट्रंजनैःसहविनक्ष्यति ६१ यादवानांविरोधेनयेजिताराज्यकार्मुकैः तेसर्वेद्वैधमिच्छंतियत्क्षमंतद्विधीयताम् ६२ वंचनीयाभविष्या
मोन्नृपाणांनृपकारणात् जरासंधभयार्त्तानांद्रवतांराज्यसंभ्रमे ६३ आर्तावत्स्यंतिनःसर्वेरुध्यमानाःपुरेजनाः यादवानांविरोधेनविनष्टा
स्मेतिकेशव ६४ एतन्ममम्मतंकृष्णविश्रंभात्समुदाहृतम् त्वंतुविज्ञापितः पूर्वंनपुनःसंप्रबोधितः ६५ त्वमस्यनेतासैन्यस्यवयंत्वच्छासने
स्थिताः त्वन्मूलश्चविरोधोयंरक्षास्मानात्मनासह ६६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकद्रुवाक्यंनाम अष्टत्रिंशोऽ
ध्यायः ३८ वैशंपायनउवाच विकद्रोस्तुवचःश्रुत्वावसुदेवोमहायशाः परितुष्टेनमनसावचनंचेदमब्रवीत् १ राजाषाड्गुण्ययु
क्तोवैराजामंत्रार्थतत्त्ववित् सततंचहितंचैवकृष्णोक्तंकिलधीमता २ भाषिताराजधर्माश्चसत्याश्चजगतोहिताः एतच्छ्रुत्वापितुर्वाक्यं
विकद्रोश्चमहात्मनः ३ वाक्यमुत्तममेकाग्रोबभाषेपुरुषोत्तमः ३ ब्रुवतोवःश्रुतंवाक्यंहेतुतःक्रमतस्तथा न्यायतःशास्त्रतश्चैवदैवंचै
वानुपश्यताम् ४ श्रूयतामुत्तरंवाक्यंश्रुत्वाचपरिगृह्यताम् नयेनव्यवहर्तव्यंपार्थिवेनयथाक्रमम् ५ संधिंचविग्रहंचैवयानमासनमे
वच द्वैधीभावंसंश्रयंचषाड्गुण्यंचिंतयेत्सदा ६ बलिनःसंनिकृष्टेषुनस्थेयंपंडितेनवै अपक्रमोहिकालज्ञःसमर्थोयुद्धमुद्वहेत् ७
अहंतावत्सहार्येणमुहूर्तेस्मिन्प्रकाशिते जीवितार्थंगमिष्यामिशक्तिमानप्यशक्तवत् ८ ततःसह्याचलसुतंसहायेणाहमक्षयम्
आत्मद्वितीयःश्रीमंतंप्रवेक्ष्येदक्षिणापथम् ९ करवीरपुरंचैवरम्यंक्रौंचपुरंतथा द्रक्ष्यावस्तत्रसहितौगोमंतंचनगोत्तमम् १० आ
वयोर्गमनंश्रुत्वाजितकाशीसपार्थिवः अप्रविश्यपुरींदर्पादनुसारकरिष्यति ११ ततःसह्यवनेष्वेवराजायास्यतिसानुगः आवयोर्ग्रह
णेचैवनृपतिःप्रयतिष्यति १२ एषानःश्रेयसीयात्राभविष्यतिकुलस्यवै पौराणामथपुर्याश्चदेशस्यचसुखावहा १३ नचशत्रोःपरिभ्र
ष्टाराजानोविजिगीषवः परराष्ट्रेषुमृष्यंतिमृधेशत्रोःक्षयंविना १४

ष्टेबलिनइतिसन्निकृष्टेनिकटे ७ इतरयोर्हेत्वोरुत्तरमाह अहमित्यादिना ८ ९ १० अ
नुसारंपृष्ठतोधावनं ११ राजाजरासंधःप्रयतिष्यतिवेगेनागमिष्यति १२ १३ शत्रोःशत्रुंप्राप्यपरिभ्रष्टाःस्वराष्ट्रेस्थित्वापृष्ठतोशत्रोर्वधमेवकामयंतेनतुस्वराष्ट्ररक्षांतत्रसुस्यार्थिनः
परस्याभिनिवेशाभावादित्यर्थः १४

दक्षिणौसमर्थौ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ न्यस्तंसमारोपितं अतएवसंकुचितं आधानंत्रेताग्निविस्तारोयस्यतम् अथापिकालेप्रादुष्कृतेष्वग्निषुहुतहुताश
नम् २२ होमार्थंदुह्यतेसाहोमधुक् साचासौकामदोहनाचेतिसमासः २३ २४ सधिष्ण्यौसस्थानौ २५ २६ २७ समुद्रात्भूमिमिषुपातमात्रंप्राप्यतत्रसूर्पारकंनामन

एवमुक्त्वातुतौवीरौकृष्णसंकर्षणावुभौ प्रपेदतुरसंभ्रांतौदक्षिणौदक्षिणापथम् १५ तौतुराष्ट्राणिशतशश्चरंतौकामरूपिणौ दक्षि
णांदिशमास्थायचेरतुर्मार्गगौसुखम् १६ सह्यपृष्ठेषुरम्येषुमोदमानावुभौतथा दक्षिणापथगौवीरावध्वानंसंप्रपेदतुः १७ तौचस्वल्पेन
कालेनसह्याचलविभूषितम् करवीरपुरंप्राप्तौरुववंशेनविभूषितम् १८ तौतत्रभगवावेणायानद्यास्तीरांतमाश्रितम् आसेदतुःप्ररोहा-
ढ्यंन्यग्रोधतरुपुंगवम् १९ अधस्तात्तस्यवृक्षस्यमुनिंदीप्ततपोनिधिम् अंसावसक्तपरशुंजटावल्कलधारिणम् २० गौरमग्निशिखाका
रंतेजसाभास्करोपमम् क्षत्रांतकरमक्षोभ्यंवपुष्मंतमिवार्णवम् २१ न्यस्तसंकुचिताधानंकालेहुतहुताशनम् क्लिन्नंत्रिषवणाम्भोभि-
राद्यंदेवगुरुंयथा २२ सवत्साधेनुकांश्चैतांहोमधुक्कामदोहनाम् क्षीरारणिंकर्षमाणंमहेंद्रगिरिगोचरम् २३ ददृशातुस्तौसहिताववप
रिश्रांतमव्ययम् भार्गवंराममासीनमंदरस्थंयथारविम् २४ न्यायतस्तौतुतद्दृष्ट्वापादमूलेकृतांजली वसुदेवसुतौवीरौसधिष्ण्याविव
पावकौ २५ कृष्णस्तमृषिशार्दूलमुवाचवदतांवरः श्लक्ष्णंमधुरयावाचालोकवृत्तांतकोविदः २६ भगवन्जामदग्निंत्वामवगच्छामिभा
र्गवम् रामंमुनीनामृषभंक्षत्रियाणांकुलांतकम् २७ त्वयासायकवेगेनक्षिप्तोभार्गवसागरः इषुपातेननगरंकृतंसूर्पारकंत्वया २८ धनुः
पंचशतायाममिषुपंचशतोच्छ्रयम् सह्यस्यचनिकुंजेषुस्फीतोजनपदोमहान् २९ अतिक्रम्योदधेर्वेलामपरांतेनिवेशितः त्वयातत्का
र्तवीर्यस्यसहस्रभुजकाननम् ३० छिन्नंपरशुनैकेनस्मरतानिधनंपितुः इयमद्यापिरुधिरैःक्षत्रियाणांहताद्विषाम् ३१ स्निग्धैस्तत्सर
भूस्पृष्टैरक्तपंकावसुंधरा रेणुकेयविजानेत्वांक्षितौक्षितिपरोषणम् ३२ परशुग्रहहेतुक्तेयथैवेहरणेतथा तदिच्छावस्त्वयाविप्रकंचिद
र्थमुपश्रुतम् ३३ उत्तरंचश्रुतार्थेनमत्कृत्कमविशंकया आवयोर्मथुरारामयमुनातीरशोभिनी ३४ यादवोस्वोमुनिश्रेष्ठयदितेश्रुतिमाग
तौ वसुदेवोयदुश्रेष्ठःपितानौहिधृतव्रतः ३५ जन्मप्रभृतिचैवावांव्रजेष्वेवनियोजितौ तौस्वःकंसभयात्तत्रशंकितौपरिवर्द्धितौ ३६ व
यंचप्रथमंप्राप्तौमथुरायांप्रवेशितौ तावावांव्युत्थितहत्वासमाजेकंसमोजसा ३७ पितरंतस्यतत्रैवस्थापयित्वाजनेश्वरम् स्वमेवकर्मचा
रब्धौगवांव्यापारकारकौ ३८ अथावयोःपुरंरौत्सुंजरासंधोव्यवस्थितः संग्रामान्सुबहून्कृत्वालब्धलक्षावपिस्वयम् ३९

गरंकृतंकृत्स्नायाःक्षितेःकाश्यपायदानत्वात् धनुश्चतुर्हस्तंइषुर्द्विहस्तः २८ २९ अपरांतेपश्चिमसमुद्रतीरे ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

कर्तव्यंसंपादनीयंबलंसैन्यंसाधनंधनादिकंययोस्तौ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० द्वेषानुशायिनाद्वेषमेवानुशेतेऽनुरुध्य

ततःस्वपुररक्षार्थंप्रजानांचधृतव्रत अकृतार्थावनुद्योगौकर्तव्यबलसाधनौ ४० अरथौपत्तिनौयुद्धेनिस्तनुत्रौनिरायुधौ जरासंधो
घमभयात्पुरात्तूर्णावेवनिःसृतौ ४१ उभावावामनुप्राप्तौस्तुनिश्चेष्ठतवांतिकम् आवयोर्मंत्रमात्रेणकर्त्तुमर्हसिसत्क्रियाम् ४२ श्रुत्वैत
द्भार्गवोरामस्तयोर्वाक्यमनिंदितम् रैणुकेयःप्रतिवचोधर्मसंहितमब्रवीत् ४३ अपरांतादहंकृष्णासंप्रतीहागतःप्रभो एकएवविनाशिष्ये
युवयोर्मंत्रकारणात् ४४ विदितौमेव्रजेवासस्तवपद्मनिभेक्षण दानवानांवधश्चापिकंसस्यापिदुरात्मनः ४५ विग्रहंचजरासंधेविदि-
त्वापुरुषोत्तम तवसभ्रातृकस्येहसंप्राप्तोस्मिवरानन ४६ जानेत्वांकृष्णगोप्तारंजगतःप्रभुमव्ययम् देवकार्यार्थसिध्यर्थंमबालंबालतां
गतम् ४७ नत्वयाविदितंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते तथापिभक्तिमात्रेणशृणुवक्ष्यामितेवचः ४८ पूर्वजैस्तवगोविंदपूर्वंपुरमिदंकृतम्
करवीरपुरंनामराष्ट्रंचैवनिवेशितम् ४९ पुरेस्मिन्नृपतिःकृष्णवासुदेवोमहायशाः शृगालइतिविख्यातोनित्यंपरमकोपनः ५० नृपेण
तेनगोविंदतववंशभवानृपाः यादवानिहताःसर्वेवीरद्वेषानुशायिना ५१ अहंकारपरोनित्यमजितात्मातिमत्सरी राज्यैश्वर्यमदाविष्टः
पुत्रेष्वपिचदारुणः ५२ तन्नेहभवतःस्थानंरोचतेमेनरोत्तम करवीरपुरेघोरेनित्यंपार्थिवभूषिते ५३ श्रूयतांकथयिष्यामियत्रोभौशत्रु
बाधनौ जरासंधंबलोदग्रंभवंतौयोधयिष्यतः ५४ तीर्त्वावेणामिमांपुण्यांनदीमद्यैवबाहुभिः विषयांतेनिवासायगिरिंगच्छामदुर्गमम्
५५ रम्यंयज्ञगिरिंनामसह्यस्यप्ररुहंगिरिम् निवासंमांसभक्षाणांचौराणांघोरकर्मणाम् ५६ नानाद्रुमलतायुक्तंचित्रपुष्पितपादप
म् प्रोष्येतत्रनिशामेकांखट्वांगांनामनिम्नगाम् ५७ भद्रंतेसंतरिष्यामोनिकषोपलभूषणाम् गंगाप्रपातप्रतिमांप्रस्थांचमहतोगिरेः
५८ तस्याःप्रपातंद्रक्ष्यामस्तापसारण्यभूषणम् उपभुज्यत्विमान्कामान्गत्वातान्धरणीधरान् ५९ द्रक्ष्यामस्तत्रतान्विप्रान्श्राम्य-
तोवैतपोधनान् रम्यंक्रौंचपुरंनामगमिष्यामःपुरोत्तमम् ६० वंशजस्तत्रतेराजाकृष्णधर्मरतःसदा महाकपिरितिख्यातोवनवासस्यज
नाधिपः ६१ तमहंश्चैवराजानंनिवासायगतेहनि तीर्थमानुडुहंनामतत्रस्थास्यामसंगताः ६२ ततश्श्वस्तुगमिष्यामःसह्यस्यविवरंगिरि
म् गोमंतमितिविख्यातंनैकशृंगविभूषितम् ६३ खगतैकमहाशृंगंदुरारोहंखगैरपि विश्रामभूतंदेवानांज्योतिर्भिरभिसंवृतम् ६४
सोपानभूतंस्वर्गस्यगगनाद्रिमिवोच्छ्रितम् तंविमानावतरणंगिरिंमेरुमिवापरम् ६५

तेनतुधर्मंतेन ५१ ५२ ५३ ५४ विषयांतेदेशसीम्नि
निवासायरात्रिवासाय ५५ प्ररुहंउपगिरिम् ५६ ५७ ५८ ५९ श्राम्यतःश्रममाणान्वानप्रस्थानितियावत् ६० वनमेववासंवासार्हंयस्यसवनवासस्यःसचासौजनश्च
तस्याधिपतिः ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ७.

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ दर्शयिष्यंतिप्रकटीभविष्यंति ७३ ७४ ७५ भजस्वलभस्व ७६ ७७ ७८ व्यूहानांशत्रुसैन्यानाम् ७९ ८०

तस्योत्तमेमहाशृंगेभास्वंतौदेवरूपिणौ उदयास्तमयेसूर्यंसोमंचज्योतिषांपतिम् ६६ ऊर्मिमंतंसमुद्रंचअपारद्वीपभूषणम् प्रेक्ष्यमाणौसुखंतत्रनगाग्रेविचरिष्यथः ६७ शृंगस्थौतस्यशैलस्यगोमंतस्यवनेचरौ दुर्गयुद्धेनधावंतौजरासंधंविजेष्यथः ६८ तत्रशैलगतौदृष्ट्वाभवंतौयुद्धदुर्मदौ अशक्तःशैलयुद्धेवैजरासंधोभविष्यति ६९ भवद्भ्यामपियुद्धेतुप्रवृत्तेतत्रदारुणे आयुधैःसहसंयोगपश्यामिनचिरादिव ७० संग्रामश्चमहान्कृष्णनिर्दिष्टस्तत्रदैवतैः यदूनांपार्थिवानांचमांसशोणितकर्दमः ७१ तत्रचक्रंहलंचैवगदांकौमोदकींतथा सौनंदंमुशलंचैववैष्णवान्यायुधानिच ७२ दर्शयिष्यंतिसंग्रामेयास्यंतिचमहीक्षिताम् रुधिरंकालयुक्तानांवपुर्भिःकालसंनिभैः ७३ सचक्रमुशलोनामसंग्रामःकृष्णविश्रुतः दैवतैरिहनिर्दिष्टःकालस्यादेशसंज्ञितः ७४ तत्रतेकृष्णसंग्रामेसुव्यक्तंवैष्णवंवपुः द्रक्ष्यंतिरिपवःसर्वेसुराश्चसुरभावन ७५ तांभजस्वगदांकृष्णचक्रंचचिरविस्मृतम् भजस्वस्वेनरूपेणसुराणांविजयायवै ७६ बलश्चायंहलंघोरंमुशलंचारिमर्दनम् वधायसुरशत्रूणांभजतांलोकभावनः ७७ एषतेप्रथमःकृष्णसंग्रामोभुविपार्थिवैः पृथिव्यर्थेसमाख्यातोभारावतरणेसुरैः ७८ आयुधावाप्तिरत्रैवचवपुषोवैष्णवस्यच लक्ष्म्याश्चतेजसश्चैवव्यूहानांचविदारणम् ७९ अतःप्रभृतिसंग्रामोधरण्याशस्त्रमूर्च्छितः भविष्यतिमहान्कृष्णभारतंनामवैशसम् ८० तद्गच्छकृष्णशैलेंद्रंगोमंतंचनगोत्तमम् जरासंधंमृधेचापिविजयस्त्वामुपस्थितः ८१ इदंचैवामृतप्रख्यंहोमधेनोःपयोमृतम् पीत्वागच्छथभद्रंवोमयोद्दिष्टेनकर्मणा ८२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरामवाक्यंनामएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ वैशंपायनउवाच तत्तुधेन्वाःपयःपीत्वाबलदर्पसमन्वितौ ततस्तौरामसहितौप्रस्थितौयदुपुंगवौ १ गोमंतंपर्वतंद्रष्टुंमत्तनागेंद्रगामिनौ जामदग्न्यप्रदिष्टेनमार्गेणवदतांवरौ २ जामदग्न्यस्तृतीयस्तेत्रयस्त्रयइवाग्नयः शोभयंतिस्मपंथानंत्रिदिवंत्रिदशाइव ३ तेचाध्वविधिनासंवृत्तौवैदिवसक्रमात् गोमंतमचलंप्राप्तामंदरंत्रिदशाइव ४ लताचारुविचित्रंचनानाद्रुमविभूषितम् नानागरुपिनद्धांगंचित्रंचित्रैर्मनोहरैः ५ द्विरेफगणसंकीर्णंशिलासंकटपादपम् मत्तबर्हिणनिर्घोषैर्नादितंमेघनादिभिः ६

८१ ८२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ १ २ ३ अध्वविधिनामानुषगत्या ४ चित्रैःमयूरैः ५ ६ ७

७ ८ ९ १० प्रस्थानिसानूनि ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ दरीकंदरयोःकृत्रि

गगनालग्नशिखरंजलदासक्तपादपम् मत्तद्विपविषाणाग्रैःपरिघृष्टोपलांकितम् ७ कूजद्भिश्चांडजगणैःसमंतात्प्रतिनादितम् द्
रीप्रतापांडुरैश्छन्नंशार्दूलपल्लवैः ८ नीलाश्मचयसंघातैर्बहुवर्णयथाधनम् धातुविस्रावदिग्धांगसानुप्रस्रवभूषितम् ९ कीर्णं
सुरगणैःक्रांतंमैनाकमिवकामगम् उच्छ्रितस्कंधविशालाग्रसमूलांबुपरिस्रवम् १० सकाननदरीप्रस्थंश्वेताभ्रगणभूषितम् पनसा
म्रातकाम्रौघैर्वेत्रस्यंदनचंदनैः ११ तमालैलावनस्रुतमरीचक्षुपसंकुलम् पिप्पलीवल्लिकलिलंचित्रामिंगुदिपादपैः १२ द्रुमैःसर्ज
रसानांचसर्वतःपरिशोभितम् प्रांशुशालवनैर्गुप्तंबहुचित्रवनैर्युतम् १३ सर्जनिंबार्जुनवनकुटकीकुलसंकुलम् हिंतालैश्चैतमाल
श्चपुन्नागैश्चोपशोभितम् १४ जलेषुजलजैश्छन्नंस्थलेषुस्थलजैरपि पंकजैर्द्रुमखंडैश्चसर्वतःप्रतिभूषितम् १५ जंबूजंबूलवृक्षा
द्यैःकदंककदलभूषितम् चंपकाशोकबहुलंबिल्वतिंदुकशोभितम् १६ कुंजैश्चनागपुष्पैश्चसमंतादुपशोभितम् नागयूथसमाकीर्णं
मृगसंघातशोभितम् १७ सिद्धचारणरक्षोभिःसेवितप्रस्तरांतरम् गंधर्वैश्चसमायुक्तंगुह्यकैःपक्षिभिस्तथा १८ विद्याधरगणैर्नित्य
मनुकीर्णशिलातलम् सिंहशार्दूलसन्नादैःसततप्रतिनादितम् सेवितवारिधाराभिश्चद्रुपादैश्चशोभितम् १९ स्तुतस्त्रिदशगंधर्वैरप्स
रोभिरलंकृतम् वनस्पतीनांदिव्यानांपुष्पैरुच्चावचैःश्रितम् २० शक्रवज्रप्रहाराणामनभिज्ञंकदाचन दवाग्निभयनिर्मुक्तंमहावातभ-
योज्झितम् २१ प्रपातप्रभवाभिश्चसारिद्भिरुपशोभितम् काननैःशननाकारैर्विशेषद्भिरिवश्रियम् २२ जलशैवलशृंगाग्रैरुन्मिषतमिव
श्रिया स्थलीभिर्मृगजुष्टाभिःकांताभिरुपशोभितम् २३ पार्श्वैरुपलकल्माषैर्मेघैरिवविभूषितम् पादपोच्छ्रितभूमीभिःसपुष्पाभिः
समंततः २४ मंडितंवनराजीभिःप्रमदाभिःपतिर्यथा सुंदरीभिर्दरीभिश्चकंदराभिस्तथैवच २५ तेषुतेष्ववकाशेषुसदारमिवशोभित
म् औषधीदीप्तशिखरंवानप्रस्थनिषेवितम् जातरूपैर्वनोद्देशैःकृत्रिमैरिवभूषितम् २६ मूलेनसुविशालेनशिरसाप्युच्छ्रितेनच पृ
थिवींसंतरिक्षंचगाहयंतमिवस्थितम् २७ तेतमासाद्यगोमंतंरम्यंभूमिधरोत्तमम् रुचिरंरुरुचुःसर्वेवासायामरसन्निभाः २८ रुरु
हुस्तंगिरिवरंखमूर्ध्वमिवपक्षिणः असज्जमानावेगेनवैनतेयपराक्रमाः २९ तेतुतस्योत्तरंशृंगमारूढास्त्रिदशाइव अगारंसहसाच-
क्रुर्मनसानिर्मितोपमम् ३० निविष्टोयादवोहृष्टोजामदग्न्योमहामतिः रामोभिमतमक्लिष्टमाप्रष्टुमुपचक्रमे ३१

माकृत्रिमत्वेनव्यवस्था २५ २६ गाहयंतंगाहमानम् २७ २८ २९ ३० ३१ छ छ छ छ छ छ

३२ ३३ सांपरायिकः परलोकहितः ३४ नैष्ठिकं नास्तिकम् ३५ इदं भूभारहरणरूपं प्रस्तुतं आरब्धम् ३६ प्रथमो मुख्यः कल्पः प्रयोगः ३७ तत्रैतिलमेव तत्रायुधा
दिकं भाव्यमलौकिकेन सामर्थ्येन यदाहृयास्कः आत्मैवैषां रथो भवत्यात्माश्वा आत्मायुधमात्मेषव आत्मा सर्वं देवस्येति ३८ चतुर्द्विगुणपीनांसं अष्टबाहुभित्यर्थः एतेन
कृष्णास्य साक्षाद्विष्णुत्वमुक्तं न तु तदंशत्वं विद्वद्दृश्यं कृष्णस्येदमेव रूपम् द्विभुजं त्वविद्वद्दृश्यमिति ज्ञेयम् ३९ ४० ४१ ४२ वैधव्येन आगामिना अधिवासिता परिगृही

कृष्णयास्याम्यहं तात पुरं शूर्पारकं विभो युवयोर्नास्ति वै मुख्यं संग्रामे दानवैरपि ३२ प्राप्तवानस्मि यां प्रीतिं मार्गानुगमनादपि सा मे कृष्णा
नुगृह्णाति शरीरमिदमव्ययम् ३३ इदं यत्स्थानमुद्दिष्टं यत्रायुधसमागमः युवयोर्विहितो देवैः समयः सांपरायिकः ३४ देवानां मुख्य वैकुं
ठ विष्णो देवैरभिष्टुत कृष्ण सर्वस्य लोकस्य शृणु मे नैष्ठिकं वचः ३५ यदिदं प्रस्तुतं कर्म त्वया गोविंद लौकिकम् मानुषाणां हितार्थाय लोके मा
नुषदेहिना ३६ तस्यायं प्रथमः कल्पः कालेन तु वियोजितः जरासंधेन वै सार्द्धं संग्रामे समुपस्थिते ३७ तत्रायुधबलं चैव रूपं चरणकर्कश
म् स्वयमेवात्मना कृष्ण त्वयात्मानं विभज्यह ३८ चक्रोद्यतकरं दृष्ट्वा त्वां गदापाणिमाहवे चतुर्द्विगुणपीनांसं बिभ्यदपि शतक्रतुः ३९
अद्यप्रभृति ते यात्रा स्वर्गोक्ता समुपस्थिता पृथिव्यां पार्थिवेंद्राणां कृतास्थे त्वयि मानद ४० वैनतेयस्य चाह्वानं वाहनं ध्वजकर्मणः कुरु शी
घ्रं महाबाहो गोविंद वदतां वर ४१ युद्धकामा नृपतयस्त्रिदिवाभिमुखोद्यताः धार्तराष्ट्रस्य वशगास्तिष्ठंति रणवृत्तयः ४२ राज्ञां निधनदृश
र्था वैधव्येनाधिवासिता एकवेणीधरा चेयं वसुधा त्वां प्रतीक्षते ४३ संग्रहं कृष्ण नक्षत्रं संक्षिप्यारिविमर्दन त्वयि मानुष्यमापन्ने युद्धे च स
मुपस्थिते ४४ त्वरस्व कृष्ण युद्धाय दानवानां वधाय च स्वर्गाय च नरेंद्राणां देवतानां सुखाय च ४५ सत्कृतोहं त्वया कृष्ण लोकेश्वसचराच
रैः त्वया सत्कृतरूपेण येन सत्कृतवानहम् ४६ साधयामि महाबाहो भवतः कार्यसिद्धये स्मर्तव्यश्चास्मि युद्धेषु कांतारेषु महीक्षिताम्
४७ इत्युक्त्वा जामदग्न्यस्तु कृष्णमक्लिष्टकारिणम् जयाशिषा वर्द्धयित्वा जगामाभीप्सितां दिशम् ४८ इति श्रीमहाभारते खिलेषु
हरिवंशे विष्णुपर्वणि गोमंतारोहणं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ४० वैशंपायन उवाच जामदग्न्ये गते रामे तौ यादवकुलोद्वहौ गोमंत-
शिखरे रम्ये चेरतुः कामरूपिणौ १ वनमालाकुलोरस्कौ नीलपीतांबरावुभौ नीलश्वेतवपुष्मंतौ गगनस्थाविवांबुदौ २

ता अत एव एकवेणीधरा
असंस्कृतकेशबंधा ४३ हे कृष्ण क्षत्रं संक्षिप्यन् प्रतीक्षत इति पूर्वेण संबंधः क्षत्रियाः मरणभयात्संकोचं प्राप्य कालावधिं न प्रतीक्षंते अपि तु उत्कुल्लाः भूत्वा शीघ्रमेव मरणं
कामयंते यतः संग्रहं क्रूरैः ग्रहैराक्रांतं क्षत्रमस्तीत्यर्थः ४४ ४५ सत्कृतं सत्कारस्तद्वानहं त्वया विष्णात्मना यतोस्मि अतः सर्वत्र सत्कृतोस्मीत्यर्थः ४६ साधयामीति एतेन यु
द्धे जयार्थिभिः शूरैः परशुरामः स्मर्तव्य इति विधीयत इति ज्ञेयं ४७ ४८ इति हरिवंशे विष्णुपर्वणि टीकायां चत्वारिंशोऽध्यायः ४० जामदग्न्ये इति १ २ छ छ

३ उदयंतंउद्गच्छंतम् ४ ५ सुच्छायेशोभनायांछायायाम् ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ रूपिणीमूर्तिमती अमृतारणी अमृतप्रसूः यथावाजपेयसौत्रा
मण्यादिषुस्फगृहवस्तुक्रतुषु आस्वादितयापुरुषाः अमृतपानमपिप्राप्नुवंतितादृशीमेध्येत्यर्थः १३ कादंबरीमदकलंस्फरामदेनाव्यक्तवाचम् १४ १५ १६ १७
वडवामुखेवडवाग्निसन्निभोपातालेशेषरूपेणनित्यंस्थितंत्वांइदानीमंतर्हितं एतेनरामोपिपूर्णएवशेषावतारोनतुशेषांशइतिदर्शितं पर्यैमिपरिभ्रमामिखामन्वेष

तौशैलधातुदिग्धांगौयुवानौशिखरेस्थितौ चेरतुस्तत्रकांतेषुवनेषुरतिलालसौ ३ उदयंतंनिरीक्षंतौशशिनंज्योतिषांवरम् उदया
स्तमनेचैवग्रहाणांधरणीधरे ४ अथसंकर्षणःश्रीमान्विनाकृष्णेनवीर्यवान् चचारतस्यशिखरेनगस्यनगसन्निभः ५ प्रफुल्लस्य
कदंबस्यसुच्छायेनिषसादह वायुनामंदगंधेनवीज्यमानःसुखेनवै ६ तस्यतेनानिलौघेनसेव्यमानस्यतत्रवै मद्यसंस्पर्शजोगंधःसं
स्पृशन्घ्राणमागतः ७ तृष्णाचैनंविवेशाशुवारुणीप्रभवातदा शुशोषचमुखंतस्यमत्तस्येवापरेहनि ८ स्मारितःसपुरावृत्तममृत
प्राशनंविभुः तृषितोमदिरान्वेषीनतस्तंतरुमैक्षत ९ तस्यप्रावृषिफुल्लस्ययदंभोजलजोज्झितम् तत्कोटरस्थमदिरासंजायतमनो
हरा १० तांतुतृष्णाभिभूतात्मापिबन्नार्तइवासकृत् मोहाच्चचलिताकारःसमजायतसप्रभुः ११ तस्यमत्तस्यवदनंकिंचिच्चालितलो
चनम् घूर्णिताकारमभवत्शरत्कालेंदुसप्रभम् १२ कदंबकोटरेजातानाम्नाकादंबरीतिसा रूपिणीवारुणीतत्रदेवानाममृतारणी
१३ कादंबरीमदकलंविदित्वाकृष्णपूर्वजम् तिस्रःस्त्रियदशनार्यस्तमुपतस्थुःप्रियंवदाः १४ मदिरारूपिणीभूत्वाकांतिश्चशशिनःप्रि
या श्रीश्चदेवीवरिष्ठारूपास्वयमेवांबुजध्वजा १५ सांजलिप्रग्रहादेवीरोहिणेयमुपस्थिता वारुण्यासहितवाक्यमुवाचमदविक्लवम्
१६ बलंजयस्वदैत्यानांबलदेवदिवीश्वर अहंतेदयिताकांतावारुणीसमुपस्थिता १७ त्वामेवांतर्हितंश्रुत्वाशाश्वतंवडवामुखे क्षी
णपुण्येववसुधांपर्यैमिविमलानन १८ पुष्पचक्रातुलितेषुकेसरेषूषितमया अतिमुक्तेषुचाक्षोभ्यपुष्पस्तबकवत्सुच १९ अहंकदं
बमालीनामेघकालेसुखप्रिया तृषितंमार्गमाणात्वांस्वेनरूपेणछादिता २० सास्मिपूर्णेनयोगेनयथैवामृतमंथने समीपंप्रेषितापित्रा
वरुणेनतवानघ २१ सायथैवार्णवगतातथैववडवामुखे त्वयोपभोक्तुमिच्छामिसंमतस्त्वंहिमेगुरुः २२ नखानंतपरित्यक्ष्येभर्त्सितापि
त्वयानघ नाहंत्वयाविनालोकानुत्सहेदेवसेवितुम् २३ आदिपद्मंचपद्माकांदिव्यंश्रवणभूषणम् कौशेयानिचनीलानिसमुद्राहाणि
बिभ्रती २४

यंतीतिशेषः १८ पुष्पचक्रंविकसितसमुदायःकेसराणामेवतेनातुलितेषुकेसरवत्सुकुसुमादिषु अतिमुक्तेषुवासंतीलतासु १९ २० पूर्णे
नयोगेनसर्वांगसंपत्यायुक्तासती २१ त्वयाकर्त्रांउपभोक्तुमात्मानंभोक्तुंगुरुःस्वामीपाठांतरेगुरोःपितुःसंमतः २२ २३ २४ ७ ७ ७ ७

२५ कांतिर्मूर्तिमतीजयपूर्वेणयोगेनरामसंबोधनसंबंधेन जयरामेतिशब्देन अभिसुखीकृत्येत्यर्थः २६ २७ श्रीश्ववैष्णव्यपिराममेवानुमतेत्याह श्रीश्चेति
२८ दंशितावरुणभूषणादिभिः संपन्ना २९ ३० मौलिर्मुकुटः ३१ ३२ समुद्रार्हाणिसमुद्रः कामः कामंसमुद्रमाविशेतिमंत्रवर्णात् मनोरथानुरूपाणीत्यर्थः भा-
वतः आदरेणप्रतिगृण्हीष्वेत्युत्तरेणान्वयः ३३ भूषणमेवलयालंक्रियालंकरणंभवतिनत्वुतैस्तवत्तथापितेत्तवसमयोयमलंकारप्रतिग्रहस्येत्यर्थः ३४ ३५

मदिरानंतरंकांतिःसंकर्षणमुपस्थिता मदेनागलितश्रोणी किंचिदाघूर्णितेक्षणा २५ प्रोवाचप्रणयात्कांतिर्बद्धांजलिपुटासती ज
यपूर्वेणयोगेनसस्मितंवाक्यमर्थवत् २६ अहंचंद्रादपिगुरुसहस्रशिरसंप्रभुम् स्वैर्गुणैरनुरक्तास्मियथैवमदिरातथा २७ श्रीश्चप
द्ममालयादेवीविधेयावैष्णवोरसि रौहिणेयोरसिशुभ्रामालेवामलतांगता २८ सामालाममलांगृह्यबलस्योरसिदंशिता पद्मास्यापद्म
हस्तावैसंकर्षणमथाब्रवीत् २९ रामरामाभिरामस्त्वंवारुण्यासमलंकृतः कांत्यामयाचदेवेशसंगतश्चंद्रमायथा ३० इयंचसामयामौ
लिःप्रोद्धृतावरुणालयात् मूर्ध्निशीर्षसहस्रस्ययातेभानुरिवाबभौ ३१ जातरूपमयंचैकंकुंडलंवज्रभूषितम् आदिपद्मंचपद्मास
दिव्यश्रवणभूषणम् ३२ कौशेयानिचनीलानिसमुद्रार्हाणिभावन हारंचपीनतरलंसमुद्राभ्यंतरोषितम् ३३ देवेमाप्रतिगृण्हीष्व
पौराणींभूषणक्रियाम् समयस्तेमहाबाहोभूषणानामलंक्रिया ३४ संगृह्यतमलंकारंताश्चातिस्रःसुरस्त्रियः शुशुभेबलदेवोहिशा
रदेंदुसमप्रभः ३५ ससमागम्यकृष्णेनजलजांभोदवर्चसा मुदंपरमिकांलेभेग्रहयुक्तःशशीयथा ३६ ताभ्यांसुभाष्यासंलापेवर्तमा
नेगृहेयथा वैनतेयस्ततोध्वानमतिचक्रामवेगतः ३७ संग्रामसुत्कस्तेजस्वीदैत्यप्रहरणांकितः देवतानांजयश्लाघीदिव्यस्रगनुलेपनः
३८ सुप्तस्यशयनेदिव्येक्षीरोदेवरुणालये विष्णोःकिरीटंदैत्येनहृतंवैरोचनेनवै ३९ तदर्थस्तेनसंग्रामःकृतोसुवर्थमोजसा किरीटा
र्थेसमुद्रस्यमध्येदैत्यगणैःसह ४० मोक्षयित्वाकिरीटंतुवैष्णवंपततांवरः व्यत्क्रमतवेगेनगगनंदेवतालयम् ४१ सददर्शगुरुःशै-
लेविष्णुकार्यांतरागतम् तेनक्रोडावलंबेनकिरीटेनविराजता ४२ सदृश्यामानुषंविष्णुंशैलराजशिरोगतम् प्रकाशन्वेष्टनिर्मुक्तंविमौ
लिमिवमानुषम् ४३ अभिज्ञस्तस्यभावानांगरुत्मान्पततांवरः चिक्षेपखगतोमौलिंविष्णोःशिरसिहृष्टवत् ४४ उपेंद्रमूर्ध्निसामौलिर
पिनद्धाइवापतत् शिरसःस्थाननिर्मुक्ताकृष्णांचैवान्वशोभयत् ४५

३६ ताभ्यांतयोःसंलापेन्योन्यभाषणेअध्वानमतिचक्रामतत्राजगामेत्यर्थः ३७ ३८ ३९ ४० किरीटंमो
क्षयित्वाक्षीरोदेविष्णुमदृष्ट्वागगनंव्युत्क्रमतेत्यर्थः ४१ ततोगगनादेवशैलेविष्णुंददर्शनतुवैकुंठेक्रोडावलंबेनस्कंधावसक्तेन ४२ विमौलिंविकिरीटंएतावतात्र
थेनकृष्णस्तुभगवान्स्वयमित्येतद्दर्शितंवैकुंठक्षीरोदयोस्तदभावात्तत्रापिमूर्तेःसत्वेतु अंशावतारत्वमेवस्यादिति ४३ ४४ स्थानेनिर्मुक्तानिश्चयेनयोजिता ४५

४६ ४७ ४८ ४९ अहिशयनात्गतेतिशेषः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० एषांस्थानेसति ६१ ६२ इतिहरिवंशे

यथैवमेरुशिखरेभानुर्मध्यंदिनेयथा वैनतेयप्रयोगेणाविद्धामौलिमागताम् ४६ कृष्णःप्रहृष्टवदनोरामंवचनमब्रवीत् त्वरतेखलुकार्यार्थेदेवतानांनसंशयः ४७ यथेयमावयोःशैलेसंग्रामेरचनाकृता वैरोचनेनसुकृतस्यमममौलिर्महोदधौ ४८ शक्रस्यसदृशंरूपंदिव्यमास्थायसागरात् ग्राहरूपेणयोनीत आनीतोसौगरुत्मता ४९ ममाहिशयनान्मौलिर्हृत्वाक्षिप्तोगरुत्मता सुव्यक्तंसन्निकृष्टःसजरासंधोनराधिपः ५० लक्ष्यंतेहिध्वजाग्राणिरथानांवातरंहसाम् एतानिविजिगीषूणांशशिकल्पानिभूभृताम् ५१ छत्राण्यार्यविराजंतेदर्शितानिसितानिच अहोनृपरथोदग्राविमलाश्छत्रपंक्तयः ५२ अभिवर्त्ततिनःशुभ्रायथाखेहंसपंक्तयः अहोद्यौर्विमलाभानाशस्त्राणांविमलानना ५३ प्रभाभास्करभामिश्राश्चरंतीवदिशोदश एतानिनूनंसमरेपार्थिवैरायुधानिच ५४ क्षिप्तानिविनशिष्यंतिमयिसर्वाणिसंयुगे कालेखलुनृपःप्राप्तोजरासंधोमहीपतिः ५५ आवयोर्युद्धनिकषःप्रथमःसमरातिथिः आर्यतिष्ठावसहितौनखल्वनागतेनृपे ५६ युद्धारंभःप्रयोक्तव्योबलतावद्विमृश्यताम् एवमुक्त्वाततःकृष्णःस्वस्थःसंग्रामलालसः ५७ जरासंधवधप्रेप्सुश्चकारबलदर्शनम् वीक्ष्यमाणश्चतान्सर्वान्नृपान्यदुवरोव्ययः ५८ आत्मानमात्मनोवाचयत्पूर्वंदिविमंत्रितम् इमेतेपृथिवीपालाःपार्थिवेवर्त्मनिस्थिताः ५९ येविनाशंगमिष्यंतिशास्त्रदृष्टेनकर्मणा प्रोक्षितान्खल्विमान्मन्येमृत्युनानृपसत्तमान् स्वर्गगामीनिचाप्येषांवपूंषिप्रवकाशिरे ६० स्थानेभारपरिश्रांतावसुधेयंदिवंगता एषांनृपतिसिंहानांबलौघैरभिपीडिता ६१ अल्पेनखलुकालेनविविक्तंपृथिवीतलम् भविष्यतिनरेंद्रौघैराकीर्णंचनभस्तलम् ६२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिजरासंधाभिगमनंनामएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१

वैशंपायनउवाच

जरासंधस्ततःप्राप्तोनृपःसर्वमहीक्षिताम् नराधिपैर्बलयुतैरनुयातोमहाद्युतिः १ व्यायतोदग्रतुरगैर्विस्पष्टार्थसमाहितैः रथैःसांग्रामिकैर्युक्तैरसंगगतिभिःक्वचित् २ हेमकक्षैर्महाघंटैर्वारणैर्वारिदोपमैः महामात्रोत्तमारूढैःकल्पितैरणवल्गितैः ३ सारूढैःसादिभिर्युक्तैःप्रेखमाणैःप्रवल्गितैः वाजिभिर्वायुसंकाशैःप्लवद्भिरिवपक्षिभिः ४ खड्गचर्मबलोदग्रैःपत्तिभिर्वल्गितांबरैः सहस्रसंख्यैर्निर्मुक्तैरुत्पतद्भिरिवोरगैः ५ एवंचतुर्विधैःसैन्यैःप्रचलद्भिरिवांबुदैः नृपोभियातोबलवान्जरासंधोधृतव्रतः ६ सरथैर्नेमिघोषैश्चगजैश्चमदसिंजितैः हेषद्भिश्चापितुरगैःक्ष्वेडितोग्रैश्चपत्तिभिः ७

वि॰ टी॰ एकचत्वारिंशः ४१ जरासंधइति १ विस्पृष्टार्था

अश्वशास्त्रविदस्तैःसमाहिताःसुशिक्षिताःतैः २ ३ आरूढंसर्वत्रप्रसिद्धिस्तद्युक्तैःसारूढैःप्रख्यातैःसादिभिःयुक्ताःनियुक्ताःवाजिनस्तैः ४ ५ धृतव्रतइत्यलौकिकसपिसामर्थ्यसूचितम् ६ ७ ७

८ ९ १० ११ १२ १३ कृतकौतुकाः कृतकौतुकमंगलाः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ नरपतिः शिशुपालोसुन्दाभिन्नत्वादिति
मांचः नरपतिर्ग्रंथविशेषोयत्रवाहनध्वजादीनां संस्कार उच्यते रुद्रयामलादिषु दृश्यमानः तत्र चतुरशीति भूबलानि चतुरशीतिश्चक्राणि च तत्रयस्यपरस्या भूर्व

सन्नादयन् दिशः सर्वाः सर्वांश्चापि गुहाशयान् स राजा सागराकारः ससैन्यः प्रत्यदृश्यत ८ तद्बलं पृथिवीशानां हृष्टयोधजनाकुलम् क्ष्वे
डितास्फोटितरवं मेघसैन्यमिवाबभौ ९ रथैः पवनसंपातैर्गजैश्च जलदोपमैः तुरगैश्च सिताभ्राभैः पत्तिभिश्चापि दंशितैः १० व्यामिश्रं तद्ब
लं भाति पत्तिद्विपरथाकुलम् घर्मांते सागरगतं यथाभ्रपटलं तथा ११ सबलास्ते महीपाला जरासंधपुरोगमाः परिवार्य गिरिं सर्वे निवेशा
योपचक्रमुः १२ बभौ तस्य निविष्टस्य बलश्रीः शिबिरस्य वै शुक्लपर्वणि पूर्णस्य यथा रूपं महोदधेः १३ वीतरात्रे ततः काले नृपास्ते कृतकौ
तुकाः आरोहणार्थं शैलस्य समेता युद्धलालसाः १४ समवायीकृताः सर्वे गिरिप्रस्थेषु ते नृपाः निविश्यामंत्रयामासुर्युद्धकालकुतूहलाः १५
एषां तु तुमुलः शब्दः शुश्रुवे पृथिवीक्षिताम् युगांते भिद्यमानानां सागराणां यथा स्वनः १६ तेषां सकंचुकोष्णीषाः स्थविरा वेत्रपाणयः चे
रुर्मा शब्द इत्येवं ब्रुवंतो राजशासनात् १७ तस्य रूपं बलस्यासीन्निःशब्दस्तिमितस्य वै लीनमीनभुजंगस्य निःशब्दस्य पयोदधेः १८ त
स्मिन्स्तिमितनिःशब्दे योगादिव महार्णवे जरासंधो बृहद्वाक्यं बृहस्पतिरिवाददे १९ शीघ्रं समभिवर्त्तंतां बलानीह महीक्षिताम् सर्वतः
पर्वतश्चायं बलौघैः परिवार्यताम् २० अश्मयंत्राणि युज्यंतां क्षेपणीयाश्च मुद्गराः ऊर्ध्वं चापि प्रवाह्यंतां प्रासा वै तोमराणि च २१ ऊर्ध्वप्रक्षेपणा
र्थाय दृढानि च लघूनि च शस्त्रपातविघातानि क्रियंतामाशु शिल्पिभिः २२ शूराणां युद्धमानानां प्रमत्तानां परस्परम् यथा नरपतिग्राहस्तथा
शीघ्रं विधीयताम् २३ दार्यतामेष टंकौघैः खनित्रैश्च नगोत्तमः नृपाश्च युद्धदुर्गज्ञा विन्यस्यंतामदूरतः २४ अद्यप्रभृति सैन्यैर्मे गिरिरोधः
प्रवर्त्यताम् यावदेतौ पातयामो वसुदेवसुतावुभौ २५ अचलीयशिलायानिः क्रियतां निश्चलांडजः आकाशमपि बाणौघैर्निःसंपातं वि
धीयताम् २६ मयानुसृष्टास्तिष्ठंतु गिरिभूमिषु भूमिपाः तेषु तेष्ववकाशेषु शीघ्रमारुह्यतां गिरिः २७ मद्रः कलिंगाधिपतिश्चेकितानश्च
बाल्हिकः काश्मीरराजो गोनर्दः करूषाधिपतिस्तथा २८ द्रुमः किंपुरुषश्चैव पार्वतीयाश्च मालवाः पर्वतस्यापरं पार्श्वं क्षिप्रमारोहयंत्वमी
२९ पौरवो वेणुदारिश्च वैदर्भः सोमकस्तथा रुक्मी च भोजाधिपतिः सूर्याक्षश्चैव मालवः ३०

लकरी शत्रोश्चापकर्षकरी सतामाश्रयास्त्वित्यर्थः यथा
पतंति नो वाहा इति पाठे तु तथा गिरिप्रांतो विषमो समो कर्तव्यः यथास्माकं च हयास्तत्र गच्छंतीत्यर्थः २३ युद्धदुर्गज्ञाः युद्धरहस्यज्ञाः २४ २५ निःसंपातं निरव-
काशं अत एव संचारस्थानाभावान्निश्चलांडजत्वं युज्यते गिरेः २६ २७ २८ २९ ३० ५ ५ ५ ५

३१ ३२ ३३ विमर्दंतोविमर्दयंतः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ प्रतिबंधेनरोधमात्रेण अवस्कंदेनकर्मणा

पांचालाधिपतिश्चैवद्रुपदश्चनराधिपः विंदानुविंदावावंत्यौदंतवक्रश्चवीर्यवान् ३१ छागलिःपुरमित्रश्चदरदश्चमहीपतिः कौशांब्यो
मालवश्चैवशतधन्वाविदूरथः ३२ भूरिश्रवास्त्रिगर्तश्चबाणःपंचनदस्तथा उत्तरंपर्वतोद्देशमेतेदुर्गंसहान्नृपाः ३३ आरोहंतुविमर्दंतो
वज्रप्रतिमगौरवाः उलूकःकैतवेयश्चवीरश्चाशुमतःसुतः ३४ एकलव्योदृढाश्वश्चक्षत्रधर्माजयद्रथः उत्तमौजास्तथाशाल्वःकैरलेयश्च
कैशिकः ३५ वैदिशोवामदेवश्चसुकेतुश्चापिवीर्यवान् पूर्वपर्वतनिर्व्यूहमेतेषायतमस्तुनः ३६ विदारयंतोधावंतुवाताइवबलाहकान्
अहंचदरदश्चैवचेदिराजश्चवीर्यवान् ३७ दक्षिणंशैलनिचयंदारयिष्यामदंशिताः एवमेषगिरिःक्षिप्रंसमंताद्वेष्टितोबलैः ३८ वज्रमपा
तप्रतिमंप्राप्नोतुतुमुलभयम् गदिनोवैगदाभिश्चपरिघैःपरिघायुधाः ३९ अपरेविविधैःशस्त्रैर्दारयंतुनगोत्तमम् एषभूमिधरोघैवविष-
मोच्चशिलान्वितः ४० कार्योभूमिसमःसर्वोभवद्भिर्वसुधाधिपैः जरासंधवचःश्रुत्वापार्थिवाराजशासनात् ४१ गोमंतंवेष्टयामासुःसागराःपृ
थिवीमिव उवाचराजाचेदीनांदेवानांमघवानिव ४२ किंतेयुद्धेनदुर्गेस्मिन्गोमंतेचनगोत्तमे दुरारोहश्चशिखरेप्रांशुपादपकंटके ४३
काष्ठैस्तृणैश्चबहुभिःपरिवार्यसमंततः अद्यैवदीप्यतांक्षिप्रमलमन्येनकर्मणा ४४ क्षत्रियाःसुकुमाराहिरणेसायकयोधिनः नियुक्ताः
पर्वतेदुर्गेनियोक्तुंपादयोधिनः ४५ ननामप्रतिबंधेननवावस्कंदकर्मणा शक्यएषगिरिस्तातदेवैरप्यवमर्दितुम् ४६ दुर्गयुद्धेक्रमःश्रेया
न्रोधयुद्धेनपार्थिवाः भक्तोदकेंधनैःक्षीणाःपात्यंतेगिरिसंश्रिताः ४७ वयंबहवइत्येवंनार्थेषुनिपुणोनयः यादवौनावमंतव्यौह्यल्पावप्येतौ
रणस्थितौ ४८ अविज्ञातबलावेतौश्रूयतेदेवसंमितौ कर्मभिस्त्वमरौविप्रौबालावतिबलान्वितौ ४९ दुष्कराणीहकर्माणिकृतवंतौयदू
त्तमौ शुष्ककाष्ठैस्तृणैर्वेष्ट्यसर्वतःपर्वतोह्ययम् ५० अग्निनादीपयिष्यामोदह्येतांगतचेतनौ यदिचेन्निःक्रमिष्येतेदह्यमानावितोतिके
५१ समेत्यपातयिष्यामस्त्यक्ष्यतोजीवितंततः वाक्यमेतत्तुरुरुचेसबलानांमहीक्षिताम् ५२ यदुक्तंचेदिराजेननृपाणांहितशंसिना त
तःकाष्ठैस्तृणैर्वंशैःशुष्कशाखैश्चपादपैः ५३ उपादीप्यतशैलेंद्रःसूर्यपादैरिवांबुदः ददुस्तेसर्वतस्तूर्णंपावकंतत्रपार्थिवाः ५४ यथोद्देशं
यथावानंशैलस्यलघुविक्रमाः सवायुदीपितोवन्हिरुत्पपातसमंततः ५५ सधूमज्वालमालाभिर्भाभिःखमिवशोभयन् सोनलःपव
नायस्तःकाष्ठसंचयमूलवान् ५६ ददाहशैलंश्रीमंतंगोमंतंकांतपादपम् सदह्यमानःशैलेंद्रोसुमोचविपुलाःशिलाः ५७

उपर्युत्प्लवनेन ४६ भक्तादिभिःरहिताएवपात्यंतेनत्वन्यथा ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ पवनायस्तःवायुनाउद्धूतः ५६ ५७ ७ ७

५८ ५९ ६० रीतीः धातुरसानांधाराःनिर्वर्तयामासप्रवर्तितवान् ६१ ६२ प्रपातानांप्रस्रवैःरुत्क्षिप्तउज्झितः शुष्कतांगतइत्यर्थः ६३ ६४ रेसुः आर्तनादंचक्रुः ६५

शतशः शतधाभूतामहोल्काकारदर्शनाः सचित्रभानुःशैलेंद्रोभाभिर्भानुरिवांबुदम् ५८ आलिंपतीवविधिवत्तत्समंताद्र्चिरुन्नतः
धातुभिःपच्यमानैश्चज्वलद्भिश्चैवपादपैः ५९ उद्भ्रांतश्वापदोरौतिनृत्यद्यमानइवाद्रिराट् प्रतप्तोदह्यमानस्तुसशैलःकृष्णवर्त्मना ६० रीती
निर्वर्तयामासकाञ्चनांजनराजतीः वन्हिनाचापिदीप्तांगोगिरिर्नातिविराजते ६१ धूमांधकारांधतनुर्मज्जमानइवांबुदे ६१ विश्लिष्टोपल
संघातःकर्कशांगारवर्षणः गिरिर्भात्यनलोद्गारैरुल्कावृष्टिरिवांबुदः ६२ प्रपातप्रस्रवोत्क्षिप्तोधूमसंवर्द्धितोदरः सगिरिर्भस्मतांजातोयु
गांताग्निहतोपमः ६३ विह्वलास्तस्यपार्श्वेभ्यःसर्पादग्धार्द्धदेहिनः श्वसंतःपृथुमूर्धानोनिश्चेरुरशिवेक्षणाः ६४ उत्पत्योत्पत्यगगनात्पुनः
पुनरवाङ्मुखाः रेसुश्चोद्वेजिताःसिंहाःशार्दूलाश्चानलाविलाः ६५ मुमुचुःपादपाश्चैवदाहनिर्यासजंजलम् वह्निरूर्ध्वगतिर्यातोभस्मा
गाराभिपिंगलः ६६ धूमच्छायांचगगनेदीपितांभोददर्शना त्यज्यमानोमहासानुविहगैःश्वापदैरपि ६७ गिरिर्वैकल्यमायातिप्रागल्भ्या
त्कृष्णवर्त्मनः ससुमोचशिलाःशैलश्चलोदयशिलोच्चयः ६८ वज्रेणपुरुहूतस्ययथास्याद्दारितस्तथा आदीप्यतंतुशैलेंद्रंक्षत्रियाव्यूह
दर्शिताः ६९ अर्धक्रोशमपक्रांताःपावकेनाभिपातिताः दह्यमानेनगम्यैष्ठेसीदमानेमहाद्रुमे ७० धूमभारैरनालक्ष्येमूलेशिथिलतांग
ते सरोषंहितद्रामोवचनंकेशिसूदनम् ७१ बभाषेपद्मपत्राक्षंससाक्षान्मधुसूदनम् दह्यतेयंगिरिस्तातससानुशिखरद्रुमः ७२ आ
वयोःकृष्णवैरेणबलिभिर्वसुधाधिपैः पश्यकृष्णानलोष्णानांसधूमानांसमंततः वनानांविरसंतीवनगाभ्याशेद्विजोत्तमाः ७३ अयंय
द्धावयोरर्थेगोमंतस्तातदह्यते अयशस्यमिदंलोकेकौलीनंचभविष्यति ७४ तदस्यानृण्यहेतोर्हिनगस्यनगसन्निभ क्षत्रियान्निर्दहि
ष्यामोदोर्भ्यामेववसुधाधर ७५ एतेतेक्षत्रियाःसर्वेगिरिमादीप्यदर्शिताः रथिनस्तातदृश्यंतेयथादेशंयुयुत्सवः ७६ एवमुक्त्वागिरेःशृंगा
न्मेरुशृंगादिवोडुराट् निपपातबलःश्रीमान्वनमालाधरोयुवा ७७ कादंबरीमदक्षीबोनीलवासाःसिताननः सशारदेंदुसंकाशोवन
मालाचितोदरः ७८ कांतैककुंडलधरश्चारुमौलिरवाङ्मुखः निपपातनरेंद्राणांमध्येकेशवपूर्वजः ७९ अवप्लुतेततोरामेकृष्णःकृष्णां
बुदोपमः गोमंतशिखरात्श्रीमानाप्लुतोमितविक्रमः ८० ततःसंपीडयामासपद्भ्यांगिरिवरंहरिः सपीडितोगिरिस्तेननिर्मभज्जसमंततः
८१ जलाकुलोपलस्तत्रप्रस्नुतोद्विरदोयथा सतेनवारिणावन्हिस्तत्क्षणात्प्रशमंययौ ८२

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ विरसंतीचक्रंदंतीव ७३ कौलीनंलोकापवादः ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ प्रस्नुतःप्रस्विन्नः ८२ छ छ

सिंहस्य आरसितंमहाध्वानिस्तद्वन्निर्घोषोयस्यसः ८३ ८४ ८५ ८६ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ तौनगात्इति १ २ ३ पतंतिस्म
आयुधानीतिशेषः ४ ५ यानितत्रैवमथुरायांनिक्षिप्ययातौतानिप्राप्तौलब्धवंतौ ६ ७ स्रग्दाममालारूपाणिदामानिरज्जुविशेषः ८ ९ ताभ्यांतयोरर्थे १० लब्ध

कल्पांतेवारिधाराभिर्मेघजालइवांसुमान् सिंहारसितनिर्घोषः पीतवासाघनाकृतिः ८३ किरीटमूर्द्धासौम्यास्यः पुंडरीकनिभेक्षणः
श्रीवत्सवक्षाः सुमुखः सहस्राक्षःसमद्युतिः ८४ रामादनंतरंकृष्णः प्लुतोवैवीर्यवांस्ततः ताभ्यामेवप्लुताभ्यांचचरणैःपीडितोगिरिः ८५
मुमोचसलिलोत्पीडान्तीव्रपावकशांतये सलिलोत्पीडनंदृष्ट्वापार्थिवाभयमाविशन् ८६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि
ष्णुपर्वणिगोमंतदाहोनामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ वैशंपायनउवाच तौनगादाप्लुतौदृष्ट्वावसुदेवसुतावुभौ क्षुब्धंनरवरानीकं
सर्वंसम्मूढवाहनम् १ बाहुप्रहरणौतौतुचेरतुस्तत्रयादवौ मकराविवसंरब्धौसमुद्रक्षोभणावुभौ २ ताभ्यांमृधेप्रविष्टाभ्यांयादवाभ्यां
मतिस्त्वभूत् आयुधानांपुराणानामादानकृतलक्षणा ३ ततोंबरतलाद्भूयः पततिस्ममहात्मनोः मध्येराजसहस्रस्यसमरप्रतिकांक्षिणोः
४ यानिवैमाथुरेयुद्धेप्राप्तान्याहवशोभिनोः तान्यंबरात्पतंतिस्मदिव्यान्याहवसंप्लवे ५ लेलिहानानिदिव्यानिदीप्ताग्निसदृशानिवै
निक्षिप्ययानितत्रैवतानिप्राप्तौस्मयादवौ ६ क्रव्यादैरनुयातानिमूर्तिमंतिबृहंतिच तृषितान्याहवेभोक्तुंनृपमांसानिसर्वशः ७ दिव्य
स्रग्दामधारीणित्रासयंतिचखेचरान् प्रभयाभासमानानिदर्शितानिदिशोदश ८ हलंसंवर्तकंनामसौनंदंमुसलंतथा चक्रंसुदर्शनंना
मगदांकौमोदकींतथा ९ चत्वार्येतानितेजांसिविष्णुप्रहरणानिवै ताभ्यांसमवतीर्णानियादवाभ्यांमहामृधे १० जग्राहप्रथमंरामोल
लामप्रतिमंरणे सर्पंतमिवसर्पेंद्रंदिव्यमालाकुलंहलम् ११ सव्येनसात्वतांश्रेष्ठोजग्राहमुसलोत्तमम् सौनंदंनामबलवान् निरानं-
दकरंद्विषाम् १२ दर्शनीयंचलोकेषुचक्रमादित्यवर्चसम् नाम्नासुदर्शनंनामप्रीतोजग्राहकेशवः १३ दर्शनीयंचलोकेषुधनुर्जल
दनिःस्वनम् नाम्नाशार्ङ्गमितिख्यातंप्रीतोजग्राहवीर्यवान् १४ द्वैवैनिगदितार्थस्यगदातस्यापरेकरे निषिक्ताकुमुदाक्षस्यनाम्ना
कौमोदकीतिसा १५ तौस्मप्रहरणौवीरौसाक्षाद्विष्णुतनूपमौ समरेरामगोविंदौरिपूंस्तान्प्रत्ययुध्यताम् १६ सायुधप्रग्रहौवीरौ-
तावन्योन्यमथोभौ पूर्वजानुजसंज्ञौतुरामगोविंदलक्षणौ १७ समरेप्रतिरूपौतौविष्णुरेकोद्विधाकृतः द्विषत्सुप्रतिकुर्वाणौपरा
क्रांतौयथेश्वरौ १८ हलमुद्यम्यरामस्तुसर्पेंद्रमिवकोपनम् चचारसमरेवीरोद्विषतामंतकोपमः १९

मप्रतिमंध्वजतुल्यं ललामंलांछनेध्वजे इतिमेदिनी ११ १२ वर्चसमितिसमासांतात्टच् १३ १४ १५ विष्णुतनुः ब्रह्मातत्तुल्यौकर्त्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुंशक्तावित्यर्थः १६
१७ अप्रतिरूपौअतुल्यौ १८ १९ ६

२० २१ २२ २३ पराक्रांतस्यशत्रुणावशीकृतस्य २४ पत्तिनःपदातेः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ प्रतीच्छंतौगृह्णंतौ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

विकर्षन्नथवृंदानिक्षत्रियाणांमहात्मनाम् चकाररोषंसफलंनागेषुचहयेषुच २० कुंजरान्लांगलोत्क्षिप्तान्मुशलाक्षेपताडितान्
रामोभिरामःसमरेनिममंथाचलोपमः २१ तेवध्यमानारामेणसमरेक्षत्रियर्षभाः जरासंधांतिकभीताविरथाःप्रतिजग्मिरे २२ तानुवा
चजरासंधःक्षत्रधर्मेव्यवस्थितः धिगेतांक्षत्रवृत्तिंवःसमरेकातरात्मनाम् २३ पराक्रांतस्यसमरेविरथस्यपलायतः भ्रूणहत्यामिवासह्यां
प्रवदंतिमनीषिणः २४ पत्तिनोह्यविचैकस्यगोपस्याल्पबलीयसः भीताःकिंविनिवर्तध्वंधिगेतांक्षत्रवृत्तिताम् २५ क्षिप्रंसमभिवर्तध्वं
ममवाक्येननोदिताः यावदेतौरणेगोपौप्रेषयामियमक्षयम् २६ ततस्तेक्षत्रियाःसर्वेजरासंधेननोदिताः क्षिपंतःशरजालानिहृष्टायोद्धु
मुपस्थिताः २७ तेहयैःकांचनापीडैरथैश्चेंदुसमप्रभैः नागैश्चांभोदसंकाशैर्महामात्रप्रणोदितैः २८ सतनुत्राणनिस्त्रिंशाःसायुधाभर
णांबराः स्वारोपितधनुष्मंतःसतूणीराःससायकाः २९ सच्छत्रोत्सेधिनःसर्वेचारुचामरवीजिताः रणायनिर्गतारेजुःस्यंदनस्थामहीक्षितः
३० तौसुदूरगापतितौविधावंतौमहाभुजौ वसुदेवसुतौवीरौयुयुत्सूप्रत्यदृश्यताम् ३१ तद्युद्धमभवत्तत्रतयोस्तेषांतुसंयुगे सायकोत्सर्ग
बहुलंगदानिर्घातदारुणम् ३२ ततःशरसहस्राणिप्रतीच्छंतौरणैषिणौ तस्थतुर्योधमुख्यौतावभिवृष्टौयथाचलौ ३३ गदाभिश्चैवगुर्वीभिः
क्षेपणीयैश्चमुद्गरैः अर्द्यमानौमहेष्वासौयादवौनचकंपतुः ३४ ततःकृष्णोंबुदाकारःशरचक्रगदाधरः व्यवर्द्धतमहातेजावातद्धु
तइवानलः ३५ सचक्रेणार्कतुल्येनदीप्यमानेनतेजसा चिच्छेदसमरेवीरोनृगजाश्वमहारथान् ३६ गदानिपातनिहतालांगलेनचकर्षि
ताः नशेकुस्तेरणेस्थातुंपार्थिवानष्टचेतसः ३७ चक्रक्षुरनिकृत्तानिविचित्राणिमहीक्षिताम् रथयूथानिभग्नानिनशेकुश्चलितुंरणे ३८
मुशलाक्षेपभग्नाश्चकुंजराःषष्टिहायनाः घनाइवघनापायेभग्नदंताविचुक्रुशुः ३९ चक्रानलज्वालहताःसादिनःसपदातयः पेतुःपरासव
स्तत्रयथाचक्राहतास्तथा ४० चक्रलांगलनिर्दग्धंतत्सैन्यंविदलीकृतम् युगांतोपहृतप्रख्यंसर्वंपतितमाबभौ ४१ आक्रीडभूमिर्दिव्यानाम्
आयुधानांवपुष्मताम् वैष्णवानांनृपास्तेतुद्रष्टुमप्यबलीयसः ४२ केचिद्भयाःसमुद्विताःकेचिन्निहतपार्थिवाः चक्रैकभग्नास्त्वपरे
विकीर्णाधरणीतले ४३ तस्मिन्विशसनेघोरेचक्रलांगलसंप्लवे दारुणानिप्रवृत्तानिरक्षांस्यौत्पातिकानिच ४४ आर्तानांकूजमाना
नांपाटितानांचवेणुवत् अंतोनशक्यतेन्वेष्टुंनृनागरथवाजिनाम् ४५ आपातितनरेंद्राणांरुधिरार्द्रारणक्षितिः योषेवचंदनार्द्रांगीभैरवा
प्रतिभातिमे ४६

चक्रक्षुरश्चक्रधारा ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ छ. छ. छ.

४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ सपूर्वजः सभ्रातृकः ५४ ५५ सेवनीकर्षकः सेवनंसीवनोपास्त्योर्हलेरामस्यकर्षणेइतिमेदिनीमत्तोवृषः कर्षकस्येव

नरकेशास्थिमज्जांत्रैः शातितानांचदंतिनाम् रुधिरौघप्लवस्तत्र छादयामासमेदिनीम् ४७ तस्मिन्महाभीषणकेनरवाहनसंक्षये शि
वानामशिवैः शब्दैर्नादितेघोरदर्शने ४८ आर्तस्तनितसंनादेरुधिरांबुह्रदाकुले अंतकाक्रांतसदृशेनागदेहैः समावृते ४९ अपास्तैर्बा
हुभिर्योधैस्तुरगैश्चविदारितैः कंकैश्चबलगृध्रैश्चनादितैः प्रतिनादिते ५० निपातेपृथिवीशानांमृत्युसाधारणेरणे कृष्णः शत्रुवधंक
र्तुंचचारांतकदर्शनः ५१ युगांतार्कप्रभंचक्रंकालिन्दींवायसींगदाम् गृह्यसैन्यायनिगतोबभाषेकेशवोनृपान् ५२ किंनयुध्यतवैशूरा
हस्त्यश्वरथसंवृताः किमिदंगम्यतेशूराः कृतास्त्रादृढनिश्चयाः ५३ अहंसपूर्वजः संख्येपदातिः प्रमुखेस्थितः अदृष्टदोषेणरणेभवंतोय
नपालिताः ५४ सइदानींजरासंधः किमर्थंनाभिवर्तते एवमुक्तेतुनृपतिर्दरदोनामवीर्यवान् ५५ रामंहलायुधोग्रभुजंप्रत्ययासैन्यमध्य
गम् बभाषेसतुताम्राक्षमुक्षाणमिवसेवनी ५६ एह्येहिरामयुध्यस्वमयासार्द्धमरिंदम् तद्युद्धमभवत्ताभ्यांरामस्यदरदस्यच ५७
मृधेलोकवरिष्ठाभ्यांकुंजराभ्यामिवौजसा योजयित्वाततः स्कंधेरामोदरदमाहवे ५८ हलेनबलिनांश्रेष्ठोमुसलेनावपोथयत् स्वका
यगतमूर्द्धावैमुसलेनावपोथितः पपातदरदोभूमौदारितार्द्रइवाचलः ५९ रामेणनिहतेतस्मिन्दरदेराजसत्तमे जरासंधस्यराज्ञस्तुरामे
णासीत्समागमः ६० महेंद्रस्येववृत्रेणदारुणोलोमहर्षणः गदेगृहीत्वाविक्रांतावन्योन्यमभिधावतः ६१ कंपयंतौभुवंवीरौतावुद्यतम-
हागदौ ददृशातेमहात्मानौगिरीसशिखराविव ६२ अपारमंतयुद्धानिप्रेक्ष्यतौपुरुषर्षभौ संरब्धाविवधावंतौगदायुद्धेषुविश्रुतौ ६३
तावुभौपरमाचार्यौलोकेख्यातौमहाबलौ मत्ताविवमहानागावन्योन्यंसमधावताम् ६४ ततोदेवाः सगंधर्वाः सिद्धाश्चपरमर्षयः य-
क्षाश्चाप्सरसश्चैवसमाजग्मुः सहस्रशः ६५ तद्देवयक्षगंधर्वमहर्षिभिरलंकृतम् शुशुभेभ्यधिकंराजन्नभोज्योतिर्गणैरिव ६६ अभिदु
द्रावरामंचजरासंधोनराधिपः सव्यंमंडलमाश्रित्यबलदेवस्तुदक्षिणम् ६७ तावन्योन्यंप्रजघ्नातेगदायुद्धविशारदौ दंताभ्यामिवमा
तंगौनादयंतौदिशोदश ६८ गदानिपातोरामस्यशुश्रुवेशनिनिःस्वनः जरासंधस्यचरणेपर्वतस्येवदीर्यतः ६९ नस्मकंपयतेरामंजरा
संधकरच्युता गदागदाभृतांश्रेष्ठविंध्यंगिरिमिवानिलः ७० रामस्यतुगदावेगंराजासमगधेश्वरः सेहेधैर्येणमहताशिक्षयाचव्यपो
थयत् ७१ ततोंतरिक्षेवागासीत्सुस्वरालोकसाक्षिणी नत्वयारामवध्योयमलंखेदेनमानद ७२

तद्वचनमगणयंतमित्यर्थः ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ददृशातेदृश्येते ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२

७३ ७४ ७५ विविक्तंशून्यं ७६ ७७ चेदिराजोदमघोषः ७८ ७९ ८० ८१ ८२ किल्बिषमपकारम् ८३ ८४ ८५ रथवरेष्वपिउदग्रौश्रेष्ठतमौ

विहितोस्यमयामृत्युस्तस्मात्साधुव्युपारम अचिरेणैवकालेनप्राणांस्त्यक्ष्यतिमागधः ७३ जरासंधस्तुतच्छ्रुत्वाविमनाःसमपद्यत न
प्राहरत्ततस्तस्मैपुनरेवहलायुधः ७४ दीर्घकालंमहाराजनिजघ्नुरितरेतरम् पराजितेस्वपक्षांतेजरासंधेमहीपतौ ७५ विविक्तमभवच्छू
न्यंपरावृत्तमहारथम् तेनृपाश्चोदितैर्नागैःस्यंदनैस्तुरगैस्तथा ७६ दुद्रुवुर्भीतमनसोव्याघ्राघ्रातामृगाइव तंनरेंद्रैःपरित्यक्तंभग्नदर्पम
हारथैः ७७ घोरंक्रव्यादबहुलंरौद्रमायोधनंबभौ द्रवत्सुरथमुख्येषुचेदिराजोमहाद्युतिः ७८स्मृत्वायादवसंबंधंकृष्णमेवान्ववर्तत ७८
वृतःकारूषसैन्येनचेदिसैन्येनचानघ संबंधकामोगोविंदमिदमाहसचेदिराट् ७९ अहंपितृष्वसुर्भर्तातवयादवनंदन सबलस्त्वामुपावृत्त
स्त्वंहिमेदयितःप्रभो ८० उक्तश्चैषमयाराजाजरासंधोल्पचेतनः कृष्णाद्विरमदुर्बुद्धेविग्रहाद्रणकर्मणि ८१ तदेषोद्यमयात्यक्तोममवाक्य
स्यदूषकः भग्नोयुद्धेजरासंधोभयाद्द्रवतिसानुगः ८२ निर्वैरान्नैषसंयातिस्वपुरंपृथिवीपतिः श्वस्त्वेवभूयोप्यपरंदर्शयिष्यतिकिल्बिषम् ८३
तदिमांसंत्यजाशुत्वंमहींहतनराकुलाम् क्रव्यादगणसंकीर्णांसेवितव्याममानुषैः ८४ करवीरपुरंकृष्णागच्छामसबलानुगाः शृगालंवासु
देवंवैद्रक्ष्यामस्तत्रपार्थिवम् ८५ इमौरथवरोदग्रौयुवयोःकारितौमया योजितौशीघ्रतुरगैःस्वंगचक्राक्षकूबरौ ८६ शीघ्रमारुहभद्रंतेबल
देवसहायवान् त्वरामःकरवीरस्थंद्रष्टुंतंवसुधाधिपम् ८७ वैशंपायनउवाच पितृष्वसृपतेर्वाक्यंश्रुत्वाचेदिपतेस्तदा वाक्यं-
हृष्टमनाःकृष्णोजगादजगतोगुरुः ८८ अहोसुयुद्धाभिरतौदेशकालोचितौत्वया बांधवप्रतिरूपेणसंसिक्तौवचनांबुना ८९ देशकालवि
शिष्टस्यहितस्यमधुरस्यच वाक्यस्यदुर्लभालोकेवक्तारश्चेदिसत्तम ९० चेदिनाथसनाथौस्वःसंवृत्तौतवदर्शनात् नावयोःकिंचिदप्राप्यंय
योस्त्वंबंधुरीदृशः ९१ जरासंधस्यनिधनंयेचान्येतत्समानृपाः पर्याप्तौत्वत्सनाथौस्वःकर्तुंचेदिकुलोद्वह ९२ यदूनांप्रथमोबंधुस्त्वंहिसर्वम
हीक्षिताम् अतःप्रभृतिसंग्रामान्द्रक्ष्यसेचेदिसत्तम ९३ चक्रंमौशलमित्येवंसंग्रामंरणवृत्तयः कथयिष्यंतिलोकेस्मिन्येधरिष्यंतिपा-
र्थिवाः ९४ राज्ञांपराजयंयुद्धेगोमंतेचलसत्तमे श्रवणाद्धारणाद्वापिस्वर्गलोकंव्रजंतिहि ९५ तद्गच्छाममहाराजकरवीरपुरोत्तमम् त्व
योद्दिष्टेनमार्गेणचेदिराजशिवायवै ९६ तेस्यंदनगताःसर्वेपवनोत्पातिभिर्हयैः भेजिरेदीर्घमध्वानंमूर्तिमंतइवाग्नयः ९७ तेत्रिरात्रो
षिताःप्राप्ताःकरवीरपुरोत्तमम् शिवायचशिवेदेशेनिविष्टास्त्रिदशोपमाः ९८

८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ धरिष्यंतिजीविष्यंति ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ छ छ छ छ

इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ तानागतानिति १ २ ३ ४ शक्रस्यरथाद्रिणासमानइतिशेषः ५ ६ ७ ८ ९

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकरवीरपुराभिगमनंनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ वैशंपायनउवाच तानाग
तान्विदित्वाथशृगालोयुद्धदुर्मदः पुरस्यधर्षणंमत्वानिर्जगामेंद्रविक्रमः १ रथेनादित्यवर्णेनभास्वतारणगामिना आयुधप्रतिपूर्णे-
ननेमिनिर्घोषहासिना २ मंदराचलकल्पेनचित्राभरणभूषिणा अक्षय्यसायकैस्तूणैःपूर्णेनार्णवघोषिणा ३ हयमुख्येनासुगतिना
सक्तेनशिखरेष्वपि हेमकूबरगर्भेणदृढाक्षेणातिशोभिना ४ सुबंधुरेणदीप्तेनपतत्रिवरगामिना खगतेनेवशक्रस्यहर्यश्वेणरथाद्रि
णा ५ सावित्रेनियमेपूर्णेयददात्सवितास्वयम् आदित्यरश्मिभिरिवरश्मिभिर्योनिगृह्यते ६ तेनस्यंदनमुख्येनद्विषत्स्यंदनघातिना
सशृगालोऽभ्ययात्कृष्णंशलभःपावकंयथा चापपाणिःसुतीक्ष्णेषुःकवचीहेममालिकः ७ सितप्रावरणोष्णीषःपावकाकारलोचनः मु
हुर्मुहुर्ज्यांचपलविक्षिपन्दुःसहधनुः ८ निर्वमन्रोषजंवायुसानलज्वालमंडलम् भाभिर्भूषणपंक्तीनांदीप्तोमेरुरिवाचलः ९ रथ
स्थइवशैलेंद्रः शृगालःप्रत्यदृश्यत तस्यारसितशब्देनरथनेमिस्वनेनच १० गुरुत्वेनचनाम्यंतीचचालोर्वीभयातुरा तमापतंतंश्रीमंतं
मूर्तिमंतमिवाचलम् ११ शृगालंलोकपालाभंदृष्ट्वाकृष्णोनविव्यथे शृगालश्चापिसंरब्धःस्यंदनेनाशुगामिना १२ समीपेवासुदेवस्य-
युयुत्सुःप्रत्यदृश्यत वासुदेवंस्थितंदृष्ट्वाशृगालोयुद्धलालसः १३ अभिदुद्राववेगेनमेघराशिरिवाचलम् वासुदेवःस्मितंकृत्वाप्रतियु
द्धायतस्थिवान् १४ तद्युद्धमभवत्ताभ्यांसमरेघोरदर्शनम् उभाभ्यामिवमत्ताभ्यांकुंजराभ्यांयथावने १५ शृगालस्त्वब्रवीत्कृष्णंसम
रेसमुपस्थितम् युद्धरागेणतेजस्वीमोहाच्चलितगौरवः १६ गोमंतेयुद्धमार्गेणयत्त्वयाकृष्णचेष्टितम् अनायकानामूर्खाणांनृपाणां
दुर्बलेबले १७ समेसुविदितःकृष्णक्षत्रियाणांपराजयः कृपणानामसत्त्वानामयुद्धानांरणोत्सवे १८ तिष्ठेदानींयथाकामंस्थितोहं
पार्थिवेपदे क्वयास्यसिमयारुद्धोरणेष्वपरिनिष्ठितः १९ नचाहमेकसबलोयुक्तस्त्वांयोद्धुमाहवे अहमेकस्त्वमप्येकोद्वौयुद्धावरणेस्थि
तौ २० किंजनेननिरस्तेनत्वंवाहंचरणेस्थितः धर्मयुद्धेननिधनंव्रजत्वेकतरोरणे २१ लोकेस्मिन्वासुदेवोहंभविष्यामिहतेत्वयि हते-
मयित्वमप्येकोवासुदेवोभविष्यसि २२ शृगालस्यवचःश्रुत्वावासुदेवःक्षमापरः ईर्ष्यंतंप्रहरस्वेतितमुक्त्वाचक्रमाददे २३ ततःसाय
कजालानिशृगालःक्रोधमूर्छितः चिक्षेपकृष्णेघोराणियुद्धायलघुविक्रमः २४ शस्त्राणियानिचान्यानिमुशलाद्यानिसंयुगे पातयामास
गोविंदेसशृगालःप्रतापवान् २५

आरसितशब्देनगर्जितध्वनिना १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ छ छ

२६ परिक्षिपन् परिक्षिपत् २७ प्रमाणस्थंचक्रभयादपलापितमित्यर्थः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ आरुज्य-

शृगालप्रहितैरस्त्रैः पावकज्वालमालिभिः निर्दयाभिहतः कृष्णः स्थितो गिरिरिवाचलः २६ सोस्त्रप्रहाराभिहतः किंचिद्रोषसमन्वितः चक्रमुद्यम्यगोविंदःशृगालस्योपरिक्षिपन् २७ तंरथस्थंप्रमाणस्थंशृगालंयुद्धदुर्मदम् जघानसमरेचक्रेजातदर्पंमहाबलम् २८ ततःसुदर्शनंचक्रंपुनरायाद्धरेःकरे चक्रेणोरसिनिर्भिन्नःसगतासुर्गतोत्सवः पपातक्षतजस्रावीशृगालोद्रिरिवाहतः २९ निशाम्यतंनिपतितंवज्रपातादिवाचलम् तस्यसैन्यान्यपययुर्विमनांसिहतेनृपे ३० केचित्प्रविश्यनगरंकश्मलाभिहताभृशम् रुरुदुर्दुःखसंतप्ताभर्तृशोकाभिपीडिताः ३१ केचित्तत्रैवशोचंतःस्मरंतःसुकृतानिच पतितंभूपतिंभूमौनत्यजंतिस्मदुःखिताः ३२ ततोमेघनिनादेनस्वरेणारिविमर्दनः कृष्णःकमलपत्राक्षोजनानामभयंददौ ३३ चक्रोचितेनहस्तेनराजतांगुलिपर्वणा नभेतव्यंनभेतव्यमितितानभ्यभाषत ३४ नास्यपापस्यदोषेणनिराबाधकरंजनम् घातयिष्यामिसमरेनेदंक्रूरव्रतंमतम् ३५ अश्रुपूर्णमुखादीनाःक्रंदमानाभृशंतदा पतितोवैशृगालाख्योभ्रष्टःसदीनमानसः ३६ तेस्मपश्यंतिपतितंधरण्यांधरणीपतिम् चक्रनिर्दारितोरस्कंभिन्नंशृंगमिवाचलम् ३७ विलपंतिस्मतेसर्वेसचिवाःसप्रजाभृशम् साश्रुपातेक्षणादीनाःशोकस्यवशमागताः ३८ तेषांरुदितशब्देनपौराणांविस्वरैःस्वरैः महिष्यस्तस्यनिष्पेतुःसपुत्रारुदिताननाः ३९ तास्तंनिपतितंदृष्ट्वाश्लाघ्यंभूमिपतिंपतिम् स्तनानारुज्यकरजेभृशार्ताःपर्यदेवयन् ४० उरांस्युरसिजांश्चैवशिरोजान्याकुलान्यपि निर्दयंताडयंत्यस्ताविस्वरंरुरुदुःस्त्रियः ४१ तस्योरसिसुदुःखार्तामृदिताःक्लिन्नलोचनाः पेतुरूर्ध्वभुजाःसर्वाश्छिन्नमूलालताइव ४२ तासांबाष्पांबुपूर्णानिनेत्राणिनृपयोषिताम् वारिविप्रहतानीवपंकजानिचकाशिरे ४३ ताःपतिंपतितंभूमौरुदत्योहृदिताडिताः लालप्यमानाःकरुणंयोषितःपर्यदेवयन् ४४ पुत्रंचास्यपुरस्कृत्यबालंप्रस्रुतलोचनम् शक्रदेवंपितुःपार्श्वेद्विगुणंरुरुदुःस्त्रियः ४५ अयंतेवीरविक्रांतबालःपुत्रोनपंडितः बुद्धिहीनःकथमयंपदंस्थास्यतिपैतृके ४६ कथमेकपदेत्यक्त्वागतोस्यतःपुरंपरम् अत्रसास्त्वसौख्यानांकिंकुर्मविधवावयम् ४७ तस्यपद्मावतीनाममहिषीप्रमदोत्तमा रुदतीपुत्रमादायवासुदेवमुपस्थिता ४८ यस्त्वयापातितोवीररणप्रोक्तेनकर्मणा तस्यप्रेतगतस्यायंपुत्रस्त्वांशरणंगतः ४९ यदित्वांप्रणमेतासौकुर्याद्वाशासनंतव नायमेकप्रहारेणजनस्तप्येतदारुणम् ५० यदिकुर्यादयंमूढस्त्वयिबाधवकंविधिम् नेवपरीतःकृपणःसेवेतधरणीतलम् ५१

विदार्य ४० ४१ ४२ ४३ ४४ अस्यशृगालस्य ४५ ४६ ४७ महिषीपट्टराज्ञी ४८ ४९ ५० परीतःक्रव्यादैरितिशेषः ५१ छ. छ.

५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ तेनरथेनशृगालायसवित्रदत्तेन ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ इतिहरिवंशेविष्णुपर्व-

अयमस्यविपन्नस्यबांधवस्यनवानघ संततीरक्ष्यतांवीर पुत्रःपुत्रइवात्मजः ५२ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वामहिष्यायदुनंदनः मृदुपूर्वमि
दंवाक्यमुवाचवदतांवरः ५३ राजपत्निगतोरोषःसहानेनदुरात्मना प्रकृतिस्थावयंजातादेविसैषोस्मिबांधवः ५४ रोषोमेविगतःसाध्वि
तववाक्यैरकल्मषैः योयंपुत्रःशृगालस्यममाप्येषनसंशयः ५५ अभयंचाभिषेकंचददाम्यस्मैसुखायवै आहूयंतांप्रकृतयःपुरोधाम
न्त्रिणस्तथा ५६ पितृपैतामहेराज्येतवपुत्रोभिषिच्यताम् ततःप्रकृतयःसर्वाःपुरोधामन्त्रिणस्तथा ५७ अभिषेकार्थमाजग्मुर्यतोवै
रामकेशवौ ततःसिंहासनस्थंतुराजपुत्रंजनार्दनः ५८ अभिषेकेणदिव्येनयोजयामाससर्ववीर्यवान् अभिषिच्यशृगालस्यकरवीरपुरेसुत
म् कृष्णस्तदहरेवाशुप्रस्थानमभ्यरोचयत् ५९ रथेनहरियुक्तेनतेनयुद्धार्जितेनवै केशवःप्रस्थितोध्वानंवृत्रहात्रिदिवंयथा ६० शक्र
देवोपिधर्मात्मासहमात्रापरंतप सबालवृद्धयुवतीमुख्याःप्रकृतयस्तथा ६१ शिबिकायामथारोप्यशृगालंकुरुदुर्मदम् संहतादूरमार्गे
णपश्चिमाभिमुखाययुः ६२ नैधनस्यविधानेनचक्रुस्तेतस्यसत्क्रियाम् सत्कारंकारयामासुःपितृणांपारलौकिकम् ६३ उद्दिश्योद्दिश्यरा
जानंश्राद्धंकृत्वासहस्रशः ततस्तेसलिलंदत्वानामगोत्रादिकीर्तनैः ६४ पितर्युपरतेघोरेशोकसंविग्नमानसः कृत्वोदकंतदाराजाप्रविवेश
पुरोत्तमम् ६५ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशृगालवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ वैशंपायनउ
वाच तौतुस्वल्पेनकालेनदमघोषेणसंगतौ अथाध्वविधिनातौतुपंचरात्रोषितौपथि १ दमघोषेणसंगम्यएकरात्रोषिताविव जग्म
तुःसहितौवीरौमुदापरमयायुतौ २ नगरींमथुरांप्राप्तौवसुदेवसुतावुभौ ततःप्रत्युद्गताःसर्वेयादवायदुनंदनौ ३ सबलाहृष्टमनसउग्र
सेनपुरोगमाः श्रेण्यःप्रकृतयश्चैवमंत्रिणश्चयथोचिताः ४ सबालवृद्धासाचैवपुरीसमभिवर्तत नंदितूर्याण्यवाद्यंतस्तूयंतापुरुषर्षभौ
५ रथ्यापताकामालिन्योभासंतिस्मसमंततः हृष्टाप्रमुदितासर्वापुरीपरमशोभिता ६ भ्रात्रोस्तुयोरागमनेयथैवेंद्रमहेतथा मुदिता
स्तत्रगायंतिराजमार्गेषुगायकाः ७ स्तवाशीर्बहुलागाथायादवानांप्रियंकराः गोविंदरामौसंप्राप्तौभ्रातरौलोकविश्रुतौ ८ स्वेपुरेनिर्भ
याःसर्वेक्रीडध्वंयादवाःसुखम् नतत्रकश्चिद्दीनोवामलिनोवाविचेतनः मथुरायामभूत्कश्चित्रामकृष्णसमागमे ९ वयांसिसाधुवा
क्यानिप्रहृष्टागोहयद्विपाः नरनारीगणाश्चैवभेजिरेमानसंसुखम् १० शिवाश्चप्रववुर्वाताविरजस्कादिशोदश दैवतान्यपिसर्वाणिहृष्य
त्यायतनेष्वथ ११

णिटीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ तौतुइति १ २ ३ श्रेण्यःनानाजातीयाअप्येकशिल्पोपजीविनः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० देवतानिप्रतिमाः ११ छ छ

लिंगानिलक्षणानि १२ १३ १४ १५ १६ १७ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५ कस्येति १ २ ३ ४ ५ ६ निर्वृताःस्मसुखि

यानिलिंगानिलोकस्यवृत्तानीहकृतेयुगे तानिसर्वाण्यदृश्यंततयोरागमनेतदा १२ ततःकालेशिवेपुण्येस्यंदनेनारिमर्दनौ हरियुक्तेन
तौवीरौप्रविष्टौमथुरांपुरीम् १३ प्रविशंतपुरींरम्यांगोविंदराममेवच अनुजग्मुर्यदुगणाःशक्रंदेवगणाइव १४ वसुदेवस्यभवनंपितु
स्तौयदुनंदनौ प्रविष्टौहृष्टवदनौचंद्रादित्याविवाचलम् १५ तत्रायुधानिसंन्यस्यगृहेस्वैस्वैरचारिणौ मुमुदातेयदुवरौवसुदेवकृतावु-
भौ १६ एवंतावेकनिर्माणौमथुरायांशुभाननौ उग्रसेनानुगौभूत्वाकंचित्कालंमुमोदतुः १७ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णु
पर्वणिरामकृष्णयोर्मथुरायांप्रत्यागमनंनामपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५ वैशंपायनउवाच कस्यचित्त्वथकालस्यस्मृत्वागोपेषुसौहृ
दम् जगामैकोव्रजंरामःकृष्णस्यानुमतेस्थितः १ सगत्वातत्ररम्याणिददर्शविपुलानिवै भुक्तपूर्वाण्यरण्यानिसरांसिसुरभीणिच २
सप्रविष्टस्तुवेगेनतंव्रजंकृष्णपूर्वजः वन्येनरमणीयेनवेषेणालंकृतःप्रभुः ३ सतानभाषतप्रीत्यायथापूर्वमरिंदमः गोपास्तेनैववि-
धिनायथान्याययथावयः ४ तथैवमाहतान्सर्वान्तथैवपरिहर्षयन् तथैवसहगोपीभिर्योजयन्मधुराःकथाः ५ तमूचुःस्थविरा
गोपाःप्रियमधुरभाषिणम् रामंरमयतांश्रेष्ठंप्रवासात्पुनरागतम् ६ स्वागतंतेमहाबाहोयदूनांकुलनंदन अद्यस्मनिर्वृतास्तातय
त्वांपश्यामहेवयम् ७ प्रीताश्चैववयंवीरयत्त्वंपुनरिहागतः विख्यातस्त्रिषुलोकेषुरामःशत्रुभयंकरः ८ वर्द्धनीयावयंवीरत्वयायाद
वनंदन अथवाप्राणिनस्तातरमंतेजन्मभूमिषु ९ त्रिदशानांवयंमान्याध्रुवमद्यामलानन येस्मदृष्टास्त्वयातातकांक्षमाणास्तवा
गमम् १० दिष्ट्यातेनिहतामल्लाःकंसश्चविनिपातितः उग्रसेनोभिषिक्तश्चमाहात्म्येनजनेनवै ११ समुद्रेचश्रुतोस्माभिस्तिमिनास
हविग्रहः गोमंतेचश्रुतोस्माभिःक्षत्रियैःसहविग्रहः १२ दरदस्यवधश्चैवजरासंधेनचयामतिः तच्चायुधावतरणंश्रुतंनःपरमाहवे १३
वधश्चैवशृगालस्यकरवीरपुरोत्तमे तत्सुतस्याभिषेकश्चनागराणांचसांत्वनम् १४ मथुरायांप्रवेशश्चकीर्तनीयःसुरोत्तमैः प्रतिष्ठि
ताचवसुधापार्थिवाश्चवशीकृताः १५ नवचागमनंदृष्ट्वासभाग्याःस्मयथापुरा तेनस्मपरितुष्टाश्चवैहर्षिताश्चसबांधवाः १६ प्रत्युवा-
चततोरामःसर्वांस्तानभितःस्थितान् यादवेष्वपिसर्वेषुभवंतोममबांधवाः १७ इहावयोर्गतंबाल्यमिहचैवावयोरतम् भवद्भिर्वर्द्धि
ताश्चैवयास्यामोविक्रियांकथम् १८ गृहेषुभवतांभक्तंगावश्चपरिरक्षिताः अस्माकंबांधवाःसर्वेभवंतोबद्धसौहृदाः १९

नःस्म ७ ८ ९ १० ११ तिमिनातिमितुल्येनपंचजनेन १२ १३ १४ १५ १६ १७ रतंक्रीडनम् १८ १९ छ॰ छ॰ छ॰

२० २१ २२ २३ २४ आवृत्तमौलिनावक्रीभूतंकिरीटेन २५ २६ २७ २८ २९ स्नातुंस्नानपूर्वकंत्वांपरिणेतुंइच्छे इच्छामिरूपिणीमूर्तिमतीभूत्वेतिशेषः ३० मत्तोक्तांमत्तेनोक्तामितिहेतुनातांभारतींपरिभूयनाभ्यवर्तत ३१ कर्षणायअधोमुखंकर्षणाधोमुखं ३२ तस्यांहलाकृष्टायांयाः स्रजःपे

श्रुत्वस्येवंयथातत्त्वंगोपमध्येहलायुधे संहृष्टवदनाभूयोबभूवुर्व्रजयोषितः २० ततोवनांतरगतोरेमेरामोमहाबलः एतस्मिन्नंतरेमासेरामायविदितात्मने २१ गोपालैर्देशकालज्ञैरुपानीयतवारुणी सोपिबत्पांडुराभ्राभस्तत्कालंज्ञातिभिर्वृतः २२ वनांतरगतोरामःपानमदसमीरणम् उपनिन्युस्ततस्तस्मैवन्यानिविविधानिच २३ प्रत्यग्ररमणीयानिपुष्पाणिचफलानिच सेव्यांश्चविविधान्गंधान्भक्ष्यांश्चहृदयंगमान् २४ सद्योहृतानिपद्मानिविकचत्युत्पलानिच शिरसाचारुकेशेनकिंचिदावृतमौलिना श्रवणैकावलंबेनकुंडलेनविराजता २५ चंदनार्द्रेणपीतेनवनमालावलंबिना विबभावुरसारामःकैलासेनेवमंदरः २६ नीलेवसानोवसनेप्रत्यग्रजलदप्रभे रराजवपुषाशुभ्रस्तिमिरौघेयथाशशी २७ लांगलेनावसिक्तेन भुजगाभोगवर्तिना तथाभुजाग्रश्लिष्टेनमुशलेनचभास्वता २८ समत्तोबलिनांश्रेष्ठोरराजाघूर्णिताननः शैशिरीषुत्रियामासुयथाखेदालसःशशी २९ रामस्तुयमुनामाहस्नातुमिच्छेमहानदि एहिमामभिगच्छत्वंरूपिणीसागरंगमे ३० संकर्षणस्यमत्तोक्तांभारतीपरिभूयसा नाभ्यवर्ततदेशंस्त्रीस्वभावेनमोहिता ३१ ततश्चुक्रोधबलवान्रामोमदसमीरितः चकारसहलंहस्तेकर्षणाधोमुखंबली ३२ तस्यामुपरिमेदिन्यापेतुस्तामरसस्रजः सुमुचुःपुष्पकोशैश्चवासरेण्वरुणंजलम् ३३ सहलेननताग्रेणकूलेगृह्यमहानदीम् चकर्षयमुनांरामोव्युत्थितांवनितामिव ३४ साविह्वलजलस्रोताह्रदप्रस्थितसंचया व्यावर्ततनदीभीताहलमार्गानुसारिणी ३५ लांगलादिष्टवर्त्मासावेगगाचक्रगामिनी संकर्षणभयत्रस्तायोषेवाकुलतागता ३६ पुलिनश्रोणिबिंबोष्ठीमृदितैस्तोयताडितैः फेनमेखलसूत्रैश्चछिन्नैरंबुदगामिनी ३७ तरंगविषमापीडाचक्रवाकोन्मुखस्तनी वेगगंभीरवक्रांगीत्रस्तमीनविभूषणा ३८ सितहंसेक्षणापांगीकासक्षौमोज्झितांबरा तीरजोद्भूतकेशांताजलस्खलितगामिनी ३९ लांगलोल्लिखितापांगीक्षुभितासागरंगमा मत्तेवकुटिलानारीराजमार्गेणगच्छती ४० कृष्यतेसातिवेगेनस्रोतस्खलितगामिनी उन्मार्गानीतमार्गासायेनवृंदावनंवनम् ४१ वृंदावनस्यमध्येनसानीतायमुनानदी रोरूयमाणेवखगैरन्वितातोयवासिभिः ४२

तुः ताः पुष्पकोशैः करणैः वासरेण्वरुणंस्रग्गंधिपरागारुणंमदिरारूपंजलंमुमुचुःउद्गेसुरित्यर्थः ३३ ३४ ह्रदप्रस्थितसंचयान्ह्रदात्प्रस्थिताःप्रचलिताःसंचयामत्स्यादयोयस्याःसा ३५ ३६ पुलिनंश्रोणिरिवयस्याःबिंबंरक्तपद्ममंडलमेवओष्ठोयस्याःअंबुदगामिनीसागरगामिनी ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० संदेशःआज्ञा ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीका

सायदासमतिक्रांतानदींवृंदावनंवनम् तदास्त्रीरूपिणीभूत्वायमुनाराममब्रवीत् ४३ प्रसीदनाथभीतास्मिप्रतिलोमेनकर्षणा वि
परीतमिदंरूपंतोयंचममजायते ४४ असत्यहंनदीमध्येरौहिणेयत्वयाकृता सुप्रसन्नमनानित्यंभवत्वंसुरसत्तम ४५ कर्षणेनमहाबा
होस्वमार्गव्यभिचारिणी भ्रातामांसागरेपूर्वंसपत्न्योवेगगर्विताः ४६ फेनहासैर्हसिष्यंतितोयव्यावृत्तगामिनीम् प्रसादंकुरुमेवीरयाचे
त्वांकृष्णपूर्वज ४७ कर्षणायुधकृष्टास्मिरोषोयंविनिवर्त्यताम् मूर्ध्नागच्छामिचरणौतवैषालांगलायुध ४८ मार्गमादिष्टमिच्छा
मिक्वगच्छामिमहाभुज वैशंपायनउवाच प्रणमावनतांदृष्ट्वायमुनांलांगलायुधः प्रत्युवाचार्णववधूंमदक्लांतइदंवचः ४९ लांग
लादिष्टमार्गात्वमिमंमेप्रियदर्शने देशमंबुप्रदानेनप्लावयस्वाखिलंशुभे ५० एषतेकृष्णसंदेशःकथितःसागरंगमे शांतिंव्रजमहाभागेग
म्यतांचयथासुखम् ५१ यावत्स्थास्यतिलोकोयंतावत्स्थास्यतुमेयशः यमुनाकर्षणंदृष्ट्वासर्वेतेव्रजवासिनः ५२ साधुसाध्वितिरामायप्र
णामंचक्रिरेतदा तांविसृज्यमहाभागांतांश्चसर्वान्व्रजौकसः ५३ ततःसंचिंत्यमनसारामःप्रहरतांवरः पुनःप्रतिजगामाशुमथुरांरोहि
णीसुतः ५४ सगत्वामथुरांरामोभवनेमधुसूदनम् परिवर्तमानंददृशेपृथिव्यांसारमव्ययम् ५५ तथैवाध्वन्यवेषेणसोपसृत्यजना
र्दनम् प्रत्यग्रवनमालेनवक्षसाभिविराजता ५६ सदृष्ट्वातूर्णमायांतंरामंलांगलधारिणम् सहसोत्थायगोविंदोददावासनमुत्तमम्
५७ उपविष्टंतदारामंपप्रच्छकुशलंव्रजे बांधवेषुचसर्वेषुगोषुचैवजनार्दनः ५८ प्रत्युवाचततोरामोभ्रातरंसाधुभाषिणम् सर्वत्रकुश
लंकृष्णयेषांकुशलमिच्छसि ५९ ततस्तयोर्विचित्राश्चपौराण्यश्चाभवन्कथाः वसुदेवाग्रतःपुण्यारामकेशवयोस्तदा ६० इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणियमुनाकर्षणंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ वैशंपायनउवाच एतस्मिन्नंतरेप्राप्ता
लोकप्रावृत्तिकानराः चक्रायुधगृहंसर्वलोकपालगृहोपमम् १ तेष्वात्ययिकशंसीषुलोकप्रावृत्तिकेष्विह कृतसंज्ञायदुश्रेष्ठाः समेताः
कृष्णसंसदि २ समागतेषुसर्वेषुयदुमुख्येषुसंसदि प्रावृत्तिकानराःप्राहुःपार्थिवात्ययिकंवचः ३ जनार्दननरेंद्राणांपार्थिवानांस-
मागमः भविष्यतिक्षितीशानांसमूहानिखिलनकशः ४ त्वरितास्तत्रगच्छंतिनानाजनपदेश्वराः कुंडिनेपुंडरीकाक्षभोजपुत्रस्यशास
नात् ५ प्रकाशंस्मकथास्तत्रश्रूयंतेमनुजेरिताः रुक्मिणीकिलनामास्तिरुक्मिणःप्रथमास्वसा ६

यांषट्चत्वारिंशः ४६ एतस्मिन्प्रावृत्तिकाःप्रवृत्तिसू
चकाः १ आत्ययिकशंसीषुविरोधशंसिषुदैर्घ्यंछंदोनुरोधात् २ पार्थिवात्ययिकंराज्ञांविनाशकारणं ३ ४ भोजपुत्रस्यरुक्मिणःशासनात्निमंत्रणात् ५ प्रथमामुख्या ६

७ ८ ९ १० निरुद्धाः रुक्मिणीलिप्सयेतिशेषः तत्रवयंकिंभिल्लवदेकांतचराः येननिरुत्साहाभविष्याम अपितु अतिप्रसिद्धास्तेनसोत्साहाएवतत्रगच्छा
मइतिसार्द्धश्लोकोवाक्यम् ११ १२ १३ १४ १५ १६ विकृतिप्रज्ञाः कपटबुद्धयः शास्त्रनिश्चितदर्शनाः राजनीतिविदः जघन्येममपृष्ठतः शून्येइत्यर्थः १७ अस्मा

भावीस्वयंवरस्तत्रतस्याः किलजनार्दन इत्यर्थमेतेसबलागच्छंतिमनुजाधिपाः ७ तस्यास्त्रैलोक्यसुंदर्यास्तृतीयेहनियादव रुक्मभूषण
भूषिण्याभविष्यतिस्वयंवरः ८ राज्ञांतत्रसमेतानांहस्त्यश्वरथगामिनाम् द्रक्ष्यामःशतशस्तत्र शिबिराणिमहात्मनाम् ९ सिंहशार्दूलदृ
प्तानांमत्तद्विरदगामिनाम् सदायुद्धप्रियाणांहिपरस्परममर्षिणाम् १० जयायशोभिसहिताबलौघेनसमन्विताः निरुद्धाः पृथिवीपालाः
किमेकांतचरावयम् ११ निरुत्साहाभविष्यामोगच्छामोयदुनंदनम् श्रुत्वैतत्केशवोवाक्यंहृदिशल्यमिवार्पितम् १२ निर्जगामयदुश्रेष्ठो
यदूनांसहितोबलैः यादवास्तेबलोदग्राः सर्वेसंग्रामलालसाः १३ निर्ययुःस्यंदनवरैर्गर्विताम्त्रिदशाइव बलाग्रेणानियुक्तेनहरिरीशानसम
तः चक्रोद्यतकरःकृष्णोगदापाणिर्व्यरोचत १४ यादवाश्चापरेतत्रवासुदेवानुयायिनः रथैरादित्यसंकाशैःकिंकिणीप्रतिनादितैः १५ उग्र
सेनंतुगोविंदःप्राहनिश्चितदर्शनः तिष्ठत्वंनृपशार्दूलभ्रातृभिःसहितोनघ १६ क्षत्रियाविकृतिप्रज्ञाःशास्त्रनिश्चितदर्शनाः पुरींशून्यामि
मांवीरजघन्येनाभिपालयन् १७ अस्माकंशंकिताःसर्वेजरासंधवशानुगाः मोदंतेसुखिनस्तत्र देवलोकेयथामराः १८ वैशंपायनउवा
च तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभोजराजोमहायशाः कृष्णंस्नेहेनविक्लवंबभाषेवचनामृतम् १९ कृष्णकृष्णमहाबाहोयदूनांनंदिवर्द्धन श्रूय
तांयदहंत्वद्यवक्ष्यामिरिपुसूदन २० त्वयाविहीनाःसर्वेस्मनशक्ताःसुखमासितुम् पुरेस्मिन्विषयांतेवापतिहीनाइवस्त्रियः २१ त्व
त्सनाथावयंतातत्वद्बाहुबलमाश्रिताः बिभीमोननरेंद्राणांसेंद्राणामपिमानद २२ विजयाययदुश्रेष्ठयत्रयत्रगमिष्यसि तत्रत्वंसहितो
स्माभिर्गच्छेथायादवर्षभ २३ तस्यराज्ञोवचःश्रुत्वासस्मितंदेवकीसुतः यथेष्टंभवतामद्यतथाकर्तास्म्यसंशयम् २४ वैशंपाय
नउवाच एवमुक्त्वातुवैकृष्णोजगामाशुरथेनवै भीष्मकस्यगृहंप्राप्तोलोहितायतिभास्करे २५ प्राप्तेराजसमाजेतुशिबिरैराकीर्ण
भूतले रंगंसुविपुलंदृष्ट्वाराजसींतनुमाविशत् २६ चित्रासनार्थंभूपानांप्रकाशार्थंपुरातनम् मनसाचिंतयामासवैनतेयंमहाबल
म् २७ ततश्चिंतितमात्रस्तुविदित्वाविनतात्मजः सुखलक्ष्यंवपुःकृत्वानिलिल्येकेशवांतिके २८ तस्यपक्षनिपातेनपवनोद्भूत
कारिणा कंपितामनुजाःसर्वेन्युब्जाश्चपतिताभुवि २९

कंअस्मत्तः १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ राजसींतनुंकामक्रोधप्रधानांप्रकृतिं २६ पुरातनं
प्राक्सिद्धं २७ सुखलक्ष्यंसौम्यं २८ सौम्येनलीनेनापियत्कृतंतदाहतस्येतिन्युब्जाः अधोमुखास्तथाचेष्टंतयथोरगानोत्थातुंशक्नुवंतीत्यर्थः २९

३० मेनेमनसापूजितवान् ३१ ३२ ३३ ३४ सचिवंबुद्धिसहायंसांपरायिकंआपदिहितं ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० कैशिकस्यभीष्मकपितुः

गरुडाभिहताःसर्वेप्रचेष्टंतोयथोरगाः तान्संनिपतितान्दृष्ट्वाकृष्णोगिरिरिवाचलः ३० सराजापक्षपातेनमेनेपतगसत्तमम्
ददर्शगरुडंप्राप्तंदिव्यस्रगनुलेपनम् ३१ पक्षेणतेनपृथिवींचालयंतंमुहुमुहुः पृष्ठासक्तैःप्रहरणैर्लेलिह्यंतमिवोरगैः ३२ वैष्णवं
हस्तसंश्लेषमान्यमानमवाङ्मुखम् चरणाभ्यांप्रकर्षंतंपांडुरंभोगिनांवरम् ३३ हेमपत्रैरुपचितंधातुमंतमिवाचलम् अमृतारंभहर्ता
रंद्विजिह्वेंद्रविनाशनम् ३४ आसनंदैत्यसंघानांवाहनंध्वजलक्षणम् तंदृष्ट्वासध्वजंप्राप्तंसचिवंसांपरायिकम् ३५ धृतिमंतंगरुत्मंतंजगाद
मधुसूदनः दृष्ट्वापरमसंहृष्टःस्थितंदेवमिवापरम् ३६ तुल्यसमर्थयावाचागरुत्मंतमिवस्थितम् श्रीकृष्णउवाच स्वागतंखेचरश्रे
ष्ठसुरसेनारिमर्दन ३७ विनताहृदयानंदस्वागतंकेशवप्रिय ध्वजपत्ररथश्रेष्ठकैशिकस्यनिवेशनम् ३८ वयंतत्रैवगत्वाद्यप्रतीक्षामःस्व
यंवरम् राज्ञांतत्रसमेतानांहस्त्यश्वरथगामिनाम् ३९ द्रक्ष्यामशतशस्तत्रसमेतानांमहात्मनाम् ४० एवमुक्त्वामहाबाहुर्वैनतेयंमहा
बलम् जगामाथपुरींकृष्णःकैशिकस्यमहात्मनः ४१ वैनतेयसखःश्रीमान्यादवैश्चमहारथैः विदर्भनगरींप्राप्तेकृष्णेदेवकिनंदने
४२ हृष्टाःप्रमुदिताःसर्वेनिवासायोपचक्रमुः सर्वेशस्त्रायुधधराराजानोबलशालिनः ४३ वैशंपायनउवाच एतस्मिन्नेवका
लेतुराजानयविशारदः कैशिकस्ततउत्थायप्रहृष्टेनांतरात्मना ४४ अर्घ्यमाचमनंदत्वासराजाकैशिकःस्वयम् सत्कृत्यविधिवत्कृष्णा-
स्वपुरंसंप्रवेशयत् ४५ पूर्वमेवतुकृष्णायकारितंदिव्यमंदिरम् विवेशसबलःश्रीमान्कैलासंशंकरोयथा खाद्यपानादिरत्नौघैरर्चि-
तोवासवानुजः ४६ सुखेनउषितःकृष्णस्तस्यराज्ञोनिवेशने पूजितोबहुमानेनस्नेहपूर्णेनचेतसा ४७ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह-
रिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणिस्वयंवरेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ वैशंपायनउवाच तेकृष्णमागतंदृष्ट्वावैनतेयसहाच्युतम् ब-
भूवुश्चिंतयाविष्टाःसर्वेनृपतिसत्तमाः १ तेसमेत्यसभांराजन्राजानोभीमविक्रमाः मंत्रायमंत्रकुशलानीतिशास्त्रार्थवित्तमाः २ भीष्म
कस्यसभांगत्वारम्यांहेमपरिष्कृताम् सिंहासनेषुचित्रेषुविचित्रास्तरणेषुच ३ निषेदुस्तेनृपवरादेवादेवसभामिव तेषांमध्येमहाबाहु
र्जरासंधोमहाबलः ४ बभाषेसमहातेजादेवान्देवेश्वरोयथा जरासंधउवाच श्रूयतांभोनृपश्रेष्ठाभीष्मकश्चमहामतिः कथ्यमा
नंमयाबुध्यावचनंवदतांवराः ५ योसौकृष्णइतिख्यातोवसुदेवसुतोबली वैनतेयसहायेनसंप्राप्तःकुंडिनंत्विह ६

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ तेकृष्णमितिवैनतेयेत्यत्रतृतीयालोपआर्षः १ २ ३ ४ ५ ६

७ ऋद्धितंऋद्धिः संजायतेयेनतत् ८ ९ १० ११ यदेत्यारभ्यसुरैःसहेत्यंतोयंश्लोकः सर्वपुस्तकेषुनदृश्यते १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

कन्याहेतोर्महातेजायादवैरभिसंवृतः अवश्यंकुरुतेयत्नंकन्यावाप्तिर्यथाभवेत् ७ यदत्रकारणंकार्यंस्कनयोपेतमृद्धितम् कुरुध्वंनृपशा
र्दूलाविनिश्चित्यबलाबलम् ८ यदाचतौमहावीर्यौवसुदेवसुतावुभौ वैनतेयंविनातस्मिन्गोमंतेपर्वतोत्तमे ९ यत्कृतंसुमहद्घोरं भव
द्भिर्विदितंहितत् वृष्णिभिर्यादवैश्चैवभोजांधकमहारथैः १० समेत्ययुध्यमानस्यकीदृशोविग्रहोभवेत् कन्यार्थेयततानेनगरुडस्थेन
विष्णुना ११ कःस्थास्यतिरणेतस्मिन्अपिशक्रःसुरैःसह यदात्वास्मिन्नपिस्कृताकदाचित्संप्रदीयते १२ ततोह्ययंबलादेनांनेतुंशक्तःसु
रैःसह पुराएकार्णवेघोरेश्रूयतेमेदिनीत्वियम् १३ पातालतलसमग्नाविष्णुनाप्रभविष्णुना वाराहरूपमास्थायउद्धृताजगदादिना १४
हिरण्याक्षश्चदैत्येंद्रोवराहेणनिपातितः १५ हिरण्यकशिपुश्चैवमहाबलपराक्रमः अवध्योमरदैत्यानामृषिगंधर्वकिन्नरैः १६ यक्षराक्ष
सनागानांनाकाशेनावनिस्थले नचाभ्यंतररात्र्यन्होर्नशुष्केणार्द्रकेणच १७ अवध्यस्त्रिषुलोकेषुदैत्येंद्रस्त्वपराजितः नारसिंहेणरूपेण
निहतोविष्णुनापुरा १८ वामनेनतुरूपेणकश्यपस्यात्मजोबली अदित्यागर्भसंभूतोबलिंबध्वासुरोत्तमम् १९ सत्यरज्जुमयैःपाशैःकृतः
पातालसंश्रयः कार्तवीर्योमहावीर्यःसहस्रभुजविग्रहः २० दत्तात्रेयप्रसादेनमत्तोराज्यमदेनच जामदग्न्योमहातेजारेणुकागर्भसंभवः
२१ त्रेताद्वापरयोःसंधौरामःशस्त्रभृतांवरः पर्शुनावज्रकल्पेनसप्तद्वीपेश्वरोनृपः २२ विष्णुनानिहतोभूयश्छद्मरूपेणहैहयः २२ इक्ष्वा
कुकुलसंभूतोरामोदाशरथिःपुरा त्रिलोकविजयंवीरंरावणंसन्न्यपातयत् २३ पुराकृतयुगेविष्णुःसंग्रामेतारकामये षोडशार्द्धभुजोभूत्वा
गरुडस्थोहिवीर्यवान् २४ निजघानासुरान्युद्धेवरदानेनगर्वितान् कालनेमिश्चदैतेयोदेवानांचभयप्रदः २५ सहस्रकिरणाभेनचक्रे
णनिहतोयुधि महायोगबलेनाजौविश्वरूपेणविष्णुना २६ अनेनप्राप्तकालास्तेनिहताबहवोसुराः वनेवनचरादैत्यामहाबलपराक्रमाः
२७ निहताबालभावेनप्रलंबारिष्टधेनुकाः शकुनींकेशिनंचैवयमलार्जुनकावपि २८ नागंकुवलयापीडंचाणूरमुष्टिकंतथा कंसंच
बलिनांश्रेष्ठंसगणंदेवकीसुतः २९ निहनत्गोपवेषेणक्रीडमानोहिकेशवः एवमादीनिदिव्यानिछद्मरूपाणिचक्रिणा ३० कृतानितत्र
तत्रैवमाययाप्रभविष्णुना तेनाहंवःप्रवक्ष्यामिभवतांहितकाम्यया ३१ तंमन्येकेशवंविष्णुंसुराद्यमसुरांतकम् नारायणंजगद्योनिंपुराणं
पुरुषंध्रुवम् ३२ स्रष्टारंसर्वभूतानांव्यक्ताव्यक्तंसनातनम् अदृश्यंसर्वलोकानांसर्वलोकनमस्कृतम् ३३

योदित्यागर्भसंभूतोतेनैवविष्णुनाब
लिर्बध्वापातालसंश्रयः कृतइतिपूर्वेणसंबंधः २० २१ पर्शुनापरशुना २२ २३ २४ २५ २६ २७ शकुनींपूतनां २८ २९ दिव्यानिकर्माणीतिशेषः ३० ३१ ३२ ३३

क्षरंदृश्यरूपंअक्षरंकूटस्थम् ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ एष्यतेकाम्यतेमहापुरुषविग्रहं

अनादिमध्यनिधनंक्षरमक्षरशाश्वतम् स्वयंभुवमजंस्थाणुमजेयंसचराचरैः ३४ त्रिविक्रमंत्रिलोकेशंत्रिदशेंद्रारिनाशनम् इतिमे
निश्चिताबुद्धिर्जातोयमथुरामधि ३५ कुलेमहतिवैराज्ञाविपुलेचक्रवर्तिनाम् कथमन्यस्यमर्त्यस्यगरुडोवाहनंभवेत् ३६ विशेषेणतु
कन्यार्थेविक्रमस्थेजनार्दने कःस्थास्यतिपुमानद्यगरुडस्याग्रतोबली ३७ स्वयंवरकृतेनासौविष्णुःस्वयमिहागतः विष्णोरागमनेचैवमहा
न्दोषःप्रकीर्तितः ३८ भवद्भिरनुचिंत्येदंक्रियतांयदनंतरम् वैशंपायनउवाच एवंविब्रुवमाणंतमगधानांजनेश्वरम् ३९ सुनीथो
थमहाप्राज्ञोवचनंचेदमब्रवीत् सुनीथउवाच सम्यगाहमहाबाहुर्मगधाधिपतिर्नृपः ४० समक्षंनरदेवानांयथावृत्तंमहाहवे गो
मंतेरामकृष्णाभ्यांकृतंकर्मसुदुष्करम् ४१ गजाश्वरथसंबाधापत्तिध्वजसमाकुला निर्दग्धामहतीसेनाचक्रलांगलवह्निना ४२ तेनायंमा
गधःश्रीमाननागतमचिंतयत् ब्रुवतेराजसेनायामनुस्मृत्यसुदारुणम् ४३ पदात्योर्युध्यतोस्तत्रबलकेशवयोर्युधि दुर्निवार्यतरोघोरो-
ह्यभवद्वाहिनीक्षयः ४४ विदितंवःसुपर्णस्यस्वागतस्यनृपोत्तमाः पक्षवेगानिलोद्भूताबभ्रमुर्गगनेचराः ४५ ससमुद्राःक्षुभिताःसर्वे
चचालाद्रिर्महीमुहुः वयंसर्वेस्मसंत्रस्ताःकिमुतातेतिविक्लवाः ४६ यदासन्नह्ययुयुधेआरूढःकेशवःखगम् कथमस्मद्विधःशक्तः
प्रतिस्थातुंरणाजिरे ४७ राज्ञांस्वयंवरोनामसुमहान्हर्षवर्द्धनः कृतोनरवरैराद्यैर्यशोधर्मस्यवैविधिः ४८ इदंतुकुंडिनगरमासाद्य
मनुजेश्वराः पुनरेवैष्यतेक्षिप्रंमहापुरुषविग्रहम् ४९ यदिसावरयेदन्यंराज्ञांमध्येनृपात्मजा कृष्णास्यभुजयोर्वीर्यंकःपुमान्प्रस-
हिष्यति ५० विज्ञापितमिदंदोषस्वयंवरमहोत्सवम् तदर्थमागतःकृष्णोवयंचैवनराधिपाः ५१ कृष्णस्यागमनंचैवनृपाणामतिग
हितम् कन्याहेतोर्नरेंद्राणांयथावदतिमागधः ५२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरेसुनीथवा
क्येअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ वैशंपायनउवाच इत्येवमुक्तेवचनेसुनीथेनमहात्मना करूषाधिपतिर्वीरोदंतवक्त्रोभ्यभाषत
१ दंतवक्त्रउवाच यदुक्तंमागधेनात्रसुनीथेननराधिपाः सुक्तपूर्वमहंमन्येयदस्माकंवचोहितम् २ नचविद्वेषणेनाहंनचाहंकार
वादिना नचात्मविजिगीषुत्वात्दूषयामिवचोमृतम् ३ वाक्यार्णवमहागाधंनीतिशास्त्रार्थबृंहितम् कएषनिखिलंवक्तुंशक्तोवैराजसं
सदि ४ किंत्वनुस्मरणार्थेहंयद्ब्रवीमिशृणुध्वमे आगतोवासुदेवेतिकिमाश्चर्यंनराधिपाः ५

सुन्हम् ४९ ५० ५१ ५२ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ इत्येवमिति १ २ ३ ४ वासुदेवेतिसंधिरार्षः ५ ६ ७

गौण्यःशुणः ६ ७ ८ नागेनकुवलयापीडेनउद्दीपितौकोपितौ विवेशतुःरंगमितिशेषः ९ गतासुरिवेत्यसावधानत्वमस्योक्तम् १० येनकंसंनिघ्नतावयोधिकै
रस्माभिःसहवैरंकृतंतस्यउपरोधपरायादिवयंतदाकिमत्रदोषोविहितःनकोपीत्यर्थः ११ १२ १३ रथादिबलेनउपेतैरस्माभिःसहतेनविग्रहोयुद्धंनकृतं अथोपरो-
धश्चकृतस्तत्रदंडोदहनमेवयुक्तमित्याशयः १४ नचाप्ययमधर्मइत्याह दावाग्नीति तपस्विनोदावाग्निमरणंश्रेयइतिएतौचदुर्विनीततपस्विनौ अतएतयोर्मुख्यो-

यथागतावयंसर्वेकृष्णोपीहतथागतः किमत्रदोषोगोण्योवाकन्याहेतोःसमागताः ६ यदस्माभिःसमेत्यैक्यात्कृतंगोमंतरोधनम् त
न्मुख्यकृतंदोषंकथंवैवक्तुमर्हथ ७ वनवासेस्थितौवीरौकंसव्यामोहहेतुना देवर्षिवचनाद्राजन्वृंदावनतटेस्थितौ ८ तावाहूयवधा
र्थंनउभौरामजनार्दनौ नागेनोद्दीपितौवीरौहत्वानागंविवेशतुः ९ ततःस्ववीर्यमाश्रित्यनिहतोरंगसागरे गतासुरिवचासीनोमथुरेशःस
हानुगः १० किमत्रविहितोदोषोयेनास्माभिर्वयोधिकैः उपरोधपराराजन्वयंसर्वेसमागताः ११ सेनातिबलमालोक्यवित्रस्तौरामकेशवौ पु
रंबलस्सुत्सृज्यगोमंतंचगतावुभौ १२ तत्रापिगतमस्माभिर्हन्तुंसमरयोधिभिः अप्राप्तयौवनाभ्यांचपदातिभ्यांरणाजिरे १३ रथाश्वनरना
गेननास्माभिर्विग्रहःकृतः कृत्वोपरोधंशैलस्यक्षत्रधर्मेणदीपितः १४ दावाग्निंसुखमाविश्यदुर्विनीततपस्विनौ विनीतइतिमन्यामःसर्वे
क्षत्रियपुंगवाः १५ प्रतियुद्धेकृतेत्वेवंदूषयामजनार्दनम् यत्रयत्रप्रयास्यामोवयंतत्रभवेत्कलिः १६ प्रीत्यर्थंप्रयतिष्यामोकृष्णेनसहभू
मिपाः इदंकुंडिपुरंकृष्णोनागतःकलिहेतुना कन्यानिमित्तागमनेकस्ययुद्धंप्रयच्छति १७ मर्त्येस्मिन्पुरुषेंद्रोसौनकश्चित्प्राकृतोनरः
देवलोकेषुदेवेषुप्रवरःपुरुषोत्तमः १८ देवानामपिकर्तासौलोकानांचविशेषतः नचैवबालिशाबुद्धिर्नचेर्ष्यानापिमत्सरः १९ नस्तब्धोनकृ
शोनार्तःप्रणतार्तिहरःसदा एषविष्णुःप्रभुर्देवोदेवानामपिदैवतम् २० आगतोगरुडेनेहछद्मप्राकाश्यहेतुना नानास्त्रसहितोयातिकृष्णः
शत्रुविनाशने २१ इमांयात्रांविजानीध्वंप्रीत्यर्थंह्यागतोहरिः सहितोयादवेंद्रैश्चभोजवृष्ण्यंधकैरिह २२ अर्घ्यमाचमनंदत्वाआतिथ्यंच
नराधिपाः करिष्यामवयंसर्वेकेशवायमहात्मने २३ एवंसंधानतःकृत्वाकृष्णेनसहितावयम् वसामोविगतोद्वेगानिर्भयाविगतज्वराः २४
तस्यतद्वचनंश्रुत्वादंतवक्रस्यधीमतः शाल्वःप्रवदतांश्रेष्ठस्तानुवाचनराधिपान् २५

दुर्विनीततरःसएतेनमरणेनविनीतःसुशिक्षितःस्यादितिमन्यामेति
योजना अयमुद्धकरणंश्रेयोविमुखस्यदूषणमितितृतीयार्द्धार्थःसार्द्धश्लोकवाक्यं १५ एवंस्वस्यानपराधित्वमुक्त्वासंप्रतिविरोधेहेत्वंतरमाह यत्रयत्रेत्यादिना १६ १७
पूर्ववैरंस्मृत्वायुद्धंदास्यतीत्यपिनेत्याशयेनाहमर्त्यइतिमर्त्येमनुष्यलोके १८ ईर्ष्याअक्षमामत्सरःपरोत्कर्षासहनम् १९ २० छद्मप्राकाश्यहेतुनास्वयंवरागमनव्याजेन
स्वरूपप्रकाशनीयमितिहेतोः २१ यादवेंद्राणांमुख्यैर्भोजादिभिः २२ २३ संधानतःसाम्नाविगतउद्वेगोयेषांतेविगतोद्वेगाः २४ २५ छ छ

किमितिअस्य अस्मात् नोस्माकंभयेसतिकिंन्यस्तशस्त्राः नभवामहे अपितुभवामहे एवंभीतेनशस्त्रत्यागपूर्वकंसंधानमवश्यंकर्तव्यंनतुवयंभीताःस्मइत्यर्थः २६ २७
२८ २९ ३० ३१ ३२ यमसादनंमृत्योर्मृत्युंविष्णुमित्यर्थः ३३ ३४ ३५ ३६ चेष्टानिकर्माणि ३७ यस्ययंतस्यतम् ३८ ३९ ४० कस्यचित्क

शाल्वउवाच किंभयेनास्यनःसर्वैन्यस्तशस्त्राभवामहे संधानकरणाद्धेतोःकृष्णास्यभयशंकिताः २६ परस्तवेनकिंकार्यंविनिंद्यबल
मात्मनः नैषधर्मोनरेंद्राणांक्षात्रेधर्मेचतिष्ठतां २७ महत्सुराजवंशेषुसंभूताःकुलवर्द्धनाः तेषांकापुरुषाबुद्धिःकथंभवितुमर्हति २८
अहंजानामिवैकृष्णमादिदेवंसनातनम् प्रभुंसर्वामरेंद्राणांनारायणपरायणम् २९ वैकुंठमजयंलोकेचराचरगुरुंहरिम् संभूतंदेवकी
गर्भेविष्णुंलोकनमस्कृतम् ३० कंसराजवधार्थायभारावतरणायच अस्माकंचविनाशायलोकसंरक्षणायच ३१ अंशावतरणेकृत्स्नं
जानेविष्णोर्विचेष्टितम् संग्राममतुलंकृत्वाविष्णुनासहभूमिपाः ३२ चक्रानलविनिर्दग्धायास्यामोयमसादनम् तत्वंजानामिराजेंद्राः
कालेनायुःक्षयोभवेत् ३३ नाकालेम्रियतेकश्चित्प्राप्तेकालेनजीवति एवंविनिश्चयंकृत्वानकुर्यात्कस्यचिद्भयम् ३४ सएवभगवान्
विष्णुरालोक्यतपसःक्षयम् निहतादितिजेंद्राणांयथाकालेनयोगवित् ३५ बलिंवैरोचनिंचैवबध्वावध्यमहाबलम् कृतवान्देवदेवे
शःपातालतलवासिनम् ३६ एवमादीनिवैविष्णोश्चेष्टानिचनराधिपाः तस्मादयुक्तंभवताविग्रहार्थंविचारणम् ३७ नचसंग्रामहेतोर्हि
कृष्णस्यागमनंत्विह यस्यवाकस्यवाकन्यावरयिष्यतितस्यसा ३८ किमत्रविग्रहोराज्ञांप्रीतिर्भवतिवैध्रुवम् वैशंपायनउवाच ए
वंकथयमानानांनृपाणांबुद्धिशालिनाम् ३९ नकिंचिदब्रवीद्राजाभीष्मकःपुत्रकारणात् महावीर्यमदोत्सिक्तंभार्गवास्त्राभिरक्षितम्
रणप्रचंडातिरथंविचिंत्यमनसासुतम् ४० भीष्मउवाच कृष्णंनसहतेनित्यंपुत्रोमेबलदर्पितः नित्याभिमानीचरणेनबिभेति
चकस्यचित् ४१ कृष्णस्यभुजवीर्येणह्रियतेनात्रसंशयः भविष्यतिततोयुद्धंमहापुरुषविग्रहम् ४२ द्वेषीचैवाभिमानीचकुतोजीव-
तिमेसुतः जीवितंनात्रपश्यामिममपुत्रस्यकेशवात् ४३ कन्याहेतोःसुतंज्येष्ठंपितॄणांनंदिवर्द्धनम् कारयिष्येकथंयुद्धंपुत्रेणसहकेशव
४४ सचनारायणोदेवोवरइष्टस्तुरुक्मवान् मूढभावोमदोन्मत्तःसंग्रामेष्वनिवर्तकः ४५ नियतंभस्मसाद्यातितूलराशिर्यथानलात् क
रवीरेश्वरःशूरःशृगालश्चित्रयोधिना ४६ क्षणेनभस्मसान्नीतःकेशवेनबलीयसा ४६ वृंदावनेवसन्श्रीमान्केशवोबालिनांवरः उत्पा
ट्यैकेनहस्तेनसप्ताहंधृतवान्गिरिम् ४७ दुष्करंकर्मसंस्मृत्यमनःसीदतिमेभृशम् नगेंद्रेसहसागम्यदैवतैःसहवृत्रहा ४८

स्माच्चित् ४१ ह्रियतेकन्येतिशेषः यद्वाऽयमेवह्रियतेकालेनेतिशेषः ४२ ४३ ज्येष्ठंसुतंकेशवेनसहकेशवंचपुत्रेणसहकथंयुद्धंकारयिष्येइतियोज्यम् ४४ रुक्मवान्रुक्मी
४५ ४६ ४७ ४८

४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ महावीर्यंश्रीकृष्णम् ५७ ५८ नरेंद्रोभीष्मकः ५९ ६० ६१ ६२ सेनानृपमंडली ६३

अभिषिच्याब्रवीत्कृष्णमुपेंद्रेतिशचीपतिः यथावैदमितोनागः कालियोयमुनाह्रदे ४९ विषाग्निज्वलितोघोरः कालांतकसमप्रभः
केशीचापिमहावीर्योदानवोहयविग्रहः ५० निहतोवासुदेवेनदेवैरपिदुरासदः सांदीपनिसुतश्चैवचिरनष्टोहिसागरे ५१ दैत्यंपंचजनंह
त्वाआनीतोयममंदिरात् गोमंतेसमहद्युद्धंबहुभिर्वेष्टितावुभौ ५२ कृत्वावित्रासजननंनागाश्वरथसंक्षयम् गजेनगजवृंदानिरथेनरथ
योधिनः ५३ सादिनश्चाश्वयोधेननरेणचपदातिनः जघ्नतुस्तौमहावीर्यौवसुदेवसुतावुभौ ५४ नदेवासुरगंधर्वानयक्षोरगराक्षसाः न
नागानचदैत्येंद्रानपिशाचानगुह्यकाः ५४ कृतवंतस्तथाघोरंगजाश्वरथसंक्षयम् तमनुस्मृत्यसंग्रामंमृशंसीदतिमेमनः ५५ नमयाश्रुतपू
र्वोवादृष्टपूर्वःकुतोपिवा तादृशोभुविमर्त्योन्योवासुदेवात्सुरोत्तमात् ५६ सम्यगाहमहाबाहुर्दंतवक्त्रोमहीपतिः सांत्वयित्वामहावीर्यंसवि
धास्यामयत्क्षमम् ५७ वैशंपायनउवाच इतिसंचिंत्यमनसाबलाबलविनिश्चयम् गमनायमतिंचक्रेप्रसादयितुमच्युतम् ५८
चिंतयानोनरेंद्रस्तुबहुभिर्नयशालिभिः सूतमागधबंदिभ्योबोधितस्तुतिमंगलैः ५९ प्रभातायांरजन्यांतुकृतपूर्वाण्हिकक्रियाः उपविष्टा
नृपाःसर्वेस्वेषुविश्रामवेश्मसु ६० येविसृष्टास्तुराजानोविदर्भायांनराधिपैः तैरागम्यस्वभूपेषुरहोगत्वानिवेदितम् ६१ श्रुत्वाकृष्णाभिषे
कंतुकेचित्हृष्टानराधिपाः केचिद्दीनतराभीताउदासीनास्तथापरे ६२ त्रिधाप्रभिन्नासासेनानरनागाश्वमालिनी महार्णवइवक्षुब्धाअ
भिषेकेणचालिता ६३ नृपाणांभेदमालोक्यभीष्मकोराजसत्तमः व्यतिक्रममचिंत्यंचकृतंनृपतिनास्वयम् ६४ विचिंत्यमनसाराजनुद
ह्यमानेनचेतसा जगामनरदेवानांसमाजेप्रतिबोधितुम् ६५ एतस्मिन्नंतरेदूताःसंप्राप्ताःक्रथकैशिकौ लेखंसुहृत्यशिरसाविविशुस्तेनृ
पार्णवम् ६६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ जनमेजयउवाच
हत्वाकंसंमहावीर्यंदेवैरपिदुरासदम् नाभिषिक्तःस्वयंराज्येनोपविष्टोनृपासने १ कन्यार्थंचागतःकृष्णस्तत्रापिनकृतातिथिः अमानम
तुलंप्राप्यक्षांतवान्केनहेतुना २ विनतायाःसुतश्चापिमहाबलपराक्रमः सचापिक्षमयायुक्तःकारणंकिमपेक्षितः ३ एतदाख्याहिभगवन्
परंकौतूहलंहिमे वैशंपायनउवाच विदर्भनगरीप्राप्तेवैनतेयेसहाच्युते मनसाचिंतयामासवासुदेवायकैशिकः ४

व्यतिक्रमंराज्ञोऽनाहृतसंकरं
६४ ६५ दूताःइंद्रस्येतिशेषः लेखंराजेंद्रलेखेसर्वैःकृष्णोभिषिच्यतामित्येवंरूपंउत्सृष्टस्यक्रथकैशिकौसमर्पितवंतइतिशेषः ६६ इतिहरिवंशेवि०टीकायांएकोनपंचाशत्तमोऽध्या
यः ४९ हत्वेति १ अतिथिर्नकृतः आतिथ्येननार्चितः अमानंअपमानम् २ कारणंनिमित्तंअपेक्षितःआश्रितः ३ क्षमामूलंक्रथकैशिकयोःरूपेत्याह विदर्भेति ४

दृश्वेतिआश्चर्यंकृष्णाभिषेकंनोस्माकंपापक्षयइति ५ सर्वान्विशुद्धभावआविशोदितिचाध्याहृत्ययोज्यं आवयोः क्रथकैशिकयोः दृष्टतत्त्वतः दृष्टतत्त्वात् कृष्णास्यतत्
त्वमावाभ्यांदृष्टमस्तीत्यर्थः ६ ७ ८ ९ आवांआवयोः १० सुहितासुपुष्टातवत्वदायैवेत्यर्थः ११ अभिषिक्तंअभिषेकसन्नद्धान्ददामिदद्मः १२ आवयोः आवाभ्यां
जरासंधोपिनान्यथाकर्तुंशक्नोतीतिविपरिणामेनयोज्यम् १३ १४ अनध्यास्यंअध्यासितुंयोग्यंनास्ति १५ १६ आस्यति आसिष्यतिउपवेक्ष्यतीतियावत् १७

दृष्टाश्चर्यंहिवःसर्वान्राजन्यान्प्रवदाम्यहम् वसुदेवसुतेदृष्टेध्रुवंपापक्षयोभवेत् ५ विशुद्धभावःकृष्णस्य आवयोर्दृष्टतत्त्वतः अतःपात्रत
रःकोन्यस्त्रिषुलोकेषुविद्यते ६ कृष्णात्कमलपत्राक्षात्देवदेवाज्जनार्दनात् तस्यावांकिंप्रदास्याव आतिथ्यकरणेनृप ७ पद्ममासाद्यवै
राजन्यथाधर्मोनलुप्यते एवमन्योन्यसंचिंत्य भ्रातरौक्रथकैशिकौ ८ स्वराज्यदातुकामौतुजग्मतुःकेशवांतिकम् देवमासाद्यतौवीरौविदर्भ
नगराधिपौ ९ ऊचतुस्तौमहाभागौप्रणम्यशिरसाहरिम् अद्यावासफलंजन्म अद्यावासफलंयशः अद्यावांपितरस्तृप्तादेवत्वावांगृहाग
ते १० चामरंव्यजनंछत्रंध्वजंसिंहासनंबलम् स्फीतकोशांपुरींचेयमावाभ्यांसुहितातव ११ उपेंद्रस्त्वंमहाबाहोदेवेंद्रेणाभिषिक्तवान् आ
वामिहहिराज्येत्वामभिषिक्तंददामिते १२ आवयोर्यत्कृतंकार्यंबहुभिःपार्थिवैरपि नशक्यतेऽन्यथाकर्तुंजरासंधेनवास्वयम् १३ शत्रुस्ते
मागधोराजाजरासंधोमहाद्युतिः कथंतेप्रभवतेनित्यंनृपाणामभयप्रदः १४ सिंहासनमनध्यास्यपुरस्चास्यनविद्यते कथंराजसमाजेस्मिन्ना
स्यतेदेवकीसुतः १५ कृष्णोपिसुमहावीर्योह्यभिमानीमहाद्युतिः नचागमिष्यतेवास्मिन्कन्यार्थेचस्वयंवरे १६ पार्थिवेषूपविष्टे
षुस्वेषुसिंहासनेषुवै कथमास्यतिनीचेषु आसनेषुमहाद्युतिः १७ इतिसंचिंत्यमानस्तुश्रुत्वासौभीष्मकोनृपः आवयोः सहसंमंत्र्य
विग्रहोपशमार्थिना १८ तवविश्रामहेतोर्हिकारितंद्गृहोत्तमम् देवानामादिदेवोसिसर्वलोकनमस्कृतः १९ मानुष्येमर्त्यलोकेस्मि-
न्राजेंद्रत्वंसमाचर समाजेमनुजेंद्राणामाभूदासनसंकटम् २० विदर्भनगरेचैषाराजेंद्रत्वंविचेष्टय आस्यतामासनेशुभ्रेश्वःप्रभाते
महाद्युते २१ अधिवास्याद्यचात्मानंविधिदृष्टेनकर्मणा ययागमिष्यतिनृपाःकरिष्येदेवशासनात् २२ एवमुक्त्वासुरश्रेष्ठंप्रणिपत्यकृ
तांजली प्रेषयामासतुर्वीरौरंगमध्येनृपैर्वृते २३ एवंदूतस्यवचनंयथोक्तंवज्रपाणिना लिखित्वासुमहातेजाः कैशिकःप्राहशासनम्
२४ कैशिकउवाच विदितंवोनृपाःसर्वेवैनतेयसहाच्युतः आगतोतिथिरूपेणविदर्भनगरींहरिः २५

१८ कारितंविभक्तिलोपआर्षः १९

नकेवलंराजत्वमपिकिंतुराजेंद्रत्वं आसनसंकटंउपवेशनेसंशयःअराजाकथमुच्चतममासनमारोक्ष्यतीत्येवंरूपः २० एषांजरासंधादीनांविचेष्टयविचालय २१ अधिवास्यपूर्वा
गेणसंस्कारेणसंयोज्यदेवशासनात् पूर्वाध्यायांतेउक्तात्इंद्राज्ञापत्त्रात् आगमिष्यंतिअभिषेकार्थमितिशेषः २२ प्रेषयामासतुः देवशासनमितिविपरिणामेनानुषंगः २३ देव
दूतस्यवचनंस्वयंपत्त्रेलिखित्वालेखहारैरेव आहृतयाशासनमपिदेवेंद्राज्ञापत्त्रमपिप्राह २४ तदनुसारीस्वकृतंतावदाह विदितमिति २५ छ

भूपतिःकथः २६ २७ देवदूतस्यवाक्यमाह देवदूतउवाचेत्यादिना २८ २९ अभिषिंचंतुपट्टाभिषेकेणयोजयंतु ३० अस्यइंद्रस्य ३१ ३२ दिव्याभरणादिव्ययोनयोदिव्यासनाः ३३ ३४ ३५ येसमागतास्तैर्भवद्भिः शक्रस्यदूतेरितंदुर्वार्यतरमित्यन्वयः ३६ अभिषिंचंतंअभिषिच्यमानंकृष्णंयुष्माभिर्दर्शनेयुष्मत्कर्तृकेदर्शनेयुक्तंमे-

भासमालोक्यपात्रोयमितिसंचिंत्यभूपतिः प्रददौवासुदेवायस्वंराज्यंधर्महेतुना २६ इदमासनमास्स्वेतिभ्रात्रामेचोदितेततः वागुक्ताचाशरीरेणकेनापिव्योमचारिणा २७ देवदूतउवाच नयुक्तमासनदातुत्वयासीनंनराधिप इदमस्यासनंदिव्यंसर्वरत्नविभूषितम् २८ जांबूनदमयंशुभ्ररचितंविश्वकर्मणा प्रेषितंदेवराजेनसिंहलक्षणलक्षितम् २९ अत्रोपविष्टंदेवेशंचराचरनमस्कृतम् अभिषिंचंतुराजेंद्रबहुभिःपार्थिवैःसह ३० आगताःकुंडिनगरेकन्याहेतोर्नराधिपाः नागमिष्यंतियःकश्चित्सोऽस्यवध्योभविष्यति ३१ इमेचैवाष्टकलशाःनिधीनामंशसंभवाः अक्षयाराजराजस्यधनेशस्यमहात्मनः ३२ दिव्याःकांचनरत्नाढ्यादिव्याभरणयोनयः राजेंद्रस्याभिषेकार्थमागच्छंतिनृपैर्वृताः ३३ एषशक्रस्यसंदेशःकथितोवोनराधिपाः लेखेनाहूयतान्सर्वानभिषिंचंतुकेशवम् ३४ कैशिकउ० इतिसंचोद्यखस्थोसौदेवदूतोगतोदिवम् दत्वासनंचकृष्णायबालार्कसदृशप्रभम् ३५ तेनाहंनोदयिष्यामिभवद्भिर्येसमागताः दुर्निवार्यतरंघोरंशक्रस्यस्वयमीरितम् ३६ युष्माभिर्दर्शनेयुक्तमद्भुतंभुविदुर्लभम् कलशैरभिषिंचंतंस्वयमेवनभस्तलात् ३७ दृष्ट्वाश्चर्यमहिनः सर्वान्नृध्रुवंपापक्षयोभवेत् स्नापनार्थंचकृष्णायदेवदेवायविष्णवे ३८ आगच्छध्वंनृपश्रेष्ठानभयंकर्तुमर्हथ आवयोःकृतसंधानोयुष्मदर्थेजनार्दनः ३९ सर्वेषामनुजेंद्राणामभयंकुरुतेहरिः विशुद्धभावःकृष्णस्तुआवयोर्दृष्टतत्वतः ४० मागधस्याविशेषेणनवैरंहृदिदृश्यते यदत्रकारणंकार्यंतद्भवद्भिर्विचिंत्यताम् ४१ वैशंपायनउवाच एवंसंचिंतयामासुर्नृपाःशापभयार्दिताः भूयःशुश्रुवुराजेंद्राकेशवायमहात्मने ४२ मेघगंभीरनादेनस्वरेणापूरयन्नभः वागुवाचाशरीरेणदेवराजस्यशासनात् ४३ चित्रांगदउवाच त्रैलोक्याधिपतिःशक्रःप्रजापालनहेतुना आज्ञापयतियुष्माकंनृपाणांहितकाम्यया ४४ नयुक्तवसतान्योन्यंकृष्णेनसहवैरिणा वसध्वंप्रीतिमुत्पाद्यस्वराष्ट्रेषुनृपोत्तमाः ४५ प्रणतार्तिहरःकृष्णःप्रतिसेनांतकोनलः अनेनसहसंप्रीत्यामोदध्वंविगतज्वराः ४६ मानुषाणांनृपादेवानृपाणांदेवताःसुराः सुराणांदेवताशक्रःशक्रस्यापिजनार्दनः ४७ एषविष्णुःप्रभुर्देवोदेवानामपिदैवतम् जातोयंमानुषेलोकेनररूपेणकेशवः ४८ अजेयःसर्वलोकेषुदेवदानवमानवैः कार्तिकेयसहायस्यअपिशूलभृतःस्वयम् ४९

क्ष्यतमंमन्यामहेइतिशेषः ३७ दृष्ट्वेतिप्राग्व्याख्यातं ३८ ३९ ४० ४१ शुश्रुवुः अत्रविसर्गलोपआर्षः ४२ अशरीरेण अदृश्येनप्रयुक्तावैरिणाकृष्णेनसहयत्वसनंतत्वोऽन्योन्यंनयुक्तमितियोजना ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८कार्तिकेयेत्यत्रतृतीयालोपआर्षःस्वयंजेतुंनशक्तइतिशेषः४९

अभिषेक्तुंइच्छेयमित्यपकृष्ययोज्यम् ५० ५१ वसूनामयंवासवोदेवानांदूतोस्मीत्यर्थः ५२ ५३ ५४ ५५ तिष्ठंतुचत्वारः कृष्णाद्वेषिणइत्याशयः ५६ ५७ ५८
दह्यमानेनपुत्रदोषादित्याशयः ५९ ६० स्नानहेतोःपट्टाभिषेकार्थम् ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ पंचयोनिसमुत्थानिमूलत्वक्पत्रपुष्पफलानियोनयःकारणा

तस्मैदेवाधिदेवायकेशवायमहात्मने अभिषेक्तुंसुरैःसार्द्धंकिमिच्छेय मतःपरम् नचाधिकारोदेवानांराजेंद्रस्याभिषेचने ५० तेनाहं-
नाभिषिंचामिसर्वलोकनमस्कृतम् नृपाणामधिकारोयंराजेंद्रस्यानिवेशने गत्वापुर्यांविदर्भायांक्रथकैशिकयोःसह ५१ संचिंत्यवि
धिदृष्टेनकुरुध्वंनृपसत्तमाः प्रीतिसंधानकालोयमितिसंचिंत्यवासवः ५२ बोधनार्थंविसृष्टोहंयुष्माकंमनुजेश्वराः विदर्भनगरेकृष्णःश्रा
वितोस्याधिवासनम् ५३ राजेंद्रत्वाभिषेकार्थंराजानौक्रथकैशिकौ ताभ्यांसहनृपश्रेष्ठाः कृत्वास्यमहदुत्सवम् ५४ अभिषेकेणसत्कृ
त्यप्रतिगृह्यास्यदक्षिणाम् आगमिष्यथसंहृष्टाःपुनरेवस्वयंवरम् जरासंधःसुनीथश्चरुक्मीचैवमहारथः ५५ शाल्वःसौभपति
श्चैवचत्वारोराजसत्तमाः रंगस्याशून्यहेतोर्हितिष्ठंतुइहपार्थिवाः ५६ वैशंपायनउवाच एवमाज्ञांसुरेशस्यश्रुत्वाचित्रांगदरि
ताम् गमनायमतिंचक्रुःसर्वएवनृपोत्तमाः ५७ अनुज्ञातानरेंद्रेणजरासंधेनधीमता भीष्मकंपुरतःकृत्वाप्रयाताःस्वबलैर्वृताः ५८
भीष्मकश्चमहाबाहुःस्वबलेनसमन्वितः जगामपार्थिवैःसार्द्धंदह्यमानेनचेतसा ५९ यत्रकृष्णोमहाबाहुःकैशिकस्यनिवेशने दूरादे
वप्रकाशंतीपताकाध्वजमालिनी ६० शुभादेवसभारम्यास्नानहेतोरिहागता दिव्यरत्नप्रभाकीर्णादिव्यध्वजसमाकुला ६१ दिव्यां
बरपताकाढ्यादिव्याभरणभूषिता दिव्यस्रग्दामकलिलादिव्यगंधाधिवासिता ६२ विमानयानैःश्रीमद्भिःसमंतात्परिवारिता दि
व्याप्सरोगणाश्चैवविद्याधरगणास्तथा ६३ गंधर्वामुनयश्चैवकिंनराश्चसमततः उपगायंतिदेवेशमंबरांतरमाश्रिताः ६४ स्तुवंतिमुनय
श्चैवसिद्धाश्चपरमर्षयः देवदुंदुभयश्चैवस्वयमेवानदन्दिवि ६५ पंचयोनिसमुत्थानिगंधचूर्णान्यनेकशः समंतात्पात्यमानानिचाकाश
स्थैर्दिवौकसैः ६६ स्वयमागत्यदेवेंद्रोदेवैःसहशचीपतिः विमानवरमारुह्यसप्रकाशःस्थितोंबरे ६७ अष्टौयेलोकपालास्तेस्वासुदिक्ष
समास्थिताः उपगायंतिनृत्यंतिस्तुवंतिचसमंततः ६८ श्रुत्वासुतुमुलंनादंसर्वएवनराधिपाः विस्मयोत्फुल्लनयनाविविशुस्तेसभांशुभा
म् ६९ कैशिकश्चमहाबाहुरुपगम्यनराधिपान् प्रवेशयामासबलीप्रतिपूज्ययथाविधि ७० निवेदितेसुरश्रेष्ठेपार्थिवानांसमागमे नि
र्जगामहरिःश्रीमान्सर्वमंगलपूजितः ७१ ततोंबरस्थास्तेदिव्याःकलशाश्चैलकठिनः सहकारसमायुक्ताववर्षुर्जलदाइव ७२

नितेभ्यः समुत्था
निपंचमंदारपारिजातकसंतानकल्पवृक्षहरिचंदनाख्यादेवतरवएवयोनयस्तेभ्यः समुत्थानि ६६ ६७ ६८ ६९ ७० सुरश्रेष्ठेकृष्णे ७१ ७२ छ छ

७३ दर्शयित्वादर्शनीयंकृत्वालंकृत्येत्यर्थः ७४ राज्ञआगतान्सत्कृत्यमानयित्वातेषामाज्ञांगृहीत्वेत्यर्थः ७५ देवसभेसिंहासनेउपविष्टः ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१

दिव्यकांचनरत्नौघैर्दिव्यपुष्पसमन्वितैः गंधचूर्णविमिश्रैश्चराजेंद्रस्याभिषेचने ७३ यथोक्तविधिपूर्वेणअभिषिच्यजनार्दनम् दर्शयित्वा
नरेंद्राणांदिव्यैराभरणैःशुभैः ७४ दिव्यांबरविचित्रैश्चदिव्यगंधानुलेपनैः सत्कृत्यविधिवद्राज्ञउपविष्टोजनार्दनः ७५ शुभेदेवसभेरम्येरत्ना
नहेतोरिहागते उपास्यमानोयदुभिर्विदर्भैश्चनराधिपैः ७६ वैनतेयश्चबलवान्कामरूपीनराकृतिः दक्षिणंपार्श्वमाश्रित्यआसनस्थोमहा
बलः ७७ क्रथकैशिकौचवीरौतौवामपार्श्वेतथासने उपविष्टौमहात्मानौदेवस्यानुमतेनृपौ ७८ तथैववामपार्श्वेतुवृष्ण्यंधकमहारथाः सात्य
किप्रमुखावीराउपविष्टामहाबलाः ७९ भास्करप्रतिमे दिव्येदिव्यास्तरणविस्तृते सुखोपविष्टंश्रीमंतंदेवैरिवशचीपतिम् ८० सचिवैःश्रावि
ताःसर्वेप्रविष्टास्तेनराधिपाः यथार्हेणचसंपूज्यराजानःसर्वएवते ८१ सुखोपविष्टास्तेस्वेषुआसनेषुनराधिपाः कैशिकस्तुमहाप्राज्ञःसर्वशा-
स्त्रार्थवित्तमः ८२ पूजयित्वायथान्यायमुवाचवदतांवरः कैशिकउवाच अविज्ञातान्नृपाःसर्वेमानुषोयमितिप्रभो ८३ भवंतमुपरु
द्धानांदेवत्वंक्षंतुमर्हसि श्रीकृष्णउवाच नमेवैरोप्रवसतिएकाहमपिकैशिक ८४ विशेषेणनरेंद्राणांक्षत्रधर्मेव्यवस्थिते योद्धव्यमितिध
र्मेणअधर्मेतुपराङ्मुखे ८५ तेषांकिंहेतुनाकोपःकर्त्तव्यस्त्ववनीश्वराः यद्भूतंतदतिक्रांतंयेमृतास्तेदिवंगताः ८६ एषधर्मोनृलोकेस्मिन्जायंते
चम्रियंतिच तस्मादशोच्यंभवतांमृतार्थेचनराधिपाः क्षंतव्यंरोचतेस्माकंवीतवैराभवंतुते ८७ वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वानरेंद्रास्ता
नाश्वास्यमधुसूदनः कैशिकस्यमुखंवीक्ष्यविरराममहाद्युतिः ८८ एतस्मिन्नेवकालेतुभीष्मकोनयकोविदः पूजयित्वायथान्यायमुवाचवद-
तांवरः ८९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरेपंचाशत्तमोऽध्यायः ५० भीष्मउवाच पुत्रोमेबा
लभावेनभगिनींदातुमिच्छति स्वयंवरेनरेंद्राणामन्वाहंदातुमुत्सहे १ अतीवबालभावत्वाद्दातुमिच्छेन्मतिर्मम एकमेकासमालोक्यवरयि
ष्यतिमेमतिः २ अतःप्रसादयिष्येत्वांपुत्रदुर्नयहेतुना प्रसादंकुरुदेवेशक्षंतुमर्हसिमेप्रभो ३ श्रीकृष्णउवाच बालभावेनपुत्रस्तेचा
लितोनृपमंडलम् यदाभवतिवैप्रौढःकीदृशोविनयोभवेत् ४ सूर्येंदुसदृशान्लोकांस्तपसोपार्जितश्रियः लोकेस्मिन्नरदेवानांमहाकुलस
मुद्भवान् ५

८२ अविज्ञाताःज्ञानहीनाः ८३ उपरुद्धानां अपराधवतांभवंतंउद्दिश्य ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ इतिहरिवंशेविष्णुप॰टीकायांपंचाशत्तमो
ऽध्यायः ५० पुत्रोमइति १ मममतिस्तुस्वयंवरेदानमतीवबाल्यंएकाएकंवृणीतेतियुक्तमित्यर्थः २ अथापिममव्रतंनप्रसिध्यतीत्याशयेनाह अतइति ३ चालि
तःचालितवान्कर्तरिक्तः अविनयइतिच्छेदः ४ योवितथंवदेत्सस्वान्लोकान्दंडवह्निनायमयातनाग्निनानिर्दहेदितिद्वयोः संबंधः कीदृशान्लोकान्सूर्येंदुव

सकाशमानान्महाकुलोत्पन्नत्वेनविश्वजिदादिक्रतुभिर्भवान्यतोदहेदतस्तेषांलोकानांमध्येऽस्मिन्नेकस्मिन्नपिलोकेनतिष्ठतिसर्वेषांदग्धत्वादित्यर्थः ५ ६ ७
८ आस्तांतावत्पुत्रवार्त्तांत्वमपिमिथ्यैवब्रवीषीत्याह ताद्दशमिति ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ नकृतातिथ्यमितिसमस्तंपदं आतिथ्यहीनंतवालयंविदित्वेत्यर्थः
१६ हेनराधिपराजेंद्राणांपार्थिवोप्यहंह्रियाभिभूतोस्मितत्रहेतुर्विदर्भेतियद्यत्रविश्रामोनकृतःस्यात्तदानर्चानिनित्तोममाभिभवोनजातःस्यादितिभावः १७ एवम

एकस्यापिनृपस्याग्रेमोहाद्योवितथंवदेत् नसतिष्ठतिलोकेस्मिन्निर्दहेद्दंडवन्हिना ६ एषधर्मोनरेंद्राणामितितेविदितंप्रभो लोकधर्मंपु
रस्कृत्यपुरागीतंस्वयंभुवा ७ कथंतवसुतस्तेषामग्रतोमनुजेश्वर वक्तुमर्हसिराजेंद्रवितथंराजसंसदि ८ ताद्दशंरंगमतुलंकारयंस्तनयस्त
व कथंत्वयात्रविज्ञातइतिमेसंशयोमहान् ९ आगतानांनरेंद्राणामनलार्कदुवर्चसाम् यथार्हेणतुसंपूज्यआतिथ्यंकृतवानसि १० र
थाश्वनरनागानांविमर्दमतुलंतथा कथंनज्ञातवान्राजन्तवपुत्रस्यचेष्टितम् ११ विषादोनभवेदत्रचतुरंगबलागमे कथंनज्ञायतेरा
जन्इतिमेबुद्धिसंशयः १२ ममागमनमेवेहप्रायेणनहितंतव अतोनकृतमातिथ्यमपात्रायनरेश्वर १३ पात्रेभ्योदीयतांकन्यामाम
पास्यनरेश्वर ममागमनदोषेणकथंकन्यांनदास्यसे १४ कन्याविघ्नंचकुर्वाणोनरकेपरिपच्यते इतिधर्मविदैर्गीतंमन्वादिभिर्नरोत्तमैः
१५ अतोर्थंनप्रविष्टोहंरंगमध्येविशांपते विदित्वानकृतातिथ्यंनरदेवतवालयम् १६ क्रियाभिभूतोराजेंद्रपार्थिवोहंनराधिप विद
र्भनगरेराजन्बलविश्रामहेतुना १७ आवाभ्यांकृतमातिथ्यंकौशिकस्तुप्रियातिथिः उषितौचयथास्वर्गेपुरागरुडकेशवौ १८ वै
शंपायनउवाच एवमेवब्रुवाणंतंकृष्णवाग्वज्रचोदितम् श्लक्ष्णवाचांबुनासिच्यशमितोग्निरिवज्वलन् १९ भीष्मकउवा
च प्रसीददेवलोकेशपाहिमांलोकशासन अज्ञानतमसाविष्टज्ञानचक्षुःप्रदोभव २० मानुष्येमासनक्षस्वादसम्यग्विदितावयम्
नप्रसिद्ध्यतिकर्माणिक्रियतामविचारणात् २१ भवंतंशरणंप्राप्यदेवानामपिदैवतम् सम्यक्भवतुमेदृष्टिः संपश्यंतुचमेक्रियाः २२
अनिष्पन्नामपिक्रियांनयोपेताविचक्षणाः फलदाहिप्रकुर्वंतिमहासेनापतिर्यथा २३ भवंतंशरणंप्राप्यनातिबाधतिमेभयम् यन्म
याचिंतितंकार्यंतद्भवान्श्रोतुमर्हति २४ नदातुमिच्छेकन्यांवैपार्थिवेभ्यःस्वयंवरे प्रसादंकुरुदेवेशनकोपंकर्तुमर्हसि २५

प्यावाभ्यांकृष्णगरुडाभ्यांकृतंपूर्णंआतिथ्यंलब्धमेवेतिशेषः तत्रहेतुमाह कौशिकस्त्विति १८ वाग्वज्रंचोदितंयेनतंकृष्णं आसिच्यसएवशमितः शांतिंनीतः १९
२० असम्यग्विदिताः विपरीतज्ञानाः क्रियतांकुर्वताम् २१ संपश्यंतुसंपन्नाःसंतु २२ २३ बाधतिबाधतेमेमां २४ स्वयंवरणंयत्रक्रियायांतथास्वयंवरं मेकन्यांदा
तुंनइच्छेसुत्रइतिशेषः स्वयंवरेहिसतित्वामेवसावृणुयादित्यभिप्रेत्यत्वय्यागतेपुत्रोमेस्वयंवरंनइच्छेदित्यर्थः २५ छ छ छ छ

```
[OrderDescription]
,CREATED=12.05.20 11:25
,TRANSFERRED=2020/05/12 at 11:46:36
,PAGES=131
,TYPE=STD
,NAME=S0003008
,Book Name=M-2987-HARIVANSH VISHAN VARNAY
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
```

```
FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
```

```
FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
```

```
FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
```

```
FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
```

```
FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,
```